

CELJSKI ZBORNIK

רסבב
1990

CELJSKI ZBORNIK 1990

Založila: Skupščina občine Celje

Izdala: Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju

Uredniški odbor: Janez Cvirn (odgovorni urednik)
Janko Germadnik (glavni urednik)
Tatjana Badovinac
Mirko Doberšek
Jožica Dolensek
Vlado Novak
Ivan Stopar

Lektor: Anton Šepetavec

Prevodi: Henrik Jug

Klasifikacija: Ivanka Bauman

Oblikovanje, stavek in tisk: Biro m, Ljubljana

Oblikovanje naslovnice: Jure Čižmek

Naklada: 600 izvodov

Natisnjeno v septembru 1990

C 64624 | 25

CIP - Katalogizacija v knjigi
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.12 Celje)

CELJSKI zbornik. - Celje : Skupščina občine, 1951 -

1990 / (uredniški odbor Janez Cvirn (odgovorni urednik)... (et al.) :
prevodi Henrik Jug). - 1990

20257024

8072192

KAZALO – CONTENTS

ČLANKI IN RAZPRAVE – ARTICLES AND TREATISES

Vera Kolšek

Mala bronasta plastika iz Celja

The small bronze sculptures from Celeia 7

Ignacij Voje

Celjski grofi in Dubrovnik

The Counts of Celje and Dubrovnik 27

Božo Otorepec

Srednjeveški pečati in grb mesta Celja

The medieval seals and the coat of arms of town of Celje 43

Boris Golec

Preteklost Dragarjevega rodu iz okolice Tabora v Savinjski dolini

The history of the Dragar family from the neighbourhood

of Tabor in the Savinja Valley 61

Anton Šepetavc

K problematiki slovenskega jezika v Frankopanovem

prevodu Molièrovega Georga Dandina

On the problems of the Slovene language in the

translation of Molière's George Dandin by Frankopan 85

Marjan Smolik

Dvestoletnica celjskega tiskarja Jenka

A bicentenary of the Celje printer Jenko 121

Igor Grdina

Pota tiranstva v slovenski literaturi (do II. svetovne vojne)

The paths of tyranny in Slovene literature (up to World War II) 133

Božena Orožen

Dom, domovina, jezik ... in Alma Karlin

The home, home country, language ... and Alma Karlin 153

Milko Mikola

Zaplembe premoženja v celjskem okrožju v letih 1945-1948

The confiscations of property in the Celje district

in the years 1945-1948 165

ZAPISI – NOTES*Tatjana Badovinac*

Slikar Miroslav Modic

Painter Miroslav Modic 207

Milena Moškon

(Ne)znani slikar Anton Perko

The (un)known painter Anton Perko 221

GRADIVO – MATERIALS*Janez Cvirn*

Thomas Fürstbauer: Kronika mesta Celja 1892-1907 (I. del)

Thomas Fürstbauer: A cronicle of the town of Celje 1892-1907 (Part I) .. 227

Vladimir Šlibar

Delavske mezde v Celju v letih 1913-1914

The workers' wages in Celje in the years 1913-1914 261

Hedvika Zdovec

Opekarne na Celjskem sredi 19. stoletja

The brickyards in the Celje area in the mid nineteenth century 275

BIBLIOGRAFIJA – BIBLIOGRAPHY*Vlado Novak*

Bibliografija prof. Janka Orožna. Drugi del (1972-1989)

Bibliography of prof. Janko Orožen. Part II (1972-1989) 283

IN MEMORIAM

Janko Orožen (1891-1989) 295

Gustav Grobelnik (1917-1990) 298

Nada Klaić (1920-1988) 301

SINOPSIS – SYNOPSIS 303

Vera Kolšek

MALA BRONASTA PLASTIKA IZ CELEJE

Če hočemo predstaviti rimsko umetnost v Noriku, moramo najprej pojasniti, da je beseda "rimska" v tej zvezi več ali manj le časovni sinonim za rimsko obdobje, kar pa lahko pomeni velikansko razliko v pomenu pojma umetnost.

Noriški Kelti že z visoko umetniško kulturo, so bili z vključitvijo v rimski imperij izpostavljeni relativno močnemu importu izdelkov rimske umetnosti.

Najprej je prišlo v naše kraje vojaštvo. Za njim so prišli obrtniki in trgovci. Njihova domovina je bil jug. Po odsluženju vojaške službe v naših provincah (Norik in Panonija) so se vojaki pretežno naselili v teh krajih in so se kot veterani poročali z domačinkami, kar nam izpričujejo nagrobni napis. Asimilacija je potekala hitro. Spojitev domačih s tujimi elementi je bila etnična osnova za nastanek in razvoj rimskodobne umetnosti v Noriku. Kakor v arhitekturi, kiparstvu in pri predmetih za vsakdanjo rabo so se ta nova snovanja odražala tudi v bronastih umetniških izdelkih, katerih največji uporabnik je bila zelo raznolika religija.

V prispevku predstavljamo nekaj izbranih primerkov male bronaste plastike, ki se je nabrala skozi 100 let v celjskem Pokrajinskem muzeju. Prinašala so jih arheološka izkopavanja ali slučajne najdbe pa tudi odkupi.

Že pred obdobjem noriškega kraljestva je imela keltska naselbina živahne zveze s severno Italijo. Celeja je ležala ob jantarski poti in trgovina je cvetela. Samo pomislimo na slovito noriško železo!

Kipec tako imenovanega napadalnega Herkula, prazgodovinski tip, ki je številčno zastopan v rimskih provincah Reciji, Galiji in Noriku, je v Celju ležal v rimski kulturni plasti 2. stol. našega štetja na prostoru Narodnega doma.¹ V dvignjeni levici drži gorjačo, prek desne roke visi stilizirana levja koža. Gorjača in levja koža sta tipična atributa, po katerih spoznamo Herkula. Lasje so počesani na prečne pramene. Velikost 6,7 cm, inv. štev. 171 (Sl. I) Herkul je bil domače božanstvo - heroj, ki je varoval potujoče. Datacija v 2. oz. 1. stoletje pred n. štetjem upošteva možnost, da so se stare oblike Herkula iz V. in IV. stol. pred n. št. pri nas ohranile skorajda do začetka rimskega gospodstva.²

Posebno vlogo je italjski Herkul imel kot božanski zaščitnik prometa, posebno potujočih trgovcev. Tako si lahko razlagamo tudi pogosto zvezo Merkurja in Herkula.³

Herkulu so posvetili desetino svojega prihodka in mu darovali po srečno končanem potovanju. Z daritvijo so hoteli premagati preteče nevarnosti in nesreče.⁴

Navzočnost takšnih Herkulovih kipov pri nas je v zvezi s trgovanjem. Njihova številčnost, posebno v zgornji Italiji, kjer se pojavlja že v VI. stoletju in v južni Galiji, južni Švici, južni Avstriji in Sloveniji, je prav v zvezi z italjskimi trgovci.⁵ Herkulov izvor lahko iščemo v arhaično - grški umetnosti 6. stoletja pr. n. štetjem.

Iz Celeje poznamo še drugega Herkula (Hercules Promahos).⁶ Podoben je prvemu, le da je bolj čokat, z bujnimi lasmi (Sl. 2). Gorjačo ima pripravljeno za zamah. Levja koža v levici je reducirana v trikotnik. Stoji v kontrapostu. Najden je bil v Vodnikovih ulici in je visok 7,8 cm, inv. šte. 147. V mestu je bil Herkulov kult zelo razvit. To nam potrjujejo številni posvetilni napisi v čast Herkulu in razni kipi ter njihovi odlomki. Vsi so izdelani v marmorju. Ohranjen je tudi njegov tempelj⁷.

V muzejski zbirki predstavlja najkvalitetnejše delo božanstvo Fortune (Sl. 3). Fortuna je izdelana iz najboljšega bronu, ima temno, gladko patino, ki pripada 1. polovici 1. stoletja našega štetja, času, ko je bila italjska umetna obrt vodilna in so porenske in galske delavnice bile na začetku svoje dejavnosti⁸. Pripomniti velja, da imamo v Celeji plastike, uvožene iz Italije, nato iz Porenja, mnogo pa je bilo izdelanih doma. Veliki odjemalci odličnih italjskih izdelkov so bili priseljenci iz Italije, ki so si želeli za svoje lararije najboljšo kvaliteto. Morda so prinesli kipce kar s seboj. Kje so bile te odlične delavnice, do danes še ni znano. Vemo le to, da je bila Akvileja posrednik za izvoz na sever.

Lahko pa predpostavljamo, da je v začetku prevladoval kult Fortune ali Izis - Noreje. To nam potrjujejo tudi najdbe iz Celeje. Mnogo je napisov, posvečenih Fortuni in Noreji, prav tako obstajajo upodobitve v marmorju in bronu.

Fortuna je oblečena v nagubano obleko, segajočo do tal, s kratkimi, do komolcev segajočimi rokavi (hiton). Prek obleke ima plašč (himation), ki ji v bogatih gubah pada prek ramen. Na glavi ima koničasto pokrivalo - modius. Bogati lasje so počesani na zatilje, kjer so zvezani v voz. V levi roki drži rog obilja, v desnici je držala atribut, verjetno krmilo. Dlan je sklenjena, kot bi se oklepala predmeta, ki ji je izpadel. Z rahlo upognjenim desnim kolonom stoji v kontrapostu. Višina 11,9 cm, inv. šte. 686. Naj takoj predstavimo še krmilo (Sl. 4) s svetlo zeleno patino, ki se je Fortuni odlomilo iz roke⁹. (Velikost 8,5 cm, inv. šte. 14560). Zaradi njegove velikosti in drugačne barve patine, ga vendarle ne moremo pripisati zgoraj omenjenemu božanstvu.

Drugo božanstvo, najdeno kakor prvo v strugi Savinje v Celju, ki ga datiramo proti koncu 1. ali v začetek 2. stoletja n. štetja, ima svetlejšo patino in je nekoliko slabše kvalitete. V sredini je statueta prelomljena. Odlomljeni sta obe

roki in z njima atributi, ki bi določili božanstvo. Boginja je visoka 7,6 cm, inv. štev. 687 (Sl. 5). Tudi ona je oblečena v hiton, ki sega do stopal. Postavo ovija pajčolan, ki pada v valovih proti nogam. Nosi plašč, ki ji sega le prek ramen. Pričeska je nakodrana in s prečko počesana na obe strani, ki sta zadaj speti v čop; dva kodra ji segata na rameni. Na glavi je pokrivalo - modius. Z desno nogo je stopila naprej. Ta kipec lahko prav tako pripišemo italškemu uvozu.

V skupino malih boginj iz Italije sodi fragment roke s skodelico. Skodelica ima ročaj. Občudujemo lahko izjemno precizno izdelane prste na elegantni roki. Velikost 3 cm, inv. štev. 6674 (Sl. 6).

Importirana in atraktivna je tudi najdba, ki so jo odkrili v preteklem stoletju na Lavi v Celju in nato leta 1900 odpeljali v umetnostnozgodovinski muzej na Dunaj¹⁰. Gre za znan zaključek ročaja velikega vrča, ki nam predstavlja Silenovo masko. Širok obraz se spodaj razširi v pahljačasto oblikovano brado, katere kodri so spiralasto oviti. Dva kodra obrobljata zgornjo ustnico. V laseh je bršljanov venec, spleten iz velikih listov in šopov jagod. Koničasta živalska ušesa diskretno nakazujejo Silenovo živalsko bistvo. Očesni votlini, čelni trak in delno tudi venec so imeli prvotno vložke druge kovine, ki pa so odpadli. V očeh je zenica imela poseben vložek. Ustnice so bile opremljene z bakreno pločevino. Obraz - maska je imela izreden dekorativni učinek.

Novec cesarja Klavdija (41-54 po n. štetju), ki je ležal poleg Silenove maske, je bil dober pripomoček za njeno datacijo: 1. pol. 1. stol. n. št. Maska je velika 21,4 cm in široka 15,4 cm (Sl. 7).

Iz celejanskega mestnega območja je tudi bronast portret (Sl. 8). Kot slučajno najdbo so ga odkrili v Šentjurju pri Celju in sicer na njivi blizu ceste, ki je držala od Celja, prek Šmarja pri Jelšah, čez Rogatec do Ptuja in naprej v Panonijo.

Portret predstavlja mladeniča z naprej počesanimi lasmi. Fine, mehke poteze obraza in celotna fizionomija dajejo slutiti, da ne gre za navadnega smrtnika, pač pa za pripadnika cesarskega rodu. Pripisujejo ga julijsko-klavdijski hiši. Ko so ga odkrili, je dobil ime "Germanik" (Julius Caesar Germanicus, 15. l. pr. n. št. do 19. l. n. št.). Kratak vrat preide v delno izdelano poprsje, ki se končuje koničasto: zatič je obdan z akantusovimi listi. Pritrjen je bil na podlago, morda vojaški prapor¹¹.

Odličen primerek domače izdelave je kipec sedeče žene. Predstavlja mestno božanstvo Celejo. Odkrita je bila 1858 na vogalu trga V. kongresa in Savinove ulice ob gradnji kresije, današnje banke. Boginjo so kmalu prenesli v graški Joanneum, kjer je še danes (Sl. 9).

Statueta je služila kot okovni kos na pohištvu. Okov je služil kot baza prestola s sedečo postavo, ki je bila gotovo romanizirana, domača boginja. Višina 21,4 cm, širina 17,5 cm. Oblečena je v dolgo obleko in plašč, ki je okrašen s posebno

vezenino. Na glavi nosi krono s petimi izrastki, ki se končujejo v kroge. V rokah drži grozd. Prestol je bogato izdelan. Baldahin ščiti boginjo. Posebno oblikovana krona na glavi je značilna za domača božanstva, genije in božanstva različnih lastnosti. Grozd v rokah pomeni personifikacijo bogastva ali obilja¹².

Domačim delavnicam lahko pripišemo kipec, ki predstavlja darujočo služabnico (Sl. 10). Je vitka in visoka, oblečena v dolgo spodnjo obleko. Prek nje nosi še eno oblačilo, ki sega do kolen in je močno drapirano, posebno v zgornjem delu. Obleka je v pasu stisnjena s širokim pasom. V iztegnjeni levici drži jabolko, v desnici vrč. Lasje so počesani nazaj in pokriti z avbo. Glava z avbo in nabrana obleka s pasom spominjata na domačo nošo. Draperija na prsih spominja na oblačilo zgoraj omenjene mestne boginje. Velikost 127,7 cm, inv. šte. 173. Sodi v konec 2. in v 3. stoletje.

H pohištvemu okovu sodi poprsje Satira (Sl. 11). Od desnega ramena poteka prečno prek prsi živalska koža - nebris. Glava s kozjimi rogovi je sicer zabrisana, vendar še spoznavna. Obraz je mehak in poln, usta mesnata, nos je širok. Lasje so izjemno bujni in le posamezni listi so še spoznavni. Nad čelom sta dva kratka rožička. Poprsje se končuje zadaj v pravokotni nastavek, s katerim je bil pritrjen na les.

Po analogijah ga lahko datiramo v sredino 2. stoletja¹³. V Celejo so ga importirali iz Porenja. Visok je 8,5 cm in širok 9,7 cm. Patina je temna, s prosejajočim bronom.

V isto skupino uporabne umetnosti sodijo predmeti, ki jim je skupno to, da imajo spodaj sicer odlomljene, a še dobro vidne ostanke železnih zatičev. Služili so kot okrasni zaključki različnih predmetov. Vsi so bili najdeni v strugi Savinje. Najprej imamo moško poprsje (Sl. 12), izdelano je primitivno. Nos je komaj plastičen, oči pa le vpraskane v obliki trikotnikov. Na plešasti glavi je dvoje štrlečih ušes, na temenu je mali, okrogel nastavek. Poprsje je visoko 4,3 cm in ima temno zeleno patino. Železni zatič na zadku imata tudi ležeč bronast pes (Sl. 13) in sedeča opica (Sl. 14), ki obrača glavo v desno. Oba sta bila zaključka noža ali ključa. Pes je dolg 5,8 cm in ima temnozeleno patino. Opica je velika 3,5 cm in je skoraj brez patine.

Iz mantičnega sveta prihaja mala miška (Sl. 15) v naravni velikosti¹⁴. Vlita je polno in ima temnozeleno patino. Pojavlja se pogosto. Bila je atribut boga zdravilstva Asklepija. V kombinaciji z Apolom Smintejem je kazala svojo ambivalentno čud.

Miška stoji na zadnjih nogah, s sprednjimi drži v rokah želod in ga gloda. Asklepijev kult z miško se je razvil v Mali Aziji, ko je tam izbruhnila kuga v 2. polovici 2. stoletja. To se je zgodilo prav na začetku markomanskih vojn. Pri nas se je kult pojavil na začetku 3. stoletja, kamor datiramo našo miš. Tudi ona je ležala v Savinjinemrodu v Celju. Inv. šte. 14511.

Omembe vreden je tudi nastavek na osi kolesa nekega voza (Sl. 16).¹⁵ Tulec šesterokotne oblike se zožuje do grifonove glave, ki je molela iz osovine. Na nasprotnem delu nastavka je na eni strani luknjica, skozi katero je bil pritrjen na leseni del kolesa, na drugi pa faličen izrastek.

Zelo zanimivi sta dve bronasti pipi (Sl. 17,18), ki sta redki najdbi, posebno zato, ker sta pri obeh ohranjena oba dela. Verjetno so ju uporabljali pri lesenih, manjših sodih. Obe pipi so našli pri izkopavanju na Starem gradu. Večja pipa je dolga 14 cm, manjša 8 cm. Inv. štev. 19382 in 19380. Obe pipi imata spredaj živalsko glavo. Manjši kos ima na zapiralnem, pokončnem delu petelinčka, ki je izdelan iz debele pločevine. Večji kos ima na ročaju triperesno deteljico. Analogije najdemo pogosto v Nemčiji in Franciji.¹⁶

Iz vsakdanjega življenja naj omenimo amulete - falose (Sl. 19,20), ki so se pojavljali v različnih oblikah. Falos je bil simbol moške plodnosti. Njegove umetniške upodobitve so bile zelo pogoste in priljubljene ter so bile v zvezi s praznoverjem. Mišljen je bil kot nosilec moči in kot neizogiben faktor živalske in rastlinske rodovitnosti. Ko je nastopal v grobu, so menili, da se spajata plodna in apotropejska moč in ustvarjata vedno novo življenje.¹⁷

Falos je igral veliko vlogo pri različnih kultih, kot atribut se je pojavljal pri božanstvih, npr. pri Hermesu, Priapu, Hermafroditu itd. Poznamo ga tudi kot spremljevalca plodnostnih demonov, kot sta bila Satir in Silen.

Falosi - amuleti, ki jim je bilo vsem skupno uho za obešanje na verižico, naj bi lastnikom prinašali srečo. Pa tudi varovali naj bi jih pred nevarnostmi in hudimi pogledi. Pogosto so amulete nosili otroci. Večji amuleti so viseli po domovih pa tudi na cestah.

V muzejski zbirki imamo precej falosov. Predstavljamo dva. Obesek s falosom in pestjo je v sredini manjši in faličen. Spodaj je obesek okrašen. Drugi falos je ukrivljen navzgor, s težiščem na modih.

Med fibulami bi tukaj omenili predvsem živalske (Sl. 21, 22, 23, 24). Številčno so najmočnejši zajčki v dveh različicah. Leopard z vloženim raznobarnim emajlom, račka, orli z razprostrtimi krili in pavi, predvsem pa golobi, ki so tipičen starokrščanski nakit. Med pticami je golob najbolj pogosto upodobljen. V Grčiji je pripadal kultu boginje Afrodite, pri Rimljanih boginji Veneri. V židovski veri je simbol daritvene živali. V krščanstvu je simbol sv. Duha, Kristusa ali cerkve. Lahko je simbol duše ali personifikacija čednosti. Izvira iz 4. ali 5. stoletja. Njihovo najdišče je struga Savinje v Celju.

Med bronastim posodjem bi predstavili atašo na ročaju vrča (Sl. 25). Je nova najdba, iz Savinove ulice v Celju, izkopana leta 1989. Inv. štev. 19381. Predstavlja obraz z bujnimi lasmi in kačami, ki bi ga lahko pripisali Meduzi iz 2. in 3. stol. n. štetja. Ima temnozeleno patino. K posodju sodijo tudi noge - podstavki

posod so v obliki grifonov (Sl. 26). Imamo kar tri različne, v treh velikostih¹⁸. Vsi mali bronasti kipci, ki niso služili za obesek in so ponavadi stali v domačih lararijih, kjer so jim ljudje ob različnih priložnostih in praznikih darovali, so stali na podstavkih, višjih ali nižnjih, pravokotnih in okroglih, okrašenih z napisi ali preprostih oblik. Vsi so bili iz bronu za bronasto plastiko. Predstavljen podstavek ima še sledove stopal božanstva, ki je nekoč stalo na njem. Podstavek je bil izkopan v hiši na Bregu, ki je stala še v 2. stol. n. št.

Veliko je bilo importiranega, vendar iz materialne zapuščine lahko razberemo, da je bilo mnogo narejenega tudi doma.

Omembe vredni so topilniki (Sl. 27), ki so se ohranili na več točkah v mestu. Omenim naj Levstikovo, Gubčevo in Stanetovo ulico, prav tako pa tudi Breg.

Gotovo je, da so fibule bile izdelane doma. To izpričuje ogromno polizdelkov (Sl. 28). Produkcija je bila zelo velika. Kalup za bronasto oljenko (Sl. 29) dokazuje, da so poleg lončenih oljenk delali tudi kovinske oljenke, in to na Bregu v Celju.¹⁹

Iz Gubčeve ulice se nam je ohranil fragment kalupa za vlivanje malih bronastih kipcev (Sl. 30); v našem primeru ženskega božanstva z bogato nagubanim oblačilom. Seveda pa je že iz kalupa razvidno, da gre za provincialno delo, saj so plastike morale biti zelo ploske in nespretno narejene. Višina 6,4 cm, inv. št. 19379.

Kot primerek monumentalne bronaste plastike v naravni velikosti, ki je nekoč krasila mesto, predstavljamo fragment kopita (Sl. 31), ki je pripadal jezdecu na konju. Odkrit je bil v 19. stoletju na prostoru vojašnice na Trgu svobode. Njegov nastanek lahko datiramo šele od 3. stoletja naprej, kajti v Rimu se jezdec na konju pojavi za vlade cesarja Marka Avrela²⁰. Nekateri avtorji kopito locirajo na Trojane, vendar brez vsake podlage. Velikost 9,3 x 12,2 cm, inv. št. 253.

S predstavitvijo malih bronastih predmetov je prikazan le manjši del materialne in duhovne kulture bogatega in civiliziranega mesta Celeje v južnem predelu Norika.

Boginja Celeja (Pohrajinski muzej Celje)

Herkul (sl. 1)

Herkul (sl. 2)

Fortuna (sl. 3)

Krmilo (sl. 4)

Božanstvo brez atributov (sl. 5)

Odlomek roke s skodelico (sl. 6)

Silenova maska (sl. 7)

Glava mladeniča (sl. 8)

Mestno božanstvo Celeja (sl. 9)

Darujoča služabnica (sl. 10)

Poprsje Satira (sl. 11)

Moško poprsje (sl. 12)

Zaključek ključa – sedeča opica (sl. 14)

Nastavek za ključ – pes (sl. 13)

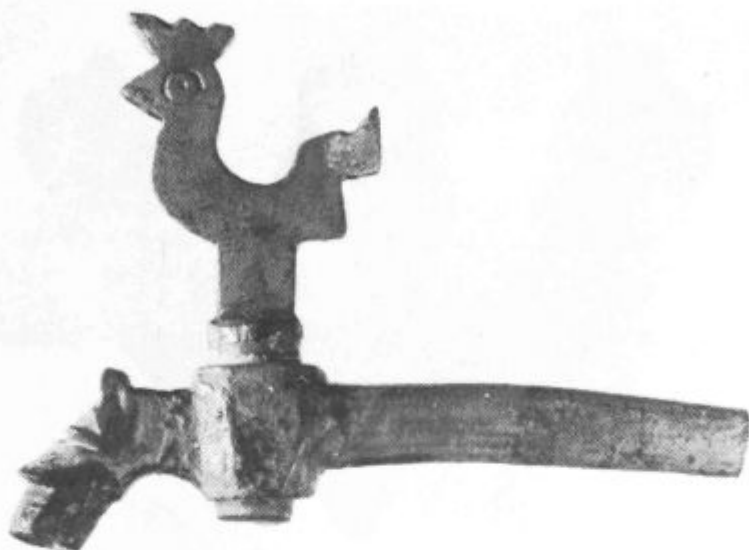
Mala miška (sl. 15)

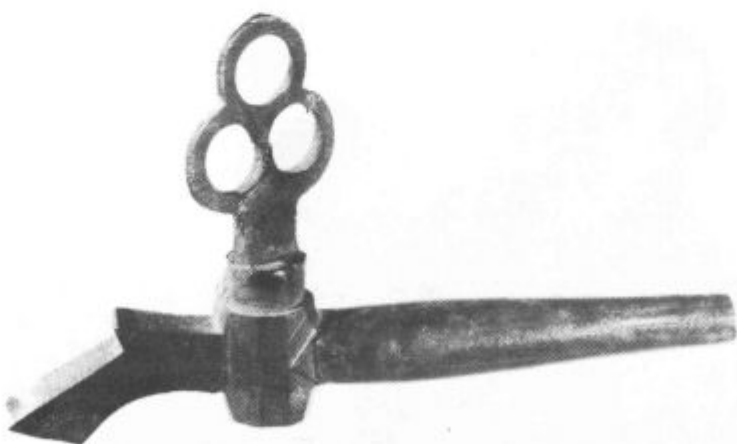
*Nastavek kolesa z grifonovo glavo
(sl. 16)*

Meduza – ataša na ročaju vrča (sl. 25)

Bronasta pipa s petelinčkom (sl. 17)

Bronasta pipa s triperesno deteljico (sl. 18)

Amulet s pestjo in falosom (sl. 19)

Amulet – falos (sl. 20)

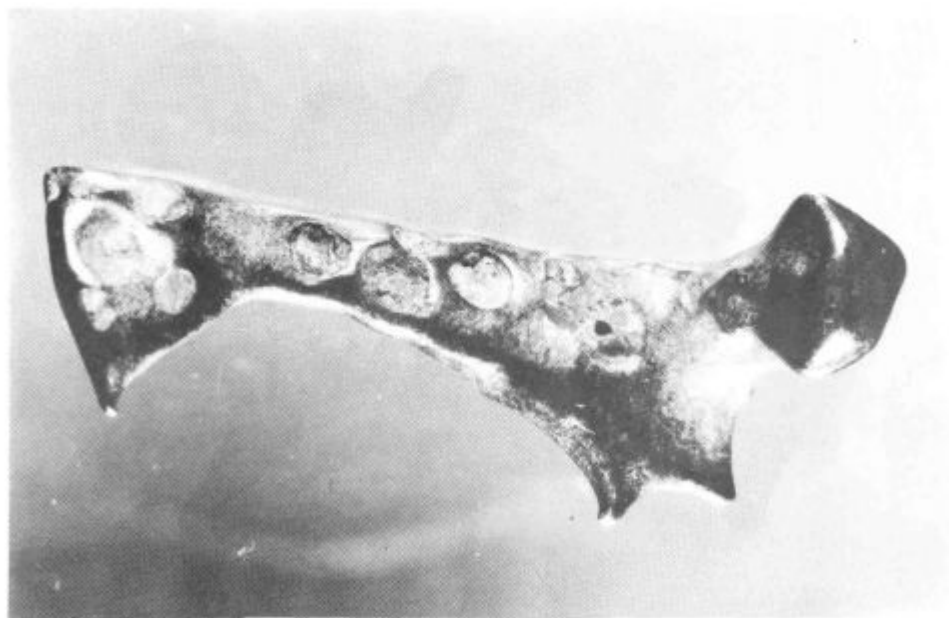
Živalska fibula – pav (sl. 21)

Živalska fibula – zajček (sl. 22)

Živalska fibula – zajček (sl. 23)

Živalska fibula – leopard z vloženim raznobarvnim emajlom (sl. 24)

Grifon – noga posode (sl. 26)

Glinast kalup za kovinsko oļjenko (sl. 29)

Odlomek kalupa za bronasto plastiko (sl. 30)

Bronasto kopito konja v naravni velikosti (Celje, dvorišče vojašnice) (sl. 31)

Topilniki iz gline (Celje) (sl. 27)

Fibuli – polizdelka (Celje, struga Savinje) (sl. 28)

Fotografije: Viktor Berk

Opombe:

1. E. Riedl, *Baureste der "Claudia Celeja"*, *MZK, NF, Wien 1900, str. 32 - I. j. B. Popović - Đ. Mano - Zisi - M. Veličković - B. Jeličić, Antička bronza u Jugoslaviji, Narodni muzej Beograd 1844-1969, Beograd 1969, V. K., Sl. 108.*
2. R. Fleischer, *Die römischen Bronzen aus Österreich, Mainz 1967, str. 5.*
3. G. Wissowa, *Religion und Kunst der Römer, Hd A 5, 4, 1912, 279.*
4. K. Latte, *Römische Religionsgeschichte, Hd 5, 4, 1960, 215 ssl.*
5. R. Fleischer, *Die römischen Bronzen aus Österreich, Mainz 1967, str. 6, op. 19 a.*
6. - A. Leibundgut, *Die römischen Bronzen aus Schweiz II, Acenches 1976, T. 95, 181, 182.*
 - A. Leibundgut, *Die römischen Bronzen der Schweiz III, Westschweiz, Bern und Wallis 1980, T. 203, 272, 273.*
 - Kaufmann - Heinimann, *Die römischen Bronzen der Schweiz I, Augst 1977, T. 46, 66.*
 - G. Colonna, *Bronzi votivi umbra-sabellici a figura umana I. Periodo "arcaico", Firenze 1970, od T. CXLIX do T. CLIV.*
 - L. Ruaro Guida, *Bronzetti a figura umana dalle collezioni dei Civici Musei di Storia et Arte di Trieste 1978, Electa Editrice, 15, Ercole combattene. Konec V. in začetek IV. stol. n. št.*
 - S. Boucher, *Recherches sur les bronzes figures de Gaule Pre-Romaine et Romaine, Roma 1979, T. 5, 29 in 6. 6, 32.*
 - P. Cassola Guida, *I bronzetti friulani a figura umana; Cataloghi e monografie archeologiche dei Civici musei di Udine I, Roma 1989, T. 52, 15.*
7. J. Klemenc, *Celeja v antiki, Celjski zbornik, Celje 1961, str. 427.*
8. Kaufmann - Heinimann, *Die römischen Bronzen der Schweiz I, Augst 1977.*
9. L. Ruaro Guida, *Bronzetti a figura umana dalle collezioni dei civi Musei di Storia ed Arte di Trieste 1978, 69, 85.*
10. K. Gschwantler, *Guß und Form, Bronzen aus der Antikensammlung, Kunsthistorisches Museum, Wien 1986, barvna t. 4, 73.*
11. *Antični portret v Jugoslaviji, Novi Sad 1987, str. 151, šte. 53 s starejšo literaturo.*
12. A. Kaufmann - Heinimann, *Die römischen Bronzen der Schweiz I, Augst 1977, T. 133*
 - R. Fischer, *Die römischen Bronzen aus Österreich, Mainz 1967, T. 4, šte. 178 iz Deutscherkreuz - Burgenland.*
13. A. Schober, *Die Römerzeit in Österreich, Wien 1954, T. XXVII, Sl. 74.*
14. V. Kolšek, *Miš in Apolon Smintheus, Celjski zbornik 1988, str. 145.*
15. H. Menzel, *Die römischen Bronzen aus Deutschland II, Trier Mainz 1966, T 79, 263.*
16. J. Garbsch, *Die neuen römischen Funde aus Bayern, Bayerische Vorgeschichtsblätter, Jahrg. 40, München 1975, 94, Sl. 1 in 101, Sl. 2.*
17. M. Kohlert - Nemeth, *11 Archäologische Reihe Römische Bronzen I aus Nida - Heddernheim. Götter und Dämonen, Frankfurt am Main 1988, Phalische Amulette, str. 66.*
18. Kaufmann - Heinimann, *Die römischen Bronzen der Schweiz I, Augst 1977, T. 133.*
19. V. Kolšek, *Nekaj prispevkov k topografiji rimske Celeje, Celjski zbornik, Celje 1959, str. 230.*
20. R. Schober, *Die römerzeit in Österreich und in den angrenzenden Gebieten von Slowenien, Wien 1954, str. 136.*

KLEINE BRONZEPLASTIK AUS CELEIA

Unter den Funden, die der alten Celeia das Gepräge einer reichen Stadt geben, befinden sich auch kleine Bronzeplastiken, die gleichzeitig auch den Glauben der damaligen Zeit darstellen. Unter der kleinen Bronzeplastik versteht man nämlich auch die Attribute der Skulpturen und der Tiergestalten, die von Tierfibeln, Attache, Schmuckgegenständen und verschiedenem Geschirr begleitet wurden.

Celeia hatte intensive, vor allem Handelskontakte, mit dem italischen Staat. Aus diesem Grunde ist es nicht überraschend, dass in den antiken Kulturschichten Herkulesse vorzufinden sind, die in die Zeit vor unserer Zeitrechnung datiert sind. Gerade der Gottheit, die Reisende, vor allem fahrende Kaufleute, beschützte, ist es zu verdanken, dass sich der Herkules-Kult bei uns die ganze Kaiserzeit hindurch bis ins Christentum hinein erhalten hat. Auch in Celeia war dieser Kult stark verbreitet. Ausser des Tempels sind die ihm geweihten Inschriften und Standbilder erhalten geblieben. Unter ihnen befinden sich zwei aus Bronze, die die Benennung "angreifender Herkules" tragen.

Die Einfuhr aus Italien wurde mit dem Anschluss des Königreichs Norikum fortgesetzt und vergrößert, denn gerade Italien war in der Augustus-Ära das führende Erzeugerland von kleinen Bronzeplastiken. In jener Zeit war die Herstellung im Rhein- gebiet erst im Entstehen begriffen. Die Einfuhr wurde durch Aquileja vermittelt. Die schönste Plastik ist die Fortuna, gekleidet in Hion und Himation und dargestellt mit dem Füllhorn. Auch der Kult der Fortuna war in der Stadt stark entwickelt. Dies bestätigen die Inschriften und Plastiken. Die Silenusmaske, gefunden in Celje (Cilli), in Lava, die im Wiener Kunsthistorischen Museum aufbewahrt ist, stellt den attraktivsten und effektivsten Fund in unserer Stadt dar.

Seit dem Ende des 2. Jahrhs. wurden zu uns nebst Glas und Terra sigillata auch Bronzeplastiken aus dem Rheinland eingeführt. Ein solches Beispiel ist die Büste Saryrs, die als ein Möbelschmuckstück verwendet wurde.

Am interessantesten sind die einheimischen Erzeugnisse. Schon aus den zahlreichen, an mehreren Stellen in der Stadt gefundenen Schmelztiegeln, kann man schliessen, dass das einheimische Gewerbe sehr rege war. Die halbfertigen Fibeln zeugen von dessen grosser Produktion.

Ignacij Voje

CELJSKI GROFI IN DUBROVNIK

Doslej najboljši in najbolj izčrpen pregled zgodovine celjskih grofov je napisal Janko Orožen, čeprav je njihovo delovanje vključil v obširen prikaz zgodovinskega razvoja mesta Celja.¹ J. Orožna so zanimali predvsem dogodki, povezani z aktivnostjo Celjskih v slovenskem prostoru, odnosi s Habsburžani in s poseganjem v razmere na Ogrskem, podal pa je tudi zelo podroben opis njihove posesti. O širjenju celjske posesti na Hrvaško in o vključevanju Celjskih v politično dogajanje na Hrvaškem sta pisala Vjekoslav Klaić² in Nada Klaić.³ Po drugi svetovni vojni se je o celjskih grofih pri nas malo pisalo. Vzroki ležijo v nekoliko spremenjenih pogledih na našo zgodovinsko preteklost, v kateri ni bilo prostora za fevdalce, ki so živeli in delovali v slovenskem prostoru. Zadnja pomembnejša študija o celjskih grofih je izšla skoraj pred 40 leti v I. letniku Celjskega zbornika. V odmevni razpravi je Franjo Baš postavil celjske grofe v tedanji evropski prostor in jih povezal s takratnimi političnimi razmerami. Njihovo dejavnost je ocenjeval z vidika dobe, v kateri so živeli. Po načinu svojega delovanja predstavljajo celjski grofi prehod iz srednjega v novi vek. Bili so, kot ugotavlja Baš, nosilci novih renesančnih pogledov na slovenskih tleh.⁴

Sicer je bilo znano, da se gradivo o celjskih grofih nahaja v Historijskem arhivu v Dubrovniku,⁵ vendar so nekateri raziskovalci šele v zadnjem času opozorili,⁶ da je tega gradiva mnogo več, kot smo si predstavljali. Ker to gradivo odkriva nove dimenzije v politiki celjskih grofov in hkrati razkriva, kako je dubrovniška diplomacija sledila dogajanju na širokem balkanskem in izvenbalkanskem prostoru in se še posebej zanimala za zadnje Celjane, je prav, da na nekatere rezultate teh raziskav opozorimo.

Dubrovnik je leta 1358 priznal za vrhovnega gospodarja kralja Ludvika I. Anžujca in se na ta način vključil v okvir ogrsko-hrvaške države. Zato nas ne sme čuditi, da so Dubrovčani budno spremljali dogodke v ogrsko-hrvaški državi. Celjski grofi so se začeli zelo zgodaj zanimati za razmere na Balkanu in se vmešavati v tamkajšnje politične zadeve. Predvsem pa so se povezovali z ogrsko-hrvaškimi kralji.

Ulrik I. je bil vojaški najemnik, zelo drzen in vihrav. Še kot mladenič se je pridružil ogrsko-hrvaškemu kralju Ludviku I. pri napadih na beneški Zadar leta 1345. Sodeloval je v borbah na Tirolskem, v Prusiji in v Litvi. Leta 1354 je cesarja Karla IV. spremljal na vojnem pohodu proti Rimu, a 1355 je spet sodeloval z vojsko ogrsko-hrvaškega kralja Ludvika I. v borbah proti Benečanom.⁷ Leta 1359 se je na Ludvikovi strani udeležil pohoda proti Srbiji.

Po hudih borbah so srbsko vojsko razbili ob vznožju velike planine (grandi montagna di Rascia) in prodrli globoko v Srbijo.⁸ Ulrik I. se je tudi odlikoval v borbah pri zasedbi bolgarskega Vidina leta 1365.⁹

Tudi Ulrikov sin Viljem je leta 1392 sodeloval v Sigismundovi vojski proti Turkom v Srbiji. Prodrli so vse do Ždrijela.¹⁰ Toda glava rodbine vendarle ni postal on, temveč Ulrikov brat Herman II., eden najslavnejših Celjskih.

Herman je z ogrsko-hrvaškim kraljem Sigismundom prvič sodeloval že leta 1396. Kralj Sigismund se je takrat pripravljajal na veliki vojaški pohod proti Turkom. Do odločilnega spopada je prišlo pri Nikopolju, krščanska vojska pa je doživela težak poraz. Sigismund bi bil pri umiku utonil v Donavi ali pa padel v turško ujetništvo, če ga ne bi v zadnjem trenutku rešil grof Herman II. Herman je potem spremljal Sigismunda na dolgi plovbi pri povratku v domovino. Zato si je pri Sigismundu pridobil veliko naklonjenost ter je postal njegov stalni pomočnik in sodelovec. S to povezavo se je začel nagel vzpon celjskih grofov.

Še enkrat je Herman II. rešil Sigismunda. Leta 1401 so nezadovoljni plemiči ujeli svojega kralja in ga zaprli v grad Šikloš. Spet ga je osvobodil Herman II.¹¹ Zveza s Sigismundom je izredno dvignila Hermanov ugled in okrepila njegovo politično in gospodarsko moč. Herman II. je razširil svojo posest na Hrvaško; podeljena mu je bila čast slavonskega bana in pravica postavljanja zagrebškega škofa.¹² Celjani so bili s tem uvrščeni med ogrsko-hrvaške magnate.

Sigismundu je leta 1395 umrla prva žena Marija. Po povratku z vojnega pohoda proti Turkom in porazu pri Nikopolju, ko se je s Hermanovo pomočjo rešil zapore, se je zaročil z Barbaro, najmlajšo Hermanovo hčerko. Točen datum poroke ni znan. V. Klaić meni, da se je to zgodilo okoli božiča leta 1405, zanesljivo pa pred 28. decembrom. Kot kraljev poslanec je prihajal v Dubrovnik že oktobra 1405 frančiškan Peter, krbavski gvardijan. Peter je prišel v Dubrovnik tudi maja 1406, ko je prinesel pismo, v katerem jih kralj Sigismund obvešča o svoji poroki z Barbaro, hčerko grofa Hermana Celjskega. Dubrovčani so mu 19. maja odgovorili in mu čestitali k poroki ter izrazili zadovoljstvo zaradi prejetih novic.¹³ Iz pisma je tudi razvidno, da je kralj povabil na svatbo vedno zveste Dubrovčane, vendar se mu ti opravičujejo, da zaradi daljave in težav na poti ne morejo priti.

Pozneje so se Dubrovčani s kraljico Barbaro sprli v zvezi s poslovanjem dubrovniških trgovcev na Ogrskem. To dokazujejo posamezni primeri, o katerih se je ohranila obsežna korespondenca. Končni cilj večine dubrovniških trgovcev, ki so trgovali na Ogrskem, je bilo mesto Budim. Mnogi trgovci so imeli v ogrskih mestih svoje hiše in trgovine, nekateri so v Budimu tudi končali svojo življenjsko pot. Takšna usoda je doletela tudi Pavla, sina Ivana Volčiča. Konec novembra 1416 leta so ga našli mrtvega v njegovi hiši v Budimu. Dubrovniško vlado so o njegovi smrti obvestili dubrovniški trgovci, ki so tu živeli. Sodniki v

Budimu so po tamkajšnjih običajih zapečatili hišo. Zato je dubrovniška vlada 12. januarja 1417 pisala kraljici Barbari, naj izda sodnikom mesta Budima ukaz, da zavarujejo v hiši pokojnega Pavla vse, kar so v njej našli, nato pa naj počakajo obvestilo iz Dubrovnika, komu zapuščina pripada. Pismo s podobno vsebino je poslala dubrovniška vlada tudi mestnim sodnikom.¹⁴ Hišo so res zapečatili za tri mesece, vendar je nato kraljica Barbara na račun dolga nekega dubrovniškega meščana zaplenila trgovsko robo in denar v vrednosti 1700 dukatov. Pavle je namreč pred smrtjo pritovoril v Budim popra v vrednosti 1500 dukatov. Tu je poper prodal in iz zakupička kupil 170 "panni polani", 700 forintov pa je posodil trem meščanom. V Dubrovniku so 15. marca 1417 pred pričami - Pavlovim očetom Ivanom, vdovo Valens in Pavlovim družabnikom Andrijom Martela Volčičem - za prokuratorja določili Vlaha Stankova. Prokurator je bil hkrati tudi poslanik dubrovniške vlade na Ogrskem. Imel je nalogo, da omenjene priče zastopa pri urejanju Pavlovih terjatev.¹⁵ V Budimu poslaničniku ni uspelo ničesar urediti, še manj pa zbrati Pavlovo zapuščino. Kralja Sigismunda ni bilo v Budimu, do kraljice pa ni mogel priti, zato ji je prek posrednika izročil pismo dubrovniške vlade. Od nje ni dobil ne denarja ne odgovora. Vrnil se je v Dubrovnik, ne da bi opravil svoj posel.

Pavlovi dediči in poslovni partnerji so zaslutili, da s poravnavo ne bo šlo lahko, zato so 30. marca 1417 angažirali še Marina Jakoba Prodančiča in mu dali vsa potrebna pooblastila. V Budimu je moral obiskati Luko Bunića, Frančiška Bernardovega, kraljevega zdravnika Gilelma in druge Florentince, brez dvoma Pavlove dolžnike. S seboj je namreč prinesel spisek Pavlovih dolžnikov. Če bi mu uspelo prido do Pavlovega sukna (panni polani), bi jih moral pretovoriti do Iloka in tam počakati na nadaljnja navodila. V primeru, da bi sukno v Budimu prodal in izterjal dolgove, pa bi v Iloku lahko za ta denar kupil srebro. Marin se je v Dubrovnik vrnil 3. septembra, ne da bi mu uspelo likvidirati posle pokojnega Pavla.¹⁶

Da so se težave z zaplenjeno robo dubrovniškega trgovca Pavla nadaljevale, dokazuje pismo, ki ga je dubrovniška vlada 5. januarja 1425 poslala kralju Sigismundu. Prek svojega poslanika Marina Nalješkovića, ki je kralju predal tribut za preteklih šest let, ga je prosila, da naj zaplenjeno vsoto povrne dedičem. V pismu so Dubrovčani posebej omenjali visoko starost Pavlovega očeta, ki bi s tem izgubil vse premoženje. Poleg tega pa je zaplenjeni denar tudi predstavljal doto Pavlove žene.¹⁷ Dubrovniška vlada si je še naprej prizadevala, da bi rešila spor z ogrskim vladarjem, pri tem pa je opozarjala, da takšni ukrepi lahko povzročijo nezaupanje pri dubrovniških trgovcih in jih odvrnejo od trgovanja na Ogrskem.¹⁸ Tudi vse nadaljnje akcije dubrovniške vlade niso dale pozitivnih rezultatov. Še leta 1433 v pismu, ki ga pošiljajo Sigismundu, omenjajo dolg Pavla Volčiča.¹⁹

Podobne težave je imel dubrovniški trgovec Nikola Gučetić, ki je potoval iz Romanije (Grčije) prek Srbije v Varadin. Potoval je z dovoljenjem kovinskega župana Franka in varadinskega škofa. Ko je zapuščal mesto Varadin, sta ga

napadla knez Sekelj in Vladislav Jakči, škofova brata. Odvzela sta mu trgovsko robo velike vrednosti, ker sta menila, da je Nikola v službi bratov Matka in Franka Talovca. Talovca sta bila namreč škofu dolžna za sol. Zaradi tega je dubrovniška vlada 20. maja 1432 pisala ogrski kraljici Barbari, 11. julija 1432 pa kralju Sigismundu, ki se je mudil v Italiji. Prosili so ju, naj se zavzameta za njihovega plemiča tako, da bi mu škof vrnil odvzeto. Zagotavljali so, da Nikola ni bil v službi bratov Talovcev, prav tako pa ni bival na njihovem teritoriju.²⁰

Dubrovčane je o smrti kralja Sigismunda obvestil ban Matko Talovec. Z Dunaja jim je 11. decembra sporočil, da je kralj 8. decembra umrl. Dubrovčani so zato 15. januarja 1438 poslali pismo kraljevi vdovi Barbari, banu Matku Talovcu in ogrskim baronom ter izrazili svoje sožalje.²¹

Z grofom Ulrikom II. Celjskim je Dubrovnik zelo zgodaj navezal stike. Ko je Ulrikov tast, srbski despot Đurađ Branković, moral 18. avgusta 1439 po padcu Smedereva zapustiti Srbijo ter je ostal brez države in prestolnice, se je umaknil na Ogrsko. Toda, ko so tam izbruhnili dinastični spori in se je vanje vpletel tudi despot, mu je novi kralj Vladislav zaplenil vso njegovo posest. Branković se je umaknil na ozemlje svojega zeta Ulrika II. Skupaj z ženo in več sto konjeniki je konec maja 1440 odšel z ozemlja grofov Celjskih in se napotil v Furlanijo. Benečani so ga prijateljsko pričakali. 9. julija se je v lagunskem pristanišču Marano zahodno od Ogleja vkrcal na beneško galejo. Ta naj bi ga prepeljala v Dalmacijo.²² Na poti se je zaustavil v Šibeniku, nato pa nadaljeval pot proti Dubrovniku. S polotoka Pelješca in otoka Šipana so z ognjenimi signali sporočali v Dubrovnik, da se despot približuje. Dubrovniško odposlanstvo je despota pričakalo pri "Bocche False" (otoček Olipa) južno od Stona. Despot je ostal v Dubrovniku le nekaj dni, nato pa je nadaljeval pot proti Baru. Ker je postal njegov položaj v stari oblasti Balšićev brezizhoden, je Dubrovčane ponovno zaprosil za gostoljubnost. V Dubrovnik je prispel na dubrovniški galeji, tam je ostal od srede aprila do konca julija 1441, ko se je vrnil v obnovljeno despotovino.²³

V času, ko se je v Dubrovniku mudil despot Đurađ, so dvakrat pričakovali despotovega zeta Ulrika II. Prvič so ga pričakovali v začetku meseca julija. Vlada je sklenila, da mu podari ovne in kozličke. Drugič naj bi mu poklonili razna živila in začimbe v vrednosti 60 perperjev. Toda niti prvič niti drugič ni prišel v Dubrovnik ali v njegovo bližino.²⁴

Kmalu po smrti Tvrtka II. je Bosna dobila novega vladarja Štefana Tomaša. Bil je nečak kralja Ostoje. Izvoljen je bil s pristankom večine plemstva, kljub nasprotovanju enega najvplivnejših bosenskih fevdalcev vojvode Stjepana Vukčića Kosače. Ker so Turki, ki so sicer podpirali hercega Stjepana, pretrpeli več porazov, se je usoda novega bosanskega vladarja reševala le na ogrskem dvoru. Nastalo politično situacijo je nameraval izkoristiti tudi celjski grof Ulrik II. Skušal je uveljaviti pravico na bosansko krono in to na podlagi pogodbe, ki sta jo sklenila kralj Tvrtko II. in Ulrikov oče Herman II.²⁵

Ulrik II. se je po smrti kralja Sigismunda vmešal v borbo za nasledstvo na Ogrskem. Ko se je sporazumel in sklenil mir s cesarjem Friderikom III. Habsburžanom, je vso svojo pozornost spet posvetil hrvaškim deželam. Po smrti bana Matka Talovca (1445) si je grof Ulrik II. prisvojil bansko čast Slavonije in začel zasedati posest in gradove Talovcev. S tem je ogrozil Dalmacijo.²⁶ Te akcije Celjana so povzročile zelo močan odpor hrvaškega plemstva. Ti so si sami hoteli razdeliti posest Talovcev. Ulrikovega prodiranja proti Jadranu pa so se ustrašili tudi bosenski kralj Štefan Tomaš, Benetke in Dubrovnik. Ulrik II. je našel zaveznika v Stjepanu Vukčiću, s katerim je bil po svoji materi celo v sorodstvu. Toda Ulrikovi nasprotniki niso bili sposobni preprečiti njegovega napredovanja na Hrvaškem. Ulrikov vojskovodja Jan Vitovec je bil sicer v prvem spopadu s Kurjakovići (junija 1454) premagan, a ko se je vrnil s svežimi silami, jih je prisilil, da mu izročijo grad Ostrovico in še en grad na Hrvaškem. Zgodilo se je celo, da je mladi krbavski knez Grgur Kurjaković stopil v Ulrikovo službo.²⁷

Zelo vidna je bila vloga grofa Ulrika II. v vojni med hercegom Stjepanom in Dubrovnikom. Po dolgih pripravah na eni in drugi strani je vojaški spopad med hercegom Stjepanom in dubrovniško republiko izbruhnil 25. in 26. junija 1451. leta. Tedaj je hercegov vojska vdrla v župo Konavle, ki so jo Dubrovčani kupili od njegovega predhodnika Sandalja Hranića leta 1419 in jo zasedla, razen trdnjave Sokol in mesta Cavtat. Dubrovčani se hercegu niso mogli upirati z lastnimi silami, vendar tudi pomoči iz Bosne in Ogrske niso dobili. Grof Ulrik II. in bosenski plemič Peter Pavlović sta celo poslala vojaško pomoč hercegu Stjepanu. Dubrovčani pa kljub temu niso klonili. Prvi je stopil na stran Dubrovnika in ga skušal zaščititi srbski despot Đurađ Branković. Papež je sicer prepovedal pošiljati pomoč hercegu Stjepanu, vendar je dosegel le to, da sta Alfonz Aragonski, kralj južne Italije in Sicilije ter Benetke proglasila strogo nevtralnost. Pomiritev med ogrskim gubernatorjem Ivanom Hunjadijem in despotom Đurđem ter srbskim despotom in bosenskim kraljem je odprla pot Dubrovčanom. Z uspešno diplomatsko aktivnostjo so pridobivali nove zaveznike. Tako se je na dubrovniški strani kmalu znašel bosenski kralj Štefan Tomaš.²⁸

V času, ko je herceg Stjepan drugič napadel Dubrovnik, je bil Ivan Hunjadi premagan pri Lošoncu na zgornjem Ogrskem, zato Dubrovčanom ni mogel priti na pomoč. Ban Peter Talovec pa je bil v sovražnih odnosih z Ivanom Hunjadijem in bosenskim kraljem. Njegov odposlanec je bil prve dni julija pri hercegu Stjepanu v logoru v Župi. Ulrik II. je prav tako odkrito pomagal hercegu Stjepanu ter mu pošiljal topove, druge vojaške potrebščine in inženirje.²⁹

Ker se je Ogrska takrat sama borila z notranjimi problemi in težavami, Dubrovnik z njene strani ni mogel pričakovati pomoči. Zato se je spopad med Dubrovnikom in hercegom reševal v okviru odnosov med Ogrsko in osmansko državo. Sultan Mehmed II. je 24. novembra 1451 po posredovanju despota Đurđa sklenil triletno premirje z Ogrsko. V to premirje je bil zajet tudi

Dubrovnik. Herceg Stjepan je bil dolžan vrniti vse ozemlje ki ga je Dubrovniku odvzel. Sultanov predstavnik je v Dubrovnik prispel sredi januarja 1452 in se je sestel s hercegovimi poslanci. Konec januarja so sklenili mir.³⁰

Ta mir ni dolgo trajal, ker so bili Konavliji že februarja 1452 znova v hercegovih oblasti. Dubrovčanom je preostalo edino to, da se pritožijo na Porti. Marca so o nevdržnih razmerah poročali na Ogrsko in v Bosno.³¹ Za Dubrovčane je predstavljal olajšanje dogodek, ki je povzročil razdor v hercegovih družini. 29. marca 1452 se je najstarejši hercegov sin Vladislav skupaj z vojvodo Ivanišem uprl očetu. Zato so o tem dogodku poročali ogrski kraljici Barbari. V pismu so izrazili upanje, da se bo upornikom pridružil tudi celjski grof Ulrik II.³² Na kraljico Barbaro so se prek Sigismunda Gučetića obrnili tudi pozneje, pri tem pa opozorili, da je herceg Stjepan konec junija okupiral Konavle in s tem prizadejal veliko škode. Bali so se, da pod njegovim pritiskom ne bodo dolgo vzdržali.³³ Dubrovniški plemič Simon Gučetić je bil v drugi polovici leta 1452 na Ogrskem in je od tu v pismih (14. in 22. septembra) obveščal dubrovniško vlado o osvoboditvi mladoletnega ogrskega kralja Ladislava izpod tutorstva njegovega rojaka nemškega kralja Friderika III. Habsburžana. Obveščal je Dubrovčane tudi o njegovem bivanju na Dunaju pod pokroviteljstvom njegovega strica grofa Ulrika II. Dubrovčani so mu na pisma odgovorili naslednji mesec in izrazili veliko radost in zadovoljstvo zaradi dobrih novic. Sporočali so, da so v znak hvaležnosti Bogu v mestu organizirali svečano procesijo. Ker jih je Gučetić v pismih obveščal, da je ogrski gubernator pisal sultanu, bosenskem kralju, celjskemu grofu, gospodarju Senja in banu Petru Talovcu, po vsej verjetnosti v zvezi z reševanjem spora s hercegom Stjepanom, so mu naročili, naj se v njihovem imenu za to zahvali gubernatorju.³⁴

Herceg Stjepan ni pokazal namere, da bi z enim samim udarcem zlomil svoje nasprotnike. Ustrezala mu je razdvojenost grofa Ulrika in bana Petra Talovca s Petrom Vojsalićem in bosenskim kraljem Štefanom Tomašem. Zlasti je Ulrik ogrožal Petra Vojsalića.³⁵ Padeč Carigrada 1453. leta je dokazal, da je turška premoč na Balkanu dokončno utrjena. Srbija je odslej le še životarila. Bosanski kralj Štefan Tomaš je takoj presodil politično situacijo in skušal na nek način okrepiti odporno moč Bosne. Tudi sam herceg Stjepan je začutil potrebo, da se približa mlademu ogrskemu kralju Ladislavu. Čeprav so Ladislava že leta 1445 priznali za kralja, mu ogrski stanovi po osvoboditvi od tutorstva nemškega vladarja niso hoteli izročiti oblasti, dokler ne bi razrešili nekaterih vprašanj. Poslednje dni leta 1452 ali v začetku leta 1453 je kralj Ladislav prevzel oblast na Ogrskem, Ivana Hunjadija pa so razrešili dolžnosti gubernatorstva in so ga imenovali za vrhovnega kapetana Ogrske. Leta 1453 je herceg Stjepan odposlal poslanstvo na ogrski dvor, kjer so ga lepo sprejeli. Tako je herceg Stjepan izrazil zvestobo novemu kralju, še preden je to storila dubrovniška vlada, čeprav so Dubrovčani vedno poudarjali svojo pripadnost "sveti ogrski kroni". Na ogrskem dvoru, ki se je takrat znašel v negotovem položaju, so to potezo hercega Stjepana dobro sprejeli in ga tudi nagradili. Hercegu so potrdili njegovo posest. Pri tem mu je stal ob strani njegov stari zaveznik grof Ulrik II.

Ko so se hercegovci poslanci vrnili z ogrskega dvora, se je na hercegovem dvoru oglašil tudi neki Nemec, vazal ali dvorjan Ulrika II. Celjskega. Glavni cilj njegovega prihoda sicer ni znan. Znano je le to, da se je vmešal v hercegov spor z Dubrovnikom in da je podpiral dubrovniško stališče. O tem obisku so pozneje Dubrovčani z zadovoljstvom obveščali kralja, Ivana Hunjadija in grofa Ulrika II. Toda njegove intervencije niso prispevale k ureditvi razmer.³⁶

16. avgusta 1453 so poslali Dubrovčani na Dunaj h kralju posebno odposlanstvo, ker so pričakovali, da bo prišlo do zasedanja ogrskega sabora. Dubrovniški poslanci so imeli nalogo, da se sestanejo z Ivanom Hunjadijem in kraljem ter poizvejo za hercegov namere pri kralju. Po teh obiskih naj bi odposlanstvo šlo h grofu Ulriku II., mu izročilo poverilna pisma dubrovniške vlade in se mu zahvalilo za intervencijo pri hercegu in kralju. Ulrika so tudi prosili, naj bi preprečil, da bi kralj dal hercegu kakšne koncesije, preden bi prišlo do pomiritve z Dubrovnikom.³⁷

Dubrovniško trgovino so ti dogodki in porušeni politični odnosi med balkanskimi državami ovirali, trgovci pa so doživljali neprijetnosti. Sredi marca 1453 so v Dubrovniku izbrali tri plemiče, ki so dobili nalogo, da uredijo glede škode, ki so jo utrpeli njihovi trgovci na Ogrskem.³⁸ Ko so dubrovniški trgovci leta 1455 potovali iz Srbije proti Benetkam, so morali iti preko ozemlja celjskih grofov. Tu su doživeli grob napad, zaradi česar so se 1. novembra pritožili na dubrovniškem sodišču. Iz prijave je razvidno, da je Nikola Vukosalić potoval iz Smedereva v družbi z drugimi Dubrovčani (Pavlom Tome Bunićem, Marojem Miljenovićem, Antonom Nikole Crijevićem in drugimi) s tovorom srebra. Na poti "per loca domini comitis Cili" so omenjene trgovce med Steničnjakom (grad na Hrvaškem pri Karlovcu) in Krupo pri vasi Perna napadli ljudje celjskega grofa. Pri tem napadu je bil Nikola ranjen in je izgubil svoje trgovsko blago. Med drugim so mu odvzeli 133 liber srebra "ad pondus de Smederevo" in drugo robo "ad pondus de Rudišta". Škodo so jim pozneje povrnili.³⁹

Herceg Stjepan je bil pripravljen, da se pomiri s Dubrovniško republiko šele leta 1454, ko so sklenili mirovno pogodbo (10. IV. 1454). Verjetno so na to odločitev vplivale priprave na veliko poročno slavo na hercegovem dvoru. Herceg Stjepan in oba sinova so se pripravljali na ženitev, ki naj bi še bolj okrepila hercegov položaj. Vladislav je že v času vojne skušal priti v sorodstvo z despotovo hišo. Ko so jeseni 1453 sklenili prvi mir, je prišlo do ženitne pogodbe med Brankovići in Kosaći. Vladislavova nevesta je bila Ana, rojakinja despotice Jerine, po rodu Grkinja. Vlatku je bila zagotovljena ena od nečakinj Ulrika Celjskega. Najteže je bilo najti ženo za samega hercega Stjepana. Pogajanja z vdovo Petra Talovca, banico Hedvigo, so se hitro razdrla. Bodočo hercegov ženo so s posredovanjem Ulrika II. iskali na zahodu. Konec leta 1455 so načrtovali kombinacijo z Barbaro Lichtenstein, toda ponudbo so v zadnjem trenutku umaknili. Na pot v Hercegovino je šla druga Barbara, hčerka nekega "ducis de Payro", katere poreklo doslej ni bilo ugotovljeno. Nekateri mislijo, da je bila Bavarka, drugi pa, da je bila rojakinja celjskih grofov. Vsekakor je to

nevesto posredoval Ulrik II.⁴⁰ Z naslanjanjem na Ulrika II. se je herceg Stjepan nadejal, da bo laže prišel do svojega cilja, to je do večje osamosvojitve.

Pri teh ženitvenih akcijah in programih so določeno vlogo odigrale Drijeva, pomemben trgovski center ob Neretvi. Dubrovniški trgovci, ki so poslovali in živeli v tem kraju, so sredi aprila leta 1455 od dubrovniške vlade prejeli ukaz, da v primeru poziva dajo na razpolago svoje ladje za prevoz nevest.⁴¹ Ker je medtem prišlo do spremembe načrta, dubrovniške ladje niso sodelovale pri tem prevozu. Namesto njih so beneške ladje okrog 10. maja prek Senja prepeljale v Drijeva obe nevesti, od tu pa so ju odpeljali v grad Sokol, kjer so verjetno priredili svadbene slavnosti.⁴²

Bosna je bila v tem času v središču pozornosti. Mnogim je postalo jasno, da jo je treba ohraniti. Kot branik krščanstva naj bi postala zaščita za srednjo Evropo. Interes za Bosno se je še posebej povečal leta 1456, ko se je zvedelo, da se je srbski despot pomiril s Turki. To je izkoristil sultan Mehmed II., ki je z veliko vojsko odšel proti Beogradu. Bosanski kralj Tomaš ni sodeloval v tej krščanski borbi proti Turkom. Svojo skrb je usmeril na Hrvaško in to zaradi neugodnih razmer na področju, ki je bilo v lasti Talovcev. Ulrik II. je v tem času dosegel pri ogrskem kralju Ladislavu, da ga je imenoval za hrvaškega bana. Njegov namen je bil jasen. Polastiti se je hotel ozemlja Talovcev, s tem pa bi ogrozil Bosno z zahodne strani. Kralj Tomaš, čeprav ogrski vazal, nekaterim ogrskim velikašem ni zaupal. Znane so mu bile tudi stare pretenzije celjskih grofov za Bosno. Preplašen zaradi akcije Ulrika II., se je kralj Tomaš skušal povezati z Benetkami, pri tem pa je opozarjal, da bi uspeh Ulrika Celjskega bil enako nevaren za Bosno kot za Beneško republiko. Namere Celjana je bil pripravljen preprečiti tudi z vojsko. Ko je odbil napad Ulrikove vojske pri Kninu, je jasno pokazal svojo odločnost.⁴³

Bosanski kralj je Ulrika imel za enakega sovražnika kot Turke. Čeprav je vedel, da je ogrski kralj Hrvaško izročil Ulriku in da je ta z njegovo vednostjo poslal tja Simona Koporovića, se mu kralj ni hotel mirno podrediti. Sporočil je v Benetke, da na takšno rešitev ne bo pristal pod nobenimi pogoji. Če Benečani ne bi hoteli ali mogli tega preprečiti, potem jih je prosil, da naj Ulrikovim nasprotnikom pošljejo hrano in orožje. Bosanski kralj se je še posebej bal, da bi se ozemlje grofa Ulrika, če bi zasedel Dalmacijo, spojilo z ozemljem hercega Stjepana. Kljub temu je bil kralj Tomaš še dovolj močan, da je preprečil Ulrikovo napredovanje v smeri proti Bosni in Dalmaciji.⁴⁴

Prav v tem času je Ulrik II. dosegel pomemben uspeh na Ogrskem. Zaradi tega je opustil borbo za Dalmacijo. Po smrti Ivana Hunjadija ga je kralj Ladislav imenoval za gubernatorja Ogrske. To pa je bilo zanj usodno. Padel je kot žrtev zarote. V beograjski trdnjavi, med pripravami na vojaški pohod proti Turkom, ga je med obračunom 6. novembra 1456 dal ubiti Ladislav Hunjadi. Kralj Ladislav je padel v roke Hunjadijevcev in ni mogel takoj obračunati z njimi. Ladislava je celo imenoval za vrhovnega kapetana Ogrske. Iz Beograda pa je

kralj vendarle uspel pobegniti v Kovin, od koder je 20. novembra 1456 pisal Dubrovčanom in jih poleg drugega tudi obvestil o neljubih dogodkih v Beogradu, pri čemer je poudaril, da njegova čast ni bila omadeževana.⁴⁵

Dubrovniška vlada se je tudi po uboju Ulrika II. in izumrtju celjskih grofov še naprej zanimala za usodo njihove dediščine. Še posebej je spremljala usodo njegove vdove Katarine Branković. Čeprav so ogrskega kralja Ladislava v pisnih nenehno vzpodbujali k vojaškim akcijam proti Turkom, jim je bilo kmalu jasno, da kaj takega od njega ne morejo pričakovati. Kralj Ladislav se je namreč zaradi celjske dediščine zapletel v vojno s cesarjem Friderikom III. Proti kralju so se dvignili tudi Hunjadijevci. Ko so Turki 20. junija 1459 osvojili Smederevo in s tem zapečatili usodo srbske despotovine, so lahko člani družine Branković svobodno zapustili mesto in se zatekli v Bosno. Slepoga despota Štefana so že pred padcem Smedereva (8. aprila) izgnali iz dežele. Najprej se je zatekel v Budim, nato pa na Hrvaško k svoji sestri Katarini⁴⁶. Pozneje je skušal prek Dubrovnika najti zatočišče v Albaniji, zato se je za pomoč obrnil na Dubrovčane. Njegovi poslanci so prosili za posojilo ali denarno pomoč. Dubrovniški senat je o tej zadevi razpravljal 3. novembra 1459 in sklenil, da se poslancem opravičijo glede posojila ali denarne pomoči. Izjavili pa so, da so bivšemu despotu pripravljene ponuditi samo prevoz do Albanije. Dva meseca pozneje so se v Dubrovniku znova pojavili poslanci slepega Štefana in njegove sestre Katarine. Prosili so za nasvet glede njenega prihoda v Dubrovnik. Dubrovčani so odgovorili 17. januarja 1460, češ da sedaj ni primeren čas za njen prihod, toda če bosta vztrajala, lahko prideta, ker je Dubrovnik za vsakega odprto mesto. Dva dni pozneje (19. januarja) so jima odgovorili, da jima za potovanje na morejo posoditi svoje galeje.⁴⁷ Kljub temu je Štefan avgusta 1460 prišel v Dubrovnik, zato je vlada izbrala tri plemiče, da ga sprejmejo. Določili so, da lahko dnevno za njegovo prehrano porabijo 20 perperjev. Štefan je ostal v Dubrovniku nekaj dni. V tem času je v svojem imenu in v imenu svoje sestre Katarine naslovil na dubrovniško vlado neke prošnje. Vlada je vse odbila ter mu poklonila 500 perperjev. Ponudila mu je tudi, da lahko kupi posest v Dubrovniku ali njegovi okolici.⁴⁸ Kmalu nato je Štefan odpotoval v Albanijo, kjer se je tudi poročil s hčerko Arijanita Angelino. Vendar je leta 1463 skupaj s sestro Katarino od grofa Lenarta Goriškega kupil stari, mračni grad Beli grad ob Tilmentu jugozahodno od Vidma (Udine). Despot je v tem gradu živel v veliki bedi. Pomoč so mu občasno pošiljali papež, Benetke in Dubrovnik.⁴⁹ Pred svojo smrtjo leta 1477 je zadnji despot iz rodbinske linije Brankovićev poslal Dubrovčanom cirilsko pismo. V njem je izpovedana žalost bednega in izgnanega človeka, slepca, ki pričakuje smrt v tuji, daljni deželi.⁵⁰

Mlajša hčerka despota Đurda Brankovića Katarina, vdova grofa Ulrika II., je prišla dvakrat v Dubrovnik. Po smrti moža in otrok je živela na svojih posestvih, ki jih je drugega za drugim odprodajala. S cesarjem Friderikom je sklenila spravo in v Varaždinu 7. marca 1458 podpisala pogodbo. Cesarju je prepustila še preostale gradove. Cesar ji je v dosmrtno uživanje odstopil Krško z vsemi pritiklinami in ji obljubil 2000 mark pezetov letne rente in še nekatere druge

dohodke. V Krškem je Katarina živela le nekaj let, vse bolj in bolj si je želela na jug k svojim ljudem.⁵¹ Konec leta 1460 je prek svojega poslanca, nekega meniha, prosila dubrovniško vlado, če ji dovoli priti v Dubrovnik. Že 4. decembra ji je vlada pozitivno odgovorila. To dovoljenje je Katarina izkoristila šele leta 1461. Dne 8. avgusta je senat razpravljal o njenem prihodu ter sklenil, da ji gredo naproti trije plemiči. Isti dan so tudi sklenili, da se "presvetli gospe grofici Celja" poišče ustrezna hiša za bivanje in za prehrano dnevno porabi 8 perperjev. Ko se je zvedelo, da je Katarina že na poti, je dubrovniška vlada za njeno bivanje vzela 12. avgusta v najem hišo rodbine Junija Gradića. Toda lastniki so temu nasprotovali in niso hoteli izročiti ključev, da bi hišo lahko ustrezno uredili za bivanje. Šele z grožnjo po prisilnih ukrepih je dubrovniška vlada dosegla, da se je Katarina 23. avgusta lahko vselila. Senat je tudi sklenil, da se Katarini dvakrat tedensko pošlje hrana v vrednosti po pet perperjev in da se Gradićeva hiša najame do konca septembra. Ker so medtem začeli pripravljati hišo pokojnega bosenskega vojvode Radosava Pavlovića, iz katere bi morali izseliti nekega državnega uradnika, je kazalo, da namerava Katarina dlje časa ali celo za stalno ostati v Dubrovniku. Toda že 4. septembra je dubrovniška vlada obravnavala njeno prošnjo, da ji posodijo ladjo, s katero bi se odpeljala na otok Krf. Knez in mali svet sta dobila navodila, da Katarino odvrnejo od te namere. Če bi potovala z dubrovniško galejo, bi se izpostavila velikim nevarnostim. Kljub temu je Katarina ostala pri prvotni odločitvi, zato je dubrovniška vlada 15. septembra sklenila, da se ladja pripravi za pot in oskrbi s hrano ter drugimi potrebščinami. Iz Dubrovnika je ladja odplula šele 29. septembra, ko sta dva plemiča posadki ladje zagotovila, da jim bo grofica plačala vozarino v celoti, čeprav jim jo je že izplačala za prvih deset dni.⁵² Na Krfu Katarina ni ostala dolgo, kajti leta 1463 je s slepim bratom Štefanom kupila od grofa Lenarta Goriškega Beli grad v Furlaniji in se tja preselila.

Medtem je izbruhnila šestnajstletna turško-beneška vojna, ki je trajala od leta 1463 do 1479. V ta čas pada tudi drugo obdobje turških vpadov proti Zahodu, ki trajajo od 1469 do 1483. To je doba najboljsežnejših, najštevilnejših in hkrati najtežjih turških vpadov, ki pomenijo del osvajalne politike sultana Mehmeda II. V ta čas sodijo tudi pohodi in vdori prek Tržaškega krasa do Soče in v Furlanijo. Ti pohodi niso imeli samo plenilnega značaja, ampak so sodili v okvir širše zasnovanega turškega vojskovanja z Beneško republiko. Napadi proti Furlaniji predstavljajo najbolj pripravljene in najboljsežnejše turške napade, ki so bili usmerjeni proti Zahodu. Večkrat se je zgodilo, da so Benečani zavrnil Turke na Soči. Turška vojska se je nato razlila prek slovenskega ozemlja. S takšnimi dogodki so bile povezane najhujše plenitve na slovenskih tleh. Prvi turški napad, ki se je približal beneškemu področjem, je bil jeseni 1471. leta. Izredno nevarni in glede na posledice zelo težki so bili turški vpadi v Furlanijo leta 1477 (v zvezi z beneško-turškimi spopadi v Albaniji) in 1478 (v zvezi z obleganjem Skadra). S temi vpadi so hoteli Turki povzročiti strah v Benetkah, vezati del beneških vojaških sil doma in prisiliti Benečane k popuščanju.⁵³

Kot posredovalca med turškim sultanom in Beneško republiko se v času šestnajstletne turško-beneške vojne pojavita sestri Mara in Katarina Branko-

vič. Vpliv carice Mare na Porti, njena sposobnost in sodelovanje v turških zunanjepolitičnih dogajanjih, je bil zelo viden. Prve vesti o Mari kot možni posrednici se omenjajo marca 1469. leta. Benečani so namreč izkoristili ponudbo Katarine Celjske. Od Turkov naj bi kupili nekaj svetinj. Katarini so svetovali naj k Mari pošlje nekega meniha. Mara je torej prevzela vlogo posrednice. Prizadevala si je, da bi prišlo do sklenitve miru; na eni strani na pobudo Mehmeda II., na drugi pa na zahtevo Beneške republike. Benečani so na njo računali kot na dobro kristjanko, ona pa je skušala to izkoristiti in pridobiti Benečane, da bi pomagali njenemu bratu, slepemu Štefanu. Do pogajanj takrat ni prišlo, politična situacija je pač bila preveč zapletena.⁵⁴

Medtem se je Katarina leta 1469 odločila, da za vedno zapusti Zahod in se preseli v Turčijo k svoji sestri Mari. Za enkratno odpravnino se je odpovedala Krškemu. Na poti v Turčijo se je še enkrat ustavila v Dubrovniku. V Dubrovniku se je zadrževala od druge polovice avgusta do prvih dni meseca oktobra. Dne 6. oktobra je dubrovniška vlada določila štiri plemiče, ki so jo pospremili do dubrovniške meje, ker je v Turčijo potovala po kopnem.⁵⁵ Katarina je bila zadnja iz rodbine Brankovičev, ki so obiskali Dubrovnik.

Mehmedu II. se ni mudilo pri sklepanju miru z Benečani. Nadaljeval je z vojaškimi akcijami. Sredi leta 1470 je osvojil Negropont, eno najvažnejših in najbogatejših posesti Benečanov v Levanti. Šele po tem vojaškem uspehu je bil sultan Mehmed II. pripravljen sestti za pogajalsko mizo. Pri teh pogajanjih je sultan znova angažiral carico Maro in njeno sestro Katarino, ki je tedaj že bivala pri njej. Že v začetku oktobra sta prišla v Benetke njuna poslanca, ki sta poročala o poskusih, da bi sultana pridobili za mir. Sultan je beneškim poslancom ponudil prepustnice, če bi se strinjali z mirovnimi pogoji. Izbrani poslanci so šli najprej na Krf, dobili pa so tudi nalogo, da obišejo Maro in Katarino ter se jima zahvalijo za posredovanje. Prinesli so jima tudi dragocena darila, vendar sta jih izročili sultanu. Ker beneški poslanci do začetka februarja 1471 niso dobili prepustnice, so jim ukazali, naj se vrnejo v Benetke, čeprav sta jih Mara in Katarina nameravali poslati v Carigrad na svoje stroške.⁵⁶ Do sklenitve miru ni prišlo, ker so bile sultanove zahteve pretirane. Čeprav mirovna pogajanja niso uspela, so si Benečani še naprej prizadevali da bi prek Mare vzpostavili dobre odnose s sultanom⁵⁷ Mara je še naprej posredovala, da bi prišlo do sklenitve miru, vendar so bili vsi njeni poskusi neuspešni. Vojna med Benečani in Turki se je končala šele januarja 1479.

Celjski grofi so pustili močne sledi v slovenski zgodovini, njihov vpliv pa je segal daleč v balkanski prostor. Z gradivom iz dubrovniškega arhiva smo skušali osvetliti novo dimenzijo njihovega političnega udejstvovanja in s tem prispevati k popolnejši podobi posameznih članov te imenitne plemiške rodbine, živeče na slovenskih tleh.

Opombe:

1. Janko Orožen, *Zgodovina Celja, II. del, Celje 1927; isti, Zgodovina Celja in okolice, I. del, Celje 1971.*
2. Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata, dio I. sv. drugi, Zagreb 1900, dio II. sv. drugi, Zagreb 1901; ponatis Zagreb.*
3. Nada Klaić, *Zadnji knezi celjski v deželah sv. krone, Celje 1982; ocena Tomislava Raukerja.*
4. Franjo Baš, *Celjski grofi in njihova doba, Celjski zbornik 1951, Celje 1951, str. 7-22.*
5. Konstantin Jireček-Jovan Radonić, *Istorija Srba, I. knj. Beograd 1952; Vladimir Čorović, Historija Bosne, I. knjiga, Pos. izd. SANU, Beograd 1940; Jorjo Tadić, Promet putnika u starom Dubrovniku, Dubrovnik 1939.*
6. Ivan Božić, *Dubrovnik i Turška, u XIV. i XV. veku, Pos. izd. SANU, Beograd 1952; Sima Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, Pos. izd. SANU, Beograd 1964; Dušanka Dinić-Knežević, Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku, Novi Sad 1986; Djuro Tošić, Trg Drijeva u srednjem vijeku, Sarajevo 1987.*
7. J. Orožen, *Zgodovina Celja (1927), II. del, str. 50, 51.*
8. K. Jireček, *Istorija Srba, I, str. 241; Ferdo Korun, Nehaj iz zgodovine celjskih grofov, Nova doba, IV, Celje, 11. julija 1922, str. 77.*
9. J. Orožen, *str. 57.*
10. *Ibid. str. 57.*
11. *Ibid. str. 57.*
12. V. Klaić, *Povjest Hrvata, zv. II, str. 285, 294, 329.*
13. J. Gelcich-L. Thalloczy, *Diplomatarium Ragusanum, Budapest, 1887 (cit. Dipl. Rag.) str. 167-170.*
14. *Historijski arhiv Dubrovnik (HAD), Lettere di Levante (Lett. di Lev.) VI, fol. 10 - 11; N. Jorga, Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV siecle, II, Paris 1899, str. 157.*
15. *HAD, Diversa notariae, XII, fol. 163 - 164.*
16. *HAD, Lett. di Lev. VI, fol 26-27, 31-31; Divers cancelariae XLI, fol. 98-98.*
17. *HAD, Lett, di Lev. IX, fol 56-57; Dipl. Rag. str. 303-307.*
18. *HAD, Consilium Minus III, fol. 242; Lett. di Lev. IX, fol. 81.*
19. *HAD, Lett. di Lev. XI, fol. 156.*
20. *HAD, Lett. di Lev. XI, fol. 95-96, 101-102; N. Jorga, Notes et extraits, II, str. 311.*
21. *HAD; Lett. di Lev. XII, fol. 73-75.*
22. *N. Jorga, Notes et extraits III, str. 60, op. 2; Š. Ljubić, Listine o odnošajima između Južnog Slavenstva i Mletačke Republike, knj. IX, Zagreb 1890, str. 119.*
23. *K. Jireček, Istorija Srba, I, str. 363, 364.*
24. *N. Jorga, Notes et extraits II, str. 385, op. 2. 4. julija 1441 je odobril knezovo odločitev, da se obdari "comit Orlichio de Cilia de rebus comestibilibus, confectionibus et speciabus Ragusium aut prope venerit".*
25. *Ignacij Voje, Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku, Radovi Muzeja grada Zenice III, Zenica 1973, str. 57.*
26. *Emil Lilek, Jugoslovenska politika celjskih grofov, Nova doba, let. II., zv. 9, Celje 20. I. 1920.*
27. *J. Orožen, Zgodovina Celja, II, str. 111, 112; V. Klaić, Povjest Hrvata, II2, str. 270.*
28. *Ljuba Jovanović, Ratovanje hercega Stjepana s Dubrovnikom 1451-1454, Godišnjica Nikole Čupića, knj. X, Beograd 1888, str. 130-160; V. Čorović, Historija Bosne, str. 406-501; I. Božić, Dubrovnik i Turška, str. 136; S. Ćirković, Herceg Stefan, str. 154-178.*
29. *S. Ćirković, Herceg Stefan, str. 160, 161. Autor navaja v opombi 65: "... apresso ve avisemo come Orlich ha dato bombarda et altri instrumenti de guerra e specialmente di gitar fogo et*

- anche inzigneri e maestri al nostro inimigo e bombarderi. . .* ", HAD, *Lett. di Lev. XV, fol. 134, 2. 9. 1451.*
30. I. Božić, *Dubrovnik i Turška, str. 121, 122*; S. Ćirković, *Herceg Stefan, str. 172, 173*; isti, *Despot Đurađ Branković i ugarskoturški pregovori 1454. godine, Glas SANU 280, Beograd 1971, str. 104-105.*
31. HAD, *Consilium Minus XIII, fol. 54; Lett. di Lev. XV, fol. 58*; S. Ćirković, *Herceg Stefan, str. 175-176.*
32. *Dipl. Rag., str. 219-220.*
33. *Ibid. str. 517-519.*
34. *Ibid. str. 525-528*; V. Klaić, *Povjest Hrvata II2, str. 231-243.*
35. S. Ćirković, *herceg Stefan, str. 178.*
36. V. Ćorović, *Historija Bosne, str. 508*; S. Ćirković, *Herceg Stefan, str. 201.*
37. *Dipl. Rag., str. 534-539*; Jovan Radonić, *Dubrovačka akta i povelje, Zbornik za istoriju, jezik i književnost SANU, 12, Beograd 1934, str. 544-548.*
38. D. Dinić-Knežević, *Dubrovnik i Ugarska, str. 121.*
39. HAD, *Lamenta de foris 1455, fol. 277*; K. Jireček-D. Cvjetković, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka, Dubrovnik 1915, str. 93, op. 73.*
40. V. Ćorović, *Iz prošlosti Bosne i Hercegovine (1. Vojvoda Ivaniš Pavlović, 2. Pitanje ženidbe hercega Stjepana i njegovih sinova 1455 godine), Godišnjica Nikole Čupića, knj. 48, Beograd 1939, str. 145 i dalje*; V. Ćorović, *Historija Bosne str. 514*; S. Ćirković, *Herceg Stjepan, str. 217, 218.*
41. "... de scribendo Narentinis quod si fuerint requisiti de eundo cum eorum barchis pro novicys chercech et comitis Vlatchi eius fily quod vadant", *Consilium Rogatorum XIV, fol. 154 - 17. 4. 1455*; Dj. Tošić, *Trg Drijeva, str. 171.*
42. S. Ćirković, *Herceg Stefan, str. 218, op. 77.*
43. V. Ćorović, *Historija Bosne, str. 517, 518.*
44. *Ibid. str. 518.*
45. D. Dinić-Knežević, *Dubrovnik i Ugarska, str. 130.*
46. K. Jireček, *Istorija Srba, I, str. 388.*
47. HAD, *Consilium Rogatorum XVI, fol. 82, 99, 99.*
48. HAD, *Ibid. XVI, fol. 173-174; Consilium Minus XV, fol. 123.*
49. HAD, *Concilium Rogatorum, XVIII, fol. 264.*
50. HAD, *Consilium Rogatorum XXIV, fol. 6*; K. Jireček, *Istorija Srba, I, str. 408.*
51. J. Crožen, *Zgodovina Celja in okolice, str. 263, 264.*
52. HAD, *Consilium Rogatorum XVI, fol. 204, XVII, fol. 2, 9; Consilium Minus XV, fol. 196, 198, 201, 202, 204-205*; J. Tadić, *Promet putnika, str. 101, 102.*
53. S. Jug, *Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, XXIV, Ljubljana 1943, str. 1-60*; Arduino Cremonesi, *La sfida turca contro alí Asburgo e Venezia, Udine 1976*; I. Voje, *Odkupovanje Furlanov iz turškega ujetništva, Zgodovinski časopis 41, Ljubljana 1987, str. 257-264.*
54. I. Božić, *Beleške o Brankovićima (1460-1480), Zbornik Filozofskog fakulteta, XIII1, Beograd 1976, str. 106-107.*
55. *Plemićem spremljevalcem je bilo ukazano, da spremijo Katarino do kraja Rakaz, če bo šla proti Carini, ali do Mlinov, če bo potovala preko Župe. HAD, Consilium Rogatorum XX, fol. 182; Consilium Minus, XVII, fol. 257*; J. Tadić, *Promet putnika, str. 102.*
56. I. Božić, *Beleške o Brankovićima, str. 108.*
57. Ruža Ćuk, *Carica Mara, Istorijski časopis, knj. XXV-XXVI, Beograd 1979, str. 84-87.*

DIE GRAFEN VON CILLI UND DUBROVNIK

Es war zwar bekannt, dass sich das Material über die Grafen von Cilli (Celje) auch im Historischen Archiv in Dubrovnik befand, aber erst die in jüngster Zeit durchgeführten Forschungen haben ergeben, dass der Umfang dieses Materials viel grösser ist als es früher gedacht wurde. Dieses Material deckt einige neuen Dimensionen in der Politik der Grafen von Cilli auf dem Balkan auf und trägt zu ihrem vollkommeneren Bildnis bei. Da sich Dubrovnik im J. 1358 dem ungarisch-kroatischen Staat untergeordnet hatte, verfolgten die Dubrovniker mit grosser Aufmerksamkeit die Ereignisse in Ungarn, in welche Ende des 14. Jahrh. auch die Grafen von Cilli eingriffen.

Da Graf Hermann II den ungarischen König Sigismund zweimal gerettet hatte - das erste Mal nach der verlorenen Schlacht mit den Türken bei Nikopol im J. 1396 und das zweite Mal aus dem Gefängnis im J. 1401, worin er von den unzufriedenen Adeligen eingesperrt worden war, wuchs das Ansehen Hermanns II aussergewöhnlich an. Als sich König Sigismund mit Barbara, Hermanns jüngster Tochter, vermählte, kongratulierten ihm die Dubrovniker herzlich. Jedoch gerieten die Dubrovniker bald in einen Streit mit Barbara über die Geschäftstätigkeit der Dubrovniker in Ungarn. Im J. 1416 starb in Budim der Dubrovniker Kaufmann Pavle, Sohn des Ivan Volčić. Königin Barbara nahm sein Haus und Vermögen auf das Konto eines Kaufmanns aus Dubrovnik in Beschlag. Die Regierung Dubrovniks bemühte sich über mehrere Jahre, das Vermögen für die Erben des Volčić zu retten, jedoch ergebnislos. Schwierigkeiten hatte auch der Dubrovniker Nikola Gučetić, welchem der Bischof von Varadin Waren von grossem Wert weggenommen hatte. Der Bischof dachte nämlich, Nikola stünde in den Diensten von Marko und Frank Talovec, welche dem Bischof für Salz schuldeten. Die Regierung Dubrovniks vermittelte bei Barbara, damit diese den Streit beilegen würde. Anlässlich Sigismunds Todes sprachen die Dubrovniker Barbara ihr Beileid aus.

Auch mit Graf Ulrich II knüpften die Dubrovniker früh Kontakte an. In der Zeit, als der vertriebene serbische Despot Đurađ Branković nach dem ersten Fall seiner Despotie in türkische Hände (1439) in Dubrovnik Zuflucht suchte, wurde in Dubrovnik auch sein Schwiegersohn Ulrich II erwartet, kam aber dann nicht. Sehr wichtig war auch die Rolle des Grafen Ulrich II im Krieg des bosnischen Feudalen Herzeg Stjepan mit Republik Dubrovnik (1451- 1454). An der Seite des Herzeg Stjepan fand sich auch Ulrich II ein. Er versorgte ihn mit Waffen. Dubrovnik suchte Hilfe auf dem ungarischen Hofe und beim bosnischen König Stefan Tomaš. Da sich die Stellung Ulrichs II auf dem ungarischen Hofe sehr gestärkt hatte, wurde er von den Dubrovnikern um Vermittlung bei Herzeg Stjepan ersucht. Herzeg Stjepan musste nachgeben, den Frieden schliessen und den Dubrovnikern ihr Gebiet zurückgeben. Dem Friedensschluss trugen wahrscheinlich die Vorbereitungen auf die grosse

Heiratsfeier bei. Herzeg Stjepan und seine beiden Söhne bereiteten sich auf die Heirat vor, wodurch die Unabhängigkeit des Herzeg noch weiter gestärkt werden sollte. An der Vermittlung der Braut für Herzeg Stjepan und seinen Sohn Vlatko nahm auch Graf Ulrich II teil.

Die Regierung Dubrovniks interessierte sich auch nach der Ermordung Ulrichs II für das Schicksal der Cillier Erbschaft, und noch besonders verfolgte sie das Schicksal der Witwe Ulrichs, Catharina Branković. Catharina reiste zweimal nach Dubrovnik. Das erste Mal, im Jahre 1461, weilte sie dort nur über eine kürzere Zeit und verreiste dann, trotz der Vorwarnungen seitens der Regierung Dubrovniks, auf Krk. Im Jahre 1463 machte sie sich auf den Weg nach Friaul, wo sie sich mit ihrem blinden Bruder Štefan ein altes Schloss, Beli grad kaufte. Im J. 1469 entschloss sich Catharina, den Westen für immer zu verlassen und in die Türkei zu ihrer Schwester zu übersiedeln. Sie reiste über Dubrovnik fast drei Monate lang. In der Zeit des 16-jährigen türkisch-venezianischen Krieges (1463-1479), der mit schwersten türkischen Einfällen auf das slowenische Gebiet bis hin nach Friaul zusammenfällt, spielten Zarin Mara und Catharina eine bedeutende Rolle als Vermittlerinnen zwischen Sultan Mehmed II und Republik Venedig.

Božo Otorepec

SREDNJEVEŠKI PEČATI IN GRB MESTA CELJA*

Antično Celejo je - po kroniki iz prve polovice 14. stoletja - leta 452 porušil Atila.¹ Njen škof se zadnjič omenja leta 579.² "Kraj imenovan Zellia", ki je 824 ležal "in finibus Sclavinie", pa ni Celje, kot se pogosto trdi, ampak Zilja na Koroškem.³

Med 1122 in 1137 se Celje pojavi kot sedež mejnega grofa.⁴ Leta 1229 se prvič omenja "plebanus de Cilie",⁵ vendar se Celje 1296 ne omenja med farami Saunije, niti 1323 in ne 1357.⁶ Tudi 1319 se omenja "plebanus plebis sancti Danielis in Cilia", ko je prvič naveden farni patron.⁷

O nastanku naselja na mestu antične Celeae v srednjem veku in njegovem razvoju v trško naselje, kot sploh o zgodovini srednjeveškega Celja, imamo zelo malo ohranjenih virov. Štajerski diplomatar navaja med 1260 in 1276 samo dve v Celju datirani listini⁸ in do prve omembe trga 1323 imamo le devet omemb Celja⁹ pa tudi pozneje ni stanje z zgodovinskimi viri mnogo boljše.

Na podlagi omembe Gunterja, mejnega grofa imenovanega po Celju v prvi polovici 12. stoletja,¹⁰ sklepa Vilfan, da je bilo Celje v tem času središče Saunije, kjer je moral biti večji agrarno- gosposočinski center, v katerem so bili naseljeni tudi razni rokodelci, ki so sprva delali le za potrebe gospostva, pozneje s povečanjem proizvodnje pa tudi za druge.¹¹

Po sicer nedokazani trditvi, da je bil prvotni minoritski samostan nastal 1241 - kar bi bilo historično prav možno, saj se v Ljubljani frančiškani prvič omenjajo 1242¹² - ti pa so se naseljevali predvsem v mestih in le izjemno v večjih trgih, Vilfan sklepa, da je Celje že ok. 1240 moralo imeti značaj meščanske naselbine, oz. vsaj uglednejšega trga. Ker se minoritski samostan sigurno omenja šele 1310,¹³ je mnenja, da je ok. 1300 z gotovostjo možno trditi, da je Celje doseglo status tržnega naselja.¹⁴

Kdo sta bila "Rudolf vnd Ortolf von Cili", omenjena med vovbrškimi pričami 1311 v Gornjem gradu,¹⁵ ne vemo. Vsekakor je za Henrika Wanchaumerja, ki je 1314 dobil od Vovbržanov za zvesto službo hubo na Otoku, bilo povedano, da je bil v Celju njihov "amman vnd rihter".¹⁶

---

* *Razprava je ponatis iz avtorjeve doktorske disertacije SREDNJEVEŠKI PEČATI IN GRBI MEST IN TRGOV NA SLOVENSKEM, ki je izšla leta 1988 pri Slovenski matici.*

Pomembna je potem listina iz 1323, s katero sta grofica Elizabeta Vovbrška in grof Ulrik Pfanberški zastavila Konradu Aufensteinskemu od svoje dedne posesti "Cylie die purch vnd den marcht drunder vnd den turn, der in dem marchte leit vnd die edeln leut die in dem mart (!) gesezzen sint vnd die manschaft die daz zu gehort mit allen den rechten vnd zu dem marchte gehoerent, leut vnd gut."¹⁷ Tu se Celje prvič konkretno imenuje trg, med prebivalci pa se omenjajo plemiči in vovbrško moštvo.

Deset let pozneje je Aufensteinski prodal svaku Frideriku Žovneškemu "den halben tail den wir an der vest ze Cili, an dem marcht vnd an dem geriht da selbn vnd an edeln vnd vnedeln leuten oder gutern die dar zu gehoerent", ko sta to imela po delitvi Ulrika Pfanberškega s Friderikom Žovneškim; ta pa je Aufensteinu dal pol deleža na guštanjskem gradu in trgu s sodiščem in urbarjem, kar je bil Žovneški dobil po delitvi s Pfanberškim, zraven pa še 200 mark srebra.¹⁸ S to zamenjavo je torej Celje v celoti prišlo na Žovneške, osem let pozneje povzdignjene v grofe Celjske.

Kljub temu, da postane proti sredini 14. stoletja središče vedno bolj rastoče posesti Celjskih pa Celje kot meščanska naselbina le počasi napreduje. Njegov pomen je, kot že za Vovbržanov, očitno bolj vojaško-upravni. Zato začno tu šele ok. 1340 svoje delovanje židovski bankirji,¹⁹ ki se omenjajo potem do konca tega stoletja,²⁰ še 1407 se omenja posebna Židovska ulica v Celju.²¹

V drugi polovici 14. stoletja začenja v trgu nastajati tudi dvor grofov Celjskih. Že 1364 se omenja Rudolf iz Gaberja kot njihov "hofmaister",²² leta 1370 je imel to funkcijo Martin Kolenc iz Kamnika,²³ leta 1385 Henrik Mindorfer in ti "dvorni mojstri" se potem omenjajo vse do konca Celjskih.²⁴

V tem času začenja tudi bolj urejeno delovanje pisarne Celjskih. Že 1364 je bil celjski župnik Henrik njihov "obrister schreiber", kar predstavlja že večje pisarniško delovanje.²⁵ Deset let pozneje je bil Henrik župnik v Laškem in "kaplan vnd schreiber" Celjskih,²⁶ tri leta pozneje se zopet omenja kot "vnser oberster schreiber".²⁷ Leta 1386 je bil laški župnik Friderik že "chanzler der edlen herren der graffen von Cili"²⁸ in ohranjena so imena celjskih pisarjev in kanclerjev do njihovega izumrtja 1456.²⁹

Velika večina listin Celjskih je datirana, oz. bila napisana v Celju. Leta 1414 se omenja celjska pisarna v Celju, ko je bila prodana neka hiša "dacz Cili gen dem schreibhawzz vber... nach purchfrids recht vnd nach landes recht in Steyren", listino pa sta pečatila Henrik "dy zeyt richter dacz Cili" in gradiščan v Gornjem Celju.³⁰

Dohodke celjskih posestev je beležil poseben "kamerschreiber", ki se omenja 1408,³¹ izgradnjo Starega gradu pa je 1424 vodil poseben "pawmaister zu Ober Cili".³² Seveda so imeli Celjski tudi posebnega komornika, ki se omenja 1448.³³

Sredi 14. stoletja sta grof Friderik I. (†1357) in žena Diemut (†1357) ustanovila in dotirala špital pred trgom ter ga osvobodila podsodnosti svojim uradnikom, kot sta to potrdila 1364 njuna sinova Ulrik I. in Herman I.³⁴ Šele 1459 je cesar Friderik III. na prošnjo sodnika, sveta in meščanov dovolil, da smejo ta špital sv. Duha, ležeč pred mestom, prenesti in na novo zgraditi v mestu, da bi bilo bolje poskrbljeno za mestne reveže.³⁵

Kljub vsemu temu Celje kot meščanska oz. trška skupnost le počasi napreduje. Vse tja do leta 1436, ko je po smrti grofa Hermana II. nastala s podeljevanjem nekdanjih ortenburških in celjskih fevdov po grofu Frideriku II. edina ohranjena fevdna knjiga Celjanov,³⁶ se Celje vedno in povsod imenuje le trg in tako tudi še v sami fevdni knjigi, kjer se šele v vpisih po letu 1444 začne označevati kot mesto. Kot eno izmed prvih omemb Celja kot mesta moremo šteti listino o poknežitvi Celjskih 1436, ko dobe po tekstu te listine tudi ograjno sodišče "in ir stat zu Cili".³⁷

Leta 1444 podeli knez Friderik II. svojemu kuharskemu mojstru svoj "dvorni mlin" na Hudinji "bei vnser stat Cili",³⁸ mesarjem "hie in vnser stat zu Cili" pa isto leto dovoli postavitev mesarskih stojnic v Mlinski ulici, kjer so nekoč že bile; klanje živine pa je bilo dovoljeno le ob Savinji.³⁹ Že pred tem je za zvesto službo podelil Hansu Listu "vnser haws in vnser stat hie zu Cili... gegen dem kloster vber gelegen", ki jo je Friderik II. kupil od svojega dvornega mojstra Erazma Liechtenberškega. Hišo je List mogel zastaviti ali prodati "als dann purkchfrids vnd vnser stat recht hie zu Cili ist."⁴⁰ Isto leto je celjski meščan za zvesto službo dobil vrt, s katerim je mogel razpolagati "als hie zu Cili vnser stat vnd purkfrides recht ist."⁴¹

Že Baš je opozoril, da so celjske sodnike, ki se omenjajo od 1314 dalje, postavljali trški gospodje.⁴² Tisti iz 1314 je bil - kot že omenjeno - tudi vovbrški "amman", drugi iz 1389 je ob prodaji vinograda na Bregu ob Savinji listino pečatil kot "richter vnd perchmaister dacz Cili,"⁴³ leta 1397 pa židovsko pobotnico.⁴⁴ Zelo verjetno je bil iz vrst meščanov, kajti vedno ima atribut "erber man", ki je značilen za meščane. Meščan Andrej Pondorfer pečati 1421 s pečatom, ki ima napis "S(igillvm) Andree Pondorffer iudicis Cilie", medtem ko ima takratni sodnik že nemški napis "S(iegel) Hainreich richter ze Cili".⁴⁵

Pričevanj o položaju celjskega sodnika ni veliko. Ko je grof Herman II. leta 1407 svojemu svetovalcu in kaplanu laškemu župniku Johannesu von Mila, proštu iz Erfurta in njegovemu bratu Henriku podaril "haws vnd hof in vnserm markt Cili in der Judengassen" s tem, da nimajo odslej niti grof, niti njegovi dediči ali "vnser richter oder anwelt" od te posesti pravico zahtevati činž, davek ali drugo, razen, če bi kdo v tej hiši imel vinotoč ali opravljal kako obrt "derselb sol mit vnserm markt mitleiden als billich vnd recht ist", vse pa le do smrti obeh prejemnikov in njunih "leiberben".⁴⁶

Še v prvi polovici 15. stoletja nima Celje - vsaj v znanih in ohranjenih virih - niti ohranjenega, niti omenjenega trškega ali mestnega pečata. Listine o prodaji nepremičnin v samem Celju, za katere bi po analogiji upravičeno pričakovali, da bodo pečatene s pečatom trga oz. mesta po sodniku in svetu, pečati tu le celjski sodnik kot organ Celjskih. Tako je n. pr. 1414, ko je tržan prodal hišo v Celju drugemu tržanu z zaščito "nach purchkfrids recht vnd nach landes recht in Steyren", listina bila pečatena s pečatom celjskega sodnika in gradiščana na Starem gradu.⁴⁷

Pečat mesta Celja iz 1465 na listini 1498 IX 29. v AS.

Da gre za mestnega sodnika, bi mogli domnevati 1446, ko je listino bratov Aprecher za Stično poleg celjskega "dvornega mostra" in župnika pečatil tudi "erber vnd weis Hanns Lyst diezeit richter daselbs",⁴⁸ kajti tak atribut so običajno uporabljali za mestne sodnike ali člane mestnega sveta.

Friderik II. imenuje Celje kot svoje mesto tudi 1447, ko potrdi samostanu v Gornjem gradu ribolovne pravice in poleg tega osvobodi "ir haws in vnserer stat zu Cili" blizu farne cerkve vseh činžev, davkov, "hoffwerch vnd robot", zopet s pridržkom, da ne smejo njeni prebivalci "dhainerlay hanndlung noch gewerb darinn treiben".⁴⁹ Zato je razumljivo, da predstavlja prva znana privilegijska listina Celja od 11.4.1451, ko je Friderik II. na prošnjo "all vnser burger vnser stat zu Cili" priznal Celju pravice štajerskih mest, le za dejansko "izpopolnitev že obstoječega mestnega statusa".⁵⁰ Podelil jim je tudi mestno pomirje ali vsaj razširil, saj se to omenja že 1439,⁵¹ ter podaril svojo orožarno na Trgu za rotovž, na katerem naj bi odslej zasedali sodniki, svēt in občina meščanov. To kaže, da so že pred 1451 bili formirani organi mestne avtonomije, katerih volivnost od strani meščanov je kot poseben privilegij mestu odobril še Ulrik II. štiri leta pozneje,⁵² ko je mesto dobilo tudi pravico do župana.

Iz vseh teh podatkov bi mogli sklepati, da je še po letu 1436 s pokneženjem Celjskih zrasla potreba po njihovem "mestu" kot sedežu nove kneževine, ki ga je zato bilo treba tudi opremiti z vsemi mestnimi organi, celo za druga mesta redkim županom.

V nobeni privilegijski listini bodisi Friderika II., bodisi Ulrika II. ni omenjena podelitev mestnega grba in njegova raba za mestne pečate, kar je bilo običajno ob povzdigu krajev v mesta, tako pozneje pri Kočevju, Ložu in Krškem.

Najstarejši doslej znani pečat mesta Celja je nekoč bil obešen na listino od 24.2.1459, s katero je Marjeta, žena celjskega meščana, prodala svoj vinograd pri Dunajskem Novem mestu, ki ga je podedovala po bratrancu, nekem meščanu omenjenega mesta. Listina je bila očitno napisana v Celju in zato pečatena s pečatom Erharta Hohenwarterja, gradiščana v Celju "vnd der stat daselbs zu Cili anhangunden insigel", potem ko je izstaviteljka prosila Hohenwarterja in "die ersamen weysen mein lieb herren den burgermaister, richter vnd rate daselbs zu Cili" - za pečatenje.⁵³ Pečat Hohenwarterja je še danes dobro ohranjen, žal pa se je po letu 1846, ko je izšla Mellyjeva knjiga, neznanu kam izgubil - po sledovih na pergamentnem traku je videti, kot da bi bil s silo odtrgan - ta najstarejši doslej znani primer celjskega mestnega pečata.⁵⁴

K sreči je ohranjen objavljeni Mellyjev opis iz časa pred 1846, ko je bil ta pečat še na listini. Okrogli pečat premera ok. 46 mm je imel zunanji stopničasti rob. Ob robu je bil napis v gotski minuskuli:

Sigillum Civitatis Celie Anno Mcccc...

Začetne črke so bile majuskulne. Glavni del napisa je bil zaključen z besedo "Anno", pripadajoča rimska letnica je bila na napisnem traku, za katerega je bilo videti, kot da ga nosi v rokah grb držeča figura. Zadnje številke so bile nejasne, ker je bil odtis slab. Melly je zapisal, da je težko z gotovostjo soditi o letnici, figuri in ostalem. Znotraj rozeti podobnega okvira je bila moška kodra-

sta oseba, vidna le do polovice. Po Mellyjevem zgrešenem mnenju je držala ta oseba, poleg omenjenega trakca z letnico, še mrežast raženj sv. Lovrenca - dejansko pa je šlo za železno kletko farnega patrona (res da redkega) sv. Danijela, o čemer še bolj zgovorno pričajo trije levi držeči na treh straneh ščit z grbom Celjskih t.j. tremi zvezdami. Melly je sicer pečat ocenil kot dobro delo. Na kraju je navedel, da je opis po ohranjenem originalu v arhivu Dunajskega Novega mesta iz 1459.⁵⁵

Če je Melly pravilno razložil z rimskimi številkami navedeno delno ohranjeno letnico na tem pečatu, potem je ta nastal med leti 1450 in 1459. Če naj bi držalo mnenje Ströhla, da je mesto prevzelo grb Celjskih šele po izumrtju te rodbine 6.11.1456,⁵⁶ potem bi mogel ta pečat nastati med 1456 in 1459. Morda pa je le bil starejši in ga je mesto dalo izdelati po 1451, potem ko mu je grof Friderik II. podelil pravice štajerskih mest?

Kopija pečatnika mesta Celja iz 16. stol. v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.

Nikjer ni preverljiva Siegenfeldova trditev iz 1893 in Ströhlova iz 1904, da je imelo Celje pred 1456 t.j. izumrtjem Celjskih "eine Stadtmauer in üblicher Form als Siegelbild" oz. "als Siegelbild eine Veste",⁵⁷ ker pač doslej ni znana nobena listina izpred 1459, ki bi bila pečatena z mestnim pečatom.

Med redkimi celjskimi arhivalijami iz srednjega veka se je začuda do danes ohranil papirnat zvezek z obračuni mestnih sodnikov, začet v letu 1459, z vpisi tja do 1511.⁵⁸ Tako najdemo na fol. 6 "Des Hannsen Bokalitsch raittung von dem LXIII jar" (1463) z naslednim za nas zanimivim vpisom: "Item von des gelts wegen das Hanns Bokalitsch von ainem smid genomen hatt, ist betaidingt, dass dasselb gelt alles demselben Bokalitsch geuallen sol, also das er ain anderes statsigel von seinem gelt machen lassen sol. Er sol auch in dem vall darumb Jörg tott abkomen ist, kainen taill haben". Torej: mestnemu sodniku ostane denarna kazen vplačana od nekega kovača, da s tem denarjem da izdelati drug mestni pečat. Na podlagi tega vpisa je Gubo zapisal: "der Betrag den der Bürgermaister(!) von einem Schmied bekommen hatte, um nach Beschluss des Rates ein neues Stadtsiegel machen zu lassen",⁵⁹ Orožen pa je za mestni pečat zapisal, da ga je izdelal leta 1465 "neki kovač".⁶⁰ Zakaj je bilo 1463 sklenjeno, da se da izdelati "ain anders statsigel" ni znano, izpričuje pa, da je Celje že pred tem imelo mestni pečat.

Novi pečatnik je bil izdelan šele leta 1465, kot priča, sedaj že z indijsko-arabskimi številkami zapisana letnica na njem. Bil je tudi okrogel, premera ok. 48 mm.

Ob zunanjem robu s krožnico iz biserov, je bil napis v gotski minuskuli z začetnimi majuskulnimi črkami:

Ⓢigillum Civitatis Celie a d. 1465

V štirilistni mandorli, v kateri je bil zgornji list, segajoč do roba, veliko večji kot ostali trije, je doprsna podoba, ki ima za vihrajočimi lasmi spoznaven svetniški nimb. Okoli ramen ima ogrnjen širok plašč, pred sabo pa drži pravokotno mrežo, ki ima nad železnim križem ščit poznogotske, spodaj zaokrožene oblike z grbom Celjskih: tremi 2:1 postavljenimi velikimi šestokrakimi zvezdami. Trije levi, od katerih sta stranska dva stoječa delno za mrežo, tretji spodnji tudi korakajoč, so izza mreže in ob podaljških osrednjega križa z grbom. Levo od glave z nimbom je zavit napisni trak, na katerem sta med dvopičji dve črki; od teh je spoznavna le prva kot :S:, druga pa je nespoznavna. Tudi pri tem pečatu je Melly napačno menil, da je bila L, torej po njegovem S.L. za S(anctus) L(aurentius), kot oznaka za raženj nosečega svetnika; bolj verjetno je, da sta bili črki S.D. za S(anctus) D(anielus) z njegovo železno kletko in levi in med nje vrženega celjskega farnega patrona. Tudi ta drugi pečat Celja je Melly označil za dobro delo, našel pa ga je na listini iz 1488 v Arhivu dvorne komore in še na neki iz 1540.⁶¹

V zbirki pečatnikov Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu hranijo danes tudi srebrni pechatnik mesta Celja z letnico 1465, za katerega je bil tudi poznavalec Luschin mnenja, da je originalen,⁶² saj je na prvi pogled res podoben prepisanemu pečatu iz 1465.

Ohranjeni srebrni pechatnik ima pečatno ploskev na visokem železnem šesteroglatem držaju; ta je na vrhu ves razcepljen od mnogih - očitno z železnim kladivom - zadanih udarcev pri pečatenjih. Pečat ima premer 52 mm in je torej za 4 mm večji od prejšnjega. Ob zunanjem robu ima mogočno bisernato krožnico, ob njej pa napis s precej nevesče oblikovanimi gotskimi minuskulnimi črkami:

Sigilum Civitat(i)s Cillie a o + 465

Začetne črke so tudi tu majuskulne. Ves pečat je slaba kopija gornjega originalnega pečata iz 1465. Tudi tu je štirilistna biserna mandorla, vendar je zgornji list le malo večji od ostalih treh in ne sega do gornjega roba. V zgornjem listu je doprsna postava v širokem plašču z dolgimi kodrastimi lasmi in nimbom za njimi. Levo od nje je kratek zaviti napisni trak z majuskulnim S in križem, oz. križem in S, odvisno od tega, odkod je treba brati ta trak. Svetnik drži pred sabo bolj kvadratno mrežo z železnim križem, čigar kraki gredo ob straneh in navzdol do roba mandorle, le navzgor se konča ob mreži. Ob straneh sta dva stoječa leva za mrežo z glavama obrnjenima navzven in visoko dvignjenima repoma, tretji pa je pod mrežo. Luschin je navedel kot polnilo prostora pri tem celjskem pečatu iz 1465 poleg treh levov še "drei menschliche Gestalten".⁶³ Ob zgornjih dveh vogalih mandorle sta namreč nekaka štirilistna cvetova, spodaj pa dva okrogla.

Ves izgled tega pečatnika torej res kaže na kopijo starejšega pečatnika iz 1465. Posebno težavo je izdelovalcu tega pečatnika povzročal napis, ki je tu izdelan v zelo grobi minuskuli. V besedi Sigilum je izpustil en l, beseda "civitatis" imata oba t zelo čudne oblike, med obe besedi pa je vnesel nekaj poševen križec, manjka tudi zadnji i v civitatis, zadnji s v tej besedi pa je sploh vrezan narobe t.j. zrcalno. Lepi gotski minuskulni črki a.d. za "anno domini" v starem pečatu očitno ni niti razumel in naredil prvi a. v nekaj unicialno-majuskulni A, toda brez srednje črtice, iz drugega pa naredil veliko, zgoraj in spodaj koničasto črko O. Najbolj ga je neslo pri temu sledeči letnici. Namesto prve enice od 1465 je naredil križec (!), ostale tri številke pa je še kar pravilno prekopiral.

Kdaj je nastal ta srebrni pechatnik, ni znano, vsekakor pa ne leta 1465. Razlike med originalnim pečatom (A) in to poznejšo slabo razumljeno kopijo (B) so v številnih podrobnostih: 1. Napis Sigillvm iz A je pri B samo Sigilum, 2. začenja pri A napis višje in prej, 3. na prvi pogled je vidna razlika v mreži, ki je pri A pravokotna, pri B pa skoraj kvadratna, 4. zlasti je vidna razlika pri grbu; pri A je pečatno polje gladko, pri B pa ima dvojni rob in pikčasto damascirano polje, 5. razlika je tudi v obliki štirilistne bisernate mandorle in drugem. Skratka: ohranjeni srebrni pechatnik je slaba in delno narobe razumljena kopija pečata

iz 1465. Nastala je gotovo šele po letu 1498, ko imamo še ohranjen odtis originalnega pečatnika iz 1465. Če je Melly prav videl, da je bil original iz 1465 res še tudi na danes neznani listini iz 1540 v Arhivu dvorne komore, potem je mogla ta kopija nastati po tem letu. Morda je to tisti najstarejši ohranjeni pečatnik, ki ga je Celje imelo še v času Mellyja in za katerega ta trdi, da je verjetno v 17. stoletju izdelana nerazumljena kopija originala iz 1465.⁶⁴ Razen omenjenega pečatnika je v Štajerskem deželnem arhivu ohranjen tudi precej poznejši pečatnik Celja z majuskulnim napisom:

GROS. INSIGL. DER. K. K. LANDESF. STADT. CILLI

Tudi ta je očitna kopija starega pečata s svetnikom in tremi levi, zanimivo pa je, da je sedaj povsem odpadla železna rešetka oz. kletka in da počiva grb z zvezdami na nekakšni blazini! Ta pečatnik je verjetno nastal šele v 18. stoletju.

Odtis pečatnika mesta Celja iz 18. stoletja (Štajerski deželni arhiv v Gradcu).

Poleg večjega pečatnika, katerega prvi tip je bil izdelan med 1450 in 1459, je imelo Celje še drugi manjši pečat za pečatenje raznih dopisov in aktov. Gre za tako imenovani "tajni" pečat oz. "Secret(um)", kot se je običajno uporabljajl v te namene. Pečatnik je bil tudi okrogel, premera pa samo okoli 24 mm. V pečatnem polju, obrobljenem s stopničastim gladkim robom je bil trolist, ki je imel v treh voglih tri levje (ali človeške?) glave. Nad poznogotskim, zgoraj malo širšim ščitom z grbom iz treh sorazmerno velikih zvezd, je bil kratek napisni trak z zavitimi zaključki in napisom v gotski minuskuli:

Secret

Način izdelave, črke napisa v gotski minuskuli, toda z začetnim majuskulnim S, oblika gotskega trolista, predvsem pa oblika ščita z grbom z velikimi šestzračnimi zvezdami odločno kažejo na to, da je bil tudi ta mali pečat Celja izdelan sredi 15. stoletja, zelo verjetno hkrati z večjim, zgoraj omenjenim pečatom izdelanim kot rečeno med 1450 in 1459. Ta "tajni" pečatek Celja se v neki listini iz 1481 označuje kot "stat Cili petschaft",⁶⁵ kar je v razliko od "siegel" oz. "insiegel" običajna oznaka za manjši pečat, običajno brez napisa. Bil je v rabi še v 18. stoletju, ko ga je mesto ob anketi 1763 kot edinega pritisnilo na svoj odgovor o uporabljanem mestnem pečatu. V njem je takratni mestni sodnik navedel, da je mesto Celje "von denen graffen von Cilli das sigill mit einem schildt mit drey stern, ausserhalb drey köpff, die wappen zu führen überkommen" in da ima privilegij pečatiti z rdečim voskom. Očitno je bil torej opisan takrat priloženi odtis tega malega "tajnega" pečata; zanimivo je, da niso priložili odtisa večjega, še danes ohranjenega pečatnika.⁶⁶

Glede omenjenega pečatenja z rdečim voskom je mesto Celje res dobilo 14.4.1640 tak privilegij⁶⁷ in to kot edino od naših štajerskih mest.

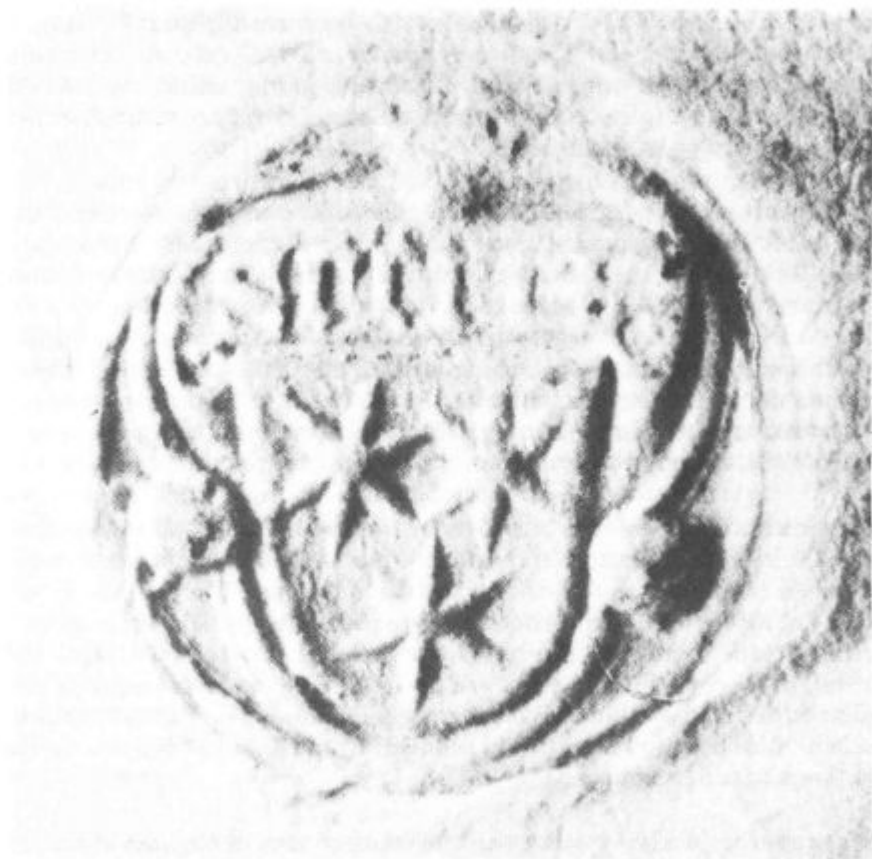
Mesto je vsaj že v 15. stoletju za pečatenje listin, predvsem onih o prodaji nepremičnin znotraj mestnega pomirja, pobiralo po takratni splošni rabi poseben prispevek imenovan "sigelgelt". Leta 1468 je mestni sodnik dobil pod tem naslovom 48 pfenigov, enako tudi dve leti pozneje. To pečatenje kot overovitev oz. potrditev prenosa nepremičnine pa ni bilo vedno brez pogojev od strani mesta. Tako je znan primer iz 1511, ko je Franc Prager v imenu brata Lazla Pragerja prodal hišo v mestu Celju, ki je bila nekoč last Virgilija v. Graben celjskemu meščanu Jakobu Freyburgerju, toda mesto ni hotelo pečatiti te listine, dokler ni Freyburger z lastnoročnim podpisom obljubil, da bo povrnil vso škodo, če bi imel Jakob v. Landaw ali kdo drug ugovor "vmb solch sidlung".⁶⁸

Iz doslej znanega listinskega in drugega gradiva je torej možno ugotoviti, da je imelo mesto Celje od okoli 1450 dalje naslednje mestne pečate:

A - Prvi znani pečat s pomanjkljivo letnico 145., ki je dejansko prototip za poznejše mestne pečate iz 1465 (B) tudi za onega iz časa po 1498 (C) ter celo zadnjega iz 18. stoletja. Edini znani primer je bil na listini iz 1459, a je danes

izgubljen. Njegov videz je znan le po Mellyjevem opisu iz 1846.⁶⁹ Letnica je bila zapisana še z rimskimi številkami, podobno kot na pečatu celjskega meščana Konrada Sarawerja iz 1434 na listini iz 1439.⁷⁰ Ker je bila letnica na tem mestnem pečatu na posebnem napisnem traku so 1465, ko je bil izdelan novi pečatnik z letnico v napisu ob robu, na ta napisni trakec dali začetnici farnega patrona t.j. S. D.

Mali "tajni" pečat mesta Celja iz sredine 15. stoletja na aktu iz 1611.

B - Leta 1463 je bila sklenjena izdelava novega mestnega pečatnika, ki pa je bil izdelan šele z letnico 1465. Ikonografsko je bil kopija starejšega pečata A, razlika je bila v glavnem v tem, da je bila letnica zapisana ob robu na koncu napisa in to sedaj z arabskimi številkami, ki so zasedle manj prosotra kot letnica z rimskimi številkami, zato so na sedaj prosti trakec dali omenjeni S.D.

Ta pečat je ohranjen samo na treh, morda štirih listinah:

1) 1467, ko sodnik, svet in zapriseženci mesta Celja pečatijo vidimus v tuji zadevi,⁷¹ 2) leta 1476, ko so celjski glavar in celjski mestni svet pečatili listino za samostan v Gornjem gradu; ta pečat je še dobro ohranjen,⁷² 3) je bila 1482 listina mariborskega žida Nachmana za samostan Žičo pečatena s tem celjskim mestnim pečatom, ki je tudi še dobro ohranjen,⁷³ 4) na listini iz 1488, ko so sodnik in svet mesta potrdili Slovenski Bistrici podeljeno posest,⁷⁴ 5) je mesto 1495 pečatilo listino mestnega špitala s svojim pečatom, ki pa je danes izgubljen,⁷⁵ 6) so sodnik in svet pečatili 1497 listino za trg Vitanje s pečatom, ki danes manjka,⁷⁶ 7) so leto pozneje pečatili na prošnjo izstavitelja v tuji zadevi; ta pečat je še danes dobro ohranjen,⁷⁷ 8) so sodnik in svet 1506 vidimirali listino v tuji zadevi z mestnim pečatom,⁷⁸ in 9) menda še na listini iz 1540, kjer je ta pečat našel Melly.⁷⁹

C - Ohranjeni srebrni pečatnik z letnico 1465 je bil, kot smo že omenili, izdelan po letu 1498, ko je bil uporabljen zagotovo še tip B, ali pa - če drži Mellyjevo poročilo - šele po letu 1540. Doslej je znan odtis tega pečatnika šele na nekem rojstnem listu iz 1743.⁸⁰ Zato datira Melly ta pečatnik v 17. stoletje.⁸¹

D - Mali, "tajni" pečat mesta, izdelan sredi 15. stoletja. Doslej je znanih le nekaj odtisov na dopisih mesta graški komori iz let 1611 - 1613; v tistem iz 1611 je označen kot "statt Cilli cleines insigel".⁸² Odtisnjen je bil tudi v že omenjeni anketi iz 1763, kot edini takrat od mesta uporabljeni pečat.⁸³

O pečatu mesta Celja - znan je bil pravzaprav edino le srebrni pečatnik z letnico 1465 - je bilo doslej že mnogo napisanega in objavljena so bila razna mnenja predvsem o tem, katerega svetnika predstavlja oseba in kaj drži pred seboj. Melly je kot rečeno 1846 zaradi domneve, da predstavlja železna mreža raženj, črki na napisnem traku S. L. za Sanctus Laurentius ter mladostni izgled svetnika, prvi postavil trditev, da gre za sv. Lovrenca, za katerega je bil pri ikonografskih upodobitvah značilen predvsem raženj.⁸⁴ Za njim sta to trditev povzela heraldika Widimsky 1864 in Lind 1871,⁸⁵ po Lindu pa zgodovinar Celja Gubo,⁸⁶ enako tudi Ströhl.⁸⁶

Že Stegenšek pa je 1909 v oceni Gubojeve knjige pravilno opozoril, da pečat, čigar fotografijo prinaša Gubo na str. 179, "ne predstavlja sv. Lovrencija (ki nima nikdar brade in kape) z ražnjem, ampak preroka Daniela v kletki med Levi".⁸⁸

Tudi Ljubša je 1929 - ne da bi poznal ali citiral Stegenška - zavrnil Gubojevo domnevo o sv. Lovrencu. Pravilno je opozoril, da na napisnem traku ni videti črke L, temveč je to šteti za del črke D in da je pač Daniel bil že od začetka celjski farni patron, medtem ko nima sv. Lovrenc s Celjem prav nobene zveze. Mreža pač predstavlja vhod v levjo kletko, v katero so vrgli preroka Daniela.⁸⁹ Pozabil pa je posebej opozoriti na tri leve, ki izrazito kažejo na Daniela, ki se

sicer običajno ikonografsko prikazuje v levjem brlogu⁹⁰ in ki nimajo nobene zveze s sv. Lovrencom.

Leto dni pozneje je izšel III. zvezek Orožnove Zgodovine Celja, kjer ta po Guboju še vedno trdi, da gre za sv. Lovrenca, ker očitno ni poznal ne Stegenškovega, ne Ljubšinega prispevka o tem vprašanju.⁹¹ Mravljak je v oceni Orožnove knjige pripomnil glede "grba", da "napis S. L. na traku sicer morda pomeni Sanctus Laurentius najbrž pa ne", češ, da bi bilo treba pojasniti, v kakšni zvezi naj bi bil sv. Lovrenc s Celjem. Na koncu je izrekel - v sfragistiki težko verjetno - misel, da gre morda samo za "monogram darovalca pečata".⁹² Trditve o sv. Lovrencu in njegovem raznju na pečatu mesta Celja pa se je kljub pravilnim opozorilom Stegenška in Ljubše še v novejšem času obdržala v Pircheggerjevi razlagi še 1954,⁹³ deloma zaradi avtorjeve nepazljivosti pa skoraj do današnjih dni.⁹⁴

Glede samega grba mesta Celja t.j. treh zlatih zvezd v modrem polju ni pravzaprav velikih problemov. Nedvomno je vzlet po grbu grofov Celjskih - toda samo po tistem, ki so ga Žovneški podedovali po izumrtju Vovbrških 1322 in ga po povzdigu v grofe Celjske 1341 začeli skupno s starim žovneškim grbom (rdeči bruni v srebrnem) voditi kot novi grb grofov Celjskih. Vendar pa najdemo na pečatih grofa Friderika I. že 1346 le ta stari vovbrški grb⁹⁵ in isto na pečatu Hermana II.⁹⁶ Grbovnica Gelre (1334 - 1372) ima kot grb grofov Celjskih samo tri zvezde v modrem.⁹⁷ Vendar pa že 1368 opisuje Suchenwirt pri grofu Ulriku I. dvoje ščitov t.j. starega žovneškega in novega, podedovanega od Vovbržanov.⁹⁸ Šele od časov grofa Friderika II. srečamo prvič kombinacijo obeh grbov v enem ščitu: polji 1 in 4 v modrem tri zlate zvezde 2:1, polji 2 in 3 pa rdeči bruni v srebrnem. Tak je tudi upodobljen v kroniki o konstanškem koncilu (1414 - 1418) Ulrika iz Richenthala.⁹⁹ Tudi grbovnica cesarja Friderika III. iz 1445 ima posebej grb Celjskih (tri zlate zvezde v modrem), posebej grb Žovneških (rdeči bruni v srebrnem) in posebej kombinirani grb Celjskih s štirimi polji kot zgoraj.¹⁰⁰ Kot heraldično zanimivost je omeniti, da so grofje Celjski po 1341, oz. 1372 na nekdanjem vovbrškem grbu s tremi zvezdami imeli žovneški grbovni okras t.j. črn šop petelinjih peres in iz njega moleče upognjeno pero noja. Po mnenju Siegenfelda je bil to celo deželni grb Celjske grofije oz. po 1436 Celjske kneževine.¹⁰¹

Ali je mesto Celje prevzelo v svoj pečat A, izdelan med 1450 - 1459, samo grb svojih nekdanjih gospodarjev Vovbržanov t.j. tri zvezde v modrem prav zaradi te svoje zgodovine in spomina nanje - ali pa je imelo svoj pečat še kot trg že v 14. stoletju za Vovbržanov z njihovim grbom - vse to je le ugibanje. Kot že omenjeno, je bil Siegenfeld mnenja, da je mesto Celje prevzelo grb s tremi zvezdami šele po 1456 - in to pač na podlagi podelitve od cesarja Friderika III.¹⁰² Če bi taka podelitev res obstajala, bi listina o njej gotovo bila - kot ostale za mesto važne listine - vključena med mestne privilegije.

Grb s tremi zvezdami je bil že 1226 v grbu Viljema Vovbrškega,¹⁰³ bil pa je tudi v grbu grofov Strmških-Sternberg. Zanje velja mnenje, da so bili iz vovbrškega

rodu in da se prvič pojavijo 1237.¹⁰⁴ Vendar bi mogli - prav na podlagi grbov in njihovega "govorečega" oblikovanja - trditi prav nasprotno: da so namreč Vovbržani iz rodu Strmških-Stenbergov in da so od teh dobili tudi svoj grb s tremi zvezdami, razumljiv za "Stern-berge".

Leta 1907 je mesto Celje zaprosilo ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju, da bi smelo v grbu (!) opustiti sv. Lovrenca, raženj in tri leve. Grb z zvezdami, čelado in okrasom je grb rodbine Celjskih, oni pa so prosili le za grb s tremi zlatimi šestžarčnimi zvezdami v modrem in srebrno zidno krono s petimi cinami, kar jim je bilo 17.XII.1907 odobreno s slavnostno diplomo.¹⁰⁵

KRATICE:

AH I,II – *F. Schumi, Archiv für Heimatkunde I-II, Laibach 1882/3 u. 1887.*

AS – *Arhiv SR Slovenije v Ljubljani, kronološka vrsta listin.*

AS, Plet. – *Listine kartuzijskega samostana v Pleterjah iz 1304 - 1595, nekoč v HHStAW, od 1978 v AS.*

AS, Vel. – *Listine samostana Dominikank v Veselovem iz 1163 - 1753, nekoč v HHStAW, od 1978 v AS.*

AS, Ce. – *Listine svobodnih žovneških in pozneje grofov Celjskih od 1262 - 1456, nekoč v HHStAW, od 1983 - 1986 v AS.*

AS, Mek. – *Listine samostana klaris v Mekinjah iz 1287 - 1761, nekoč v HHStAW, od 1978 v AS.*

ČZN – *Časopis za zgodovino in narodopisje.*

HHStAW – *Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien, Allgemeine Urkundenreihe.*

KANM – *Kapiteljski arhiv Novo mesto v NŠALj.*

MCC – *Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1, 1856 - 20, 1874.*

MHDC – *Monumenta historica Ducatus Carinthiae I, 1896 - IV, 1906; V, 1956 - XI, 1972.*

MHVSt – *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark.*

MIÖG – *Mittheilungen des Instituts für Österr. Geschichtsforschung I, 1882 - .*

MMVK – *Mittheilungen des Musealvereines für Krain 1, 1866 - .*

NŠALj G.g. – *Listine benediktinskega samostana v Gornjem gradu, nekoč ŠDA, sedaj NŠALj.*

ŠDA – *Štajerski deželni arhiv v Gradcu.*

Opombe:

1. J. Zahn, *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter (Zahn, ONB)*, Wien 1893, str. 96.
2. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, I. knjiga (501 - 800)*, Ljubljana 1902, (Gradivo I), 85.
3. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, II. knjiga (801 - 1000)*, Ljubljana 1906, (Gradivo II), 78; P. Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, A-M, Maribor 1986*, str. 87; M. Kos, *Srednjeveška zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1985, str. 167.
4. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, IV. knjiga (1101 - 1200)*, Ljubljana 1915, (Gradivo IV), 70a.
5. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev, V. knjiga (1201 - 1246)*, Ljubljana 1928, (Gradivo V), 499.
6. P. Sella - G. Vale, *Rationes decimarum Italiae nei seculi XIII e XIV. Venetiae - Histria - Dalmatia*, *Studi e testi* 96, Vatican 1941, str. 31 - 32, 40 - 41, 53.
7. A. Redik, *Regesten des Herzogtums Steiermark I/1*, Graz 1976 (*Reg. Stmk. I/1*), 1973, obj. *Notizenblatt* 8, 1858, str. 404 - 405.
8. H. Appelt - G. Pferschy, *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV*, Wien 1960 - 1964 (UBSt IV), 116, 117.
9. P. Blaznik, n.d., str. 87.
10. Gradivo IV, 70a.
11. S. Vilfan, *Glose k zgodovini srednjeveškega Celja*, *Kronika* 32, 1984, str. 15 - 19.
12. M. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, Ljubljana 1955, str. 30.
13. *Reg. Stmk. I/1*, 229, obj. *Notizenblatt* 8, 1858, str. 404; Morda že 1304, ko se Henrik iz Zbelovega omenja kot "procurator fratrum in Celeya", prim. A. Lhotsky, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreich*, Graz - Köln, 1963, str. 214. Isti Henrik se sicer omenja že med leti 1271 - 1297, prim. P. Blaznik, *Historična topografija Slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, II. del N-Ž*, str. 535.
14. S. Vilfan, n.d., str. 16.
15. *Reg. Stmk. I/1*, 687.
16. Listina 1314 IX 15. Pliberk, nekoč HHStAW, Rep. XIV., sedaj AS; regest *Reg. Stmk. I/1*, 687.
17. Listina 1323 I 30., v HHStAW, obj. F. Krones, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, 1883, str. 120 - 121.
18. Listina 1333 II 28., Celje, v HHStAW, obj. F. Krones, n.d., str. 123 - 124.
19. Listina 1340 I 29., nekoč HHStAW, Rep. III., sedaj AS.
20. Listina 1397 XI 11., v AS.
21. Listina 1407 I 26., Celje, nekoč v HHStAW, Rep. III., sedaj AS.
22. Listina 1364 VI 24., nekoč HHStAW, sedaj AS, Ce.
23. Listina 1370 IV 21., nekoč HHStAW, sedaj AS, Mek; list. 1370 XII 4., reg MMVK 19, 1906, str. 101.
24. Listina 1385 V 7., nekoč HHStAW, Rep. III., sedaj AS; listina 1468 X 2., v KANM, fasc. V, št. 21: "weylent hofmaister zu Cilli".
25. Kot v op. 22.
26. Listina 1374 IX 14. Celje, nekoč HHStAW, Rep. III., sedaj AS.
27. Listina 1377 V 19., v HHStAW.
28. Listina 1386 IX 8., v ŠDA 3572.
29. R. Schwanke, *Beiträge zum Urkundenwesen der Grafen von Cilli (1341 - 1456)*, *MIÖG, Erg. Band XIV*, 1939, str. 418.

30. *Listina 1414 V 26., nekoč HHSStAW, Rep. III., sedaj AS; prim. J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I. del, Celje 1971 (Orožen, Celje I), str. 266.*
31. *Listina 1408 XI 11., nekoč HHSStAW, sedaj AS, Vel.*
32. *Listina 1424 VI 28., nekoč HHSStAW, sedaj AS, Plet.*
33. *Listina 1448 IX 15. Celje, v HHSStAW.*
34. *Kot v op. 22.*
35. *Listina 1459 V 1. Dunajsko Novo mesto, kop. v Notranjeavstrijski privilegijski knjigi I (1564 - 1568). fol. 229v - 230, v ŠDA.*
36. *Ohranjeni trije rokopisi: 1. nekoč Hs. B 313 v HHSStAW, sedaj AS; 2. Ms. 242 v ŠDA, SA Cilli, Schuber 3, Heft 10; 3. Ms. 2r. in 3r. v AS.*
37. *Listina 1436 XI 30., obj. Schwindt - Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der Deutsch-Österr. Erblande im Mittelalter, Innsbruck 1895, str. 346.*
38. *Ms. B 313, fol. 127/116, nekoč HHSStAW, sedaj AS.*
39. *Prav tam, fol. 133v/122v.*
40. *Prav tam, fol. 121v/110v - 122/111.*
41. *Prav tam, fol. 123v - 124/112v - 113.*
42. *F. Baš, Celjski grofi in njihova doba, Celjski zbornik 1, 1951, str. 16.*
43. *Listina 1389 XI 25. s.l., nekoč HHSStAW, Rep. III., sedaj AS.*
44. *Listina 1397 I 11., nekoč HHSStAW, Rep. II., sedaj AS.*
45. *Listina 1421 I 17. Celje, nekoč HHSStAW, Rep. III., sedaj AS.*
46. *Listina 1407 I 26. Celje, nekoč HHSStAW, Rep. III., sedaj AS.*
47. *Listina 1414 V 26. s.l., nekoč HHSStAW, Rep. III., sedaj AS.*
48. *Listina 1446 IV 20., s.l., v AS.*
49. *Listina 1447 IV 12., nekoč ŠDA, sedaj NSAJ G.g.*
50. *S. Vilfan, n.d., str. 15 - 17.*
51. *Listina 1439 X 2., v ŠDA.*
52. *Listina 1455 X 6., kop. v Notranjeavstrijski privilegijski knjigi I (1564 - 1568), fol. 222v - 223.*
53. *Arhiv mesta Wiener Neustadt, Signatur Scrinium N, Nr. 244.*
54. *Dopis Magistrat der Stadt Wiener Neustadt, Abt. 10 - Wiener Neustädter Stadtarchiv od 15. VI. in 7. XI. 1983, kjer so listino poiskali in mi ljubeznivo poslali njeno fotografijo.*
55. *E. Melly, Beiträge zur Siegelkunde des Mittelalters. Erster Theil, Wien 1846, Graz 1972 (2) (Melly), str. 80.*
56. *H. G. Ströhl v Adler 7, 1911 - 1916, str. 144.*
57. *H. G. Ströhl, Städte-Wappen von Österreich-Ungarn, Wien 1885, 1904 (2) (Ströhl, Städtewappen), str. 34; A. von Siegenfeld v: Z. Bartsch, Steiermärkisches Wappen-Buch 1567, Facsimile Ausgabe mit historischen und heraldischen Anmerkungen von Dr. Josef von Zahn und Alfred Ritter Antony von Siegenfeld, Graz 1893 (Bartsch 1893), str. 13.*
58. *ŠDA, Sa Cilli, Schuber 1, Heft 4.*
59. *A. Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909 (Gubo), str. 177.*
60. *Orožen, Celje I, str. 339.*
61. *Melly, str. 80.*
62. *A. Luschin v. Ebengreuth, Steirische Gepräge und Siegel auf der Grazer Ausstellung cultur-historischer Gegenstände vom Juli 1883. Section V, Gruppe 4, Graz 1883, str. 312, Nr. 403; M. Moškon, Stari pečatniki mesta Celja, "Novi tednik" 29. X. 1981.*
63. *A. Luschin v. Ebengreuth, Beiträge zur Siegel- und Wappenkunde von Krain. 1. Siegel und Wappen der Landeshauptstadt Laibach, AH I., (Luschin, Siegel Laibach), str. 279.*
64. *Melly, str. 90.*

65. *Listina 1481 I 27., v ŠDA 7865a, sedaj AS.*
66. *ŠDA, Siegelsammlung 1763.*
67. *Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, Hs. Saalbuch 53, fol. 580 - 583.*
68. *ŠDA, SA Cilli, Schubert 1, Heft 4, Gerichtsraitung 1459 - 1511, fol. 11, 13, 62.*
69. *Melly, str. 80, Nr. 172.*
70. *Listina 1439 XII 8. s.l., nekoč HHStAW, Rep. III., sedaj AS.*
71. *Listina 1467 II 6. Celje, v HHSStAW.*
72. *Listina 1476 I 25. Celje, nekoč ŠDA, sedaj NŠAIj G.g.*
73. *Listina 1482 II 26. s.l., v ŠDA 7908a.*
74. *Listina 1488 IX 29. Celje, reg. MHVSt 10, 1861, str. 330, Nr. 841.*
75. *Listina 1495 IV 1. Celje, v ŠDA 9353.*
76. *Listina 1497 IV 9. Celje, v ŠDA 9582.*
77. *Listina 1498 IX 29., v AS.*
78. *Listina 1506 XI 3., reg. kot v op. 74, str. 241, Nr. 1151.*
79. *Listina 1540, prim. Melly, str. 80.*
80. *Listina 1743 X 3., v ŠDA.*
81. *Melly, str. 80.*
82. *ŠDA, Sachabteilung der Hofkammer, harton 51, Heft 3 - Cilli.*
83. *ŠDA, Siegelsammlung 1763.*
84. *Lexikon der christlichen Ikonographie 7, 1974, str. 374 - 375.*
85. *V. R. Widimsky, Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates, IV. Herzogthum Steiermark, Wien 1864 (Widimsky), str. 27; K. Lind, Beiträge zur mittelalterlichen Sphragistik, MCC 15, 1870 - 17, 1872, str. CII, Nr. XXVI.*
86. *Gubo, str. 177 - 179.*
87. *Ströhl, Städtewappen, str. 34 - 35.*
88. *A. Stegenšek v ČZN 6, 1909, str. 182.*
89. *M. Ljubša, postanek srednjeveškega Celja, ČZN 24, 1929, str. 12 - 13, opomba 5b.*
90. *Lexikon der christlichen Ikonographie 1, 1968, str. 469.*
91. *J. Orožen, Zgodovina Celja III (1456 - 1848), Celje 1930, str. 31.*
92. *J. Mravljak v ČZN 27, 1932, str. 50.*
93. *L. Kobel - H. Pirchegger, Steirische Ortswappen einschliesslich jener der ehemaligen Untersteiermark, Graz 1954, str. 228.*
94. *Orožen, Celje I, str. 339 - 340.*
95. *Listina 1346 VI 14., v AS.*
96. *Listini 1408 I 23., v AS; 1434 VII 26., v AS.*
97. *H. G. Ströhl, Heraldischer Atlas, 1899, Tafel XXII, Nr. 9.*
98. *G. A. Seyler, Geschichte der Heraldik, J. Siebmachers großes Wappenbuch, Band A, Neustadt a.d. Aisch, 1970 (2), str. 203 - 204.*
99. *M. Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955 (2), str. 293.*
100. *HHSStAW, Ms. W(eiss) 84, fol. 11 - 11v.*
101. *A. R. v. Siegenfeld, Das Landeswappen der Steiermark. (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark III. Band), Graz 1900, str. 60.*
102. *Bartsch 1893, str. 13.*
103. *MHDC IV 1904.*
104. *M. Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955 (2), str. 224.*
105. *Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, Ministerium d. Innern, fasc. 43: Gemeindewappen; prim. Gubo, str. 476.*

DIE MITTELALTERLICHEN SIEGEL UND DAS WAPPEN DER STADT CILLI

Celje (Cilli) - ein auf antiken Grundlagen ruhender Ort, wird als Erbschaft Heunburger das erste Mal 1323 als Markt bezeichnet. Allerdings dürfte der Ort, welcher schon im 12. Jahrhundert als Sitz des Markgrafen von Saunien war, als solcher schon im 13. Jh. entstanden sein. Nach der Erhebung der Sannecker im J. 1341 zu Grafen und ihrer Nennung nach Celje (Cilli) wurde hier ihr Hof aufgebaut mit einem "schreibhawzz" und den Hofiteln, doch erst nach der Verleihung des Fürstentitels 1436 wird Celje (Cilli) systematisch zur Hauptstadt des Fürstentums Celje (Cilli) aufgebaut. Das älteste Stadtsiegel mit der Jahreszahl 145(?) war auf einer Urkunde aus dem Jahre 1459 erhalten und von Melly beschrieben worden, heute aber verloren. Das zweite Stadtsiegel wurde 1465 hergestellt und kann bis 1498 nachgewiesen werden; das dritte - von welchem heute ein silberner Typar erhalten ist - dürfte aber trotz der Jahreszahl 1465 eine schlechte Kopie aus dem 16. oder 17. Jh. sein. Dabei war jeder neue Typar eine schlechtere Variante des vorgangegangenen. In der Mitte des 15. Jh. liess die Stadt ein "Secret" herstellen, der für die Aktenbesiegelung verwendet wurde. Als Stadtwappen ist auf allen Stadtsiegeln das Dreisternwappen der Grafen von Cilli (Celje) abgebildet, welches von dem Pfarrpatron, Propheten Daniel, seinem Löwenkäfig und Löwen getragen wird.

Boris Golec

PRETEKLOST DRAGARJEVEGA RODU IZ OKOLICE TABORA V SAVINJSKI DOLINI (Družbeni in gospodarski prerez z rodovnikom)

Pričujoči prispevek je razširjen in s številnimi dostopnimi sekundarnimi podatki obogaten rodovnik avtorjevega prapradeda Blaža Dragarja, lahko pa bi bil tudi oris življenja kateregakoli slovenskega kmečkega roda v času dveh stoletij od druge polovice 17. do druge polovice 19. stoletja. Sprva pisan le za ozek zasebni krog ljudi utegne pritegniti tudi druge ljubitelje preteklosti, jim odkriti marsikatero na videz nepomembno podrobnost iz vsakdanjega življenja naših prednikov in to v času, ko se svet z vse večjim zanimanjem obrača k svojim koreninam, in spodbuditi tega ali onega, da se na podoben način loti raziskovanja svojega rodu. Spoznal bo, kakšne so prednosti iskanja, kadar gre za rodbine, ki so bile stoletja navezane na isto cerkveno in posvetno področje. Ne bo mu treba slepo posegati za njimi v matične knjige drugih župnij in ohranjene graščinske arhive širše okolice. Rodovnik naj torej metodološko osvetli tudi poti iskanja, dvomov in dokazovanja v primeru, ko imamo opraviti z delnim ali popolnim pomanjkanjem virov. Obe komponenti se v pričujočem delu lepo dopolnjujeta in tvorita svojevrsten izziv, saj lajšata in hkrati močno otežujeta raziskovalno delo.

Rodni kraji Dragarjevega rodu

Kolikor seže pogled v preteklost, izvirata glavna veja Dragarjevega rodu in edina ugotovljiva veja ene izmed družinskih mater s področja Tabora v Savinjski dolini, natančneje iz krajev, kjer ravninski in terasasti svet Savinjinega pritoka Bolske prehajata v Mrzliško pogorje Posavskega hribovja. Z ravnine se kaže to hribovje izredno razkosano, z obilico starih, čokatih, ponekod tudi golih in skalovitih gora, pod katerimi so se vgnezdili zaselki in manjše razložene skupine kmečkih domov, s savinjsko stranjo pa ga povezuje obljudenejša poševno-prečna loška dolina. V Mrzliškem pogorju in ob nekdanji graščini Ojstrica, je stoletja tekla zibelka Dragarjev, Zabrložnikov, Erjavcev in pozneje tudi priseljene Hribernikove ali Hribovškove rodbine.

Kot pričajo mnoga znamenja, je bil južni obrobni pas Savinjske doline kljub osojni legi zelo zgodaj izkrčen in poseljen. Med toponimi današnjega taborskega področja je v srednjeveških virih leta 1288 najprej omenjen stari grad Ojstrica. Sledi mu prva omemba vasi Loke leta 1365, nato cerkve sv. Jurija v Ojstrici (današnji Tabor) leta 1391, ravninski Ojstriška vas in Kapla se pojavita v letih 1412 oz. 1426, najstarejši ohranjeni ojstriški gosposčinski urbar iz okoli leta

1480 pa pozna poleg Ojstrice pod istoimenskim gradom še hribovske zaselke Črni vrh, Brložan, Reko in Tisovo raven s cerkvijo sv. Miklavža, s čimer je bila skoraj v celoti ustvarjena današnja naselitvena podoba teh krajev.¹

Cerkveno je sodil ves zahodni del Spodnje Savinjske doline sprva pod pražupnijo v Braslovčah, prvič omenjeno leta 1140, nato se iz nje izloči vranska podružnica, od te pa leta 1677 šentjurijska (taborska) lokalna kaplanija s središčem pri sv. Juriju, ki mu daje v tej dobi obeležje protiturško taborsko obzidje. Kaplanija je bila pozneje vranski subvikariat in leta 1810 končno župnija, ves čas od srede 17. stoletja pa je vodila lastne matične knjige.²

Do konca fevdalne dobe je bila posvetna oblast tega okoliša skoncentrirana v gradu oz. mlajši graščini Ojstrica v zaključku loške doline. Ojstriško teritorialno gospodstvo je bilo tod stoletja neomejeni gospodar, saj so mu pripadali prav vsi podložniki obravnavanega področja, na mnogo širšem ozemlju je imelo deželsko-sodno oblast, svoje podložnike pa raztresene še daleč do severnega roba Savinjske doline.³ Nasprotno v Mrzliško pogorje in loško dolino niso posegali drugi zemljiški gospodje tako, da raziskovalec najde potrebne podatke zemljiško-posestne narave le v ojstriškem graščinskem arhivu.⁴ Med pomembnejšimi lastniki Ojstrice omenimo Žovneške, njihove naslednike Celjske, tem sledijo razni cesarski zastavniki in upravniki, od srede 16. stoletja pa rodbina Schrattenbach, ki je s svojim dvestoletnim posedovanjem gospodstva vtisnila gradu, posestim in tukajšnjemu življenju globok pečat. Zaradi samovolje gospodarjev je bilo v prvi polovici 17. stoletja ojstriško gospodstvo kar trikrat žarišče kmečkih uporov (1635, 1644, 1650), od katerih je prvi prerasel v splošen štajerski upor podložnikov, ki je ob izropanju graščine zahteval kot žrtev ojstriški arhiv, za nas neprecenljivo gradivo. Kar se je ohranilo tedaj in ob poplavi leta 1711, je rešilo zgolj srečno naključje. Graščino so pustili propasti še pred sredo 19. stoletja, z zadnjimi meščanskimi lastniki pa je izginilo tudi gospodarsko poslopje, ki je poslej opravljalo njeno vlogo.⁵

Predstavniki Dragarjevega rodu, doma izpod Brložna, so se po vmesnem bivanju v dolinskih Lokah ustalili na kmečkem in dveh kajžarskih posestvih v krogu nekaj minut hoda od ojstriške graščine. Tako so bili gospodarji Hribernik-Hribovškovega, Dobnikarjevine in Zgornjega Erjavčevega najbolj neposredne priče sto let trajajočega propada nečesa, kar je neusmiljeno izbrisal čas.

Viri za rodovnik

Pisani viri za Dragarjev rodovnik sicer niso skromni, žal pa so primarni nepopolni in za starejša obdobja nemalokrat fragmentarni, tako da je bilo treba v večji meri posegati po sekundarnih virih. Raziskovanje je olajšalo spoznanje, da je živel Dragarjev rod stoletja na istem področju, kjer sta bili osredotočeni tako cerkvena kot gospoščinska oblast, zato ni bilo treba iskati gradiva s provenienco zunaj območja Tabora. Precejšnjo oviro pri delu pa je predstavljala

današnja raztresenost arhivalij po domačih in tujih arhivih ter pomanjkanje virov za čas pred 1700 in matičnih knjig za več desetletij 18. stoletja.

Poglavitni vir slehernega rodovnika so seveda krstne, poročne in mrliške matične knjige. Vrsta matic kaplanije oz. poznejše župnije Sv. Jurija ob Taboru je žal popolna šele od jožefinske dobe dalje. Ker so starejše knjige skoraj v celoti uničene ali izgubljene, lahko nepretrgano spremljamo rojstva od leta 1771, poroke od 1786 in smrti od 1785 naprej. Od starejših matic sta se ohranili le krstna knjiga iz obdobja 1692-1719 in mrliška knjiga za čas 1691-1751. V Vodniku po matičnih knjigah za območje SR Slovenije (Ljubljana 1972, II, str. 615) sta navedeni še krstni matriki 1646-1664 in 1660-1672, ki ju danes v taborskem župnijskem arhivu zaman iščemo.⁶ Prav ti najstarejši priči prebivalstvenega stanja bi lahko pojasnili še prenekatero odprto rodoslovno vprašanje. Poleg matičnih knjig je za mlajša obdobja pomemben še fond taborske župnije v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Obsega 27 knjig in 15 škatel listinskega gradiva, pretežno iz 19. stoletja. Za spremljanje gibanja prebivalstva sta važna zlasti dva dela zapisnika duš za leto 1848-1863 in 1863-1872. Še pomembnejši je sto let starejši terezijanski popis prebivalstva po škofijah iz leta 1754. Za obravnavano področje je shranjen v nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

Med viri zemljiško-posestnega značaja, ki so za sam rodovnik drugotnega pomena, prednjači po obsegu in pomembnosti graščinski arhiv Ojstrice s knjižnim in listinskim gradivom za čas od 1641- 1902, shranjen v Arhivu SR Slovenije. Ohranjeni so še trije starejši ojstriški urbarji: prvi iz okoli leta 1480 in reformirani urbar iz 1585 sta v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, urbar iz leta 1578 pa v zbirki urbarjev Arhiva SR Slovenije. Tam sta še jožefinski kataster Ojstrice iz 1787 ter franciscejski kataster z letnico 1826. Najstarejši - terezijanski kataster za Ojstrico iz leta 1754 je še vedno v ŠDA v Gradcu in mi ni bil dostopen. Ker ga v znatni meri dopolnjuje gradivo ojstriškega graščinskega arhiva, ni pričakovati, da bi z njim odkrili, česar dotlej še ne bi vedeli. Stara zemljiška knjiga, ki so jo vodili na Ojstrici od okoli leta 1800, se žal tudi ni ohranila v celoti. V Zgodovinskem arhivu v Celju najdemo zapisnike sprememb posesti 1807-1814, 1827-1832 in 1836-1850 ter vpisnika listin za čas 1804-1821 in 1838-1847, manjkajo pa prav vse glavne knjige. Na staro zemljiško knjigo se navezuje nova za vranski okraj, danes na Geodetski upravi občine Žalec.

V pričujočem prispevku so viri citirani še posamično, kar pa ne velja za matične knjige, saj je za vse genealoške podatke povsem jasno, kje jih je treba iskati.

Zabrožnik - Dragarjev rod do konca 18. stoletja

Dragarjev rod lahko po ohranjenih arhivskih virih zasledujemo šele od konca 17. stoletja, pa še to skoraj sto let le njegovo glavno moško linijo. Omeniti velja, da so se na obravnavanem področju celo v prvo polovico 19. stoletja prepletali

priimki s hišnimi imeni tako, da je večkrat prišlo do zamenjav ali prevzemov obeh vrst imen. Tudi Dragarji niso bili potomci tistih Dragarjev, ki jih poznajo starejši ohranjeni viri, temveč so se prvotno pisali Zabrožnik. Ko so leta 1719 z nakupom pridobili Dragarjevo kmetijo v vasi Loke, se je staro rodbinsko ime postopno umaknilo Dragarjevemu hišnemu imenu, ki slednjič postane priimek.

Pripoved o Dragarjih se torej začenja z Zabrožnikovim rodom, čigar hišno in rodbinsko ime sta v neposredni zvezi z 851 m visokim gozdnatim vrhom Brložnom, eno od težko prehodnih naravnih ovir v verigi vrhov med Savinjsko dolino in Zagorsko-laško kadunjo. Jugovzhodno in vzhodno pod vrhom ležita samotni gorski kmetiji Zgornji in Spodnji Zabrožnik, ki sta nekdanje sestavljali celoto okoli domačije Spodnjega Zabrožnika kjer tudi dandanes gospodarji zabrožnikov rod (Miklavž p. T., h. št. 57). Etimologija toponima Brložnen je videti jasna. Sam vrh in pripadajoča slemena so dobili ime po brlogih, kar glede na naravo zemljišča ni sporno. Danes pozna ljudska raba to ime le za samo vzpetino, ne pa tudi kot skupen toponim za tamkajšnje gorske kmetije, kar je veljalo za upravno prakso ojstriško gosposkiške pisarne.

V prvem urbarju iz okoli leta 1480 najdemo pod imenom zaselka "Werlosen" tri samotne kmetije. Na prvi je gospodaril Jure Franič, ki je plačeval denarno dajatev tudi od druge nezasedene kmetije, na tretji pa je bil podložnik Martin Franc s povsem enakimi dolžnostmi do gosposke kot njegov sosed in sodeč po imenu morebitni sorodnik Franič⁷. Glede na to, da brloženski kmetje v odnosu do gospostva nimajo olajšav kot novi naseljenci in da je srednja kmetija že opustela, so se morali naseliti na teh pobočjih vsaj nekaj desetletij prej. Kdaj so ojstriški gospodje kolonizirali ta predel, viri ne povedo. Tudi v Blaznikovi historični topografiji⁸ toponima Brložnen ni, čeprav je avtor poznal in na več mestih citiral omenjeni urbar iz okoli leta 1480, v katerem se Brložnen prvič omenja.

V sto let mlajših urbarjih iz let 1585 in 1587 so pod zaselkom Brložnen (Werloschen) še vedno navedeni trije podložniki in sicer Matevž Veteršek, Luka Dragar (!) in Luka Bukovnik ali Vukovnik.⁹ Prvi dve kmetiji sta bili po obveznostih domala izenačeni, tretja pa je plačevala za tretjino manj denarne dajatve. V urbarjih s konca 16. stoletja torej še ni Zabrožnikov, srečamo pa se z Veterškovim in Dragarjevim imenom, ki kot hišni imeni živita še danes; Veterškovo pod Brložnom, Dragarjevo pa v dolinskih Lokah.

Naslednji popolni ojstriški urbar s pozno letnico 1756¹⁰ pa ponuja že precej spremenjeno naselitveno podobo. Število kmečkih gospodarstev je zdaj s krčenjem gozdov, delitvijo posesti in razmahom kajzarstva znatno večje. V zaselku Brložnen (Werloschnimb) so namesto treh štiri domačije z urbarskimi številkami 152 do 155, podložniki pa razvrščeni po naslednjem vrstnem redu: Tomaž Veteršek, Simon Letejna, Boštjan Zabrožnik in Simon Postotnik. Sam vrstni red še ne pove ničesar zanesljivega o tem, katera kmetija je nastala nazadnje, v času po 1587. Kontinuiteto hišnega imena ohranja samo

Veterškova, z veliko mero zanesljivosti pa tudi Letejevo iz 1756 lahko enačimo z Dragarjevo iz časa 1585-87, saj se strmina streljaj od Letejeve domačije še danes imenuje Drage, medtem ko v okolici ni nikakršnega podobnega ledinskega imena. Kot možni novonastali kmetiji nam preostaneta še Zabrožnikova in Postotnikova. Razmerje med dajatvami iz 16. in 18. stoletja je povsem porušeno in ne odgovori na vprašanje, prav tako pa uživata oba podložnika za razliko od Veterškovega in Letejevega zakupnega položaja ugodnejši kupnopравни položaj. Kot indikator poznega nastanka ostane samo lega domačije. Kljub tretjemu mestu v urbarju je prav Zabrožnikova kmetija najverjetneje najmlajša krčevina, saj leži domačija Spodnjega Zabrožnika najvišje. Ostaja pa odprto, v kateri čas naj uvrstimo njen nastanek. Z gotovostjo trdimo le to, da je nastala najpozneje v drugi polovici 17. stoletja, kajti vsa štiri hišna imena - Veteršek, Letejna, Zabrožnik in Postotnik - najdemo v najstarejših taborskih matičnih knjigah s konca stoletja. Po desetinskih registrih za krčevine jim lahko sledimo vso prvo polovico 18. stoletja, registri pa nam ne povedo, katera kmetija je imela več in mlajše krčevine.

Zabrožnikovo ime se v matičnih knjigah in nasploh v pisanih virih prvič pojavi dvakrat leta 1698. Dne 8. marca tega leta je bil pri sv. Juriju krščen Primož, nezakonski sin Martina Orešnika in Marije Zabrožnik. Krstna matica označuje mater kot "inquilino", kar je moč razlagati kot stanovalka, najemnica ali naslednica. Otroku sta pri krstu botrovala Matija Postotnik in Neža Skutnik. 11. julija istega leta pa je bila krščena Elizabeta, hči Tomaža in Uršule Zabrožnik. Njena krstna botra sta bila Mihael Štrukl in Marija Dragar. Ne o prvem ne o drugem krščencu pozneje v virih ni sledu. Vsi ostali Zabrožniki, ki jih zasledimo v krstni matici 1692-1719 so pripadali isti družini, le o najstarejšem Adamu Zabrožniku ne vemo natanko, v kakšnem sorodstvenem razmerju je bil z njimi. Pokopali so ga 12. julija 1711, ko mu je bilo približno 60 let (rojen okoli 1651). Mrliška matica 1691-1751 še pripominja, da je storil nenadejano smrt pri padcu z drevesa.

Dragarjev rod sta zasnovala generacijo mlajša zakonca **Anton in Uršula Zabrožnik**, ki so se jima v začetku 18. stoletja rodili štirje otroci: Jakob, krščen 7. julija 1702, Marija - 14. novembra 1704, Tomaž - 9. decembra 1707 in Marjeta - 5. maja 1711. Ob krstu sta vsem botrovala Mihael Štrukl in Marija Dragar. Zaradi pomanjkljivih poročnih in mrliških matic vemo malo o njihovi nadaljnji življenjski poti. Naslednji nosilec rodu je bil sin Tomaž, kot odrasla se nam javljata še Jakob in Marija, o Marjeti pa viri molčijo.

Skopi podatki iz krstne matice porajajo številna vprašanja. Kaj denimo pomeni osamljen primer krsta otroka zakoncev Tomaža in Uršule Zabrožnik leta 1698. Krstna botra sta bila tudi tukaj že omenjena Mihael Štrukl in Marija Dragar. Lahko bi šlo za zakonski par, ki je zapustil taborsko lokalijo. Glede na kontinuiteto botrov je zopet mogoče, da je Tomaž Zabrožnik umrl, vdova Uršula pa se je poročila z njegovim sorodnikom Antonom. Toda Tomaževe smrti v mrliški matici v letih 1698-170s1 ne najdemo. Navsezadnje pa je šlo lahko

tudi za pomoto, ki jo je zagrešil duhovnik, ko je pri prvem krstu namesto Anton zapisal očetovo ime Tomaž Zabrlžnik.

Najpomembnejše vprašanje se nanaša na lokacijo domovanja zakoncev Zabrlžnik. V matičnih knjigah po površini majhne taborske lokalije namreč niso navedene vasi ali zaselki bivanja župljanov. Pomagali bi si lahko s primerjavo imen botrov, če bi tedaj v teh krajih še strogo veljal običaj izbire botrov med najbližjimi sosedi. Že kratek pregled po maticah pa govori v prid tezi, da so starši izbirali za botre znance in prijatelje iz daljne sosesčine. Taka sta bila Zabrlžnikova botra Štrukl in Dragarjeva. Po urbarju iz 1756 so bili med ojstriškimi podložniki štirje Štrukli in sicer dva v Lokah in dva v Reki, Dragarji iz Lok pa so bili tako v lokaliji kot med podložniki gospodstva Ojstrica edini tega imena.¹¹ Ni odveč omeniti, da je bila Zabrlžnikova hči Marija pozneje omožena z nekim Štruklom in da je oče Anton Zabrlžnik kupil prav Dragarjevo kmetijo v Lokah.

Še vedno pa ne vemo, ali je bil Anton Zabrlžnik le po rodu izpod Brložna ali pa je sam pred nakupom Dragarjevine na Zabrlžnikovem tudi gospodaril. Znano tudi ni, ali je ostal po letu 1719 gospodar Zabrlžnikovega kdo iz tega rodu ali so kmetijo preprosto prodali in se je novi gospodar začel identificirati s hišnim imenom. Letni ojstriški desetinski registri za krčevine iz let 1703-1828¹² ne odgovorijo na nobeno izmed teh vprašanj. Do konca tridesetih let, ko uvedejo abecedni popis, so podložniki Letejna, Veteršek, Postotnik in Zabrlžnik vselej navedni skupaj kot v mlajšem urbarju iz leta 1756, žal pa gre pri popisih le za hišna imena brez navedbe gospodarja. Kdo je dejansko obdeloval kakšno kmetijo, tako ni razvidno.

Leta 1719 je torej Anton Zabrlžnik kupil **Dragarjevo kmetijo v Lokah**. Še več kot šestdeset let pozneje so hranili pri hiši kupno pogodbo, datirano s 16. januarjem 1719. Čigava je bila kmetija prej, pove posredno poravnalna pogodba med Antonom Zabrlžnikom in dediči pokojnega Martina Dragarja z dne 4. julija 1723. Regesta obeh pogodb sta navedena v zapuščinskem inventarju Tomaža Dragarja (Zabrlžnika) iz leta 1780.¹³

Kdo so bili Dragarji, ki so Zabrlžnikom za vselej zapustili hišno in rodbinsko ime. V okoliških župnijah, vranski, zagorski in čemšeniški se je ime pojavilo že zgodaj in je bilo bolj razširjeno kot v taborski lokaliji. Med ojstriškimi podložniki pa se prvi že omenjeni Dragar pojavi v letih 1585 in 1587 pod Brložnom, odkoder izvira tudi Zabrlžnikov rod. Sama beseda drága, iz katere izpeljujemo izvor priimka, ima celo vrsto pomenov, med njimi v našem primeru dva najsprejemljivejša: dolina in odtočni jarek. V toponimiki je znanih več sto krajevnih in ledinskih imen Draga, Drage, Draže, Dražice, Dražnik ali Dražnice.¹⁴ Ne vemo pa, ali je Luka Dragar, čigar rodbinsko ime izvira iz ledinskega imena Drage pri Letejevi domačiji, tudi neposredni prednik Dragarjev, ki so živeli v Lokah konec 17. in v prvih dveh desetletjih 18. stoletja.

V matičnih knjigah zasledimo prva Dragarja 23. decembra 1691, ko je bil pokopan 56-letni Andrej (rojen okoli 1635) in 6. aprila 1692, ko so pokopali Janeza, sina Gašperja Dragarja, starega 18 let in pol (rojen okoli 1673). Iz istega obdobja poznamo zakonca Gašparja in Marijo Dragar ter njunih osem otrok, rojenih v letih 1692-1711. Gre za družino, ki je dokazano živela na Dragarjevem v Lokah, o čemer pričajo desetinski registri za krčevine.¹⁵ Hišno ime Dragar je namreč od 1714 do 1739 navedeno na drugem mestu takoj za Štruklom iz Lok (Strukl zu Laak). Leta 1714 piše v registru Dragar, leta 1716 pa je zabeležena ženska oblika Dragerin, saj je po smrti 50-letnega moža Gašperja 24. maja 1715 (rojen okoli 1665) gospodarila na kmetiji vdova Marija. Ne za leto 1716 in ne za 1717 ji gosposka ni naložila dajatev za krčevine.

Prav vdova Marija, od katere je Anton Zabrložnik leta 1719 kupil Dragarjevo, je bila krstna botra vsem Zabrložnikovim otrokom, z njimi pa je morda ni vezalo le botrinstvo, temveč tudi danes neugotovljiva sorodstvena vez. Kdo pa je Martin Dragar, s čigar dediči je Anton Zabrložnik še 1723 sklenil poravnalno pogodbo. Očitno gre za Dragarjevega najmlajšega živečaga sina, rojenega 1708, ki bi po tedanjem običaju moral prevzeti gospodarstvo. Umrl je star največ petnajst let, njegovi dediči, o katerih govori pogodba pa so bili seveda njegovi bratje in sestre. Kam se je odselila vdova Marija z otroki, ne vemo. V sicer nepopolnih taborskih maticah ni najti nikogar več iz tega rodu, le ime je ostalo in se drži hiše še danes.

Spremembe gospodarja na Dragarjevem v desetinskih registrih sploh ni zaznavna. Registri za leta 1719, 1720 in 1727 beležijo na ustaljenem drugem mestu še naprej Dragarjevo in ne Zabrložnikovo ime. Prav tako pa ostaja v družini brloženskih podložnikov v istih registrih na svojem mestu hišno ime Zabrložnik. Kot že rečeno, ne vemo prav ničesar, kdo je živel na tej gorski posesti. Prvi znani gospodar je šele Boštjan Zabrložnik, naveden v urbarju iz 1756 pod urbarsko številko 154, v terezijanskem popisu prebivalstva iz 1754¹⁶ pa je označen kot 34-letni gospodar (rojen okoli 1720) ob 50-letni materi Jeri (rojena okoli 1704) in veliko mlajših 11-letnem bratu in 9-letni sestri. Ime matere Jere nam je povsem neznano iz matičnih knjig, kot potencialnega očeta pa bi z veliko mero previdnosti lahko navedli Jakoba, rojenega 1702. Temu istemu Boštjanu prisoja mrliška matica ob smrti 21. avgusta 1787 nekaj manj let kot popis prebivalstva, namreč le 60 (rojen okoli 1727), iz zapuščinskega inventarja žene Neže iz 1799¹⁷ pa izvemo samo še, da sta se poročila leta 1750, ni pa nikakršnih registrov listin o lastništvu kmetije.

Vrnimo se k Antonu Zabrložniku, po letu 1719 gospodarju kupnopravne Dragarjevine. Preselitev v dolinske Loke in pridobitev dedne posesti sta zanj brez dvoma pomenila vzpon na družbeni lestvici. V štirih letih do poravnave leta 1723 je očitno poravnal vse obveznosti do starih lastnikov in zagospodaril na svojem. O njegovem gospodarjenju vemo le to, da do leta 1727 ni plačeval nikakršne desetine za krčevine pa tudi poslej le malo, kvečjemu poldrugi škof prosa ali ovsa letno, medtem ko je večina podložnikov plačevala bistveno več,

in sicer v pšenici, rži, ječmenu, ajdi, ovsu, fižolu in leči.¹⁸ Dragarjem najbrž ni bilo treba, niti ni bilo mogoče krčiti, ker so obdelovali že davno kultiviran dolinski svet.

O življenjskih poteh Zabrložnikovih otrok lahko zaradi fragmentarnih podatkov predvsem ugibamo. Naslednji nosilec rodu in gospodar Dragarjevine je bil **Tomaž**, rojen 1707, o katerem bomo še obširneje govorili. O **Marjeti**, rojeni 1711, ne vemo ničesar, o **Mariji**, rojeni 1704, pa le to, da je bila omožena z nekim Štruklom. V Tomaževem zapuščinskem inventarju namreč najdemo regist odpovednega pisma Marije Štrukl za Tomaža Dragarja, datiranega 23. maja 1754.¹⁹ V mrliških maticah jo zaman iščemo, lahko pa bi živela vsaj na štirih Štruklovinah, podložnih Ojstrici. Prav tako vemo zelo malo o najstarejšem Zabrložnikovem sinu **Jakobu**, rojenemu leta 1702. V mrliški matici je 10. januarja 1738 vpisan pogreb njegovega tri dni starega sina Antona. Kot že rečeno, bi utegnil Jakob gospodariti na Zabrložnikovem pod Brložnom.

Za gospodarja Dragarjeve kmetije je oče določil Tomaža. V matičnih knjigah je vselej naveden kot **Tomaž Dragar**, medtem ko sta njegova starša še Zabrložnika. Le v poravnalni pogodbi "med Antonom Zabrložnikom in njegovim sinom Tomažem" z dne 5. maja 1729 je Tomaž posredno še imenovan Zabrložnik.²⁰ Sklepamo, da se je tedaj tudi oženil in uredil z očetom gospodarske zadeve, torej prevzem kmetije. Štiri leta pozneje so ga druga za drugo doletele tri nesreče. Po matični knjigi mu je najprej 12. januarja 1733 v tretjem letu starosti umrla hči **Marija** (rojena okoli 1730), deset mesecev kasneje 6. novembra, je šel za pogrebom 22-letne **žene Marije** (rojene okoli 1711), za katero ne moremo vedeti, odkod in čigava je bila, 25. junija istega leta pa so pokopali tudi **mater Uršulo**, ki jo mrliška matica izrecno označuje kot 72-letno ženo Antona Zabrložnika. Če je navedba starosti točna, se je Uršula rodila okoli 1661 in bi bila tako kar deset let starejša od moža.

Na zimo 1733 sta tako ostala pri Dragarjevi hiši dva vdovca, oče in sin. Tomaž se je čez leto ali dve v drugo oženil, a o ženi ne vemo niti tega, kako ji je bilo ime. Iz tega časa niso ohranjene krstne matice, zato tudi točnega števila njunih otrok ne bomo nikoli izvedeli. Marsikaj pa je bilo moč konstruirati iz Tomaževega zapuščinskega inventarja, ki ga dopolnjujeta še mrliška matica za čas do 1751 in popis prebivalstva iz leta 1754.²¹ V drugem zakonu je imel Tomaž vsaj sedem otrok, od katerih so odrastli le trije. Prvorojenka **Marija** (rojena okoli 1735-36) je umrla pri dveh letih starosti in so jo pokopali 6. januarja 1738. Kakšnih pet let mlajši je bil **Jožef**, ki mu popis prebivalstva leta 1754 odmerja 15 let (rojen 1739), očetov zapuščinski inventar leta 1780 pa 40 (rojen 1740). Sledila mu je **Elizabeta**, ki so jo pokopali 6. oktobra 1744 kot triletno dekletce (rojena 1741). Uršulo poznamo iz očetovega zapuščinskega inventarja kot 38-letno omoženo hčer (rojena 1742), popis prebivalstva pa ji odmerja 10 let (rojena 1744). Nekaj mlajši je bil **Luka**, ki mu odmerja inventar leta 1780 kakšnih 35 let (rojen 1745), popis iz leta 1754 pa 8 (rojen 1746). Popis

pozna še 4-letno **Lipl** (rojena 1750), mrliška matica pa Heleno, ki so jo pokopali 10. maja 1751 in je živela le osem dni.

Leto 1751 je bilo za Tomaža Dragarja zelo podobno letu 1733, saj je prineslo v hišo kar tri smrti. Še pred najmlajšo hčerjo Heleno so 14. marca pokopali Tomaževega očeta **Antona Zabrožnika**. Ob smrti naj bi imel približno 80 let (rojen 1671), mrliška matica pa še pravi, da ga delno zaradi nagle smrti, delno pa tudi zaradi malomarnosti domačih, duhovnik ni utegnil več prevedeti. Jeseni 1751, vsekakor po 12. avgustu, ko se zaključi mrliška matica, je umrla še Tomaževa druga žena. Zgodba izpred osemnajstih let se je ponovila: v nekaj mesecih so umrli otrok, družinska mati in eden od starih staršev.

Dvakratni vdovec Tomaž z vsaj štirimi majhnimi otroki ni mogel dolgo ostati sam. Kot pravi njegov zapuščinski inventar, je že 20. januarja 1752 sklenil poročno pogodbo s svojo tretjo ženo Heleno. Tudi o njej ne vemo ničesar določnejšega. Po popisu prebivalstva je bila leta 1754 stara 30 let (rojena okoli 1724), isti popis pa Tomažu prisoja le 40 let, kar je sedem let premalo. Med zakoncema je bila torej znatnejša starostna razlika pa tudi po premoženjski plati je bila Helena revnejša od svoje predhodnice. Tomažu je prinesla v zakon skupno le 24 goldinarjev, kar je malo v primerjavi s 54 goldinarji Tomaževe druge žene.

Brez dvoma je imel Tomaž v tretjem zakonu več otrok, kot jih poznamo iz virov. V popisu iz leta 1754 je navedena leto dni stara **Marija**, ob Tomaževi smrti leta 1780 pa je bil živ le še 15-letni **Jožef** (rojen okoli 1765). Pri tem je najzanimivejše, da je imel Tomaž Dragar kar dva sinova z imenom Jožef, med katerima je bila četrstoletna starostna razlika.

Spregovorimo zdaj še o gospodarskem stanju Dragarjevine v času Tomaževega gospodarjenja, ko imamo na voljo celo vrsto podatkov. Iz registra v zapuščinskem inventarju zvemo, da je 10. maja 1746 kupil vinograd na Loškem vrhu ali ljudsko v Nogradih. Kmetija tudi dotlej ni bila brez vinogradniške posesti, saj sta v ostriškem gorninskem registru za obdobje 1751-1755²² navedena dva vinograda, za katera je še Anton Dragar (sic!) gosposki letno odštel goldinar in 48 krajcarjev gornine, s čimer se je uvrščal med srednje vinogradnike ostriškega gospostva.

Celovito podobo obveznosti kmetije do dežele in ostriške gosposčine pa daje urbar iz leta 1756.²³ Kupnoppravna kmetija Tomaža Dragarja z urbarsko številko 75 je navedena med štirinajstimi podložnimi posestvi v vasi Loke. Od tega je bilo sedem kupnih kmetij, dve kupni polovični kmetiji, kupni mlin, zakupna kmetija ter tri zakupne kajže. Tomaž Dragar je letno odštel 7 soldov ter 21 in pol denaričev rustikalnega funta in 11 krajcarjev mesnega davka. Gosposčinske zahteve pa so poleg 2 goldinarjev, 29 krajcarjev in 3 denaričev obsegale še žitno dajatev, malo pravdo in tlako. Tako je oddajal Tomaž po 2 zvrhana celjska škafa pšenice, poldrugi škaf rži in 3 zvrhane škafe ovsa, za

uporabo gozda 2 zvrhana škafr rži in 3 zvrhane škafve ovsu, za uporabo gozda 2 zvrhana škafve ovsu, poleg tega pa še 2 petelina, 10 jajc in funt prediva. Opraviti je moral tri vozne tlake z vprego in šest dni izmerjene ročne tlake, za kar je vsakič dobil kos kruha. Za krčevine je dajal manjšo naravno dajatev do leta 1753, nato pa šele od leta 1776 naprej, bil pa je tudi med tistimi podložniki, ki so morali pri graščini opravljati vrtno tlako. Za leta 1780-1785 imamo podatke, da je moral delati dva dni v letu.²⁵

Smrt je pobrala **Tomaža Dragarja** jeseni 1780, ko mu je bilo 73 let. Točen datum in vzrok smrti ostaneta neznanka, ohranil pa se je obsežen zapuščinski inventar njegovega premičnega in nepremičnega premoženja,²⁶ ki so ga 12. decembra 1780 ocenili in popisali gozdni hlapec Jurij Šimonc ter podložnika Andrej Levičnik in Gašpar Tičar. Gre za neprecenljiv vir, brez katerega bi le stežka rekonstruirali tako genealoške podatke kot tudi zemljiško-lastninske odnose Dragarjevega rodu. Med dediči so navedeni štirje otroci iz dveh zakonov: 40-letni poročeni sin in bodoči gospodar Jožef, 35-letni oženjeni sin Luka, 15-letni sin Jožef iz drugega (tretjega) zakona in 38-letna omožena hči Uršula. Ob Tomaževi smrti je bila živa tudi še njegova tretja žena Helena, ki je ni med dediči, imela pa je pravico zahtevati svojo doto in zaženilo. Za imeni dedičev navaja inventar pri hiši najdene listine iz časa 1719-1752 ter davčno in gorninsko knjižico. V rubriki Zemljišča navaja inventar kupnopravno kmetijo, ocenjeno na 190 goldinarjev in vinograd na Loškem vrhu, vreden 65 goldinarjev, vinogradniško orodje pa dobre 4 goldinarje. Gotovine ni bilo pri hiši nobene. Od živine so cenilci popisali par volov za 42 goldinarjev, kravo za 14 goldinarjev in sedem prašičev v skupni vrednosti 16 goldinarjev. Drugo kravo in voliča pa so morali izvzeti, ker sta pripadla hčeri Uršuli oz. sinu Jožefu. Pozimi, ko so opravljali popis, je bilo v zemlji tudi nekaj ozimnega žita: 4 škafr ječmena, 2 škafve turščice, 30 škafov ajde in poltretji škafr ovsu. Tomaž je sam pridelal še 9 škafov bobu, 2 škafve fižola in 5 škafov steklenih bobkov, kar je zneslo 8 goldinarjev in pol. K rubriki Razne premičnine so popisovalci prišteli omaro za mleko, dve stari skrinji, kolovrat, okovan voz, dva pluga, brano, štiri sekire, dve strgali, koso, tri srpe, dve motiki, štiri gnojne vile, dve siti, tri rešeta, lopato, drobno rešeto, štiri cepce, brus, seno in slamo, zelje in repo, pol škafve soli, pol škafve lanenega in pol škafve konopljinoga semena, 16 funtov kosmatega prediva, šestinko sladkorja, tehtnico, žitne mere, škafve za vodo, vreče in prtenino, skupaj v vrednosti dobrih 46 goldinarjev. K temu so prišteli še 20 goldinarjev, ki jih je Tomaž že izročil hčeri Uršuli ter plačano prvo polovico davka za naslednje leto v višini dobrih 7 goldinarjev.

Zapuščinski inventar pa vsebuje še popis Tomaževih dolgov oz. obveznosti, ki so se pojavile v vsaki hiši ob delitvi premoženja. Skupna vsota dolga je znašala 256 goldinarjev in 51 krajcarjev ali 51,83 % Tomaževe celotne zapuščine v vrednosti 495 goldinarjev in 34 krajcarjev. Sam Tomaž se je za življenje zadolžil za 60 goldinarjev za popravilo ohišja, 10 goldinarjev je dolgoval Barbari Orodež iz Braslovč, 5 goldinarjev cerkvi sv. Miklavža, 9 goldinarjev gotovine in 5 goldinarjev za kravo cerkvi sv. Jurija, ostriški gosposčini pa 9 goldinarjev in

11 krajcarjev gorninske desetine, županske pristojbine in zaostali činž za dobo dveh let. Dejanski pokojnikov dolg torej ni bil večji od 97 goldinarjev in 54 krajcarjev, kar bi zneslo 19,76 % vrednosti premoženja. Ob smrti pa je gosposka zahtevala od dedičev še 12 goldinarjev posmrtnine, 3 goldinarje inventurnih stroškov ter pristojbino za cenitev, gozdnega hlapca in župana. Trije otroci iz prvega zakona so imeli pravico do materinega deleža v višini 54 goldinarjev, vdova Helena do svoje dote 24 goldinarjev, Tomaž naj bi Jožefu in njegovi ženi Heleni dolgoval 39 goldinarjev plačila, sinu Luki 3 goldinarje, Jožefu pa posojilo v višini dobrih 21 goldinarjev. Takih in podobnih stroškov se je ob gospodarjevi smrti nabralo skupaj za celih 158 goldinarjev, vendar gospodarsko stanje še zdaleč ni bilo brezupno, kot bi mogli na prvi pogled sklepati.

Tomaževa **vdova Helena** je po vsej verjetnosti umrla kmalu za možem. Ker je ni najti v mrliški matici, ki se začenja z novim letom 1785 pa tudi kot krstna botra nikoli ne nastopa v krstni matici, se je lahko tudi vnovič omožila ali pa zapustila domačo duhovnijo.

O življenjskih poteh štirih Tomaževih odraslih otrok lahko celoviteje spregovorimo, le o **Uršuli** razen omembe v zapuščinskem inventarju ne vemo ničesar. Težava je v tem, da ne vemo, s kom in kje je bila omožena. V krstni matici jo od 1771 naprej zaman iščemo kot mater ali botro, zato lahko sklepamo, da se je omožila zunaj domače lokalije ali pa da po približno 28. letu ni več rojevala.

Novi gospodar Dragarjevine **Jožef**, rojen okoli 1739-40, se je v sedemdesetih letih oženil s Heleno Rajovic, ki je bila glede na razširjenost svojega deklinškega priimka po vsej verjetnosti s taborskega področja. V zakonu se mu je rodilo osem otrok, in sicer: Jernej (1776), Marija (1777), Jožef (1781), Jera (1783), Martin (1784), Elizabeta (1786), Ana (1790) in Jernej (1793). Kljub trem sinovom je ostala kmetija brez moškega naslednika in je prešla na hčer Marijo, omoženo leta 1801 z domačinom Pavlom Tesarjem. Jožef Dragar je umrl kot vdovec 30. decembra 1816 od starostne izčrpanosti. Mrliška matica mu zmotno pripisuje kar 90 let.

Teže je bilo ugotavljati, kakšno življenjsko pot je ubral **Luka**, okoli 1745 ali 1746 rojeni drugi sin Tomaža Dragarja. Luka je kmalu zapustil očetov dom in se priženil h Hribovšku v zaselek Ojstrica ob istoimenski graščini (Loke, h. št. 10). Ženi je bilo ime Marija, rodila pa mu je samo sina Gašperja (rojen 1774). Vse kaže, da je umrla pred letom 1785, ko začnejo pisati ohranjeno mrliško matico. Luka je poslej živel do smrti 24. novembra 1826 kot vdovec. Mrliška matična knjiga navaja kot vzrok smrti onemoglost, starost pokojnika pa ceni na 91 let, kar je spet celo desetletje preveč. Napačne navedbe starosti umrlih zlasti pri starejših ljudeh ne smejo motiti, saj njihovi svojci nemalokrat niso vedeli, koliko let so imeli. Zanesljivejše navedbe starosti najdemo v poročnih maticah, ker izvirajo neposredno iz ust ženina in neveste. V Lukovem primeru moramo omeniti tudi usodno prepletenost rodbinskega imena s hišnim. Luka se ponekod omenja kot Hribovšek, drugod spet kot Dragar, z njegovim sinom

Gašperjem pa je Hribovškovo ime tudi kot priimek v celoti izpodrinilo pravilnejše rodbinsko ime Dragar. Tomažev najmlajši sin **Jožef** je bil precej mlajši od polbratov in polsestre. Skoraj zanesljivo se je rodil leta 1765, za kar govorijo vse tri navedbe njegove starosti. Očetov zapuščinski inventar mu leta 1780 prisoja 15 let, poročna matica leta 1790 petindvajset, ob smrti januarja 1847 pa naj bi jih imel 81. Jožef je po očetovi smrti najbrž kmalu izgubil tudi mater in ostal mladoleten brez staršev v hiši polbrata in soimenjaka. Drugi polbrat Luka se je že prej priženil k Hribovšku v bližnji zaselek Ojstrica in v isto hišo je šel po nevesto tudi Jožef. Ker gre za naslednjega nosilca rodu, bomo o njem še obširneje govorili v nadaljevanju. Še zanesljivejše podatke o Dragarjevi posesti v Lokah imamo iz časa gospodarjenja Tomaževega starejšega sina Jožefa. Po jožefinskem katastru²⁷ Ojstrice iz leta 1787, je posedoval podložnik Jožef Dragar hišo št. 21 v vasi Loke (po prvem oštevilčenju leta 1771), vrt, štiri njive in travnik na Lokah ter vinograd na Loškem vrhu. Njivskih površin je bilo 3,30 orala, travniške 0,57, vinogradniške pa 0,63 orala. Skupaj z ohišnico 0,80 orala je obsegala Dragarjevina 5,30 orala zemlje. To je bilo še pred dokončno delitvijo srenjskih pašnikov in gozdov, ki jih je prenekateri podložnik tedaj že imel v lasti. V času gospodarjenja Jožefovega zeta Pavla Lesarja pa je bila posest kar štirikrat večja in je s pridobljeno pašniško in gozdno posestjo obsegala 20,28 orala zemlje.²⁸ Potomci Jožefa in Helene Dragar so pod drugimi priimki gospodarili na Dragarjevem še do leta 1930, ko je kupila kmetijo družina Kos. Danes gospodarita na Dragarjevem Vinko in Ana Kos, Loke h. št. 20.²⁹

Hribernikov ali Hribovškov rod do konca 18. stoletja

Jožefova žena Lucija Hribovšek je prva družinska mati v glavni liniji Dragarjevega rodu, o kateri vemo kaj več, a tudi o njenem rodu ni na voljo veliko podatkov. Gre za priseljeno družino, katere hišno ime in priimek sta se ustalila šele v prvi polovici 19. stoletja, pa vendar tako, da je Hribovškovo ime požrla priimek Jožefovega brata Luke Dragarja. Kar dva Dragarjeva polbrata sta se omožila pri Hribovšku. Poznejši gospodar Luka je vzel starejšo Marijo, mlajši Jožef pa mlajšo sestro Lucijo.

Pred sredo 18. stoletja nimamo o Hribovškovih nikakršnih oprijemljivih podatkov. Sorodni imeni Hribar in Hriberšek sicer zasledimo že v ojstriškem urbarju iz leta 1587, vendar ju v mlajših urbarskih popisih pogrešamo. Poleg tega je šlo pri teh dveh primerih za ojstriška podložnika zunaj taborskega področja.³⁰

Po skoraj dvestoletnem premoru se v gorninskih registrih 1751- 1755 ter v znanem urbarju iz leta 1756³¹ pojavi med ojstriškimi podložniki ime Lucijinega in Marijinega očeta Tomaža Hribernika. Naveden je prav na koncu urbarja skupaj s še tremi podložniki, ki so si maloprej razdelili gosposčinski pristavni grunt (Mayr Grundt). Sestavljalcu urbarja je uvrstitev na konec popisa narekovala praksa, saj so vsi ojstriški podložniki plačevali rustikalne in urbarialne dajatve, štirje novi naseljenci pa le dominikalne obveznosti. Višina dajatev je

bila identična pri Matiji Hrastniku in Tomažu Hriberniku, prav tako pa tudi pri Gašperju Tičarju in Antonu Kotniku. Tako je plačeval Hribernik gosposčini 13 goldinarjev in pol dominikalne dajatve, namesto štirih seznjev lesa raje plačeval še poltretji goldinar, naloženih mu je bilo 11 krajcarjev mesnega davka, gosposčina pa je zahtevala od njega letno še celjski škaf pšenice, dva škafa rži, štiri škafe ovsa in tridnevno vrtno tlako. Vsi štirje novi naseljenci so imeli že v začetku petdesetih let tudi vinogradniško posest v Črnem vrhu, med njimi največjo prav Tomaž Hribernik. Zanj je letno odštel 2 goldinarja in 6 krajcarjev.

Imen Hribernik, Hrastnik, Tičar in Kotnik pred sredo 18. stoletja ni zaslediti, ne v matičnih knjigah, ne v gosposčinskih registrih desetine. Vsekakor gre za priseljence, ki so si na dominikalni posesti ojstriške pristave postavili povsem nova domovanja. Tako tudi niso mogli prevzeti starejših hišnih imen, ker tod prej preprosto ničesar ni bilo. Hribernik in Hrastnik sta se naselila streljaj severno od graščine, Tičar zahodno od njiju, Kotnik pa v Kotih severno od graščine v dolini potoka Ojstrica. Pri slednjem je mogoče, da je dobil hišno in rodbinsko ime vendarle šele ob naselitvi po starejšem ledinskem imenu Koti, lahko pa gre tudi za zanimivo naključje. Ker je svet novih naseljencev mejil neposredno na graščinski vrt, je razumljivo, da so jim naložili vrtno tlako in dodelili vinograde v neposredni bližini pod Črnim vrhom.

Čas preselitve nam odkrijejo trije viri različne proveniencie. V ojstriškem protokolu kupnih pisem je vpisano pismo Hribernikovega zeta Luke Hribernika (prav Dragarja) z dne 26. aprila 1792, ko je za 300 goldinarjev odkupil tastovo kmetijo. Navaja se, da je bila kmetija prodana Tomažu Hriberniku 12. junija 1749 po pravu ovržbe (*Widerlegungsrecht*).³²

Iz starejših zapuščinskih inventarjev Antona Kotnika iz 1751 in Matije Hrastnika iz 1762 razberemo, da je Kotnik kupil kmetijo istega dne kot Hribernik, Hrastnik pa le dva dni pozneje³³. Tudi o Tičarjevi kmetiji smemo trditi, da je bila kupljena od gosposčine istega leta 1749. Odkod pa so novi naseljenci prišli in kje so vzeli gotovino za nakup, gosposčinski viri seveda molče.

Najpomembnejše vprašanje izvora Hribernikovega rodu ostaja torej odprto. Tomaž je bil edini svojega imena v taborski lokaliji in med vsemi ojstriškimi podložniki. Tudi sekundarnih virov o njegovi rodbini ni. Zaman namreč iščemo zaščitna pisma, pogodbe, testament ali zapuščinski inventar. Popis prebivalstva iz leta 1754³³ navaja pri njegovi rodbini štiri člane: 30-letnega gospodarja **Tomaža** (rojen okoli 1724), njegovo 20-letno ženo **Marijo** (rojena okoli 1734), 40-letnega brata Matevža (rojen okoli 1714) in tega 30-letno ženo Marijo (rojeno okoli 1724). Glede na mladost Tomaževe žene Marije bi mogli sklepati, da jo je Tomaž vzel že v času, ko je gospodaril na Ojstrici. Popis še ne navaja otrok, iz mlajših nepopolnih matic pa so znani trije. Najstarejša znana hči **Marija** se je rodila kmalu po letu 1754 in se v začetku sedemdesetih let omožila z Luko Dragarjem. Leta 1774 se ji je rodil sin Gašper Hribernik (sic!), kot rečeno, pa

je najbrž umrla še pred letom 1785. Edini po imenu znani sin Tomaža Hribernika je bil **Ožbolt** (Thomae Hryberneg filius), ki je umrl 14. marca 1785, star 18 let (rojen okoli 1767). Kot edini odrasli moški potomec bi gotovo prevzel očetovino, tako pa je z njegovo smrtjo prišel za gospodarja zet. Najmlajši Hribernikov otrok pa je bila naslednja nosilka rodu **Lucija**. Poročna matica jo leta 1790 označuje kot 20-letno hčerko Tomaža Hribovska (sic!), zato je se je rodila okoli leta 1770. Manj zanesljiva mrliška matica pa ji leta 1847 prisoja kar 82 let, iz česar sledi, da bi se utegnila roditi že okoli 1763 in bi bila kakšni dve leti starejša od moža.

Pomembno vprašanje, ki se pojavi v zvezi s Hribernikovim rodom, se nanaša na dvojnost rodbinskega imena - Hribernik in Hribovšek. Oče tega rodu Tomaž je v gosposčinskih dokumentih vselej zabeležen kot Hribernik, kar je morala tudi biti prvotna oblika imena. Na ime Hribovšek naletimo šele pri njegovem zetu Luki leta 1780 in pri možitvi hčerke Lucije (Luzia Thomae Hribushek) poznega leta 1790. Sicer pa je Tomaž za svojega življenja povsod le Hribernik in nikoli Hribovšek. Umrli je najbrž pred letom 1785, ker ga v ohranjeni mrliški matici ni najti, v krstni nikoli ne nastopa kot boter, zanesljivo pa je bil mrtev leta 1790, o čemer priča zapis v poročni matici o možitvi hčerke Lucije. Njegova žena Marija je umrla 7. septembra 1797, ko naj bi ji bilo 70 let (rojena okoli 1727), kar se ne ujema s popisom iz leta 1754 (stara 20 let). Zet Luka in vnuk Gašper sta v vseh posvetnih in cerkvenih dokumentih do leta 1797 Hribernika, nato do 1805 sledimo obema oznakama Hribernik oz. Hribovšek, dokler povsem ne prevlada Hriboškovo ime. Do smrti Luke Dragarja - Hribovska leta 1826 se kot priimek ali domače ime navaja tudi še Dragarjevo ime, ki z Lukovo smrtjo ugasne.

Kaj se je torej dogajalo v tej rodbini, da je s smrtjo starih Hribernikov njihovo ime zamenjala inačica Hribovšek, ki je zmogla zasenčiti tudi zetov priimek Dragar. Morebiti je že stari oče Tomaž prinesel leta 1749 v te kraje obe imeni Hribernik in Hribovšek. Kot tak je naveden v davčni knjigi Ojstrice za leta 1792-1811³⁴ (Thomas Hryberneg oder Hribouscheg), ko je šlo očitno za starejši prepis, saj je bil Tomaž že mrtev in so nad njegovo prečrtano ime vpisali zeta Gašperja. Še verjetne pa se zdi, da so sosedje starega Tomaža imenovali Hribernik, njegovega zeta Luko Dragarja pa za razliko od tasta imenovali tudi Hribovšek. Stara gospodarja Tomaž in Marija sta bila skupaj z otroki vseskozi Hribernika, mlajša gospodarja Luka in Marija že Hribovska. Edini njegovi oznaki Tomaža kot Hribovska v letih 1790 in 1792 sta vendar nastali že po njegovi smrti prek posredništva mlajše generacije. Za vselej pa se pri hiši otresejo Hribernikovega imena, ko umre stara mati Marija, zadnja omenjena s tem rodbinskim imenom.

O gospodarjenju Hribernik-Hriboškovega rodu najzgovorneje priča jožefinski kataster iz leta 1787.³⁵ Luka Hribernik je posedoval pristavni grunt s pravico ovržbe (ius relictionis) na področju okoli graščine Ojstrica. H gruntu je sodila domačija (Loke h. št. 11, prav 10), vrt, tri njivske parcele (5,48 orala), pet

travniških (4,10 orala) in vinograd na Dobniku v podnožju Črnega vrha (0,81 orala), skupaj 10,49 orala zemlje. V izvlečku istega katastra je gospodar vpisan kot Luka Dragar v Lokah št. 10. Kot že rečeno, je leta 1792 dokončno kupil kmetijo za 300 goldinarjev, od leta 1800 pa ga v gosposočinskih dokumentih kot gospodar zamenja sin Gašper. Ko je ta leta 1820 umrl, mu je sledila vdova Marija, pri kateri je živel na prevžitku do smrti stari Luka. Franciscejski kataster³⁵ iz leta 1826 pozna poleg hiše dve gospodarski poslopji, vse grajeno iz leta in 13,65 orala zemlje, ker je kmetija medtem pridobila tudi pašniško posest. Danes gospodarji na nekdanjem Hribernik-Hribovškovem Ivan Zupančič.

Jožef in Lucija Dragar

Tako Jožef kot Lucija sta kmalu izgubila očeta in odraščala v času, ko so na Dragerjevem in Hribernik-Hribovškovem gospodarili njuni starejši sorojenci. Jožef je živel pri polbratu Jožefu v Lokah št. 21, Lucija pa s sestro Marijo, omoženo z Luko Dragarjem na Ojstrici, Loke št. 10. Ker je bila Lucijina sestra omožena z Jožefovim polbratom, sta bila naša naslednja nosilca rodu še iz otroških dni v priženjenem sorodu. Poročila sta se 17. maja 1790, ko naj bi bilo ženinu 25, nevesti pa 20 let. Poročni priči sta bila kmeta Pavel Štrukl in Jožef Pavšer, domovanje mladoporočencev pa Črni vrh št. 1.

Gre za Dobnikarjevo kajžo tik pod vrhom 515 m visokega, z vinogradi in gozdom pokritega griča Dobnik, ki se dviga le malo zahodneje od ojstriške graščine in skupine pristavniških kmetov na Ojstrici. V ojstriških urbarjih s konca 16. stoletja kajže še ni zaslediti, Dobnikarjevo hišno ime pa lahko zasledujemo po prvih ohranjenih taborskih matičnih knjigah s konca 17. stoletja. Urbar iz leta 1756 navaja kot gospodarja Pavla Dobnikarja z urbarko številko 273, posest pa je užival po zakupnem pravu. Leta 1787, tri leta preden se pojavita na kajži zakonca Jožef in Lucija Dragar, je gospodaril na kajži Pavletov sin Luka Dobnikar, njegova posest pa je merila komaj 3,38 orla in sicer vinograd (0,16 orala), njiva (1,42 orala), travnik (0,13 orla) in pašniška strmina (1,67 orala).³⁶

Kdaj natančno je prišlo Dobnikarjevo v Dragarjeve roke, ostaja odprto vprašanje. Zemljiške knjige v tem času še ni bilo, protokol kupnih pisem začnejo voditi leto pozneje. Nekaj več nam pove krstna matica, ki beleži zadnji krst Dobnikarjevega otroka v Črnem vrhu št. 1 dne 17. avgusta 1789. Nato se je družina preselila v dolinsko Ojstriško vas, h. št. 22, Dragarja pa sta bila ob poroki 17. maja 1790 že na Dobnikarjevem. Izročitev ali dedovanje kajže ne prideta v poštev in ostane nam le nakup, ki so ga morali izvršiti jeseni 1789 ali spomladi 1790. Ker sta bila Jožef in Lucija oba doma iz trdnih kmečkih hiš, sta s svojima dednima deležema pač zmogla zbrati kupnino za kajžo.

Ojstriške davčne knjige³⁷ označujejo Jožefa Dragarja vseskozi kot kajzarja, vulgo Dobnikarja. Kakor je naraščala višina njegovih dajatev, tako se je morala povečevati tudi posest, bodisi da je šlo za nakupe ali kultiviranje tal. Po

franciscejskem katastru³⁸ iz leta 1826 je Dobnikarjevo za več kot trikrat večje kot v času jožefinskih meritev leta 1787. V celku združena posest z leseno hišo in tremi prav majhnimi lesenimi gospodarskimi poslopji je zdaj obsegala 10,69 orala. Od tega je bilo 2,08 orala njiv, 1,01 orala travnikov, 8,44 orala pašnika, 0,18 orala vinograda, povsem nova pa je bila gozdna posest v izmeri 6,98 orala.

Jožefu in Luciji se je rodilo na Dobniku pet otrok: **Jera** 21. februarja 1792, **Luka** 18. oktobra 1794, naslednja nosilka rodu **Marija** 10. februarja 1798, **Andrej** 2. novembra 1801 in **Martin** 28. oktobra 1804. Dragarje na Dobniku označujejo matice tako z rodbinskim kot s hišnim imenom, pri čemer večkrat manjka oznaka, kakšne vrste je katero od imen. Mlada gospodarja pa nista imela sreče z otroki. Jeseni 1804 so namreč kar trije drug za drugim umrli za grižo. V mrliški matici jih najdemo vpisane kot otroke Jožefa Dobnikarja. 1. septembra je prišla smrt po 12-letno Jero, sedem dni pozneje pa še po 10-letnega Luko in 3-letnega Andreja. Pri hiši sta ostala tako le hči Marija in čez dober mesec dni rojeni sin Martin. Štiričlanska družina se je nato še zelo dolgo držala skupaj, rila in krčila po pobočjih Dobnika in se slednjič povzpela od kajzarjev med četrtinske kmete.

Šele četrto stoletja pozneje je pri hiši spet tekla zibelka. 30-letna **Marija** je rodila nezakonskega sina **Blaža**, naslednjega nosilca rodu, ki je po materi nosil njen dekliški priimek. Kdo je bil njegov nezakonski oče, nam krstna matica ne odkrije, ker otroka ni nikoli priznal. Do svojega enajstega leta je živel Blaž z materjo pri starih starših Dobnikarjevih, nato pa se je 27. januarja 1839 tedaj že 41-letna Marija omožila k 33-letnemu samskemu četrtinskemu kmetu Jerneju Erjavcu v Črni vrh št. 6, v grapi ob potoku Ojstrica, nedaleč od Dobnika in ojstriške graščine.

Tudi Marijinemu mlajšemu bratu **Martinu** se je že v zrelih letih, a še pred poroko rodila leta 1838 hči Marija. Z otrokovo materjo Marijo Dečman, 32-letno kmečko hčerko z Miklavža, se je oženil šele 4. februarja 1843, ko mu je bilo 39 let. V naslednjih letih so zagledali na Dobnikarjevem luč sveta še Elizabeta (1843), Anton (1847), Alojz (1849) in Jožefa (1851).

Stara mati **Lucija** je ravno še dočakala vnuke, saj je umrla 30. aprila 1844 zaradi starostne onemoglosti. Ohromitev pljuč je 4. januarja 1847 pobrala še vdovca **Jožefa**. Ob smrti je bil še vedno gospodar, saj ga mrliška matica pozna kot četrtinskega kmeta in ne kot prevžitkarja. Dejansko so predajo posesti podpisali tik pred Jožefovo smrtjo 23. decembra 1846, ko v pismu ojstriškemu sodišču³⁹ naslednik Martin in njegova žena Marija obljubljata nečaku Blažu Dragarju ob polnoletnosti 20 goldinarjev, Martin pa Mariji njenih 270 goldinarjev dote in zaženila. Omeniti velja, da je bil Martin vsaj delno šolan mož, saj se je na listini podpisal sam. Kje se je učil branja in pisanja, ko pri St. Juriju še ni bilo nikakršne šole, ostane uganka.

Gospodar Martin je umrl 5. oktobra 1872 pri 68 letih za vodenico, še istega leta 28. decembra pa je za astmo umrla tudi njegova 62-letna vdova Marija. Priimek

Dragar je na Dobnikarjevem izginil leta 1913, zadnji potomci tega rodu pa so gospodarili v danes razpadajoči stari domačiji, Črni vrh št. 1, še leta 1968.

Marija Dragar, poročena Erjavec

Marija je imela ob poroki z Jernejem Erjavcem že skoraj 41 let in je bila kar osem let starejša od moža. Tudi Jerneju se je leta 1835 rodil nezakonski otrok, ne vemo pa, zakaj se z otrokovo materjo ni oženil, če je otroka že sam priznal. Z Marijo Dragarjevo je štiri leta zatem priženil njenega 11-letnega sina Blaža, ki je ostal tudi edini otrok v družini.

Jernej Erjavec se je rodil pri Zgornjem Erjavcu v Črnem vrhu št. 6 dne 29. julija 1806. Njegova starša sta bila Jurij in Barbara, rojena Martinko, v družini pa sta odrasla poleg Jerneja še brat Pongrac in sestra Urša. Ko je Jernej leta 1835 prevzemal očetovo četrtnsko kmetijo,⁴⁰ je sorojencema obljubil vsakemu po 130 goldinarjev dediščine, česar pa ni mogel precej izplačati in je leglo na Erjavčevo kot težko breme.

Kot gospodar je ravnal Jernej Erjavec sploh zelo nespametno. Najprej je leta 1836 kupil za 190 goldinarjev domec ostriškega podložnika Matije Robavsca, mu do konca leta v treh obrokih izplačal kupnino, pri tem pa zavlačeval s starimi dolgovi.⁴¹ Njegova poroka s sosedovo četrzemljakovo hčerko Marijo Dragarjevo je bila tudi predvsem gospodarskega značaja. 29. januarja 1839, dva dni po poroki, ji je izročil oz. prodal celotno Erjavčevino. V kupoprodajni pogodbi navaja, da se je tako odločil potem, ko je uvidel, da njegova posest zaradi nesrečnih spekulacij in dolgov vedno bolj tiči v dolgovih. Stanje je bilo tedaj resnično porazno. Na kmetiji, ki so jo leta 1824 ocenili na 260 goldinarjev, skupaj z vinogradom in živino pa na 290 goldinarjev, je bilo leta 1839 kar za 363 goldinarjev dolga. Jernej je največ dolgoval sestri Urši in sicer 130 goldinarjev, posameznikom še 102, nikoli pa mu ni bilo treba izplačati dednega deleža bratu Pongracu, za katerim se je pri vojakih izgubila sleherna sled. Dolgov je bilo torej dejansko za 233 goldinarjev, Marija Dragar pa je prinesla v zakon 296 goldinarjev tako, da je imela vso pravico do lastništva.⁴²

Erjavčevina je po franciscejskem katastru leta 1826 uvrščena med četrtnske kmetije in je bila tudi nekaj večja od Dragarjeve četrtnske kmetije na Dobniku. Obsegala je 1,42 orala njiv, 2,45 orala travnikov, 1,98 orala pašnikov, 0,09 orala vinograda in 7,91 orala gozda, k temu pa še leseno hišo in gospodarsko poslopje z ohišnico, skupno 13,85 orala zemlje.⁴⁵

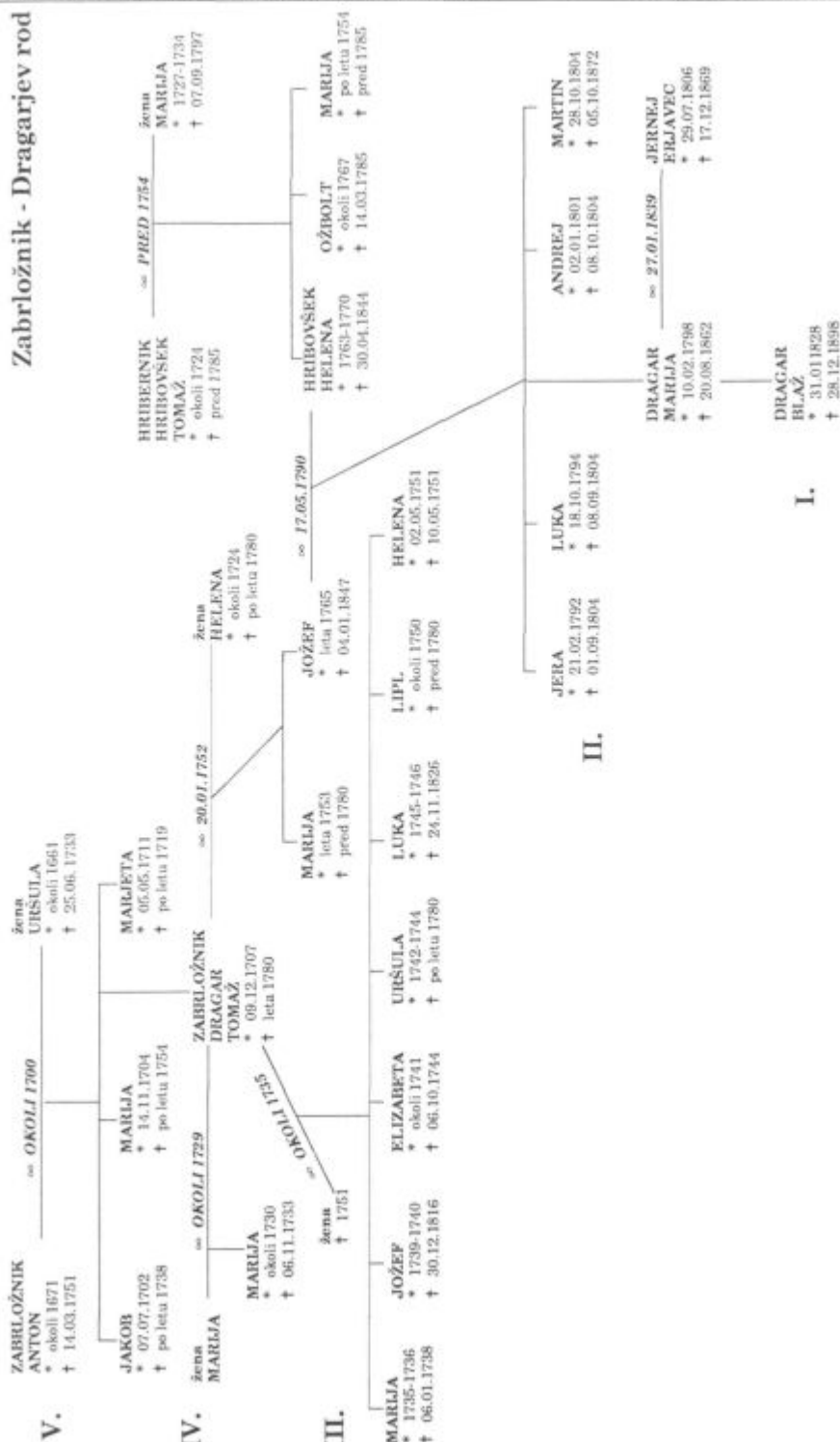
Gospodarstvo zgornje Erjavčevine si je z novo gospodinjo in gospodarico opomoglo pa tudi Jernej je spet prišel do lastnega premoženja. Leta 1845 si je za 163 goldinarjev kupil razpadajočo stanovanjsko hišo z vinogradom (gorninska št. 140), preseneča pa, da je ob sklenitvi pogodbe naveden kot gostač v Lokah.⁴³ Morda se je za krajšo dobo res odselil od žene in začel na svojem na posestvih, ki jih je kupil leta 1836 in 1845. Toda v najstarejšem taborskem zapisniku duš

iz leta 1848 ga spet najdemo z ženo Marijo in njenim sinom Blažem na Zgornjem Erjavčevem.⁴⁴

Marijin sin Blaž Dragar je bil zadnji v glavni moški liniji tega rodu, ki je živel v krajih pod Krvavico. V taborskem zapisniku duš je zadnjič vpisan leta 1856, nakar ga v naslednjem letu srečamo kot organista pri Sv. Jakobu v Dolu (Dol pri Hrastniku). Ostarela mati in očim nista zmogla vsega dela sama in sta imela poslej pri hiši deklo. 64-letna Marija je umrla 20. avgusta 1862 nenadne smrti, ki so jo povzročili nekakšni krči. Vdovcu Jerneju je bilo tedaj 56 let in ni dolgo ostal sam. 2. marca 1864 se je oženil z devetnajst let mlajšo Marijo Šmon iz Marije Reke. Šestdesetletniku sta se rodila še dva otroka, leta 1864 hči Amalija in 1869 sin Gustav. 63-leten je Jernej ravno še dočakal rojstvo sina, nato pa že 17. decembra istega leta umrl zaradi bolezni pljuč. Le za nekaj mesecev sta ga preživela oba otroka. Erjavčevo je prešlo še nekajkrat iz rok v roke, danes pa sta lastnika zapuščene domačije brata Jože in Henrik Blaznik s Spodnje Erjavčevine, Črni vrh št. 6.⁴⁶

Nadaljnji nosilec Dragarjevega rodu je večino življenja preživel drugod, pri Sv. Jakobu v Dolu. Nešolan glasbeni samouk je služboval najprej od 1857 kot organist in od 1859 kot eden zadnjih nešolanih učiteljev stare dobe. V novem okolju si je pridobil ugled, opravljal več mandatnih obdobjev službo dolskega župana in krajevnega šolskega nadzornika ter zasnoval nov rod Dragarjev, ki je dal doslej že sto štiriintrideset potomcev. Ostala pa je navezanost z rodnimi kraji onstran Krvavice in Mrzlice ter skoraj sto let živi nepretrgani stiki s tamkajšnjimi sorodniki.

Zabrljožnik - Dragarjev rod

Geneološka tabela Zabrljožnik – Dragarjevega rodu

Opombe:

1. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za zgodovino Milka Kosa, Redakcija gradiva za historično topografijo Štajerske do 1500.
2. Ignaz Orožen, *Das Dekanat Frasslau, Cilli 1880*, str. 130-134; Janko Orožen, *Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni*, Celjski zbornik 1965, str. 351.
3. Milica Štrekljeva, *Grad Ojstrica v Savinjski dolini*, Časopis za zgodovino in narodopisje XV, Maribor 1918, str. 76-90; Bogo Grafenauer, *Kmečki upori na Slovenskem*, Ljubljana 1962, str. 271-304; Jože Koropec, *Mi smo tu, Veliki punt na Slovenskem v letu 1635*, Maribor 1985.
4. Carl Schmutz, *Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark, Erster Theil* str. 34, 82-84, 85, 312, 365, 475, 537, *Zweiter Theil* str. 13-14, *Dritter Theil* str. 79, Graz 1822, 1823.
5. Glej opombo 3.
6. Arhiv SR Slovenije, matične knjige, Sv. Jurij ob Taboru: rojstne 1692-1719, 1822-1859; Škofjiski arhiv Maribor, Župnija Sv. Jurij ob Taboru: rojstna m. k. 1770-1784, poročna m. k. 1786-1846, mrliški m. k. 1691-1750, 1785-1828; Župnijski arhiv Dobrna, rojstna m. k. župnije Sv. Jurij 1785-1828; Župnijski arhiv Dobrna, rojstna m. k. župnija Sv. Jurij ob Taboru, poročna m. k. 1829-1940 mrliška m. k. 1829-1913.
7. Štajerski deželni arhiv v Gradcu, Stockurbar Cilli mit Osterwitz 9 16, fol. 144.
8. Pavle Blaznih, *Historična topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške, I-III*, Maribor 1986-1988.
9. ŠDA, Stockurbar Osterwitz 48 122, fol. 26-27; Arhiv SR Slovenije (odslej AS), Zbirka urbarjev, Urbar Ostrovice 158, II 184, PAG, 51-59.
10. AS, Graščinški arhiv XI Ostrovice (odslej GR. A. XI), knjiga št. 8, Nro. 152-155.
11. *Ibid.* Nro. 76, 81.
12. *Ibid.* Rusticalia, fasc. 1.
13. *Ibid.* Rusticalia, fasc. 6, Nro. 10, s. 3.
14. France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika, prva knjiga A-J*, Ljubljana 1976, str. 109.
15. Glej opombo 12.
16. Nadškofjiski arhiv Ljubljana, Kapiteljski arhiv, Popis prebivalstva 1754, fasc. 18, št. 15.
17. Gr. A. XI., Rusticalia, fasc. 7, Agnes Saberloschnigin 5. 4. 1799.
18. Glej opombo 12.
19. Glej opombo 13.
20. *Ibid.*
21. Glej opombi 13 in 16.
22. Gr. A. XI, fasc. 2, pag. 22.
23. *Ibid.* knjiga št. 8, Nro. 75.
24. Glej opombo 12.
25. *Ibid.* fasc. 3, brez pagine.
26. *Ibid.* fasc. 6, Nro. 10.
27. AS, Jožefinški kataster za Štajersko, Osterwitz, Fassion 12, Gemeinde Schwarzenberg und Laach Nro. 5.
28. AS, Franciscejski kataster za Štajersko, K. O. Črni vrh, št. 127.
29. Geodetska uprava Žalec (odslej GOZ), Zemljiška knjiga, K. O. Črni vrh, vl. št. 61.
30. AS, Urbar Ostrovice 1587, II 184, PAG. 115 253.
31. AS, Gr. A. XI, knjiga št. 8, Nro. 143-146, fasc. 2, pag. 34.
32. *Ibid.*, knjiga št. 37, fol. 42.
33. *Ibid.*, fasc. 6, Nro. 46 in 58.

34. *Ibid.*, knjiga št. 9, Nro. 144.
35. Glej opombo 28.
36. Glej opombo 27.
37. AS, Gr. A, XI, knjige št. 9-12, Nro. 273.
38. Glej opombo 27.
39. Zgodovinski arhiv Celje, Stara zemljiška knjiga gospodarstva Ojstrica, knjiga št. 427, pag. 664.
40. *Ibid.* knjiga št. 420, pag. 148.
41. *Ibid.* pag. 28.
42. Glej opombo 40.
43. *Ibid.* knjiga št. 422, Status animarum 1848-1863.
45. Glej opombo 28.
46. GOŽ, K. O., Črni vrh, vl. št. 59.

DIE GESCHICHTE DES DRAGAR-GESCHLECHTES AUS DER UMGEBUNG VON TABOR IM SAVINJATAL

Zweck der Darstellung des Stammbaumes des Geschlechtes Zabrožnik-Dragar-Hribovšek ist vor allem zweierlei: den sozialen und wirtschaftlichen Querschnitt einer Bauernfamilie vom 17. bis 19. Jahrh. zu zeigen, und die in der Erforschung angewendete methodologische Behandlungsweise in so einem Fall zu beleuchten, wo es sich um eine schlechte Erhaltung und grosse Zerstretheit von Primärquellen handelt.

Beim ersten war die Arbeit im beträchtlichen Masse durch die Erkenntnis erleichtert, dass das zu behandelnde Gebiet die ganze Zeit in der Domäne einer einzigen Grundherrschaft - der Gutsherrschaft Ojstrica (Osterwitz) war. Ihr Archiv wurde Anfang des 18. Jahrh. zwar vernichtet, wobei jedoch genügend jüngeren Materials, Urbarien, Zehntleistungen-Protokole, Nachlass- Inventare und verschiedenartigste Register erhalten geblieben und geordnet worden sind. Diese dokumentieren übersichtlich das Wirtschaften der Untertanen von Ojstrica (Osterwitz) und treten nicht wenige Male, infolge der Unvollständigkeit kirchlicher Stammbücher, an deren Stelle als Bindeglied im Stammbuch selbst. Ein Wirtschaftsbild gewähren, ausser dem osterwitzer herrschaftlichen Archiv, noch ein älteres Grundbuch der genannten Gutscherrschaft und der josephinische und franziszenische Kataster.

Stammbücher, als Hauptquelle für jede Genealogie, wurden in Sv. Jurij am Tabor (St. Georgen am Tabor) bereits Mitte des 17. Jahrhs. geführt, deren Folge ist jedoch erst seit der josephinischen Ära an geschlossen. Jahrzehntlange Lücken konnten durch die im gutsherrschaftlichen Archiv und der theresianischen Volkszählung enthaltenen familienkundlichen Beurkundungen ergänzt werden, für die jüngere Epoche aber noch zusätzlich durch die Seelenverzeichnisse (Status animarus) der Pfarrei Tabor.

Bei einem Stammbaum wird nicht ein gewisses bäuerliches Gehöft als Grundlage genommen, sondern das Geschlecht selbst, weswegen man verschiedenen Behausungen und verschiedenartiger sozialer Lage innerhalb eines Geschlechtes begegnet. Übersiedlungen von einem Gehöft auf ein anders beleuchten in der Regel auch den Familiennamen, der sich dem älteren Hausnamen anpasst. So waren Dragars ursprünglich Zabrožniks und erhielten erst den neuen Namen durch den Ankauf des Dragar-Bauernhofes. Mit dem Namen Dragar aber wetteiferten später in den neuen Behausungen auch die älteren Hausnamen Dobnikar und Hribovšek, wobei sich der Familienname in den beiden Fällen endgültig erst am Anfang des 19. Jahrhs. vom Hausnamen trennte - im letzteren Fall sogar auf Kosten des Familiennamens und zugun-

sten des Hausnamen. Ausser des Namens Hribovšek entstanden alle anderen - Zabrožnik, Dragar, Erjavec und Dobnikar - auf dem erforschten Gebiet. Die ersten Erwähnungen stammen aus dem 16. bzw. 17. Jahrh. und ausser beim Namen Erjavec, welcher wahrscheinlich ein Beiname ist, kann ihr Ursprung mit Mikrotoponymen (lehdischen Namen) verbunden werden.

Anton Šepetave

K PROBLEMATIKI SLOVENSKEGA JEZIKA V FRANKOPANOVEM PREVODU MOLIEROVEGA GEORGEA DANDINA

1. UVODNE MISLI

Molière (1622-1673), ta "nedosegljivo svež pa globoko človeški"¹ komediograf, katerega življenjsko in umetniško vodilo "ridendo dicere verum"² je v marsičem porodilo moderno evropsko komedijo,³ je nedvomno stari znanec slovenskih odrov.⁴

Povsem razumljivo, saj prvi poskus, prevesti Molièra v slovenščino, sega še v čas avtorjevaga življenja. Hrvaški plemič Fran Krsto Frankopan (1643/4-1671) je namreč (verjetno v času med 18. aprilom in 6. oktobrom 1670, ko je bil zaradi veleizdaje zaprt v dunajski ječi) prevedel tri in začetek četrtega prizora komedije George Dandin.⁵

Ta Frankopanov prevajalski torzo najbrž ne bi pomenil prav veliko (pa čeprav gre za prvi prevod Molièra v slovanskih literaturah sploh), če mu čas in prostor, ki je mladi Frankopan v njiju živel, ne bi dajala pečata vznemirljive izjemnosti.

Kot Slovenci pač ne moremo prezreti dejstva, da je Frankopan Molièrovo komedijo skušal pisaveti v slovenščino tako, da po mnenju nekaterih "hrvatskega velikaša in pisatelja, gospoda Trsatskega, smemo staviti na čelo slovenske dramaturgije."⁶

Še več! Frankopanov slovenski prevod je nastal v času, ki je zanj značilno globoko duhovno mrtvilo, katerega zunanja podoba se kaže v nad pol stoletja trajajoči praznini v slovenski knjižni produkciji.⁷

Ali smemo torej verjeti, da je na Slovenskem v kriznem 17. stoletju med dvema gledališkima impulzoma, jezuitskim, latinskim in posvetnim nemškimi, vendarle živel tudi slovenski?⁸

Če, potem Frankopanovo prevajalsko prizadevanje smemo razumeti kot svojevrsten prispevek k odrski uveljavitvi slovenščine.

Ali pa morda tudi ne. Sodbe o tem so namreč zelo različne, razvrstiti jih je mogoče med dve skrajnosti: popolno zanikanje in navdušeno pritrjevanje.

FRANCISCVS
MARCHIO
FRANCIPANI.

Gasp: Boullais fecit

Tako France Kidrič Frankopanovega poskusa nikakor ne povezuje s siceršnjim razvojem slovenske drame: "Povsem brez veze s slovenskim literarnim pokretom pa je bila raba slovenščine pri Franu Krstu Frankopanu, zarotniškem drugu Zrinjskega in Tattenbacha."⁹

Ivan Grafenauer o prevodu zgolj hladno in neprizadeto poroča: "V rokopisu pa se je ohranilo dvoje slovenskih spisov Frana Krste Frankopana, obglavljenega 1671 v Dunajskem Novem mestu, ki je kot posestnik brežiškega gradu in sin Kranjice znal tudi slovenski."¹⁰

A Fran Ilešič je v svojem novoilirskem navdušenju seveda ves očaran: "Frankopan je veseloigro hotel popolnoma lokalizirati, imenuje Višnjo goro in Rogatec: Kranjska, Štajerska, Hrvatska, eno kolo!"¹¹

Kdo se torej moti in kdo ima prav?

Quot capita, tot sententiae.

Naj a priori verjamemo dovolj znani, že dodobra uveljavljeni, "hrvaški" tezi, ki trdi, da je Frankopan uporabil slovenščino zgolj v humoristično-komične namene?

Ali pa naj vendarle prikimamo novejšim, tehtnejšim ugotovitvam (povečini) slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki Frankopanove slovenščine ne razumejo pejorativno?

Kakor koli že, eno je jasno: Frankopan je v marsičem "mejni avtor", z jezikovnega vidika izjemno zanimiv, a tudi sporen.

Zato pač je stroka o njegovem slovenskem pisanju že mnogo razmišljala in veliko pisala, kaže pa, da ne bo odnehala.¹² Svojevrstna usoda, a hkrati logika literarne zgodovine je, da se z nikomer nič ne začne in še manj kaj s kom neha.

Pričujoča razprava si zatorej nikakor ne domišlja, da bo vsa ta in takšna vprašanja hokuspokus razrešila. Njena skromna želja je - na nekoliko drugačen, morebiti celo provokativen način - odgovoriti na že večkrat zastavljena in obravnavana vprašanja. Če bo s tem koga vznemirila, toliko bolje! To je njen namen.

MOLIÈRE:

GEORGE DANDIN OU LE MARI CONFONDU

GEORGE
DANDIN,
OU LE
MARI CONFONDU.
COMEDIE.

Par I. B. P. DE MOLIÈRE.

A PARIS,
Chez JEAN RIBOU, au Palais,
vis-à-vis la Porte de l'Eglise de
la Sainte Chapelle, à l'Image
Saint Louis.

M. DC. LXIX.

Avec Privilège du Roy.

Naslovnica originalne francoske izdaje Georgea Dandina iz leta 1669.

PREGLED PREVODOV IN UPRIZORITEV NA SLOVENSKEM¹³**PREVODI****UPRIZORITVE**

1. George Dandin (Jarne Bogati), Fran Krsto Frankopan, 1670.	1. Maribor, Narodno gledališče Drama, 17. 06. 1923.
2. George Dandin ali Prevarani soprog, Jožko Kovič 1923, Fran Albreht 1925.	2. Celje, Mestno gledališče, 13. 02. 1925.
3. Jurij Tepček ali Osramočeni zakonski mož, Ivan Koštial 1934.	3. Ljubljana, Narodno gledališče Drama, 23. 02. 1939.
4. George Dandin ali Kaznovani soprog, Josip Vidmar 1956.	4. Ptuj, Okrajno gledališče, 15. 09. 1950.
	5. Postojna, Gledališče slovenskega Primorja, 06. 10. 1951.

OPOMBA: Molière je komedijo George Dandin zasnoval leta 1668. Prvič so jo uprizorili v Versaillesu in sicer 15. 07. 1668, drugič pa v Parizu (Palais Royal, 09. 11. 1668).

2. PROBLEMI**2. 1. KDO ALI PROBLEM AVTORSTVA**

"Prije svega će trebati utvrditi opseg pravog književnog vlasništva Frankopanovog..."¹⁴

Tomo Matić

26. aprila 1671, torej tik pred eksekucijo veleizdajalcev Frankopana in Zrinjskega, je Ivan Podesta, "posebni poverjenik in tajnik za vzhodne jezike", uradno prevzel njuno osebno lastnino, vštrevši seveda vse rokopise. Povsem razumljivo je da le-ti absolutistični monarhiji niso bili posebej pri srcu, zato so pač za celi dve stoletji obležali v svečano temačnih prostorih dunajskega K. und K. Haus - Hof - und Staatsarchiva.

Ampak: littera scripta manet.

Pred proslavo dvestoletnice zrinjsko-frankopanskega upora sta znani hrvaški zgodovinar Franjo Rački in njegov pomočnik Ivan Kostrenčić¹⁵ pri iskanju podatkov o tem za Hrvate tako pomembnem zgodovinskem dogodku naletela na dva svežnja spisov. Ugotovila sta, da gre za Frankopanovo rokopisno zapuščino.

Odkritje v dunajskem državnem arhivu je Hrvatom - čeprav z dvestoletno zamudo - omogočilo, da so svojega narodnega junaka spoznali še z literarne plati. Sodobniki namreč Frankopanovega književnega dela niso poznali, zato je ostalo brez pravega vpliva na razvoj hrvaške književnosti ob koncu 17. stoletja.

Rački in Kostrenčić sta iz povsem neurejenih Frankopanovih zapiskov kaj kmalu izvlekla bistvo. Spoznanje namreč, da je bil mladi grof široko razgledan človek, tako v literarnem, kot v jezikovnem smislu. Dejstvo je, da je že kar poliglotsko obvladoval vrsto jezikov,¹⁶ med katerimi pa so za našo razpravo pomembni le trije: hrvaščina, francoščina in slovenščina.

Od kod tolikšna literarna in jezikovna razgledanost? Najbrž pač posledica razmer, ki je Frankopam v njih živel: pogosta potovanja, posestva v raznih deželah, zasebni učitelji, najverjetneje tudi jezuitska gimnazija v Zagrebu in seveda mednarodno poreklo. Quid multa?

Rački in Kostrenčić sta Frankopanovo rokopisno zapuščino uredila in razdelila po jezikovnem kriteriju in sicer v:

1. latinsko
2. italijansko in
3. hrvaško-slovensko

Zakaj hrvaško-slovensko?

Fran Ilesič zadevo pojasnjuje takole: "V rokopisni ostalini tega hrvaškega plemiča se je poleg italijanskih, latinskih in hrvaških pesmi našel tudi komad slovenskega prevoda Molièrovega dela George Dandin ..." ¹⁷

Pa je Frankopan res avtor tega "ulomka prijevoda Molièrova George Dandina, koji je samo do početka četvrte scene prvoga akta izveden" ¹⁸?

Zdi se, da Frankopanovo avtorstvo dandanašnji sploh ni več vprašljivo. Še več! Nikomur sploh ne pride na misel, da bi se ukvarjal s to - resda nekoliko nesramno podmeno. Splošno strokovno mnenje se zatorej zadovoljuje z že napisanim in se vrta zlasti okrog dveh misli. Prva je Matičeva: "... o ulomku Molièrova Georga Dandina sa sigurnošću može se reći, da je pisan Frankopa-

novom rukom",¹⁹ druga pa Ježičeva: "... nema ni najmanje razloga sumnjati, da je Frankopanovo."²⁰

Poskus prevoda sta Rački in Kostrenčić res našla med Frankopanovimi spisi, zato se zdi povsem logično, da je njegov avtor kar Frankopan sam. Ker gre za rokopis, se v tej zvezi najpogosteje pojavlja pisava. Vendar je že Kostrenčić ugotovil, da je pri pisanju in prepisovanju rokopisov sodelovalo več rok, da gre torej za več različnih pisav. Kako je torej mogoče s tolikšno gotovostjo trditi, da je prevod res Frankopanov? Med spisi so se ohranila tudi lastnoročna Frankopanova pisma, zato se "može odrediti što je pisao sam pjesnik."²¹ Matić je povsem prepričan, da gre za Frankopanovo delo. Temeljni kamen tega in takšnega prepričanja zagotovo leži v dejstvu, da očitno ne gre za čistopis, torej prepis kakšne predloge. Prevod je namreč poln črtanj, popravkov, iskanj boljših rešitev - pač tipično prevajalsko besedilo. Če bi Frankopan zares prepisoval, bi to gotovo opravil lepopisno jasno in čisto. V duhu časa in manir. Pa ni.

Ampak dvoma vseeno ni mogoče kar tako preboleti. Sploh še, če upoštevamo, da je mladi Frankopan sicer prav rad "prevzel in si prisvojil". Njegove italijanske pesmi, ki zaradi lascivnosti - Frankopan kar naprej poziva razne dame in manj dame, naj "skušaju, kak je koji čvrstan" - dolgo niso mogle iziti,²² so lep primer plagiatstva. Na izvor je pokazal že Kostrenčić, celó navedel je pesmi, ki jih je Frankopan prepisal. Gre za zbirko Diporti del Crescente, ki je izšla v Bruslju leta 1656. Tudi seicentistične teme, katerih bistvo je izpovedovanje ljubezni do Lili, Klori in podobnih obrtnic, so po Matičevem mnenju sumljive.

Takšni in podobni Frankopanovi plagiat mečejo senco na celotno zapuščino tega baročno razcepljenega plemiča, katerega pesmi prav lahko razdelimo na one, ki je v njih nenehno prisotna misel o minevanju vsega zemeljskega in tiste, ki v njih prihaja do izraza sveža življenska radost, včasih celó razuzdana objestnost.

Vendar, kot že rečeno, suma ni mogoče dokazati, zato pač lahko le obžalujemo, da se Frankopan pod svoje delo ni podpisal. Za tovrstno anonimnost smemo najbrž okriviti dva vzroka in sicer:

1. izjemne okoliščine, v katerih se je lotil prevajanja in

2. tedanje pojmovanje avtorja in njegove vloge, ki v ospredje ves čas postavlja delo, avtorja pa potiska v anonimnost, tu in tam ga sicer imenuje, največkrat pa ga vendarle zataji ali pa skrije za anagram ali psevdonim.

Kakorkoli že: najbrž bo kar res, da gre za Frankopanov prevod. Toda: ali gre res za prevod Molièrovega originala?

Leta 1670 je namreč izšel nemški prevod petih Molièrovih komedij, med njimi najdemo tudi Georga Dandina. Frankopanov prevod bi torej prav lahko slonel

na nemški osnovi. Takrat je Frankopan prestajal milejšo obliko zapora na Dunaju pa bi tako lahko prišel v stik s tem nemškim prevodom.

Tomo Matić, znameniti hrvaški molierist, je to vprašanje razrešil s primerjavo nekaterih značilnih mest²³ v francoskem originalu, nemškem in Frankopanovem prevodu. Ugotovil je, da Frankopanov prevod zanesljivo bazira na francoskem originalu, ne pa na frankfurtskem nemškem prevodu, kot so nekateri tendenciozno domnevali.

Potemtakem je vse bolj ali manj jasno: Frankopan je zares prevedel prve tri in začetek četrte scene Molièrovega Geoga Dandina in to neposredno iz francoščine.

2. 2. KJE IN KDAJ ALI PROBLEM NASTANKA

*"Vrednovanju Frankopana - književnika uvijek je smetalo što nema podataka o kronološkom slijedu nastajanja njegovih djela."*²⁴

Josip Vončina

Vprašanje datiranja velja že od nekdaj za poseben tekstološki problem. Po naravi stvari se pojavlja in daje svojevrsten pečat zlasti starejšim književnim dobam.

Tudi omenjeni Frankopanov prevajalski poskus je tipično problematičen. Spremlja ga namreč toliko skrivnostnih okoliščin, da je zanimanje za čas in kraj nastanka povsem razumljiv.

Predvsem je pomembno dejstvo, da je Frankopan prevedel le prve tri in začetek četrte scene prvega dejanja. Prevajalec je komaj začeto delo očitno nenadoma prekinil. Pero je že bil zastavil, označil je ime osebe, postavil dvopičje in - končal. Vprašanje, ki se na tem mestu vsiljuje, je torej: kako vendar, da je Frankopan tako nenadoma odnehal?

Kot razlaga se najpogosteje pojavlja njegova žalostna usoda. Matić o tem razmišlja takole: "Prevodilac je tek bio započeo svojim radom kad ga je njegova tužna sudbina spriječila u tome da nastavi njime ..." ²⁵ Frankopana so namreč usmrtili že 30. aprila 1671. Misel o časovni stiski, ki da je mladi velikaš v njej prevajal, se tako potrjuje. Georgea Dandina naj bi pač prevajal zadnje dni, morda celo prav zadnji dan svojega življenja. Odtrgal naj bi se od svojih papirjev in - odšel na morišče. Pa je to mogoče?

S čisto praktično psiholoških vidikov je kaj malo verjetno, da bi Frankopan v zaporu pod dosti strogim nadzorstvom prevajal humoristično delo, kakršno je George Dandin. To mnenje potrjuje tudi Josip Vončina: "U zatvoru je također

imao vremena, ali nipošto razpoloženja da prevodi ili piše humoristička ili humorističko-satirička djela kao što su Jarne bogati i Trumbita."²⁶

Kje in kdaj se je torej Frankopan zares lotil tega tako spornega prevoda?

Najbrž v Dunajskem Novem mestu, kjer je v strogem zaporu preživel čas med 6. oktobrom in 30. aprilom 1671, ni imel ne volje ne moči za takšno duševno naprezanje. Svojega položaja se v začetku sploh ni zavedal, tu, v Dunajskem Novem mestu, pa mu je že postalo jasno, da ga ne čaka nič dobrega. Že samo dejstvo, da v njegovi rokopisni zapuščini obstaja pritožba, češ da z njim grobo ravna, daje misliti, da mu za prevajalsko delo v tako neprijaznem okolju zares ni bilo. Mračnemu razpoloženju, ki ga sam opisuje z besedami "v dnevih nesričnih, urah turobnih", se tu pridružuje še nenadno spreobrnjenje.

Znano je, da se je sicer radoživ grof v smrtni grozi nenadoma zresnil. Nič več mu po glavi niso rojile misli o lahki in uživaški ljubezni, kakršne oznanjevalec je bil v svojih pesmih dotlej. Njegov Gartlic²⁷ je namreč prepoln včasih kar neokusnih fraz, vzdihovanj in izkazovanj "službe". Še več: v njegovih pesmih najdemo celó opise spolnega življenja pa pozive damam in tistim manj damam k uživanju ljubezni. Žalosten jetniški položaj mu zdaj narekuje drugačne pesmi. V njih razmišlja o neobstoynosti sreče, spominja se mladostnih dni in sanja o svobodi. Izrecno se zaobljubi, kako bo na določene dneve molil čisto natančno določene molitve pa da se bo vsako sredo postil in da ob petkih ne bo nič kuhanega pojedel.

V neprijaznem vzdušju temnic, kjer je prebival, je bilo njegovo spreobrnjenje nekaj običajnega. Manj običajna, če ne že kar pretirana, se zato zdijo tista razglabljanja, ki Frankopanov prevod pripisujejo zaporu v Dunajskem Novem mestu. Primer: "Nemara je v ta nastanek posegel tudi psihološki moment, saj je grof tiste dni sedel v ječi in mu je spomin uhajal v domače kraje, v minulo mladost."²⁸

Že res, da je sedel v ječi. Spomin mu je najbrž res uhajal v domače kraje, a vendar je prav malo možnosti, da bi prevod nastal v tem strogem zaporu, kjer so Frankopanu prepovedali vsakršen stik z zunanjim svetom. Jasno je, da bi v takih razmerah kaj težko prišel do kakršnekoli knjige, kaj šele do Molièra, ki habsburškemu absolutizmu zagotovo ni bil najbolj pri srcu.

Se je Frankopan prevoda lotil že v predzaporniških časih? Skorajda zanesljivo. Preprosta časovna računica tako sodbo v dokajšnji meri potrjuje. Zakaj?

Dejstvo je, da je francoski original prvič okusil odrske deske v Versaillesu 18. julija 1668, v tiskani besedi pa ugledal luč sveta v letu 1669. Misel o ozki povezanosti našega prostora s takrat aktualnimi evropskimi in literarnimi tokovi potemtakem ni pretirana. Nasprotno.

Filip Kalan o tem piše takole: "Za gledališko zgodovino pa vsekakor velja ugotovitev, da so bili tako slovenski kot hrvaški kraji živahno povezani s kulturnim dogajanjem v Evropi ..." ²⁹

Za Frankopana ta in takšna povezanost najbrž ni bila nič posebnega. V veliki meri se je namreč navezovala na njegove sorodstvene vezi. Njegova soproga Julija di Naro je izvirala iz ugledne italijanske aristokratske družine Barberini. Nemara je prav v tem iskati korenine Frankopanove umetniške razgledanosti.

Kakor koli že: prevod zagotovo "ni mogel nastati za časa piščevega pripora ali zapora ... marveč je bila Frankopanova dejanska angažiranost v zaroti zoper dvor, predvsem pa aretacija vzrok za prekinitvev prevajanja." ³⁰

Nekateri - kot na primer Slavko Ježić - se s tem ne strinjajo: "U domovini, dok se bavio pripravama za urotu, nije sigurno imao za to vremena, nego je vjerovatno došao do francuske komedije u Beču, u prvo vrijeme zatvora." ³¹

Vendar iz pretehtanih filoloških sklepov Josipa Vončine ³² nedvoumno sledi, da je zima 1669/70 pravzaprav edini sprejemljivi čas, ko naj bi Frankopan še imel voljo, a tudi možnosti za prevajanje Molièra. Prej, zaradi samega nastanka originala, to ni bilo mogoče. Pozneje pa - v neugodnih jetniških razmerah - gotovo še toliko manj.

Potemtakem bo držalo, kar je o tem zapisal Jože Koruza, za njim pa povzel Alojz Jembrih v zaključku najmlajše izmed razprav, ki se ukvarjajo s Frankopanovim slovenskim pisanjem, namreč: "Prevod je nastajal najverjetneje v zimi 1669/70, to pa je bil prav čas, ko se je menda Frankopan pripravljal, da bi postal fevdalni gospod Kranjske ..." ³³

Pri tem je kajpak posebnega pomena Koruzova podmena, čaš da je Frankopan "imel namen, da bi si pridobil naklonjenost na Kranjskem tudi z gledališkimi prireditvami in da se je zato lotil prevajanja Molièrovega Georga Dandina (v hrvaščini ni pisal dramatike)." ³⁴

Izhajajoč iz te misli Frankopanova slovenščina ni in ne more biti zgolj komičen element, temveč - kot meni Alojz Jembrih - "izrazito stilografsko zavestna poteza." ³⁵

ACTUS PRVI

Scena prva

Jarne Bogati: Ah kar ena žena žlahtnega roda je ena kača stropovita! Le takur mà ženitba more biti resna pelda vsem deželnikom kateri se hoteu nadiči zgora svoje žlahte ino oženit, kakur sam jest sturil, z ànom guspodičnom. Ne žlahtnost je dobrà: le to viš, ino je stvar močne hvale, pa je tudi zapletena z vnogimi górkostmi ino hudobe; ja, blagur njemu ki se ne vplendra. Jest siromak zdajc se vučim na momu strošku, ino poznajem kakvar je žlahtnost moje guspodinje; nič družiega) nemam kar žalost ino skrbi. Oh Jarne, Jarne, kakur bi ti bojl bil sturil, premda maš blagu ino denarje, nikuli nikar guspodičnu obljubit, an pà enu tvoje glihe dobrù ino pohlivnu, ka bi ti hižila ino marno poslovala! Zdajc ti vse ni(č) ne prudi. Žena le ta se s tobu sramuje; kad joj gift pride, vse kuli ino glatku strahuje; služavniki, le ti ne poštuju, an pa guspudinju; denari k hudiču gredu; ja, pač sam ne viš, akur si gospud an pa hlapac na domu. Jarne, siromak Jarne, ti si sturil anu groznu oslariju. Nikuli domùr ne pridem, kar ne najdem stranskega, vse skuz poštari ino prijetlici prihaju pa spet odhaju.

Scena druga

Jarne vidi iz svoje hiže izhodit Budimodra.

Jarne: Kar hudiča le tà je sturil v mojoj hiži?

Budimoder: Da te plentaj, k r ta človik me vidi.

Jarne: Le tà zares me ne poznaje.

Budimoder: Pr moj' duši hudò me varja.

Jarne: Hej, slišiš! Kar ti je tešku pozdravit?

Budimoder: Da te hudič! Kakur sam se baal da mi pravi, kar me je vidil vun s hiže pejtí.

Jarne: Pomagaj Buh.

Budimoder: Buh vam lonaj.

Jarne: Jest menim, vi niste z le tega vareša.

Budimoder: Naà, jest sam iz dolnje dežele od Višne Gore.

Jarne: Moj lubi, akur vam dragu, pravte mi, ste z le te hiže zdajc prišli?

Budimoder: St, st, tihu.

Jarne: Kakur!

Budimoder: Nič, nič, st!

Jarne: Kar pa?

Budimoder: Tihu, ne pravte obenom, dar st' me vidu le tu vun ziti.

Jarne: Zakar?

Budimoder: Moj Bug, zakaj. . .

Jarne: Kar zakaj?

Budimoder: Le tihu, le tihu, jest se baam, kar me ki sliša.

Jarne: Ojbo, obeni, obeni.

Budimoder: Ja, viste, sam bil od strane enega gospuda pri le toj gospodinji (da te plentaj, kakur je frišna!) ino mi se zdi dar su se obljubili; zdaj me zastupite?

Jarne: Ja, pač.

Budimoder: Zatur mam pefelič da varjam, kar me obeni ne vidi. Moj ljubi cartani, lipo vas prosim, ne pravte obenom dar ste me vidli.

Jarne: Na, na nikuli z mojih vust ne zide.

Budimoder: Ja menim, jest tudi vim tvrdno molčat ino flisno pefelič sturit.

Jarne: Prav le taku.

Budimoder: Še eno slište, pr' moj' duši, smišno. Muž le te gospodinje, takur praviju, ajfra ka en hudič ino neče dar ju obeni ljubi. Jest menim, akur mu k vuhu pride ljubeznost moga gospuda, dar ga zluđi zame od jeznosti. Saj me prav razmite.

Jarne: Ja, še preprav.

Budimoder: Al pà on grđi tat nima nič viti od vsega tega.

Jarne: Ja, gvisno.

Budimoder: Naj le ajfra, saj mu dobro zdi; kad pojde v Rogatec, naj pa pezdi. Ni li res, saj me zastupite?

Jarne: Kakur pà, vse glatku.

Budimoder: Slište, zaskuzi, obenom ne pravte, kar ste me vidli od le tu vun priti, ar bi vsu stvar pogrdili. Saj me prav razmite?

Jarne: Ja, res je. Moj ljubi, kakur se praša, čigar si služavnik?

Budimoder: Le tar je an žlahtan gospud z horvackega ursaga ino se pravi gospud Prđi - nàà, Poprđi - nàà, Zaprezi - nàà, nikar; Zareni, Zaženi - tudi nè; da ti hudič zami, nikuli mu ne znam ime prav vpetiti. Le tu ga mam napisana. (Izname iz mošnje jednu cedulicu, koju Jarne u okulari prešte, ter v jednom rajnmu ime najde).

Jarne: To je tar gospud, kteri je prišel sim stati?

Budimoder: Ja, pri Zlatoj kruni; ja, ja, le ta je.

Jarne: (na strani): Prav sam djal da ni prez zroka taj Horvat le sim na stan prišal; zatur tudi moja gospodinja vse skuz pri obloku posluje.

Budimoder: Slište, pr moj' duši, nikuli niste vidli enega gospuda takur žlahtna ino cartana. Le kar sam šal pravit le toj gospodinji da moj gospud želi nje služavnik biti ino prosi tu frajntšoft, kadar le tega grdega tata nje molža ne bu doma, kar joj more na službu priti, prece mi je šenkal pet

ino štirdjaset riparjev. Kaj vam se zdi od le tega tringelta? Saj am hlapec cel dan kopà, še ne dobi kar deset soldov.

Jarne: Oh siromak Jarne! (s: s:) Saj ste posal opravli?

Budimoder: Kakur pà? Še nis prav vnutar stupil, prece mi je naproti prišla ena gvisna Katrica ino skoz dve riči je moga gospuda pefelič zastupila, pa me prece na gospodinju zapeljala.

Jarne: Ah kurba šentana (s: s:)!

Budimoder: Le ta Katrica, da me šentaj, bisna ka ena srnica, je v momu telu zadobila srce ino jetrice. Oh Katrica, krota kačasta!

Jarne: Moj lubi, gospodinja je rada slišala tve biseede? Je l' kaj poručila tvom gospudu?

Budimoder: Hùm, menim da je rada slišala, pa le takur pravila (da te buh Amen, že sam pozabil) - taku, taku - ja, slište: "Jest sam služavnica tvega cartana gospuda ino lipù hvalim na frajntšofti, kar me lubi; jest tudi rajša nocuj ka sguda bi z nim pravila, an par moj molž, da ga hudič zame, vse stac ka ena kokuš domà varja; naj le bù, hčem že najti glegenhejt s tvojim gospudom ljubeznost utvrditi". Takur je dijala pa enu kantu črnikala našegnala.

Jarne: Ah! žena ferdamena (s: s:)!

Budimoder: Da te ma srajca: ha, ha, le to bu lipù, da molž ne bu nič vedil kakur iz enega praseta jelenom postane! Naj le ajfra ta stari kozel, naj le ajfra, moga vun neisraufa. Ni li res?

Jarne: Ja, gvisno da je res.

Budimoder: Bug vas varjaj; jest moram pejti; obenom ne pravte, kar ste me vidli; nič ne upajte družimo(!) kar sam vam dijat, da le molžu na vuha ne pride.

Jarne: Ja, ja, dobru je, dobru.

Budimoder: Jest, pr' moj' duši, kar mi se poupa, ne b' družimo(!) poupal za cel rajniš, jà. Slište, vi molčte, jest tudi bum molčal. (S tim projde popivajuč).

Scena tretja

Jarne sam žalostno šeče.

Jarne: Nù, Jarne siromak, kaj praviš? Si slišal kakur te guspodinja poštiva? Verješ zdaj da ni tebe obljubila, an pa tvoje denarje? Zastupiš kar je za ženu jemati anu gospodičnu? Tir joj nič ne smiš sturiti, nje zlahtnost roke ti veže; akur joj daš huđu reč, nisi žiber, kar te vun z hiže kar enega psa ne stirje. Ja, moj Jarne, takur grè, takur! Kir se med zlahtne gospude zareva. Oh kakur bi bolj bil sturil hčer zaročiti botra Jurija an par botra Miheleca; ne bi zdaj trpil le te truce ino sramote, sam bi si tadar pravicu sturil z anom knufastom ščapicom an par z močnom žlafrnicom, kar bi joj prece z vust ino z nosà krv scedila. Da ju plentaj, zdaj kakur češ sturit? Horvat le ta je muder; žena le ta je hudobna; jan družimu su oblubili

glegenhajt najti skupar se zastati. Akur molčiš, gvisno kozel postaneš; akur kar praviš, hudič te vzame. Haj ju, haj ju, jest siromak!

Molč, Jarne! sturi le takur: pejdi prece k očetu i materi ino pravi im vser glatku kar se je zgudilo, te če znati guspodinju ukrotiti. Ja, pr' moj duši, dobro bu, dobru, prece grem. Ho lè, lè, sami su prišli, nikuli bojl.

Scena četrta

Gospud i gospa Hozenbossler, Jarne takaj.

G-d Hozenbossler: Kakur ste, cartani sin? Kar vam se zgudilo, da ste le taku turobni?

Jarne: Em mam pač uržeh, ino. . .

G-a Hozenbos.: Moj Bug, kakur je grdo, ljubi sin, kar ne pozdravete ljudje, kadaj k vam pristupeju.

Jarne: Gvisno, ma draga mati, em mam družiga v glavi, kar preženje.

G-a Hozenbos.

3. KAKO ALI PROBLEM JEZIKA

"Najupadljivije na Frankopanovu prijevodu svakako je jezik kojim se prevodilac služio ..."³⁶

In kakšen je ta jezik? Nedvomno precej slovenski, vendar narečno obarvan.

Pač v skladu z jezikovno razcepljenostjo tega časa, ki v načelu *Scribamus more gentis, loquamur more regionis* (Pišimo pa navadi naroda, govorimo po krajevni navadi) išče izhod iz problema, ki je nastajal v zvezi z zgodovinsko podlago jezika in njegovim realnim stanjem.

Po Trubarju in Dalmatinu so namreč osrednja slovenska narečja doživela močno preobrazbo. Najprej jih je zajela tako imenovana moderna vokalna redukcija, ki je spremenila vokalni sistem kratkih zlogov. Nato se je dogodil prehod v *u*, ki je razloček med pisano in govorjeno podobo jezika še poglobil. Podlaga slovenskega knjižnega jezika, kakor je bila normirana v reformaciji, je za občutje človeka zato postajala vse bolj zgodovinska in etimološka ter se je s tem odtujevala sodobnosti. Protestantska osnova je torej vse bolj bledela. Model enotnega knjižnega jezika je izginjal iz zavesti. Staro stanje so vzdrževale pravzaprav le razne izdaje evangelijev in listov, bilo jih je med protestantizmom in razsvetljenstvom v celoti kar osem. Njihovi prireditelji so v jezikovnem pogledu ostajali pri jezikovni tradiciji. Prav ohranjevanje izročila pa je bila tista sila v jeziku, ki je le-tega branila pred navalom različnih tendenc.

V tem smislu se Frankopanov prevod kaže kot značilen nasledek tovrstnih naporov. Besedilo namreč zapušča vtis posebne starinskosti, saj je pravo leglo starih, nemalokrat že davno pozabljenih besed, oblik in besedotvornih načel.

Morebiti v tej smeri še posebej zbode v oči nenehno ponavljanje oblik s končnim r-jem. Očitno je, da gre za svojevrstno, v starih dobah dokaj živo, besedotvorno načelo. Izvor le-tega je najbrž v členkih. Ti so sprva bili prislovi, nastali so iz okamenelih oblik ali iz poudarjenih besedic. Nekoč so premgli samostojen pomen, danes pa se je s tem enozložnim obeskom pomen tako obrusil, da v njih vidimo le še besedice, ki se privezujejo ali navezujejo drugim, večkrat pa tudi med seboj spajajo. Nekdanji pomen se kaže le v bledem pomenskem odtenku, ki ga dajejo sestavini. Obešajo se zlasti na prislove in zaimke.

Členek -že, ki nas tu zanima, je v slovenščini med najpogosteje rabljenimi. Kdo ne pozna primera ki-že, po rotacizmu ki-r, do končne obrušene oblike ki. V našem jeziku takih primerov kar mrgoli: kadar, kakor, kamor, kjer, nikdar.

Frankopanov prevod, sorazmerno kratko besedilo, obsega namreč le nekaj nad dvesto besed, premore več kot sedemdeset takih primerov. Ob tako pogosti rabi se postavlja vprašanje: ali je to besedotvorno načelo v Frankopanovih časih res bilo tako zelo živo in aktualno, ali pa gre za čisto navadno posnemanje?

Kakšno posnemanje? Mogoče se je Frankopanu ta končni r zdel tako zanimiv ali pa, če hočete, smešen, da ga je tolikokrat uporabil. Misel o smešnosti se v razpravah o jeziku tega prevoda pogosto pojavlja, saj se tako v dobršni meri potrjuje mišljenje o uporabi slovenskega jezika v humoristično-komične namene.

Povsem natančno je na vprašanje težko odgovoriti. Mogoče je sicer, da je te in take oblike Frankopan zares uporabljal v komične namene. Vendar takšna uporaba najbrž predvideva boljše obvladovanje jezika. Temeljitejša analiza prevoda namreč dokazuje, da le-to ni tako sijajno, kot se je mislilo in se še vedno dokazuje. Napačne rabe, nepravilne oblike, skladijske zagate in še kaj, vse to oznanjuje, da je Frankopanovo poznavanje slovenščine vendarle okrnjeno, morebiti celo do te mere, da se nevede in nehote tako pogosto moti.

Na tem mestu je seveda potrebno povedati, da so skoraj vse te oblike s končnim r- uporabljene napačno. Primeri, ko je taka oblika uporabljena povsem pravilno, so izredno redki. Vsega trije, mogoče štirje. Dejstvo govori samo zase.

Kratek pregled oblik s končnim -r bi bil takle:

BESEDE		UPORABA PO SCENAH				SKUPNO ŠTEVILO UPORABE
		I. scena	II. scena	III. scena	IV. scena	
1.	KAR	2	11	9	3	25
2.	TAKUR	1	3	3	-	7
3.	KAKUR	2	6	5	2	15
4.	KAKVAR	1	-	-	-	1
5.	AKUR	1	2	3	-	6
6.	DOMUR	1	-	-	-	1
7.	ZAKAR	-	1	-	-	1
8.	DAR	-	4	-	1	5
9.	ZATUR	-	3	-	-	3
10.	AR	-	1	-	-	1
11.	TAR	-	2	-	-	2
12.	VNUTAR	-	1	-	-	1
13.	TIR	-	-	1	-	1
14.	KIR	-	-	1	-	1
15.	TADAR	-	-	1	-	1
16.	PAR	-	1	1	-	2
17.	SKUPAR	-	-	1	-	1
18.	VSER	-	-	1	-	1
SKUPAJ:						75

Prisotnost teh oblik je, kažejo podatki, zares omembe vredna. Posebno razsežnost temu Frankopanovemu poletju pa daje analiza teh osemnajstih različnih besed. Med njimi namreč nejdemo zastopnike skoraj vseh besednih vrst, kar v nekem smislu dokazuje, da v tem primeru najbrž ne gre toliko za kakšno besedotvorno načelo, ampak prej za namero, morda pa celo nenamerno pritikanje končnega r-ja.

Pa si zdaj ogledjmo te besede po besednih vrstah:

I. SAMOSTALNIŠKE BESEDE

A) samostalniški zaimki

a) osebni zaimek: TIR

Primer je v prevodu en sam in sicer:

Tir joj nič ne smiš sturiti, nje žlahtnost roke ti veže. . . (3)/ številka v oklepaju pomeni sceno. Mogoče bi tu bila zanimiva primerjava z Vidmarjevim prevodom. Zadeva pri njem zveni takole:

Iz kože te devljejo pri živem telesu, ne da bi se mogel maščevati, kajti plemenitost ti je zvezala roke.

Ker oblike s končnim r- predstavljajo izrazito posebnost tega prevoda, se je zdelo somoumevno povprašati, saj zadeva diši po narečnem, o tem dialektologa dr. Tineta Logarja. Po njegovem mnenju takih oblik danes ni mogoče zaslediti v nobenem slovenskem narečju. Prepričan je, da gre vsaj v primeru osebnega zaimka tir za poudarjeno obliko, nastalo po že omenjenem rotacizmu. Za druge primere dr. Logar ne jamči.

b) kazalni zaimek: TAR

Primer sta dva:

Le-**tar** je an žlahtan gospud. . . (2)

To je **tar** gospud ... (2)

Zdi se, da je kazalni zaimek tar plod podobnega procesa kot osebni zaimek tir.

c) oziralni zaimek: KAR

Teh primerov je v prevodu največ, kar 22. Oziralni kar, ki je v slovenščini tudi danes zelo pogost, je skoraj dosledno napačno rabljen. Ker gre za najpogostejšo obliko, bi veljalo navesti, v kakšnih položajih vse je uporabljena.

Uporabljena je kot:

1) poljubnostni kakovostni pridevniški zaimek: kakšna

Ah, **kar** ena žena žlahtnega roda je ena kača stropovita! (1)

V Vidmarjevem prevodu: Moj bog, **kakšna** čudna stvar- takale gosposka žena!

- 2) podredni veznik: da
 Kakur sem se baal da mi pravi, **kar** me je vidil vun s hiže pejti. (2)
 Zatur mam pefelič, da varjam, **kar** me obenj ne vidi. (2)
 ... lipu hvalim na frajntšofti, **kar** me ljubi. (2)
 ... akur joj daš hudu reč, nisi žiher, **kar** te vun z hiže kar enega psa ne stirje.(3)
 ... pravicu sturil z anom knufastom ščapicom an par z močnom žlafnido, **kar** bi joj prece z vust ino z nosa krv scedila. (3)
 ... kakur je grdo, ljubi sin, **kar** ne pozdravete ljudje ... (4)
- 3) samostalniški vprašalni zaimek: kaj
Kar ti je tešku pozdravit? (4)
Kar vam se zgudilo, dar ste le taku turobni? (4)
Kar hudiča le ta je sturil v mojoj hiži? (2)
Kar pa? (2)
Kar zakaj? (2)
- 4) samostalniški poljubnostni zaimek: kaj
 Le **kar** sam šal pravit le toj gospodinji ... (2)
 Zastupiš **kar** je za ženu jemati anu gospodičnu? (3)
 ... akur **kar** praviš, hudič te vzame. (3)
- 5) samostalniški oziralni zaimek: kār
 Tu gre za pravilno uporabo, ki pa je, žal, zelo redek pojav.
 ... ino pravi im vse **kar** se je zgudilo. (3)
- 6) primerjalni veznik: kot
 ... kar te vun z hiže **kar** enega psa ne stirje ... (3)
 ... nič družiega nemam **kar** žalost ino skrb. (1)
 Em mam družiga v glavi, **kar** preženje. (4)
 Ponekod je raba čudna, težko razumljiva:
 Da te plentaj, **kar** ta človik ne vidi (1)

II. PRIDEVNIŠKE BESEDE

A) pridevniški zaimek: kakur

Rabljen je nedosledno in sicer kot:

- 1) oziralnoprislovni pridevniški zaimek: kakor
 ... kateri se hoteu nadiči zgora svoje žlahte ino oženit, **kakur** sam jest sturil...(1)
- 2) poljubnostni prislovni zaimek: kako
 Oh, **kakur** bi bolj bil sturil ... (1)

3. vprašalni prislovni zaimek: kako

Kakur pa? (2)

B) prislovni zaimek: vser

... ino pravi im **vser** ... (3)

Med pridevniške besede bi kajpak prišteli tudi obliko **kakvar**, ki pa je očiten kroatizem, uporabljen kot slovenski kakovostni zaimek kakšen:

... ino poznajem **kakvar** je žlahtnost moje guspodinje (1)

III. PRISLOVI

A) prislovi časa

1) tadar - sam bi si **tadar** pravico sturil. (3)

B) prislovi kraja

1) domur - Nikuli **domur** ne pridem ... (1)2) vnutar - Še nisi prav **vnutar** stupil ... (2)

C) prislovi načina

1) skupar - ... jan družimu su obljubili glegenhajt najti **skupar** se zastati. (3)2) takur - Ja, moj Jarne, **takur** gre, **takur**, kir se med... (3)3) zakar - **Zakar**? (2)

D) prislovi vzroka

1) zatur - **Zatur** mam pefelič da varjam... (2)

IV. VEZNIKI

1) dar - Kar vam se zgudilo, **dar** ste le taku turobni? (4)

2) kir - ... takur gre, takur, **kir** se med žlahtne gospude zareva (3) (Ta primer mogoče ni najprimernejši za prikaz podredne vezniške vloge besede: kir, saj tu opravlja vlogo oziralnega zaimka. Kot pravi podredni veznik pa se pojavlja v obliki: ki. Primer: ... blagor njemu, **ki** se ne vplendra.)

3) akur - **Akur** molčiš, gvisno kozel postaneš, **akur** kar praviš, hudič te vzame. (3)

Jest menim, **akur** mu k vuhu pride ... (2)4. par - ... z anom knufastom ščapicom an **par** z močnom žlafrnicom ... (3)

V. DVOUMNI PRIMER

1) ar - ... kar ste me vidli od le tu vun priti, **ar** bi vsu stvar pogrdili. (2)Kaže, da je beseda **ar** tu uporabljena kot spodbujalni trdilni členek.

Poleg oblik s končnim r- bralca besedila še posebej zbode v oči nenehno ponavljajoči se navezek -le in priveselek le-. Frankopan je v pritikanju le-tega skoraj tako goreč kot v primeru končnega r-. Uporablja ga kar 35-krat.

Navezek -le (tale, tistile, onile) in privesek le- (le-ta, le-oni) razlaga Miklošič iz obrušenega: glej. Takih primerov je v starejših slovenskih književnih delih dovolj: lentam tam (Jurčič), letunaj onoj (Slomšek), les (Dalmatin).

Spomnimo pa se še Pohlina, ki je s tem naravnost obseden.

Gre torej za neko zelo živo besedotvorno načelo, ki tudi dandanašnji ni pozabljeno. Uporablja se, v nasprotju s prejšnjimi dobami, le v zvezi s kazalnim zaimkom. V smislu individualizacije se mu namreč spredaj ali zadaj pritika oblikoslovni členek -le, oz. le- : tale, tistile, le-ta, le-tisti (tako Toporišič). V prostem vsakdanjem jeziku se navezujeta celo po dva -le: talele je pravi. Kot že rečeno, Frankopanovo besedilo premore dovolj takih primerov. Ta in tak le uporablja:

- 1) kot členek, s katerim okrepi kazalni zaimek:

Horvat **le ta** je muder, žena **le ta** je hudobna (3)

... kadar **le tega** grdega tata ... (2)

Le ta zares me ne poznaje (2)

Žena **le ta** se s tobo sramuje (1)

... **le ti** te ne poštuju (2)

... nima nič viti od vsega **le tega** (2)

Posebej zanimiv pa je tudi primer: **Le tar** je an žlahtan gospud (2), saj kaže na dvojno okrepitev kazalnega zaimka ta. Frankopan očitno želi zadevo še posebej poudariti.

- 2) kot členek, s katerim okrepi prislov:

- kraja: ... dar ste me vidli **le tu** vun priti (2)

... ni prez zroka taj Horvat **le sim** na stran prišal (2)

- način: ... pa **le takur** pravila (2)

Kar vam se zgudilo, dar ste **le takur** turobni? (4)

- 3) kot pravi, goli členek:

Naj **le** ajfra ... (2)

- 4) kot medmet:

ho **lè** **lè** (3)

Že ob dosedaj navedenem bi se lahko ničkolikokrat obregnili ob Frankopanovo nedoslednost. Kazalni zaimek **ta** pozna kar tri inačice in sicer: ta, tar, taj (slednja je očiten znak, da je pisec Hrvat). Tudi prislov **kadar** se pojavlja še v obliki **kadaj** in v hrv. inačici **kad**. Dejstvo so opazili že davno. Že Matič ugotavlja: "Čak i jezik u prijevodu G. Dandina ukazuje na prevodilaca koji, uprkos svojim nastojanjima da piše slovenski, često otkriva svoje porijeklo

upotrebom kroatizma."³⁷ Nato dodaja celo listo takih primerov. Nekako takole bi se glasila v slovenskem prevodu:

I. Staroslovanski nosnik *m* je praviloma *u*, posebej in skoraj dosledno je to izvedeno v tožilniku ednine *a* - osnov in v 3. osebi množine sedanjika: zastupita (2), poručila (2), zastupila (2), zastupiš (3), a tudi (spet nedoslednost): roke (3), zročiti (3), molž (2), (nekajkrat tudi muž (2).

II. Ponekod prihaja do izraza ikavski izgovor, ki se v Frankopanovih hrvaških pesmih pojavlja ob ekavskem: viti, vim, viš, viste (1,2), smišno (2), lipo (2), dve riči (2) (tu je nedoslednost še posebej izražena, saj uporablja tudi oblike: hudu reč (2) in tve biseđe). Matić navaja še primer: človik, ki pa mogoče ni povsem ikavskega porekla, saj se v taki obliki pojavlja že pri slovenskih protestantskih piscih.

Očitno je, da Frankopanu kot Hrvat^u marsikdaj in marsikaj ni jasno. Njegova nedoslednost je najbrž v marsičem posledica neznanja ali pomanjkanja znanja slovenskega jezika. Od tod nenehne težave na tistih mestih, ki pisca Neslovenca v slovenskem jeziku najprej izdajo. Kot najznačilnejše mesto navedimo izgovor polglasnika, ki se pojavlja tudi v kratkih zlogih kot **a**: (hlapac (1), sambil (2), prišal (2), sam šal (2), posal (2). Tudi v morfologiji Frankopana kot Hrvata takoj prepoznamo. Izdaja ga orodnik ednine: anom gospodičnom (1), anom knufastom ščapicom (3), dajalnik ednine: obenom (2), taj gospodinji (2), mestnik ednine: mojoj hiži (2), pri zlatoj kruni (2). Povsem hrvaško zveni tudi dajalnik ednine osebnega zaimka **joj**: joj nič ne smiš storiti (3) pa samostalniške oblike v pridevniški sklanjatvi: tu ga mam napisana (2), in seveda predikativni orodnik, s katerim prihaja do izraza hrvaška stavčna konstrukcija: kakur iz enega praseta jelenom postane (2). Poleg nemških besed (npr. : glegenhajt (3), so v prevodu tudi nekatere hrvaške, še posebej značilne: ženidba (1), premda (3), utvrditi (2), celo vareš (2). Za slovenskega bralca pa je posebej zanimiv popolnoma napačen sedanjik glagola *bati se*, ki se glasi *baam se* (2).

Popolnoma jasno je (to je iz navedenih primerov pač očitno), da Frankopan kot Hrvat vendarle ne premore toliko znanja slovenščine, da bi se mogel brez težav izražati in misliti v njej. Značilne za pomanjkljivo znanje nekega jezika so interference, torej zapolnjevanje "lukenj" z besedami materinega jezika, ali, v Frankopanovem primeru, najbližjega jezika. Če dokazujemo Frankopanovo neznanje kot eno skrajnost, s katero bi želeli ovreči tezo o humorističnem učinku slovenščine v njegovem prevodu, je pač treba nujno omeniti še drugo: presenetljivo starost in slovenskost njegovega jezika na nekaterih mestih, kar daje misliti o njegovem učenju slovenščine. Izrazito zanimive so s tega stališča, čeprav uporabljene hudo nedosledno, kontrahirane oblike svojilnih zaimkov: **ma** ženidba (1), **ma** srajca (2), **tve** biseđe (2), **tvomu** gospudu (2), **tvega** cartana gospuda (2), ki jih zasledimo že v Brižinskih spomenikih, pozneje pa, a v marsičem spremenjene pri slovenskih protestantskih piscih, zlasti pri Dalmatinu. Ko bi Frankopan zares namerno pisal tako, kot je (in to predvideva

splošno razširjena teza o komični vlogi slovenščine), bi gotovo moral bolje obvladovati slovenski jezik. Kajti šele odlično poznavanje nekega jezika omogoča, da se neki pisec lahko ponorčuje iz njega. Prav to pa Frankopanu manjka. Cudnost in smešnost njegove slovenščine (to je bilo z listo raznih napak in kroatizmov dokazano) je torej verjetno plod njegovega neznanja slovenščine.

Drugo vprašanje pa je seveda, zakaj je Frankopan sploh pisal v slovenščini.

4. ZAKAJ ALI RAZŠIRJEN PROBLEM JEZIKA

Kaj je navedlo Frankopana, da se je izrazil v slovenskem in ne, kakor običajno v svojih pesmih, v hrvaškem jeziku? Zakaj je Frankopan za to komedijo izbral prav slovenski jezik?

Če želimo odgovoriti na to nič lahko vprašanje, je najprej treba strniti spoznanja, mnenja in sodbe tistih ljudi, ki so vprašanje v dobi dobrih sto let razumeli, ga drugače osvetlili in nanj odgovorili z različnih zornih kotov.

Vsi vemo, das nobena kritika ni brezosebna ali nevtralna in da vsaka nosi v sebi nek svoj globinski interes, ki ni samo literarni, nosi nek svoj temeljni namen pa naj bo nagonski ali zavesten, povedan ali zastrt. V kritičnem pisanju, v njem in okrog njega, se namreč vedno najde prostor osebne svobode pišočega, ki tovrstno duševno naprezanje usmerja v prirejanje in omejevanje resničnosti presojenega dela, kar ustvarja možnost manipuliranja z njim. Poreklo pišočega, jezikovna pripradnost, nazorska opredeljenost in še kaj, vse to odnos do obravnavanega bolj ali manj in skoraj redno spreminja. Tudi v našem primeru. Posebej še, ker je prevod, ki o njem mislimo in razmišljamo, deležen usode, ki je v marsičem izjemna. V uvodu smo marsikatero posebnost že osvetlili, nekatere pa, morebiti še neomenjene, je pač najbolje sprotno razčiščevati.

Skladno s prej izrečeno mislijo o osebni svobodi pišočega se, mogoče prav zaradi svojevrstne usode obravnavanega prevoda, pojavljajo miselni tabori, obarvani z narodnostno pripadnostjo.

Ker gre za delo, ki je v marsičem sporno, zlasti še v jezikovnem pogledu, se zdi razumljivo prisvajanje, zdaj hrvaškega zdaj slovenskega premišljevalca. Tako že dobro stoletje žrtvujeta čas in papir za dokazovanje lastninske pravice do dela, ki je lahko vsekakor v ponos tako Hrvatom kot Slovencem. Kakor koli že: razmišljanja okrog Frankopanovega prevoda pomenijo zdravo vojno, ki je znala in še zna zbežati iz brloga neznanega in nejasnega marsikatero skrivnost.

In kje se začne ta boj? Tehtneje se je prevoda oprijela najprej hrvaška kritična misel. Razumljivo. Frankopan je navsezadnje hrvaški narodni junak, čeprav premore tudi nekaj kranjske krvi. Luč sveta je namreč ugledal v narodnostno

mešanem zakonu, ki je v marsičem izjemen. Oče mu je bil Hrvat, Vuk Krsto Frankopan, mati pa Kranjica, Marija, vdova Paradeyser. Kljub sodobni literarni kritiki, ki biografsko metodo raziskovanja potiska na stranski tir pa se v takih in podobnih zadevah zdi vredno opreti nanjo. Kakor koli že: Tomo Matić, hrvaški literarni kritik in zgodovinar, je zmožel dovolj zanimanja in volje, da je že v letu 1908 posegel v vprašanje Frankopanovega poskusa prevoda Georgea Dandina. Matičevo razmišljanje je sicer izšlo v nemščini pod naslovom Ein Bruchstück von Molières George Dandin in der Übersetzung F. K. Frankopans in sicer v zbirki Archiv für slavische Philologie XXLX. Pozneje in vendar šele v letu 1970 pa je razprava izšla še v hrvaškem prevodu pod naslovom Odlomak Molièrova Georga Dandina u prijevodu F. K. Frankopana. Nekoliko pozneje se je vprašanja lotil še Slavko Ježić v svoji doktorski disertaciji Život i rad F. K. Frankopana, ki je izšla pri Matici Hrvatski, leta 1921, in sicer kot posebna izdaja ob 250-letnici Zrinjskofrankopanskega upora.

In kako se omenjena strokovnjaka zadeve lotevata? Špartansko kratko bi rekli: nekoliko poenostavljeno.

Če je Frankopanov značaj ogledalo časa - in to nedvomno je - potlej pač odseva moralne zagate človeka, ki v skladu s pojmi dobe in prostora, meni, da je še vedno boljše varati, kakor biti prevaran.

Tako nekako Matić: "Po mom mišljenju Frankopan nije htio dati ne baš laskavu ulogu prevarenog supruga svom sunarodnjaku, već je zato odabrao najbližeg susjeda, jednog Slovenca ...".³⁸ To pa - tako meni Ježić - posve odgovara pojmovima onog vremena".³⁹

Sledi, da je Frankopan iz samega ljubega sočutja, z zvrhano žlico lokalpatriotizma seveda, dodelil vlogo spretnega in srečnega ljubimca Hrvatu - (pa ne, da ni mislil kar nase? Če je Frankopan sledil vitezom, menihom - dva taka opisuje v svojem drugem slovenskem poskusu, protimeniški zabavljiči Fratri putnici - in drugim svojim "junakom", ki so noč in dan venomer pripravljene na "službo", je to prav mogoče.) - vlogo prevaranega moža, ki mu je kajpak mnogo manj dišala pa je prilepil bogatemu, ampak staremu in zabitemu Slovencu, ki je povrh vsega še nizkega rodu. Vse se sklada. "Žlahtan gospud z horvackega ursaga" kaj slabega seveda ne bi hotel doživeti. "Takve lokalne zlobe su svakidašnja pojava ...".⁴⁰ meni Matić. Saj res. Kdo ne pozna angleških zbadljivk na račun stiskaških Škotov in obratno: škotskih na rovaš čudaških, malo prismuknjenih Angležev. Tovrstne šale so jim že kar v krvi, narodom pa, ki iz varnostne razdalje opazujejo ta star, a vedno živahen boj, pomenijo skoraj že del podobe, ki si jo o vedno deževnem otoku naslika tujec.

Preselimo se še v domače loge. Tu gospodari Gorenjec, vseslovensko znan stiskač, nasproti njemu pa Štajerec, nepoboljšljivi pijanec in pretepač.

Iz vsakdanjih, v pogovorih ljudi nenehno prisotnih, zbadljivk in šal je le korak do književne, ali že kar literarne osvetlitve priljubljene teme. V tem smislu Fran Ilišič v Ljubljanskem zvonu, številka 8 iz 1908. leta, kot primer navaja ljudsko pesem o Ravbarju, ki v njej Kranjci zasmehujejo Štajerce in Korošce. Takih primerov pa je v literaturi še precej. Tudi v starejši hrvaški. Redno se v tej zvezi omenjajo komedije "dubrovniškega Molièra" Marina Držića. V svojem dovolj znanem delu Mande se kruto ponorčuje iz Kotorčana, svojega Dubrovčana pa seveda hvali in povzdiguje. Gre za prav nenavadno delo. V svojih zapletih in razpletih je namreč skoraj na las podobno Molièrovemu Georgu Dandinu. Kotorčan Tripče de Utoľče je zabit tip, ki ga žena Mande neusmiljeno vara. Neverjetna podobnost obeh del vzbuja pomisleke, češ, kaj če je Molière kopiral Držića. Časovno bi morebiti to bilo mogoče, saj je Držić živel sto let prej kot Molière (umrl 1567), sicer pa bolj težko, saj slavni Francoz gotovo ni razumel hrvaškega jezika. Verjetno gre za neki starejši zgled, izvirajoč iz Italije. V Boccacciovem Dekameronu in sicer v četrti in osmi noveli sedmega dne, že najdemo tak primer. Vendar gre najverjetneje za vpliv *commedie dell' arte*, ki je s svojimi ustaljenimi modeli dramskih oseb v marsičem obarvala prenekatero poznejšo odrsko delo.

Vse to kaže, da je šlo v tem in takem mešanju jezikov za ustaljen pojav. Matić pravi: "Mješavina raznih jezika i dijalekata bila je u komediji, uostalom, uobičajena ..." ⁴¹ Res je. Italijanski Cinquecento je še posebej zanimiv prav s tega stališča. Premore namreč kopico del, ki se ponašajo s tako jezikovno mešanico. Kaže, da gre za nekakšen modni pojav. Vsak čas in prostor pač imata takšnega. Za starejše književne dobe je to še posebej značilno, saj je osnovni umetnostni postulat, slediti in posnemati tisto, kar je že bilo ustvarjeno.

Bližnji sorodnik jezikovne mešanice je, kot smo mimogrede že omenili, lokal-patriotizem. Prav ta ji namreč v veliki meri botruje.

Prej omenjeni lastnosti posnemanja pa se lepo prilagaja svoboden način prevajanja. Pojem "svoboden" obsega proprosto zamenjevanje tujega z domačim. Prevod v domači jezik je sprejemniku pač gotovo bližji kot tujejezični original. Povezovalna vloga jezika je v takih primerih dobro znana. Jezik zblizuje in oddaljuje. Kadar pa se takemu zblizovanju pridružijo še lokalizmi, kakršnih je v Frankopanovem prevodu dovolj, je to posebna poživitev za sprejemnika književnega besedila. Tako se mu namreč književni prostor povsem približa, začuti ga kot svojega, domač mu je in ga zato bolje razume.

Zamenjevanje se začne že kar pri osebah in njihovih imenih. Tako tudi Frankopan tuja imena nadomešča z domačimi ali pa s takimi, ki vsebujejo aluzijo na vlogo določene osebe. "Molièrov George Dandin nosi, kod Slovenaca često, ime Jarne ..." ⁴² Tako Matić. Pregledal sem vse mogoče cerkvene in posvetne koledarje, a takega imena (pri Slovencih baje zelo pogosto) nisem našel. Obstaja sicer nekaj Jernejev, ki godujejo prek vsega leta. Potemtakem

gre najbrž za podomačeno ime, kakršnih je sicer na Slovenskem dovolj (Tone, Tine, Bine, Mare, Žare). In kaj pomeni Dandin v francoščini?

V stari francoščini zaznamuje zvonec na paši, v prenesenem pomenu bika ali kravo, ki v čredi zaseda vodilen položaj. Pozneje Rabelais to ime uporablja za človeka, ki je nakakšen šviga-švaga, nakakšen klošar, potepuh. V tem smislu ime Jarne ni najustreznejši posnetek francoskega imena. Pridevek "bogati" v nasprotju z Molièrovim Dandinom, ki kaže na intelektualno raven, namiguje na socialni status.

In druga imena?

Nadvse sposobni sluga Lubin v našem fragmentu nosi ime Budimoder. Frankopane nakane so v tem primeru jasne: nakazati želi njegove umske sposobnosti. V primerjavi s francoskim zelo ustrezno ime.

Clitandre, mladi zapeljivec, še ne premore svojega imena. Je le "žlahtan gospud z horvatskega ursaga". Ko Frankopan ne bi obstal že na začetku četrte scene, bi ime gotovo dobil. Isto velja tudi za predržno Jarnetovo ženo. Prav tako je čisto gotovo, da bi "žlahtan gospud" govoril v svojem jeziku in ne slovensko. Žal pa, kot že nekajkrat rečeno, Frankopan še ni prišel do tiste točke, ko "žlahtan gospud" spregovori. V Vidmarjevem prevodu "horvacki gospud" na vprašanje gospoda Sotenvillskega: "Spoštovani gospod, ali me poznate?", odgovarja: "Ne da bi vedel, gospod.". Sicer pa je res, da Molière mladega zapeljivca skozi Lubinove besede označi že v drugem prizoru. Ko ga George Dandin pobara: "Hej! Kako pa se piše tisti, ki te je poslal sem?", mu odvrne: "To je gospod iz našega kraja, gospod grof, plemeniti ... onè ... fej te bodi, nikoli si ne morem zapomniti, kako pri hudiču se že piše. Gospod Kli ... Klitander.". V Frankopanovem prevodu zadeva zveni takole: "Le tar je an žlahtan gospud z horvackega ursaga ino se pravi gospud Prdi - naà, Poprdi - naà, Zaprezi - naà, Zareni, Zaženi - tudi ne, da ti hudič zami, nikuli mu ne znam ime prav vpetiti. Le tu ga mam napisana (Izname iz možnje jednu ceduljicu koju Jarne s okulari prešte ter v jednom rajnmu ime najde). Frankopan se takole diplomatsko izogne, da bi povedal ime "žlahtnega gospuda", ki tako ostane skrivnost, saj ne prestopi meja notranjega književnega prostora. Na začetku prevajalskega dela se najbrž še ni odločil, kakšno ime naj bi nosil, zato je pač ostal brezimen "žlahtan gospud".

Kaj pa družinska imena?

Če bi hoteli Sotenvillskega sloveniti, bi verjetno rekli, da so Bedakoviči, če pa bi slovenili Prudoterije (iz te družine namreč izvira Dadinova tašča), bi jim verjetno rekli Pobožnjakoviči. V Frankopanovem prevodu naduti plemič Sotenville in njegova še bolj naduta žena nastopata pod nemškim imenom Hozenbossler. Najbrž ne brez razloga. Nemci mu pač, več kot očitno, niso bili pri sreč.

Frankopan je komedijo v največji meri lokaliziral z zamenjavo Molièrovih čisto nedoločenih krajev z določenimi: V drugem dejanju George Dandin sprašuje Lubina: "Vous n'êtes pas d'ici, que je crois?" (Vidmar: Ti nisi tukajšnji, se mi zdi?) Lubin pa odgovarja: "Non, je n'y suis venu que pour voir la fête de demain." Vidmarjev prevod ne pozna odstopanj od originala: "Ne, sem tukaj samo zaradi jutrišnjih slavnosti". (Prav s tem primerom Matić dokazuje, da je Frankopanovo delo prevod Molièrovega originala in ne nemškega frankfurtskega prevoda iz leta 1670.) Frankopanov prevod pa zna zaviti čisto v svojo smer. Budimoder odgovarja: "Naà, jest sam iz dolnje dežele od Višnje Gore". Nedvomno lep primer lokalizacije. Prav tako v primeru: "On le veut tromper tout doucement". (Vidmar: "Hočeta ga varati čisto brez bolečin."). Frankopan vpleta lokalne aluzije: "Naj le ajfra, saj mu dobro zdi: kad pejde v Rogatec naj pa pezdi."

Svoboda prevajalca, kot kaže, pri Frankopanu zajema široko območje. Marsikje odstopa od originala, da vplete svoje misli ali lokalne značilnosti, tudi jezikovne. V originalu Lubin spregovori takole: "Cette Claudine-là est tout à fait jolie, elle a gagné mon amitéé ..." Vidmar se drži Molièrove predloge: "Ta Klavdina je pa kar brhka: pridobila si je moje prijateljstvo ..." Frankopanov Budimoder zveni takole: "Le ta Katrica, da me šentaj, bisna ka ena srnica, je momu telu zadobila srce ino jetrice."

Na drugem mestu se spet Molièrov George Dandin takole priduša: "Ah, coquine de servante!" Vidmarjev pa: "Ah, punčara nemarna." Budimoder kolne še huje: "Ah, kurba šentana." Ni, da bi na tem mestu našteval vse take primere saj jih je precej.

Nenazadnje je treba omeniti še naslov, ki ga Frankopanov prevod nima. (Jarne Bogati je namreč naslov, ki so mu ga dodelili šele pozneje, pač po glavni dramski osebi). Tudi to je nasledek starejših književnih dob. Teksti do 16. stoletja sploh nimajo pravih naslovov. Od iznajdbe tiska pa se globoko v 18. stoletje pojavljajo dvodelni naslovi, od katerih je en del tujejezičen, drugi pa v narodnem jeziku. Ti naslovi so v primeri z današnjimi daljši, saj niso samo označitev dela, temveč tudi njegova kratka vsebina. Tu bi bilo morebiti potrebno omeniti številne dubrovniške prevode Molièrovih del v 18. stoletju, saj so prav s tega zornega kota izredno zanimivi. George Dandin nosi tu naslov Ilija aliti muž zabezočen (pozneje objavljan v Slovincu 1879). Že naslov sam kaže na močno lokaliziranje, ki pa je vendarle druge sorte kot Frankopanovo. Dubrovniški prevod se namreč tesneje oklepa Molièrove predloge. Dramsko dogajanje in z njim povezana komičnost izhajata le iz razlik med družbenimi sloji te male republike, kar nedvomno bolje odseva vodilno misel originala. Frankopanove nakane so druge vrste: ne le socialne, ampak tudi krajevne in celo narodne. Kako naj si drugače zamišljamo dejstvo, da je Frankopan v prevodu poskrbel, da neumni sluga Budimoder ni Hrvat. To bi po logiki moral biti. Enkrat že omenjeno vprašanje Georga Dandina: "Kako pa se piše tisti, ki te je poslal sem?" in Lubinov odgovor: "To je gospod iz našega kraja ..." (tako Vidmar točno po Molièru), namreč predvideva, da je Budimoder Hrvat. Pa ni. Frankopan mu nalepi že znano:

"Naà, jest sam iz doline dolnje dežele od Višnje Gore." Je torej Slovenec. Očitno je, da neumni sluga ne sme biti Hrvat, le spretni, bogati in zlahtni zapeljivec si to lahko privoščì. To seveda hkrati kaže tudi na socialne razlike (Budimodrova govornica je še bolj zavita kot Jarnetova), vendar je očitno v ospredju narodnostna pripadnost. V tem kontekstu se Ježičeva pripomba: "I da je došao ljubavnik na pozornicu, sigurno bi govorio hrvatski, da tim više imponira,"⁴³ zdi umestna.

Tu pa je morebiti treba omeniti tudi misel, ki se vsiljuje kar sama po sebi: ali ni Frankopan s čisto zavestno simboliko poskusil orisati položaj človeka v mnogonarodni monarhiji. Ime Hozenbosser gotovo ni naključno prilepil nadutemu plemiškemu paru, ki po strogih merilih takratnih mogočnejev ni ne čisto zlahtne krvi pa tudi pod palcem nima kaj dosti. In če že kaj ima, gre za nečastno pridobivanje denarcev s pomočjo čudnih ženitev. Simbolika bi tu bila več kot očitna: naiven, bogat Slovenec, nežlahtne krvi, se je poročil z vseh prevar zmožno monarhijo, ki ga neusmiljeno molze in vara. In na njegov račun prav dobro živi. Pa ne le ona. Enako dobro si opomore tudi vsa njena zlahta. Slovenec je torej zabit bedak, ki ob vsej krivici, ki se mu godi, ne zna nič boljšega, kot pritožiti se staršem, recimo, cesarju in cesarici. Pri njiju pa vedno pogori, saj starši na vse kriplje zagovarjajo svojo hčer. Zgodovinsko znano in ničlikokrat potrjeno dejstvo, da Slovenec vedno verjame v oblast, ni mu v krvi, da bi povzdignil glas in povedal, kar komu gre. Je le vnet prošnjik, ki slepo in sveto verjame v zlato cesarsko veličino. Ker je tak, tudi plemstva nima. In ker nima plemstva, nima nobene besede pri hiši. Država se nanj lahko požvižga. Zakon je zakon. Njegove zakonske dolžnosti pa so delo, davki, denar. Denar pa, ki ga ima, ni veljava. Veljavo daje med zlahtneži le družbeni položaj, modra kri.

Hrvat v podobi "zlahtnega gospuda" je plemenit, premožen, spreten in odprte glave. Ni bedak. Zna, je uglajen, galantnost mu ni tuja, besedo zna prav zasukati, kadar je treba. Njegova zlahtnost torej ni vprašljiva. Mimogrede: Frankopani so stara, celo od papeža potrjena, družina. In to nekaj velja.

Vseh muh polna Hozenbosserja mu torej komaj zmoreta stati ob boku. Avantura "zlahtnega gospuda" bi bila kratka: opravil bi svoje, izkoristil naklonjenost, z monarhijo pa se ne bi ženil.

Tako razmišljanje je seveda plod gole domišljije in zato kot tako neznanstveno, saj ga ni mogoče podkrepiti z nikakršnimi dokazi. Je zgolj misel, ki se rodi o nečem, kar bi lahko bilo pa ni jasno, ali je. Očitno je treba zasukati korak v smer tehtnejših dognanj novejših razmišljanj o Frankopanovem prevajalskem prizadevanju.

Izvirajoč iz dejstva, da je slovenska kritična misel v zadnjih letih že doumela bistvo Frankopanovega prevoda, ki je najprej in predvsem jezikovnega značaja, se zdi potrebno zamisliti zlasti nad jezikovno platjo obravnavanega besedila.

Le tako je namreč mogoče ovreči splošno razširjeno tezo o humoristično-komičnem učinku slovenščine, tisto preprostejše pa zato manj naporno razlaganje, h kakršnemu se še vedno v veliki meri zatekata hrvaška literarna zgodovina in kritika.

Hrvati s svojega zornega kota dandanašnji govorijo o problemu zlasti spod peresa Josipa Vončine. V delu *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, izšlo v Zagrebu 1976. leta, Vončina ugotavlja, da gre nedvomno za jezikovno vprašanje, a se nikakor ne more otresti misli o komični in humoristični vlogi slovenščine v Frankopanovem delu. Njegovo izvajanje je v osnovi razmišljanje o dialektični podobi hrvaškega jezika v 17. stoletju. Znano je, da je bil v hrvaškem književnem prostoru jug bistveno naprednejši kot sever. Obrusil je jezik na tako raven, da se je povzdignil nad govor povprečnega Hrvata, ki ga je zato včasih kar težko doumel. Na severu je kot nekakšen protitabor zrasel "ozaljski krug"⁴⁴ z zamisljivo o takem knjižnem jeziku, ki bi bil razumljiv vsakomur. To naj bi bil vsakdanji jezik, ustvarjen na podlagi treh osnovnih dialektov (kajkavskega, čakavskega in štokovskega), ki naj se medsebojno prepletajo. Takemu jeziku je bilo namenjeno, postati standardni jezik najprej severne, pozneje pa cele Hrvatske. Ker se je ta in takšen jezik v praksi najbolj potrjeval prav v Pokuplju, kjer so Frankopani in Zrinski imeli svoje glavne posesti, je razumljivo, da so ga sprejeli za svojega. In se v njem tudi pridno izražali. Treba je poudariti, da so poleg te jezikovne mešanice seveda še naprej obstajali trije prej navedeni dialekti, od katerih se je kajkavski uporabljal celo v knjižne namene. Vončina o tem takole: "Stoga se u njega može ustanoviti poseban odnos prema pojedinim izvornim narječjima".⁴⁵ Med tremi osnovnimi dialekti je Frankopan stilno enakopravno svoji dialektalni mešanici pojmoval pravzaprav le čakavščino, kar je razumljivo, saj je bil čakavskega porekla (z otoka Krka). Nasprotno pa je kajkavščino občutil kot stilno manjvredno. Primerjajoč jo s svojo mešanico, se mu je zdelala smešna, zato je "rado u komičke svrhe gomilao elemente toga narječja".⁴⁶ Ker v slovenščino, ki jo je imel priliko spoznati, saj se je posest Frankopanov razširila tudi na Slovensko, pojmoval le kot enega hrvaških dialektov, jo je primerjajoč s svojim trinarečnim jezikom občutil prav kot kajkavščino. Na eni strani se je nad njo navduševal, zanimala ga je slikovita leksika, njena "domaća riječ", na drugi pa se mu je zdelala smešna in tuja, zato jo je v komične namene "pokušao iskoristiti prevodeći Molièrovo komediju George Dandin."⁴⁷

Tako Vončina s hrvaškega stališča.

Kaj pa Slovenci? Za slovenskega opazovalca tega boja je še najbolj sprejemljiva teza pokojnega Jožeta Koruze. V svojem članku K problematiki slovenskega preroda (*Jezik in slovstvo*, 1975/76, št. 4) izhaja iz položaja slovenskega jezika v tem mračnjaškem obdobju. Osvetljuje jezikovne razmere na Slovenskem, Koruza ugotavlja, da "slovenščina v 17. stoletju in morda še v začetku 18. stoletja v najvišjih sruženih slojih vsaj na Kranjskem, torej v osrednjih slovenskih pokrajinah, ni bila socialno zaznamovan jezik, ki bi ga uporabljali

le v občevanju s služinčadjo."⁴⁸ Da bi podkrepil misel o slovenščini, ki ni vrednostno zapostavljena, navaja poslanico Jurija Japlja iz 1799. leta, v kateri govori o navadi "ki velja že od nekdanj v tržaškem in kranjskem plemstvu, da se naj otroci že v nežni mladosti od slovenskih služkinj naučijo njih jezika in postanejo tako dvojezični."⁴⁹ Potemtakem je kranjsko plemstvo v tistem času bilo zares v pravem pomenu besede dvojezično, pretirano pa bi bilo seveda sklepati, da je veljala pri kranjskih plemičih tistega časa slovenščina za materin jezik.⁵⁰ Nikakor. Dejstvo pa je, da je v večjezikovni sredini zasedal dovolj pomembno mesto. V družinskem krogu je bil morda celo občevalni jezik. Primer dopisovanja med Estero Maksimilijano Coraduzi, graščakinjo v Koči vasi na Notranjskem in njeno hčerjo Marijo Izabelo, poročeno Marenzi v Trstu, potrjuje misel, da je slovenščina tudi v ženskih družabnih stikih prevladovala. O rabi slovenščine je odločal tudi prostor. V mestih je bila raba močno omejena v prid nemščini, ki je bila uradni jezik deželjskih stanov in deželnih sodišč ter državni jezik. Na podeželju, po podeželskih gradovih pa je prevladovala slovenščina, kar je v skladu z deželnim pojmovanjem jezika, ki so ga zato navadno imenovali "kranjski". Tu je nastajalo neko pesništvo v slovenskem jeziku, namenjeno predvsem zabavi. Primer sta "dva zapisa pesmi v urbarju graščine Slatina na Dolenjskem". Na podlagi le-teh moremo opazovati svojevrstno vlogo slovenščine v posvetni literaturi višjih družbenih slojev. "Ta se je namreč po ustaljenih poetoloških normah tistega časa posluževala treh stilov, pač glede na izbrano snov, literarne vrste in oblike pa na razredno pripadnost govorečih oseb v družbeni hierarhični lestvici. "Kmet se potemtakem redno predstavlja v robati in pogosto karikirani grobi govorici. To dokazuje tudi zapis iz slatenskega urbarja, dialoška pesem Ena lepa pejssem od eniga pejaniga moža in žene. V tem smislu pa si lahko razlagamo tudi čudno govorico Frankopanovega Jarneta. Oboje je kajpak primer "Nizkega stila". Prav kakor takratne predpustne zabavne prireditve kranjskega plemstva v Ljubljani.

Da bi misel izpeljal do konca, Koruza navaja še primer srednjega in visokega stila. "Srednji stil" tako predstavlja druga pesem slatenskega urbarja. V njej zapeljano in zapuščeno dekle srednjega stanu toži svojo bol v izbranem besedju "srednjega stila". "Visoki stil" ponazoruje pesem Jožefa Zizenčelija v Slavi vojvodine kranjske.

Dosledno izvedeni Koruzovi zamisli skoraj ni mogoče oporekati (Medtem ko bi hrvaški razlagi Josipa Vončine mogli zameriti lahkotnost in prehitro sklepanje, kar se tiče Frankopanovega odnosa do slovenščine. Čudno je namreč, da bi tako jezikovno razgledan človek ne ločil dobro hrvaščine in slovenščine), saj je podkrepjena z jasnimi dokazi, da so jezikovne in literarne razmere vsakemu jeziku slovenskega prostora tistega časa hierarhično določevale in zamenjevale vlogo in funkcijo.

Ob tem se premišljevalcu kar nehote ponuja v razmislek tista dosti pozneje ustvarjena misel Franceta Prešerna. Namreč zamisel o jeziku poezije, kakršno je imel v načrtu in ki je zanjo Čop uporabljal izraz "višji stil" ("der höhere Styl"),

nasproti pojmu "stil knjig, namenjen ljudstvu" ("Styl der für das Volk bestimmten Bücher"). Primerjajoč Prešernovo in Čopovo zamisel s Koruzovo razlago, se ponuja ocena, da najbrž ne gre za povsem isto problematiko. V prvem primeru, se zdi, poteka razmejitev bolj na intelektualni ravni, v drugem pa na socialni.

Tako moramo pač zaključiti z mislijo, da je raba slovenščine v 17. stoletju sicer gotovo omejena, da pa vendarle še ni vrednostno zaznamovana, kar predvideva splošno razširjena teza o komičnem učinku slovenščine v hrvaškem kulturnem okolju.

In kaj naj k tako poglobljenim razglabljanjem dodamo v tem trenutku?

Morebiti zgolj ponudbo, da se znova razmisli o jeziku Frankopanovega prevoda. Njegovo poznavanje slovenščine ni vprašljivo. Vprašljivo pa je njegovo znanje. Izražati se v preprosti, vsakdanji govorici, najbrž ni in ne more biti isto, kot pisati ali celo prevajati Molièra. Slednje namreč predvideva tudi, da Frankopanov prevajalski duh ne le sprevača francoske v neke druge besede, temveč da tudi misli po slovensko. Biti v nekem jeziku je več, kakor poznati samo njegov vokabular in sintakso, gre za obvladovanje jezikovnih funkcij, ki so znamenja notranjih razmerij in miselnega pojmovanja. Skratka: slovensko govoriti ali pisati, pomeni slovensko misliti. Prav proti temu pa se Frankopan največkrat pregreši z vpletanjem številnih kroatizmov, saj s tem dokazuje, da mu slovenski jezik ni tako domač, da bi ne le pisal, ampak tudi mislil v njem.

Povrh vsega na strani 188 drugega svežnja svoje rokopisne zapuščine svoj jezik označuje kot hrvaški. Vendar je treba pripomniti, da tako najbrž imenuje le tisti del svojega jezikovnega znanja, ki ga je podedoval po očetu in svoji ožji domovini. Ker pa govori o hrvaščini s posebnim poudarkom, je jasno, da mu le-ta zavzema osrednje in vodilno mesto na lestvici poznavanja raznih jezikov. Je torej, kljub siceršnjemu odličnemu znanju latinščine ali italijanščine, njegov najbolj domač jezik, jezik, ki se v njem pač lahko najbolje in najlaže izraža.

Od tod, iz dejstva, da je hrvaščina vendarle vodilni jezik jezikovno dobro razgledanega Frankopana pa do precej razširjenega mnenja, da mu je slovenščina, pač kot tisti hrvaščini sorodstveno najbližji jezik, pomenila le enega izmed hrvaških dialektov, ni daleč. Prav kakor ni daleč do teze, po kateri naj bi Frankopanova zmes obeh jezikov v prevodu Georgea Dandina pomenila namerno in zavestno ustvarjanje nekakšnega skupnega jezika. Nekaj takega želi podtakniti Slavko Ježić v delu *Život i rad F. K. Frankopana*, Zagreb 1921: "Kako je za svoj prijevod upotrijebio slovenački dijalekat, to vidimo, da je Frankopan i današnju generaciju pretekao, provodeći ono, što ona idejno zamišlja - on je u praksi prvi Jugoslovan u našoj književnosti."⁵² Povsem jasno je, v katerem grmu tiči zajec. Ideja jugoslovanstva, tako živa prav v prvih letih bivše kraljevine Jugoslavije, torej v času nastanka Ježićevega dela, je očitno speljala vprašanje slovenščine v Frankopanovem prevodu v slepo ulico. Takšna

razlaga spominja na znano zamisel o celjskih grofih, ki da so hoteli ustvariti nekakšno jugoslovansko državo. Pa jim, kot Nemcem pač, kaj takega verjetno nikoli ni padlo na um. Kot tudi Frankopan, ki o zadevi, kakršno mu skuša podtakniti - v uvodu že omenjena - kritika osebnega ali skupinskega interesa, ni nikoli niti sanjal.

Kakor koli že: slovenski in hrvaški premišljevalci si, ko premlevajo vprašanje Frankopanovega poznavanja in znanja slovenščine, pogosto skačejo v lase. Tako Filip Kalana želi dokazati, kako da je Frankopan odlično obvladal slovenščino: "Obvladal jo je tudi literarno: rabi jo v svoji pesmi *Fratri Putnici*."⁵³ S hrvaške strani je najglasnejši Slavko Ježić. Ježić ne zanika Frankopanovega znanja slovenščine, vendar meni, da je njegova slovenščina zelo blizu hrvaščini. Posebej za pesem *Fratri Putnici* pa se mu zdi, da "je u toj pjesmi slovenski jezik još bliži hrvatskom".⁵⁴ Ker Ježić začetek pesmi navaja, si ga za primerjavo oglejmo še mi:

*Dva fratra su zgudi stala,
ter skupa potovala
čez krajnsku deželju,
prišli su v goru strmu
drevovat v jednu krčmu,
majuč le tu želju.*

*Tam bila krčmarica
jederna ka ena srnica,
bela ino rumena.
Al pater takur joj pravi:
Oh ljuba, ti me ozdravi,
natur si rojena. . .*

Primerjajoč obe mnenji, se vendarle zdi, da je Frankopanov jezik, v tej pesmi, prav kakor v obravnavanem prevodu, okužena slovenščina. Že začetek pesmi nedvoumno priča, da je pisec Hrvat. Izda ga marsikatera beseda. Kljub vsemu pa je treba priznati, da se pišoči trudi, da bi ja izpadel čim bolj slovenski. Prispodoba "jederna ka ena srnica" je očitno slovenskega porekla. In očitno je Frankopan zelo pri srcu, saj nekaj takega pride tudi iz Budimodrovih ust v drugem prizoru obravnavanega prevoda: "Le ta Katrica, da me šentaj, bisna ka ena srnica ..." Ko bi iskali vzrok temu početju, skoraj ne bi mogli mimo misli, da gre za v tistem času ustaljen vzorec, za nekakšno stalno besedno zvezo, ki se je ljudem pač zdela zelo imenitna. Ker je slovenskega izvora, je Frankopan lepo in prav prišla za poživitev in čim bolj slovenski prikaz slovenske zemlje. Takih ustaljenih fraz v prevodu kar mrgoli: da te plentaj, da te hudič, buh vam lonaj, akur vam dragu, moj ljubi cartani, kurba šentana, žena ferdamana itd. itn. Očitno se je Frankopan posebej dobro priučil kletvic. Morebiti res v stiku s slovenskimi vojaki v bitki pri Bijelih stijenah 1663, ko je združena vojska pod poveljstvom Zrinskega hudo potolkla Turke. Sodeloval je baje tudi Valvasor.

No, kakor koli že: take ustaljene fraze so Frankopanu bile zelo pri srcu. Pri učenju tujega jezika si jih človek pač najprej zapomni.

Dva primera s tistim pregrešnim r- v tej pesmi (takur, natur) dajeta misliti. Tudi tu gre verjetno za neki ustaljeni vzorec, ki pa ga je Frankopan, vse tako kaže, napačno uporabljal. Zakaj?

Povzročitelji tovrstnih sprememb v jeziku so nemalokrat hudi zapleteni in jih ni tako enostavno določiti. Pomembem dejavnik so gotovo politične in socialne spremembe, ki vplivajo na glasovne kot morfološke spremembe. V tem smislu lahko opazujemo slovensko 17. stoletje. Gospodarske, socialne in politične razmere so se omajale, neurejene so postale tudi družbene institucije. Jezik je dobil bolj sproščeno pot.

V smislu nekoliko prej izrečene misli o dvojezičnosti kranjskega plemstva, ki naj bi se že v mladi dobi od služkinj naučilo slovenskega jezika, je gotovo omembe vreden dejavnik otrokova priučitev jezika. Otrok se glasov in po njih besed priuči na akustični osnovi, mogoče celo na fiziološki, če mu poleg sluha pomaga tudi vid (pri učenju ustnikov). Pri tem pa se pojavlja težava. Včasih se otroku le zdi, da je glas ali besedo pravilno posnel, v resnici pa se je od glasu odmaknil in tako besedo le približno pa seveda nepravilno podal. Take spremembe imenujemo substitucije. Frankopanov končni r bi torej prav lahko bil plod takega zamenjevanja. Frankopan se je od svoje matere in mačehe - kot ugotavlja Alojz Jembrih - naučil slovensko, vendar očitno ne najboljše.

Pomemben dejavnik je pri takem učenju moda. Moda pomeni navado, navada pa posnemanje nekega vzorca. Vzorec pa je lahko pravilen ali pa tudi ne. Frankopanovo pritikanje končnega r- predstavlja torej vzorec, ki v slovenščini sicer obstaja, a je tu očitno pretirano in napačno uporabljen.

Našteti dejavniki so bolj ali manj značilni za glasovne spremembe v jeziku. Ker pa po teh prihaja do sprememb v morfologiji, sintaksi in nasploh v leksiki, je treba omeniti še pomemben spreminjevalni dejavnik analogijo. Vse jezikovne spremembe zunanje narave so nastale po analogiji. Analogija pravzaprav ni prava sprememba, marveč je le analigočna odlika, narejena (sprememba po zunanosti, ne po bistvu) po nekem določenem vzorcu, ki v jeziku obstaja. Je pa po večini pojav našega tolmačenja, je narejena oblika, kjer je glavni dejavnik psihični moment. Kot že rečeno, vzorec pritikanja r- v slovenščini obstaja. Z njimi je označena oziralnost oblike.

Vse to so seveda le predvidevanja, ki pa vendarle potiskajo na površje zanimivo vprašanje: zakaj Frankopanovega pritikanja končnega r- ne bi bilo mogoče pojasniti s čisto jezikovnega, slovničnega stališča? Tako bi se moglo tisto, kar je v besedilu še najbolj čudno, če ne kar smešno, razložiti, kar bi seveda zadalo smrtni udarec tezi o komičnem učinku slovenščine v obravnavanem prevodu. Vendar tega v tem trenutku najbrž ni mogoče storiti z vso potrebno zanesl-

jivostjo, saj Frankopanovega neznanja ali, pa četudi nenamernih, zmot ne moremo z gotovostjo dokazati.

Opombe:

1. *Josip Vidmar, Literarni eseji, Dva komediografa, Ljubljana 1966 str. 30 - 34.*
2. *Primerjaj: "Molière a su faire vrai. Mais il a su en même temps faire comique"*
Gerge Lanson - Pierre Tuffrau, Histoire de la littérature française, Paris 1975, str. 252.
3. *George Lanson - Pierre Tuffrau, n. d. , str. 253.*
4. *Primerjaj: Molière na slovenskem odru, Akademija za gledališče radio, film in televizijo, Ljubljana 1975.*
5. *George Dandin sodi med manj znane Molièrove komedije. Jedro dramske fabule - socialno pogojen in zato tudi "raztrgan" zakon med bogatim, a starim kmetom Georgem Dandinom in mlado, radoživo Angeliko ("perverzna navika", jo imenuje Molière), hčerjo osiromašenega plemiča Sotenvilla - je znano že iz antike in srednjega veka (Aristofan: Oblaki, farsa o Georgeu Veauju).*
6. *Fran Ilešič: Grof F. K. Frankopan kot slovenski pisatelj, Ljubljanski zvon; XXVIII, Ljubljana, št. 8, str. 447.*
7. *Od izida Čandkovega katekizma leta 1615 do ponatisa Evangelijev inu listov 1672. leta ni izšla nobena slovenska knjiga.*
8. *Jože Koruza, Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča, J i S 1978/70, št. 8, str. 258-266.*
9. *F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929-38, str. ?*
10. *Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva, Celje 1973, str 138.*
11. *Fran Ilešič, n. d. , str. 447.*
12. *Najnovejša razprava o Frankopanovem prevodu je spod peresa Alojza Jembriha: Osurt na funkciju slovenskog jezika u Frana Krsta Frankopana, Obdobje baroka v slovenskem jeziku, knj. in kulturi, Ljubljana 1989, str. 315-333.*
Avtor je razpravo predstavil na mednarodnem simpoziju na to temo. Simpozij je potekal med 1. in 3. julijem leta 1987.
13. *Prim. : Molière na slovenskem odru, Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Ljubljana 1975, str. 32.*
14. *Tomo Matić, Iz hrvatske književne baštve, Odlomek Molièrova George Dandina u prijevodu F. K. Frankopana, Zagreb - Slavonska Požega 1970, str. 281.*
15. *Ivan Kostenčić je 1871. leta zbral in uredil Frankopanove pesmi in jih v Zagrebu izdal pod naslovom Vrtič. Pjesme Frana Krsta markeza Frankopana, kneza Tržačkoga.*
16. *Frankopan je dobro poznal latinščino, italijanščino, nemščino, celo madžarščino in, kar je za nas najpomembnejše, francoščino in slovenščino.*
Prim. : Slavko Ježić, Život i rad F. K. Frankopana, Zagreb 1921, str. 13-20.
17. *Fran Ilešič, n. d. , str. 447.*
18. *Slavko Ježić, n. d. , str. 76.*
19. *Tomo Matić, n. d. , str. 285.*
20. *Slavko Ježić, n. d. , str. 76.*
21. *Tomo Matić, n. d. , str. 285.*
22. *Ima dosta velik broj pjesama, kojih Kostrečić zbog lascivnosti nije ni uvrstio u svoje izdanje. Negda se mislilo da se time blati uspomena pjesnikova. S. Ježić, n. d. , str. 88.*
23. *Tomo Matić, n. d. , str. 282-285.*
24. *Josip Vončina, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb 1976, str. 198.*

25. Tomo Matić, n. d. , str. 288.
26. Josip Vončina, n. d. , str. 199.
27. Popoln naslov se glasi: *Garllic za čas kratiki. Sam Frankopan o njem pravi... "v kojem cvitja usakojaskih popivak nahode se."* Prav zaradi tega cikla ne ravno izvornih ljubezenskih pesmi je Kostrenčić zbirko Frankopanovih pesmi, ki jih je izdal 1871, poimenoval Vrtić.
28. Filip Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih, Novi svet 1948, št. 1-2, str. 41-45.*
29. *Ibidem.*
30. Jože Koruza, *Začetki slovenske posvetne dramatike in gledališča, JiS XXIV, št. 8, maj 1979, str. 261.*
31. Slavko Ježić, n. d. , str. 78.
32. Josip Vončina, *Zrinski, Frankopan, Vitezović, Izbrana djela, Zagreb 1976 (Pet stoljeća hrvatske književnosti 17) str. 187-188, 199.*
33. Alojz Jembrih, n. d. , str. 333.
34. Jože Koruza, n. d. , str. 262.
35. Alojz Jembrih, n. d. , str. 333.
36. Tomo Matić, n. d. , str. 285.
37. Tomo Matić, n. d. , str. 286.
38. Tomo Matić, n. d. , str. 287.
39. Slavko Ježić, n. d. , str. 80.
40. Tomo Matić, n. d. , str. 287.
41. Tomo Matić, n. d. , str. 290.
42. Tomo Matić, n. d. , str. 290.
43. Slavko Ježić, n. d. , str. 80.
44. "Proučevanje Ozaljskoga književnojezičnoga kruga" je Josip Vončina posvetil nekaj svojih zadnjih razprav, med njimi: *Jezičnopovijesne razprave, Zagreb 1979, str. 197-212; Jezični razvoj ozaljskog kruga, Filologija JAZU, knj. 7, Zagreb 1973, str. 203-237; Jezik ozaljskog kruga v knjigi Analize starih hrvatskih pisaca, Split 1977, str. 191-204, in Jezična baština, Split 1988, str. 228-229.*
45. Josip Vončina, n. d. , str. 198.
46. Josip Vončina, prav tam.
47. Josip Vončina, prav tam.
48. Jože Koruza, *K problematiki slovenskega prevoda, JIS, 1975/ 76, št. 4.*
49. Jože Koruza, prav tam.
50. Jože Koruza, prav tam.
51. Jože Koruza, prav tam.
52. Slavko Ježić, n. d. , str. 89.
53. Filip Kalan, n. d. , str. 46.
54. Slavko Ježić, n. d. , str. 90.

ZUR PROBLEMATIK DER SLOWENISCHEN SPRACHE IN FRANKOPAN'S ÜBERSETZUNG DES GEORGES DANDIN VON MOLIERE

Der kroatische Magnat Fran Krsto Frankopan übersetzte den Anfangsteil der Komödie Georges Dandin von Molière wahrscheinlich im Winter 1669-1670, in der Zeit also, als er sich auf die berühmte Verschwörung vorbereitete, gleichzeitig sich aber schon auf dem Posten des Krainer feudalen Herrn betrachtete.

Die Übersetzung ist noch deswegen von besonderem Interesse, weil Frankopan als Übersetzungssprache das Slowenische, und nicht seine Muttersprache, das Kroatische, wählte (Dramatik schrieb er auf kroatisch gar nicht). Gerade aus dem Grunde ist die Übersetzung schon seit gut hundert Jahren Gegenstand eines regen slowenisch - kroatischen Forschungskrieges.

In der Abhandlung wollen wir die Dimensionen der Übersetzung Frankopans darlegen (die erste Übersetzung Molières in den slawischen Literaturen!), dabei aber die grundlegenden Fragen, die sich dabei aufwerfen, zu Ende denken, nämlich: wer, wo, wann, wie und warum. Die Abhandlung stellt also weitgehend eine Zusammenfassung des bisher Bekannten dar, zugleich ist sie aber bestrebt, anhand der Sprachanalyse die bislang weniger erörterten Gesichtspunkte dieser noch immer strittigen Übersetzung zu beleuchten.

Das Ziel der Abhandlung ist klar: zu beweisen, dass Frankopan das Slowenische nicht zu humoristisch-komischen Zwecken verwendete, sondern es deswegen wählte, weil er sich bei seinen künftigen Untergebenen in Krain beliebt machen wollte. Es liegt also an der Hand, wie es in der allerneusten Abhandlung zu diesem Thema von Alojz Jembrih niedergeschrieben wurde, - dass es sich hier offensichtlich um einen "stylographischen Zug" handelt.

Marijan Smolik

DVESTOLETNIKA CELJSKEGA TISKARJA JENKA

Tiskarstvo v Celju je po doslej znanih podatkih staro nekaj več kot dvesto let: 1788 je začel tiskati Franc Anton Schütz v nekakšni podružnici ljubljanskega tiskarja J. Fr. Egerja.¹

V istih letih pa je od 1784 dalje v Celju kot knjigarnar in trgovec deloval Franc Jožef Jenko, ki je bil v letih 1788 in 1790 - 1791 tudi celjski župan.²

Prva znana knjiga Jenkove založbe so bile katehetične pesmi vojniškega župnika Gašperja Rupnika (1714 - 1790): Peisme od Kershanskiga vuka po versti tega Katechisma. Ignacij Kleinmayr je 1784 knjižico natisnil v Ljubljani, naprodaj ("se neide") pa je bila v Celju "per novem Bukvarju Fr. J. Jenko".

Dve leti pozneje je založil koroškega duhovnika Ožbalta Gutsmana (1725 - 1790) nemško pisani učbenik slovenskega jezika: Gründliche Anleitung die windische Sprache. . von selbst zu erlernen. Zilli 1786.

Manj znana je nemška polemična knjižica Franca Perka (1750 - 1799), župnika v Žičah, ki jo je Jenko založil istega 1786. leta: Unerwartete Antworten auf die Erzbischöflich= görzerischen Synodalfragen. Ker je bila njena vsebina pred leti že kar obsežno predstavljena, naj bo tu le omenjena, ker še ni bila natisnjena v Celju.³

Iz naslednjega 1787. leta je v evidenci iz nemščine preveden priročnik za duhovno oskrbovanje bolnikov: **Dobru opomineine na bounike...** Popisano na nemški jesik od **Jacoba Prennerja ...** Tudi ta knjižica je bila verjetno natisnjena v Ljubljani, založil in prodajal pa jo je "**V'Zellu, 1787.** Se najde per **F. J. Jenko**".

Jenkovi biografi navajajo, da je začel tiskati v lastni tiskarni leta 1791, čeprav je znan tudi podatek, da je dobil tiskarniško koncesijo že leta 1788.⁴

Med iskanjem Jenkovih knjig v celjski Knjižnici Edvarda Kardelja, kjer celjske tiske posebej hranijo, mi je prof. Božena Orožen dala na vpogled drobno knjižico iz leta 1790, na kateri je navedeno, da jo je v Celju Jenko ne samo založil, ampak tudi natisnil: "Zilli, mit F. J. Jenko' schen Schriften 1790".⁵

Na 15 straneh drobnega zvezka je natisnjen nemški prevod slovenske pridige, ki jo je v Novi Cerkvi (zdaj Strmec) svojim vernikom govoril župnik in dekan Jožef pl. Jakomini na šesto nedeljo po veliki noči pri cerkvenem slavlju v čast cesarja Leopolda II.

Jenkov tiskarniški prvenec (vsaj začasno mora veljati kot tak, dokler se morda ne najde še kakšna starejša knjiga) pomeni hkrati tudi dopolnitev življenjepisa Jakoba Jakominija,⁶ o katerem bo treba spregovoriti tudi še v nadaljevanju razprave. Knjižica pomeni najstarejšo izpričano zvezo obeh mož, ki sta sodelovala še pozneje in sta zaslužna za našo kulturo.

Iz naslednjega leta 1791 so znane štiri knjige iz Jenkove tiskarne in založbe. Slovenska je ponatis knjige, ki jo je beneficiat v Žalcu Anton Breznik (1737 - 1797) napisal kot priročnik za boljše gospodarjenje **Vezhna pratika od gospodarstva. . . V' Zellu**, Se neide per **Fr. Jos. Jenko 1791**. Knjiga je izšla že nekaj let prej (1789) v Ljubljani, a je bila še večkrat ponatisnjena.⁷ Ob primerjanju knjig, ki jih je izdal in tiskal Jenko, je mogoče dopolniti tudi podatek glede Breznikove knjige, na kateri ni zapisano, da jo je Jenko tudi tiskal. Ker pa je naslednja praktična slovenska knjiga, Janšev priročnik za čebelarje, na katerem je zapisano, da je bila "utisnena" v Celju, natisnjena z enakimi črkami kot Večna pratika, ni dvoma, da je tudi Breznikova knjiga Jenkov tiskarski izdelek.

Za slovensko kulturno zgodovino je pomembna naslednja nemško- slovenska knjiga, ki jo je pod imenom Georg Sellenko napisal župnik na Kalobju Mihael Zagajšek (1739 - 1827):⁸ **Slovennska grammatika** oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag. . . Zilli, mit Fr. Jos. Jenko'schen Schriften. 1791. V njej je bila "prvič v slovenski zgodovini uporabljena poleg nemščine tudi slovenščina (vzporedni tisk)".⁹

Istega leta je začel Jenko sodelovati z avstrijskim nemškim pisateljem Johannom von Kalchbergom (1763 ali 1765 - 1827), ki je bil v graškem semenišču gojenec ravnatelja, našega rojaka Gašperja Rojka.¹⁰ Kalchberg je napisal nemško dramatisirano zgodbo iz časa celjskih grofov: Die Grafen von Cilli, eine Begebenheit der Vorzeit. Von Johann von Kalchberg. Cilli mit Fr. J. Jenko'schen Schriften 1791. Pisec jo je posvetil grofu Janezu Nepomuku Edlingu, kot domnevnomu sorodniku celjskih grofov, česar drugi biografi ne omenjajo.¹¹ Kot kaže so zgodbo o Barbari Celjski radi prebirali,¹² ker je Jenko natisnil še drugi del o grofu Ulriku, knjigo pa je moral tudi ponatisniti in je druga izdaja izšla 1793 (gedruckt und verlegt bei Fr. J. Jenko. 1793).¹³

Oba dela Kalchbergove knjige sta obsegala nad 500 strani, še obsežnejše delo, ki ga je Jenko izdal in natisnil 1791 pa je bil latinski katehetski priročnik, ki ga je spisal že omenjeni Jakomini: **Doctrinae Christianae Expositio .. A Josepho Nob. de Jacomini ... Tomus I, Tomus II. Cillejae, in Typographia Jenko'nea 1791**. Najbrž je bila knjiga latinska zato, da bi jo mogli uporabljati

duhovniki tudi zunaj slovenskega ozemlja, saj je razlagala novi avstrijski katekizem. Knjigo v dveh zvezkih s 520 stranmi je npr. škof Slomšek zelo hvalil, slovenski prevod pa je izšel šele leta 1801 (Andrej Reya) v Ljubljani, prav tako v dveh zvezkih.¹⁴

Jakominijevo delo je bila (poleg Kalchbergove) prva Jenkova knjiga, ki naj bi našla pot tudi zunaj ožjega celjskega okoliša. O tem pričuje tiskano latinsko vabilo naročnikom, ki ga je septembra 1790 podpisal avtor Jakomini. Poslali so ga vodstvom škofij po monarhiji s prošnjo, naj bi se naročniki oglasili v šestih tednih, da bo tiskar Jenko lahko določil naklado. Cena knjige na 680 straneh (v resnici je bilo v dveh delih nato le 520 strani) je bila za naročnike določena 1 goldinar in 15 krajcarjev.¹⁵ Žal ni znano, kako se je posrečila ta akcija za pridobivanje naročnikov, ki je bila skupno delo avtorja in založnika. Pričuje pa o velikih načrtih celjskega tiskarja, ki je pozneje podvzel še obsežnejše založniške prijeme, morda tudi zaradi uspeha pri tej knjigi.

Iz leta 1792 je bila doslej znana le ena knjiga iz Jenkove tiskarne, že omenjeni slovenski prevod čebelarskega priročnika, ki ga je v nemščini na Dunaju napisal Anton Janša (1734 - 1773): **Anton Janshaja Zessarskiga Zhebellarja Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje... Od Joannesa Golitschnika. V'Zelli Utissnenu**, inu se najde per Fr. Jos. Jenko 1792. Prevajalec Goličnik (1737 - 1807) je bil župnik v Grižah. Ob tem lahko poudarimo pomembno slovensko preporodno vlogo, ki jo je tiskar Jenko opravljal s tem, da je omogočil piscem iz okolice Celja, da so svoje knjige lahko objavljali in niso ostale v rokopisu kot mnogo drugih del iz tega časa.¹⁶

Za to leto navajajo viri izid še ene knjige iz Jenkove tiskarne, ki pa je doslej še ni uspelo najti.¹⁷ Nemški govor ob smrti cesarja Leopolda II "Trauerrede auf Leopold den Zweyten, römischen Kaiser" je imel Johann Nepomuk Schwerdling (1738 - 1833), ki je bil od leta 1790 do 1798 profesor pastoralke in moralke na teološki akademiji v Zagrebu in mu je Jenko naslednje leto ponatisnil nekaj knjig.

V novo urejeni knjižnici minoritskega samostana na Ptujju je bibliotekar prof. Jakob Emeršič pred kratkim našel še eno doslej neznano Jenkovo knjigo iz tega leta.¹⁸ Nemški matematični priročnik je napisal Andreas Eggerer: *Andreas Eggerers gänzlich erschöpfte Rechenkunst in Ziffern nach allen ihren Theilen als ein theoretisch=praktisches Lehrbuch für Lehrer und Lernende*. Zilli und Leipzig, gedruckt und verlegt bey Franz Joseph Jenko. 1792. V uvodu, podpisanim v Celju 10. maja 1792, avtor omenja, da je izdal že več matematičnih priročnikov, ki so doživeli več izdaj, zato upa, da bo nova knjiga še bolje sprejeta.

Na naslovnici je kot kraj izdaje poleg Celja naveden še Leipzig, zadaj v knjigi pa je list s seznamom knjig (cenik), ki jih je mogoče kupiti pri Jenku v Celju in v Graffovi knjigarni v Leipzigu. Navedene so tudi slovenske knjige: Japljevo Sveto pismo I. in II. del Nove zaveze (1784 - 1786) in Zagajškova Slovenska

gramatika (1791), latinski sta Jakominijevo delo (1791) in liturgični proprij (vložek molitev) za lavantinsko škofijo (1790). Seveda ne manjka Kalchbergova knjiga o Celjskih grofih (izdaja 1792, ki je npr. v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani). Zadnja je Eggererjeva matematika. Pri nobeni ni zapisano, kdo jo je založil ali natisnil in tako ni mogoče kar reči, da so navedene samo knjige iz Jenkove založbe, saj Sveto pismo nedvomno ni njegovo. Povezava s knjigarno v Leipzigu pa razodeva, da je Jenko znal trgovati s knjigami.¹⁹

Leta 1793 je svoje podjetje še razširil, vendar je nekaj ugotovljenih knjig znanih za zdaj le iz katalogov.

Druga izdaja Kalchbergovih Celjskih grofov je bila že omenjena.

V knjižnici v Celju je ohranjena nemška tragedija iz časa križarskih vojn: Kent. Ein ritterliches Trauerspiel in fünf Aufzügen. Veränderte Ausgabe. Mit einem Titelkupfer. Cilli, 1793. Avtorja nemška bibliografija ne pozna, pač pa starejši natis iz Leipziga leta 1782.²⁰ Jenkovi ponatisi knjig, ki so drugod že doživele uspeh, so se ponavljali tudi v poznejših letih.

Verjetno so ponatisi tudi tiste knjige, ki so izšle v zbirki Damenbibliothek für Stadt und Land, ki jih doslej ni bilo mogoče najti v naših knjižnicah, nemška bibliografija pa pozna Jenkovo knjižno zbirko s tem naslovom, v kateri so izšle štiri knjige.²¹

Morda ga je uspeh z izdajo Jakominijeve katehetične knjige spodbudil, da je v tem letu ponatisnil cesarske odloke, ki so urejali cerkveno področje in jih je zbral že omenjeni profesor Schwerdling. Po prvotni dunajski izdaji so jih ponatiskovali različni tiskarji, Jenko naj bi natisnil pet zvezkov.²² V naših knjižnicah je menda povsod samo en zvezek, toda v njem je natisnjeno opozorilo, da so drugi zvezki že, nekateri pa še bodo izšli: Praktische Anwendung aller unter der Regierung ... Leopolds II. für die gesammten Erblände in geistlichen Sachen, Publico Ecclesiasticis ergangenen Verordnungen in einer systematischen Ordnung herausgegeben von Johann Schwerdling ... Cilli, in der Franz Joseph Jenko'schen Buchhandlung. 1793. Na naslovnem listu te knjige je ob avtorjevem imenu tudi podatek, da je tajnik zagrebškega škofa.²³

To leto pa je Jenko zasnoval svoje največje tiskarsko in knjigotrško "podjetje", zbirko priročnikov za duhovnike s skupnim naslovom Kleine gewählte Bibliothek für Seelsorger. Ker je v prvi izmed objavljenih in ohranjenih knjig natisnjeno tudi opravičilo, zakaj se je izid obljubljenih knjig zakasnil, je iz tega mogoče razbrati njegov načrt. Opravičilo je datirano 21. decembra 1793, navedeno pa je, da je bila zbirka napovedana v začetku leta. Vsaka dva meseca naj bi izšel paket knjig, za katere morajo prednaročniki plačati po en goldinar. Obvežejo se prevzeti dvanajst paketov, potem pa lahko nadaljujejo ali prekinejo naročniško razmerje. V opravičilo zamude pri tiskanju prvega paketa, v katerem so štiri knjige, je Jenko navedel, da so priporočila posameznih škofov in

vlade v Lwowu (Lemberg) povzročila vedno nova naročila in so morali dotiskovati pole že tiskanih knjig prvega paketa. Čas za prednaročilo je Jenko podaljšal do konca februarja 1794. Tistim, ki bodo pridobili osem naročnikov, je obljubil deveti komplet kot nagrado.²⁴

Jenko je dobro ugotovil, da duhovniki potrebujejo primernih in cenениh knjig, zato je v zbirki izšlo vsaj 13 del,²⁵ ki so večinoma ponatise drugod objavljenih spisov, nekaj pa jih je najbrž izvernih. Razen enega, cerkvenopravnega dela, so vsa nemška, izhajala so od 1794 do 1796, v knjižnicah so nekateri zvezki ohranjeni z naslovnim listom zbirke, drugi pa so brez serijskega naslovnega lista, kar otežuje ugotavljanje števila knjig v zbirki.

Zaradi teh naslovnih listov so v celjski knjižnici že 1958 postali pozorni na Jenkovo zbirko. Takratni upravnik Vlado Novak je iskal pojasnil v Semeniški knjižnici v Ljubljani, kjer pa v starem fondu ni bilo skoraj nobene Jenkove knjige. V naslednjih letih se je ta zbirka povečala in je ob letošnji dvestoletnici prvega znanega Jenkovega tiska mogoče rekonstruirati precejšen del te zanimive zbirke, čeprav bo treba kdaj pozneje povedati kaj več o vsebini posameznih knjig in celotne zbirke.

Prvi zvezek je delo domačega avtorja, takrat na Dunaju živečega bivšega cistercijana iz Stične Ignacija Fabianija. Na Dunaju je izšla njegova moralka, Jenko pa je natisnil krajši povzetek te knjige: Grundriß der christlichen Moral, nach den vom Herrn Abte von Fabiani herausgegebenen Grundzügen der christlichen Sittenlehre ... Cilli, bey Franz Joseph Jenko, 1794.²⁶

Druga knjiga v zbirki z ohranjenim serijskim naslovnim listom je pridigarski priročnik, ki ga je napisal Georg Aloys Dietl: Homilien über die sonntäglichen Evangelien.²⁷

Tretje delo je nekakšna homiletična psihologija - spodbude, kakšen naj bo cerkveni govornik, pridigar: Bonaventura Andress, Von der Welt- und Menschenkenntniss des Predigers.²⁸

Kot četrto navaja Jenko knjigo s katehetičnega področja: Georg Jakob Pauli, Entwurf einer katechetischen oder populären Theologie,²⁹ v celjski zbirki pa ima številko 4 anonimna knjiga duhovne teologije: Unterweisung zur Glückseligkeit nach der Lehre Jesu. Neueste mit Zusätzen vermehrte Auflage.³⁰

Številka 5 mi ni znana, ohranjena pa je številka 6, ki vsebuje moralistične spodbudne pridige: Dr. G. Leß, Die Lehre von der christlichen Mässigkeit und Keuschheit, in zwölf Predigten.³¹

Sedma je priročnik, ki z odstavki iz Svetega pisma spodbuja h krepostnemu življenju: C. F. Schneider, Wörterbuch über die Biblische Sittenlehre.³²

Osma knjiga je obsežna razlaga velikega katekizma v 5 zvezkih, ki je izšla v letih 1794 in 1795, napisal pa jo je Johann Nepomuk Lang: Erklärungen über den Grossen Katechismus.³³ Ob tem delu se zbuja vprašanje, zakaj je Jenko natisnil to delo namesto morda nemškega prevoda Jakominijeve latinske knjige, ki jo je izdal tri leta prej?

V istih dveh letih so izšla tri dela, katerih zaporedne številke v zbirki niso znane: Gregor Köhler, Anleitung für praktische Seelsorger am Kranken- und Sterbebette³⁴ in istega avtorja Anleitung zum praktischen Unterricht künftiger Seelsorger.³⁵ Johann Baptist Depisch pa je prispeval dva zvezka pridig: Kurze Homilien zur Erklärung des Wortverstandes der gewöhnlichen Sonn- und Festtagsevangelien.³⁶

V letu 1795 so kot 11. zvezek v zbirki izšle štiri knjige latinske razlage cerkvenega prava, ki jo je napisal Van Espen (Zeger Bernard) in je doživela veliko ponatisov in predelav: Jus Ecclesiasticum. Jenko je natisnil besedilo, ki ga je priredil Benedictus Oberhauser.³⁷

Zadnja doslej znana knjiga, ki verjetno sodi v Jenkovo teološkopastoralno zbirko, je 1796 natisnjen spis lavantinskega duhovnika Paula Kotscheerja: Homiletische Früh-Lehren auf alle Sonntage des ganzen Jahrs.³⁸

Lahko razumemo, da je Jenko ob tako zavzetem in hitrem tiskanju dovolj obsežnih teoloških knjig, ki samo v glavni zbirki obsegajo nad 6. 000 strani, nekoliko zanemaril izdajanje slovenskih knjig. Pozabil pa nanje ni, ker je 1794 izšla knjižica z razlago in molitvami za križev pot: **To terpleine inu smert nashiga gospoda Jesusa Kristusa** s'nemshkiga na slovensku prestavlenu od Joannesa Shimonza Benefiziata v Rushah. V **Zelli** Utisnenu, inu se najde per Fr. Jos. Jenko 1794.³⁹ Janez Šimonc (1730 - 1804), beneficiat v Rušah, je s prevodom molitev pri križevem potu predstavnik t. i. "janzenističnega" (jožefinskega) križevega pota, ki se je naslanjal samo na svetopisemske prizore iz Jezusovega trpljenja. Izmed starih postnih pesmi je v knjižici ponatisnjena tudi Paglovčeva pesem Premisli, o človek grešni.

Iz leta 1796 pa je doslej zadnji znani Jenkov tisk anonimni molitvenik in pesmarica Molitve inu hvale pesmi.⁴⁰ Neznani prireditelj je v knjižici objavil nov prevod predpisane mašne pesmi Bog! V prahu pred tabo leži. Zanimiva so navodila, kdaj naj slovenske kitice pojejo pri sicer latinski maši in kaj naj ljudje tiho molijo, kadar duhovnik glasno moli ali poje.

Obe knjižici sta ohranjeni le v nekaj izvodih, ob čemer se lahko vprašamo, zakaj so knjige, ki so stare komaj dvesto let, take redkosti. Prav tako kot slovenske so tudi nemške in latinske knjige iz Jenkove tiskarne ohranjene v malo izvodih (NUK v Ljubljani ima eno samo, UKM v Mariboru pa nima vpisane nobene knjige iz Jenkove teološke zbirke!). Morda je pravi odgovor v tem, da te knjige niso bile namenjene zbiralcem, ampak praktičnim uporabnikom. Grafično niso

bile posebno lepe, tiskane so bile na cenemem papirju, izhajale so v broširanih zvezkih in so si naročniki dali knjige vezati po lastnem okusu in v skladu s svojimi možnostmi.⁴¹ Ker se je teologija tudi v tistem času kar hitro spreminjala in so vsakih nekaj let založniki ponujali nove izdaje, so pač stare zavrgli. Molitvenikov pa tudi nihče ni hranil načrtno in so novi dosledno zamenjevali stare. V naših knjižnicah nimamo niti izdaj iz dvajsetega stoletja.

Vsaj nekaj je treba povedati tudi o Jenkovih sodelavcih. Ne moremo si namreč misliti, da bi tiskar sam znal iz tedanje obsežne teološke literature izbrati najboljša dela, kar zlasti velja za Jenkovo glavno zbirko. V poštev bi prišle tri osebe takratne slovenske družbe.

Prvi bi bil Blaž Kumerdej (1738 - 1804). V zvezi z Jenkom je nanj mislil France Kidrič ob pisanju pregleda slovenskega slovstva,⁴² ker je bil v letih 1786 - 1792 v Celju okrožni šolski nadzornik. Lahko si mislimo, da je vplival na duhovnike, ki so pripravili slovenske knjige za Jenkovo založbo, vendar tudi to ni nujno. Ob izidu Rupnikovih pesmi (1784) in ob izbiranju Gutsmanovega učbenika, ki je izšel 1786, Kumerdeja še ni bilo v Celju, ob Breznikovi pratiki pa je Jenko sam utegnil zaslutiti dober posel, če jo ponatisne. Goličnikov prevod Janševe čebelarske knjige bi ostal edina knjiga, ki bi jo Kumerdej mogel spodbuditi.

Drugi bi bil lahko Johann N. Schwerdling (1738 - 1833). Teolog, rojen na Dunaju, kjer je objavil pomembno zbirko cerkvenopravnih dokumentov in se je nato za osem let ustalil v Zagrebu (1790 - 1798), bi utegnil povezati Jenka s takratno avstrijsko knjižno proizvodnjo. Dokazano znanstvo obeh že leta 1792 ob natisu pridige (za katero pa ne vemo, kje je bila govornjena, dokler ne najdemo kakega izvoda), bi omogočalo to domnevo. Tudi ponatis njegove obsežne zbirke v letu 1793 bi časovno ustrezal za domnevo tesnejših stikov, saj tudi pot iz Zagreba do Celja ni bila pretirano dolga.

Tretji je Jožef plemeniti Jakomini (1755 - 1830), ki je bil kot dekan v Novi Cerkvi krajevno še bližji Celju, z Jenkom pa sta dokazano sodelovala že leta 1790, ko mu je Jenko natisnil v nemščino prevedeno slovensko pridigo. Zlasti se je poslovno sodelovanje pokazalo ob izdaji Jakominijevih latinskih katehez. Anton Martin Slomšek nam je v življenjepisu Jakominijevega prevajalca Reya⁴³ razložil, kako da sta v daljni Furlaniji rojena duhovnika prišla v službo v okolico Celja. Pravi, da je bilo v 18. stoletju na Štajerskem malo duhovniških poklicev, ker pa so župnije okrog Celja bile še del goriške nadškofije, so župniki hodili v furlanski Videm iskat mlade duhovnike in jih pripeljali v slovenske župnije. Jakomini, ki je bil plemenitega rodu, je sicer že kot otrok spoznal Celje, študiral pa je v latinskih šolah v Ljubljani in v Rimu.⁴⁴ Prevajalec Reya pa je kot popoln tujec postal slovenski pisatelj, čeprav ni dosegel tako dovršene stopnje kot npr. njegov mlajši sodobnik Franc Veriti.⁴⁵

Rimski doktor teologije Jakomini je mogel Jenku svetovati knjige, ki niso bile izrazito janzenistične, kakor so jih tedaj v velikih množinah tiskali drugi tiskarji v Avstriji in Nemčiji.⁴⁶

Letošnja dvestoletnica prvega Jenkovega tiska, ki je prav Jakominijeva pridiga in 160 let od Jakominijeve smrti je priložnost, da nekoliko dopolnimo življenjepisa obeh, za Celje in njegovo okolico zaslužnih mož.⁴⁷

Za nadaljnje raziskovanje bodo ti podatki lahko opora, kajti ni dvoma, da se po knjižnicah skriva še marsikaj, vendar ob pripravi članka nisem imel dovolj priložnosti za iskanje po naših in še manj po avstrijskih knjižnicah.

Opombe:

- 1 *Prim. Branko Berčič, Tiskarstvo na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 98 - 99; Slovenski biografski leksikon III, Ljubljana 1960 - 1971, str. 247 - 248 (=SBL). Ni znano, da bi natisnil kakšno knjigo.*
- 2 *Prim Branko Berčič, n. d. str. 99 - 100; SBL I, Ljubljana 1925 - 1935, str. 398 - 399; Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, Celje 1971, str. 389 in 655. Za zdaj še ni znano, kje je bil Jenko doma, kdaj je bil rojen in kje je umrl.*
- 3 *Prim. Marijan Smolik, Franc Perko, prvi špitalski župnik v žičkem samostanu, v: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228 - 1978, Maribor 1978, str. 218 - 227.*
- 4 *Prim. Branko Berčič, n. d. str. 99. V tem letu je tiskal slovenske knjige, Janko Orožen, n. d. str. 389 in 655 pa navaja, da je dobil tiskarniško koncesijo že 1788.*
- 5 *Brošura v marmoriranem knjigoveškem papirju ima 15 strani, v njej je zapisano, da so jo 1975 kupili za 15 dinarjev. Zdaj ima signaturo R 179.*
- 6 *Prim. SBL I, str. 370; Primorski slovenski biografski leksikon I, Gorica 1981, str. 564 - 565 (=PSBL) navaja več podatkov, te pridige pa tudi ne pozna.*
- 7 *Prim. SBL I, str. 59. Celjski ponatis ima 92 strani.*
- 8 *Prim. SBL IV, str. 741 - 742 (Ljubljana 1980 -).*
- 9 *SBL IV, str. 742. Priponiti je treba, da je tako izšel tudi Japljev prevod katekizma: Ta veliki katekizem s prašanjami in odgovori, Ljubljana 1779 in še ponatis 1809 (prim. SBL I, 382).*
- 10 *Prim. Constant von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, Wien 1856 - 1891, zvezek X, str. 379 - 383 navaja rojstno letnico 1763, Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums 1700 - 1910, Bd. 72, München 1981, str. 9 (=GV) pa letnico 1765. O Gašperju Rojku prim. SBL III, str. 129.*
- 11 *"Erhabner Graf! Ich nehme mir die Freiheit, Ihnen dieses Buch in tiefer Ehrfurcht zuzueignen. . ." da ich "in dieser wahren vaterländischen Geschichte Belegenheit fand, Einen Ihrer edlen Ahnen in das Andenken der Menschen zurückzuführen. . ." O tem Edlingu prim. SBL I, 146 - 149 in PSBL I, 324 - 325; v Enciklopediji Slovenije 2 (Ljubljana 1988) je na str. 416 samo omenjen.*
- 12 *VGV, n. d. str. 9 navaja več izdaj tega dela in ga imenuje "Dramatisierter Ritterroman", v katerem so orisane "zum Theil frech und üppig. . . die Liebschaften der Barbara, zweiten Gemahlin Kaiser Sigismunds, einer berühmigten Messaline".*
- 13 *V Ljubljani (NUK), Mariboru (UKM) in Ptuj (Študijska knjižnica) je več izdaj te knjige, ni mi pa znano, če je pri nas kdo študiral ta prikaz dela slovenske zgodovine.*
- 14 *Anton Martin Slomšek (Drobtinice 1857, str. 128 - 129): "Andrej Reja (!) so, če ravno na pol Lah, katerim je latinska, laška in nemška beseda bolj gladko tekla od slovenske, . . . Jakominov mnogo hvalen katekizem v domačem jeziku Slovencom dali. . . Slovenska beseda v tih*

- koristnih bukva, če ravno še ne otesana, je za tisto dobo razumevna in prijetna, ter kaže moža močnega duha in zdrave besede, ktiri ne zaostane v omiki ljudstva."
- 15 *Preganjen list (4 strani) se je v Semeniški knjižnici v Ljubljani ohranil iz zbirke antikvarja Šajna. Jakomini je razložil, kakšna je vsebina dela, ki ga je odobrila dunajska dvorna cenzura. Cena je nizka zato, ker pri tem ne gre za dobiček, ampak za uslugo duhovnikom in vernikom v korist. Vabilo je bilo poslano škofijskim ordinariatom, da bi ga posredovali svojim duhovnikom. Po izidu je bila cena za oba zvezka 1 goldinar in 45 krajcarjev ali v Nemčiji 1 tolar in 4 groše, kakor je objavljeno v ceniku, tiskanem leta 1792 (prim. našo op. 18).*
  - 16 *Prim. France Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Ljubljana 1929 - 1938, zlasti na str. 344 - 346. Seveda so ga zanimale samo slovenske knjige iz Jenkove tiskarne in založbe.*
  - 17 *Prim. Constant von Wurzbach, n. d. zvezek XXXII, str. 376 - 378.*
  - 18 *V pismu 18. aprila 1990 mi je poslal kopijo naslovne strani in cenika, za kar se mu lepo zahvaljujem. Prim. njegovo poročilo o knjižnici v zborniku Minoritski samostan na Ptuj 1239 - 1989, Ptuj, Celje 1989, str. 365 - 388 in knjižico: Jakob Emeršič, Minoritska knjižnica na Ptuj, Sostro 1989, str. 44.*
  - 19 *V že omenjeni nemški bibliografiji GV (gl. op. 10), je pri več knjigah iz Jenkove tiskarne kot kraj izdaje razen Celja naveden tudi Leipzig. Eggererjeva knjiga je edina, ki je pri nas ohranjena, vse druge, o katerih bo še govor v nadaljevanju, tega ne poznajo.*
  - 20 *Celjski izvod, ki ima 95 strani in je vezan v novejšem času, ima signaturo R 261. Bibliografija GV, zvezek 74 na str. 219 navaja to izdajo poleg še starejše, tiskane v Leipzigu 1782. Avtor ni označen.*
  - 21 *GV, zvezek 27, na str. 80: Damenbibliothek für Stadt und Land, im Winter und Sommer. 4 Bde mit Kupfer 8° Cilli 1793 Jenko. Ker naše knjižnice večinoma nimajo zbirnih listkov za knjižne serije, bo mogoče slučajna najdba odkrila katero izmed štirih Jenkovih knjig.*
  - 22 *Prim. Constantin von Wurzbach, n. d. (gl. op. 17).*
  - 23 *"Von Johann Schwerdling, Titular-Domherrn von Königgrätz, kön. öffentl. ordentlicher Lehrer der Moral- und Pastoral-Theologie an der k. Akademie, und Sekretär Sr. Excellenz des hochwürdigsten Herrn Bischofs zu Agram". Zagrebški škof je bil tedaj Maksimilijan Josip Vrhovac. Izdajatelj (Jenko) v uvodu (Vorrede) omenja, da izdaja ta zvezek zaradi dobrega sprejema prejšnjih, na koncu pa obljublja še nadaljevanje.*
  - 24 *Jenkovo sporočilo na dveh straneh je ohranjeno v začetku Fabianijeve knjige (I. zvezka te zbirke) v Semeniški knjižnici v Ljubljani (signatura N II 1a). Nekdanji spiritual in zato tudi knjižničar te knjižnice Janez Zalohar (1792 - 1872) jo je kupil 1815, ko je bil v četrtem letniku. Pozneje so knjigo samo hranili, v katalog je bila vpisana šele po 1958, ko so iz Celja vpraševali po Jenkovi zbirki teoloških knjig, vendar se tam po 1973, ko sem jim poslal prepis Jenkovega besedila, niso več zanimali za te knjige. Ta knjiga v Semeniški knjižnici pa nima serijskega naslovnega lista tako, da brez celjske "spodbude" ne bi vedeli, da je Jenko zasnoval zbirko z določnim naslovom in da so knjige res izhajale.*
  - 25 *V bibliografiji GV, zvezek 15 je na str. 159 opis: Kleine gewählte Bibliothek für Seelsorger 13 Bände 1794 - brez ohranjenih knjig ne bi mogli vedeti, da gre za Jenkovo zbirko. Upam, da bo mogoče najti v knjižnicah še več knjig te zbirke, mogoče več kot v Sloveniji po avstrijskih in nemških knjižnicah.*
  - 26 *Ignacij Fabiani je bil po Marku Pohlínu (Bibliotheca Carnioliae, Ljubljana 1862, str. 18) Ljubljančan, umrl na Dunaju 1794; po navedbah Jožeta Gregoriča (Cistercijani v Stični, Ljubljana 1980, str. 178) pa naj bi živel od 1749 do 1791. Ker v SBL članke o njem ni, naj bo tu navedeno, da je 1769 na univerzi v Gradcu dosegel teološki bakalavreat (prim. Primož Simoniti, Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis, Zagreb - Ljubljana 1972, št. 79), da je na Dunaju 1789 izdal delo: Grundzüge der christlichen Sittenlehre, po katerem je neznan svetni duhovnik iz škofije Würzburg (navedba na naslovnem listu) priredil knjigo, ki jo je natisnil Jenko. To knjigo je prevedel že omenjeni (gl. op. 8) Zajajšek v slovenščino, a se je rokopis izgubil (navaja tudi France Kidrič, n. d., str. 344). Za zbirko virov cerkvene zgodovine Austria sacra je prispeval poglavje o Stični (prim. Pohlín, n. d.) Dunajska izdaja knjige ima*

- 207, celjska pa 223 + (5) strani. Delo slovenskega razsvetljenskega teologa bi zaslužilo podrobnejšo raziskavo in oceno.
- 27 *Knjiga je bila v Celju, a mi ni bila dostopna. Str. 234.*
- 28 *Isti podatek. Obe s serijskim naslovnim listom. Str. 64.*
- 29 *Bila je v Celju, a brez serijskega naslovnega lista. Str. 64.*
- 30 *Celjski izvod ima signaturo R 278, broširan s črnimi grafičnimi ornamentami na sivem ozadju. Pod naslovom ima dostavek: Neueste mit Zusätzen vermehrte Auflage. Str. 135*
- 31 *Ta knjiga je v Semeniški knjižnici v Ljubljani edina s serijskim naslovnim listom, je vezana v rjavo usnje s serijsko številko na hrbtu in nalepljenim usnjem serijskim naslovom Bibliothek für Seelsorger. Izvod je bil do leta 1945 v knjižnici zavoda Marijanišče v Ljubljani. Ohranjen je tudi (začasni) list s tiskarjevim poročilom o izhajanju in navodilom knjigovezu, naj veže knjigo šele po izidu vseh snopičev (Lieferungen). Str. 304.*
- 32 *Izvod v Celju ima serijski naslovni list, v Semeniško knjižnico pa smo ga dobili iz Marijanišča, a brez serijskega naslovnega lista. Str. 322.*
- 33 *Izvod v Celju ima serijski naslovni list, ljubljanska dva izvoda sta brez njega. Prvi del (Von dem Glauben) in drugi del (Von der Hoffnung) sta izšla 1794, tretji (Von der Liebe), četrti (Von den hl. Sakramenten) in peti (Von der christlichen Gerechtigkeit) so izšli 1795. Str. 248 + 103 + 275 + 214 + 182, skupaj 1. 022. Zvezki so označeni kot druga izdaja.*
- 34 *Edina knjiga, ki je razen v Celju in Semeniški knjižnici v Ljubljani (dobili iz Šmartnega pri Kranju) tudi v NUK (prvotno v knjižnici novega jezuitskega samostana na Zrinjskega cesti). Izdaja je označena kot "najnovejša" (Neueste Auflage). Str. 182.*
- 35 *Knjiga je označena kot najnovejša in s cesarskimi odloki dopolnjena izdaja, sklicuje se na Schwerdingov priročnik teh odlokov, ki da so izšli na Dunaju in pri Jenku v Celju. Str. 263.*
- 36 *Izvod v Celju ima signaturo R 299; imeli so delo tudi v Marijanišću v Ljubljani (ohranjen katalog v Nadškofjski knjižnici v Ljubljani). Str. 596 + 674 + (6).*
- 37 *Obsežni kanonistični priročnik ima v Celju ohranjen serijski naslovni list, v Semeniški knjižnici v Ljubljani (še v starem katalogu iz sredine 19. stoletja) pa je brez njega. V uvodu je omenjeno, da je poglavje o zakonskem pravu popravljeno v skladu z avstrijsko zakonodajo, pri čemer se prireditelj sklicuje na našega rojaka, profesorja v Gradcu, Franca Gmeinerja (1752 - 1824). Vsi štirje deli imajo: I (De personis ecclesiasticis), 505 str., II (De sacramentis), 408 str., III (De bonis ecclesiasticis), 511 str., IV (De iudiciis ecclesiasticis), 402 str., skupaj str. 1. 826.*
- 38 *V Celju (signatura R 151) je ohranjen samo prvi del nedeljskih katehez še neznanega štajerskega duhovnika. Str. 208.*
- 39 *Knjižica ima 44 strani, dostopna pa je samo v mariborski univerzitetni knjižnici, a tam v dveh izvodih (sign. 27682 in 28002 - vezana skupaj z Mazanguyjevo Sveto mašo iz leta 1795). France Kidrič, n. d., str. 346 navaja med Jenkovimi slovenskimi tiski iz leta 1794 tudi Življenje sv. Marjete Kortonske, vendar ga v nobeni knjižnici nisem uspel najti.*
- 40 *Izvod je v NUK s signaturo 10159. Str. 32.*
- 41 *Sproti so bila omenjena navodila knjigovezom, kako naj vežejo posamezne knjige, ki niso mogle izhajati kot cele knjige, ampak v manjših snopičih - nekaj je ohranjenih tudi v knjižnicah. Le tako je mogel Jenko prodajati obsežna dela za nizko ceno in stalnim naročnikom.*
- 42 *Prim. France Kidrič, n. d. str. 254 - 255.*
- 43 *Gl. našo op. 14.*
- 44 *Prim. Anton Martin Slomšek, Drobtinice 1857, str. 128: "Imeniten pridigar in učenik so obsežen herš. kat. nauk po latinsko spisali, učenikom duhovskim v pomoč, razlagati prav obsežno keršanske nauke. Ali katehizm po latinsko še tako zverstno in čedno spisan Slovencu malo pomaga, kateri latinšine clo ne zna, in tudi učitelju slabo služi, ki v domačem jeziku mojster ni, in takih je bilo tisto dobo malo" (nadaljevanje o Rejevem prevodu gl. op. 14).*
- 45 *Prim. Marijan Smolik, Franc Veriti ali Jožef Burgar? v: Jezik in slovstvo, 26, 1980/81, str. 158 - 163; SBL IV, str. 510 - 411.*

- 46 *Prim. seznam v Avstriji od 1760 do 1795 izdane janzenistične teološke literature v knjigi: Peter Hersche, Der Spätjansenismus in Österreich, Wien 1977, str. 407 - 419. Med njimi je samo Van Espen, ki ga je ponatisnil tudi Jenko, vsi drugi v Celju ponatisnjeni avtorji pa ne sodijo v to skupino (Herscheju ni bila dostopna celjska izdaja Van Espena).*
- 47 *V župnišču v Novi Cerkvi (Strmec) je ohranjena bogata knjižnica, v kateri je precej del še iz Jakominijevega časa. Upal sem, da bo med njimi tudi kak Jenkov tisk, a ga menda ni. V eni izmed cerkvenopravnih knjig s podpisom lastnika Jakominija pa je vlepljen njegov tipografski ekslibris: Ex libris Josephi nobilis de Jacomini Decani & Commissarii Neukirchensis 1782. (Knjigo Examen Episcoporum. . . je spisal Hieronim Venero et Leyva, tiskana pa je bila v Benetkah 1645.) Na zunanji strani cerkve v Novi cerkvi pa je vzidan lepo ohranjen njegov nagrobnik.*

DER ZWEIHUNDERTSTE JAHRESTAG DES CILLIER DRUCKERS JENKO

Der Cillier Drucker Franc Jožef Jenko wurde bis jetzt in der Literatur vor allem als Verleger und Drucker slowenischer Werke der Wiedergeburt, die vor zweihundert Jahren von den Geistlichen geschrieben wurden, betrachtet. Unter diesen Büchern kleineren Umfangs befanden sich Gesangsbücher, Gebetsbücher, slowenische Lehrbücher, der ewige Kalender und ein Handbuch für Bienenzüchter. Als im J. 1790 Jenko auch zu drucken anfang, veröffentlichte er die deutsche Übersetzung der slowenischen Predigt von Dekan Jožef Jakomini, später druckte er aber noch dessen umfangreiches lateinisches katechetisches Handbuch. Unter anderem druckte er einen dramatisierten Roman über die Grafen von Cilli (Celje) von Johann von Kalchberg nach und veröffentlichte eine deutsche Predigt und ein Handbuch kirchenrechtlicher Erlässe des österreichischen Theologen Johann Nepomuk Schwerdling, der damals als Professor in Zagreb und Sekretär des Zagreber Bischofs tätig war. Durch diese Werke wurde Jenko auch ausserhalb des engeren Cilli-Raumes bekannt und baute den Absatz und Bestellung seiner Bücher auch andernorts in den deutschsprachigen Ländern, bis hin nach Leipzig, auf. Ein mathematisches Handbuch, z. B., erschien gleichzeitig in Celje (Cilli) und Leipzig.

Im J. 1793 entwarf er, vielleicht auf den Rat des Dekan Jakomini hin, eine Sammlung von Handbüchern für die Bedürfnisse der Geistlichen, genannt "Kleine gewählte Bibliothek für Seelsorger", in welcher nach den bis jetzt bekannten Angaben bis zum J. 1796 wenigstens 13 Werke in 22 Bänden auf 6000 Seiten erschienen. Meistens handelt es sich um Nachdrucke und die bereits anderswo veröffentlichten Schriften; einige davon sind jedoch ergänzt, andere wiederum vielleicht zum ersten Mal veröffentlicht. Mit Ausnahme des lateinischen kirchenrechtlichen Handbuches sind dies nicht mehr charakteristisch jansenistische Schriften, wie sie in Österreich nur einige Jahre zuvor herausgegeben wurden, Slowenische Gebetsbücher druckte er noch in der letzten Epoche, obwohl die dünnen Büchlein, im Vergleich zu den umfangreichen deutschen Büchern, nur einen geringen Teil davon darstellten, was aus Jenkos Druckvorrichtungen hervorging.

Die Abhandlung beleuchtet nur einen Teil Jenkos Tätigkeit in Celje (Cilli), denn sein sonstiger Lebensweg bleibt weiterhin ungeklärt. Dasgleichen wird weiteres Erforschen den Inhalt seiner Bücher erfassen müssen.

Igor Grdina

POTA TIRANSTVA V SLOVENSKI LITERATURI (do II. svet. vojne)

"Oblasti imajo pravico interpretirati zakone, kakor same hočejo."

Dr. Senekovič, šef celjske policije, 1923.

Svet Prešernovega Krsta pri Savici je otrok 19. stoletja, stoletja optimizma: kakorkoli je že Valjhun popoln in docela novodoben, se pravi do konca netoleranten diktator, njegova moč ne sega niti do oblastništva nad vsem v besedilu predstavljenim družbenim prostorom, kaj šele kam dlje - v notranjost literarnih oseb. So posamezni idilični otoki svobode: res se mu je podal raj dežele Kranjske, Bled, toda vsaj vice - Črtomirjevo čistilišče - ob slapu Savice mu ostajajo nedostopne. Še več: tu je prostor ne samo mogočega, temveč tudi dejanskega nasprotovanja njegovim miselnim in drugovrstnim podvigom. To najbolj dokazujejo besede duhovna, sicer izvrševalca Valjhunove pokristjanjevalske volje:

*"Valjhun ravna po svoji slepi glavi,
po božji volji ne, duhovni, pravi."*

Nekje je torej še kraj popolne suverenosti vsakogar nad svojim prepričanjem; ne glede na različnost vere in sprva tudi veroizpovedi sta duhoven, ki vendarle ni slepo orodje tirana,¹ temveč v konfesionalnem vprašanju tudi njegov somišljenik, in Črtomir o politiki sinu Kajtimarovega ene, nji nasprotujoče misli. Toda dlje ko je trajalo 19. stoletje, bolj se je kazalo, kako je svet Krsta pri Savici pripovedka minulih časov; Metternichova tiranija Prešernovih dni, ki je vsaj do neke mere dopuščala prostore svobode na otokih umetniške ustvarjalnosti, je vse bolj postajala neka precej prijazna in davna zgodba.² Novi oblastniki, poučeni s padcem mogotcev "starega režima", niso ponavljali njegovih nepopolnosti - njegove olikanosti, njegove konservativnosti. Bili so novatorji: onemogočili so človekovo suverenost ne le nad javnimi zadevami, kakor prejšnji, temveč tudi nad sicer tako in drugače na moč omejenimi vrtovi zasebnosti Voltairjevega Kandida, ki jih je rodilo stoletje razuma v posmeh prihajajoči dobi skoraj vsesplošnega družbenega optimizma. Otoki vsakršne svobodnosti so bili brez pomislekov izbrisani. Najprej je bilo vse skupaj precej komična stvar: nesrečnega romantika Hoffmanna je zasledoval skrivnostni mestni svetnik Lindorf, resda zaenkrat še iz zgolj osebnih, ljubezenskih pobud, toda novo je bilo to, da je ostal Dappertutto, vsepovsod pričujoči in človeka polaščajoči se demon zla najrazličnejših podob, imen in preoblek v nasprotju s

svojim starejšim bratom, Goethejevim Mefistom, zmagovit tudi ob koncu dramatičnih dogajanj ... Toda Offenbachova fantastična opera je v svojem naslovu nosila pomenljivo oznako: šlo naj bi za pripovedke - ljudje optimističnega včerajšnjega sveta si tako morečih in neodrešujočih zgodb pač niso znali predstavljati izven domišljjskih tvorb.

Tudi na Slovenskem ne: romanu 4000 Ivana Tavčarja omogoča nastanek samo satirična muza. "Čuden svet, čuden svet,"³ vzdihuje ob pogledu na razmere leta 4000 od mrtvih vstali slovenski liberalec - niti ne kdove koliko načelen, niti ne zelo skrajšen - 19. stoletja. Toda svet, ki ga je Tavčar pripisal, zelo optimistično, v skadu z duhom svojega časa, šele precej oddaljenemu, čeprav pa gotovemu letu 4000 po Kristovem rojstvu, zaživi že za njegovega življenja ali le malo let po njem: udejani ga štiriperesna diktatorska deteljica, črni Mussolini, rdeča Lenin in Stalin ter rjavi Hitler - seveda skupaj s svojimi domiselnimi podeželjskimi izdajami od Atlantika na zahodu do Pacifika, ali celo južnega Atlantika, na vzhodu -, vendar brez odrešujoče zavesti (19. stoletje je mimo), da je vse skupaj zgolj vsebina satirične literature. Pravzaprav edino gotovost, da nekoč bo tako, kot je v 4000 pozapisano - saj je zadeva podnaslovljena kot Času (!) primerna povest iz prihodnjih dob -,⁴ Tavčarjevo besedilo izključuje iz sicer obvezne smešnosti in ga dela hudo resnega, še več, resničnega - potem ko odmislimo pozunanjenost okrašenost z groteskno komičnostjo in pristanemo pri grenki zavesti, da se svet enkrat zagotovo sprevrže v spako vsesplošne omejenosti s koncem šele o uri poslednje sodbe.

Svet papeške province LII, kakor se leta 4000 imenuje Slovenija, je do popolnosti prignana tiranija. V nji vlada, kakor v vsaki spodobni diktaturi, strah pred tujci, njihovimi mislimi in lucidnimi oddaljenimi pogledi. Zato se, kakor v srednjem veku,⁵ v središču oblasti, v Emoni, obdajo z visokim in močno zastraženim obzidjem. Totalitarizem se pred tujci varuje tudi s posebno komisijo, ki vsakega prišleka brž zasliši in ga po možnosti nemudoma spravi na grmado. Že v kali je zatrta možnost kakršnega koli osebnitva: otroke pri petem letu poberejo staršem in jih vtaknejo v skupinsko vzgojo režimu vdane črede. Razosebljanje je popolno tudi v najintimnejši sferi življenja: združitvi v sveti zakon ne botruje posamičnikovo čustvo, ljubezen, temveč javna skrb za blaginjo državljanov, nabor. Duhovništvo predstavlja nekakšno orwellovsko Ožjo partijo z vsemi tipičnostmi oblastne oligarhije v enomišljenjski družbi: z nepotijo, koruptnostjo in s kupom komisij, ki skrbe za to, da v družbi vlada usmerjena nezakonitost - potem ko so zakone odpravili v korist proste presoje Svetega pisma in teorije blaženega Antona od Kala - in ki Ožji partiji kot vsakemu Jupitru dopuščajo marsikaj, praktično vse, kar navadnim smrtnikom, torej volom, ne. Univerza Sv. Simplicija posluje kajpak brez medicinske in kakršne koli druge humanistične fakultete, saj tako ali tako vse življenje uravnava božja volja in praksa teorije zgoraj omenjenega blaženca, ki blesti tudi iz parol po zidovih. Niti cerkveno priznana, po logiki stvari v katoliškem svetu torej vesoljna svetost ni varna pred samosilništvom: svetemu Konstantinu in bratu njegovemu Metodiju je v papeški provinci LII odvzeto svetništvo. Nobena

avtoriteta, niti vsepovsod drugod po svetu priznana, ni ovira oblastništvu za visokimi zidovi. Znanost je pahnjena v ponižujoče materialno in od tod tudi duhovno odvisnost od vsake mile volje samodržcev; univerzitetni profesor tako bridko pravi: "Umiram ... in najhuje mi je, da umiram lačen!"⁶

Oblast je najprej zlomila odpor socialnih vsebin človeka: za vlade škofa Janeza IC. blagega spomina je v mesecu malem travnu 3919. leta bil premagan odpor vikarja Luke, ki se je spočel v imenu in pod praporom ljubezenskega, torej ljudi združujočega čustva. V letu 4000 podleže tudi osebnostni odpor: pogubljen je pater Primož, ki ne nosi zaman imena s stališča papežništva krivoverskega začetnika slovenske književnosti; uničen je zadnji primerek poezij dr. Franceta Prešerna. Kultura, vzpostavljena znotraj osebnostne volje, se je torej obdržala najdlje, toda totalitarizem je nazadnje zmlél tudi njo. Ob vsem tem menda ni treba posebej poudarjati, da pozna Slovenija, se reče papeška provinca LII, leta 4000 posebno hud zločin verbalnega delikta, ki je zaostren vse do stopnje miselnega prestopka. Ta se dokaže s torturo, ki je "ni moči pogrešati v dobro urejeni državi".⁷ Narodni jezik je s strani totalitarnih ustanov zaničevan in v prah teptan, na slovenski zemlji se v njih šopiri tujščina, tedaj latinščina. Edina usedlina slovenske duše je v tistih dneh še vedno živa silovita jezikoslovna strast - Josip Stritar je nekoč hudomušno, a povsem na mestu zapisal, da je vsak Slovenec, če drugega ne, rojen jezikoslovec -: neki nesrečnik je na vseučilišču Sv. Simplicija, zvest nevenljivi tradiciji slovenskih črkarskih prvd(arjev), trdoglavo trdil, da se piše "nadškof ljubljanski" sredi stavka z malo začetnico in bil zatorej priprežen k železniški vleki! V takšnem režimu se stvari sicer lahko spreminjajo - ob koncu zgodbe je nadškof Martinus s populističnim pouličnim pučem odstranjen -, toda spremeniti se ne morejo: novi gospodar družbe postane bivši nadvikar Georgij, ki se je s svojimi zvestimi uprl staremu oblastniku potem, ko je padel v njegovo zanko z navideznim dovoljenjem poroke znotraj duhovniškega stanu ... Stari nadškof je to možnost razglasil pač le zato, da bi razpoznal tiste, ki so že zapadli mečem peklenke pošasti in nato organiziral čistko, se reče diferenciacijo. Nova oblast nato v najboljši tradiciji stare obračuna z včerajšnjimi oblastniki.

Toda kakor koli že oblast leta 4000 podlega in streže osebnim strastem, je vendarle vsa igrača v rokah teorij "doktorja Toneta od zelene Soče", ki je v 19. stoletju razsajal po slovenski zemlji kot strogi revizor naših idej in bil znan kot dr. Mahnič, po smrti pa je opravljal dela in naloge čistilca prednebesja. Skratka: tiranija služi ideologiji, v nji ima svoj vir, svoje upravičilo in svoj smisel. Le slabega pol stoletja pozneje bo stvar v Alamutu postavljena praktično na glavo. Nov zarod diktatorjev je poiskal in ustvaril nove vire, nove smisle in nova upravičila: njihova osebna volja je vse bolj postajala edina sistematika, na kateri je temeljila struktura novodobnega gospodstva. V "starem režimu" je bil tiran poosebljenje, nekoliko metaforično rečeno, abstrakt države - Ludvik XIV. : Država, to sem jaz! V novem je država abstrakt tirana: Jaz - to je tudi že vsa država. Če ne kar družba!

Vendar je Tavčar živel v srečnem svetu: komajkdaj je mogel namigniti, da so postopki oblasti v letu 4000 enaki onim v 19. stoletju; svet tiranije je zanj samo gotova mračna utopija. Ko bodo zavladale (v) njegovi sodobnosti opozicionalne obskurnosti in njih pridigujoči močje v črnem. Še kot takemu mu je obljubljen sojenost in obsojenost na sodni dan. Da ne izgubljam besed ob Abadonu Janeza Mencingerja, kjer dožive mračne sile poraz že v samem besedilu, kar zgodbeno strukturno pomeni obračun s "starim režimom", ki propade ves in scela: simbolno je povsem onemogočen s ključavnico na zaboju zdravju škodljivih knjig preteklosti. Res je zgolj aretiran in ne uničen, toda nepopoln kot je, ne more biti nikomur nevaren. Kajti že v delu Antona Aškercu novodobna tiranija, ki se zajeda v duše in ki se je zato ni mogoče tako elegantno znebiti kot nekdanje, ni več kaj tavčarjansko oddaljenega, iluzijskega. V skadu s temeljnim novoromantičnim značajem najtehtnejšega pesništva našega najmočnejšega epika živijo aluzije nanjo pretežno v orientalnem okolju. A tudi v Slovincem zelo bližnjem svetu: po boju pri Pirotu takole prekolne smrtno zadeti srbski vojak svojega despota, kralja Milana (Obrenovića), ki je zahrbtno napadel svoje brate v slovanstvu, Bolgare:

*"Sramota boli me, sramota,
da Srbu zdaj Kajn je ime. . .
da narod moj, bratomorilec,
krvave zdaj nosi roké!*

*A kralj moj, ko smrt me poljubi,
zakličem, da čul bo svet:
Kdor brata mi ščuje na brata,
ta bodi - ta bodi preklet!"⁸*

Tiran torej maže ves narod, ki ga trpi. On je država, on je v nji vse. Ljudje ga sicer lahko prekolnejo, a nič ne store zoper njega, največkrat zato, ker mu nič ne morejo. Četudi čez čas zbero dovolj moči, da ga umorijo, kakor Milanovega sinu Aleksandra,⁹ to nič ne pomeni, kajti le malo let pozneje postane nek drug Aleksander¹⁰ na moč podoben prvemu. Lahko je tirana razsekati in ga vreči skozi okno, težko pa se ga je znebiti: še teže tiranstva. Tudi narode, ki segajo po svobodi drugih, Aškerc (pred spomenikom Petöfijevim) opozarja:

*"Sam zgubi svobodo,
kdor jo drugim jemlje,"¹¹*

vendar ni nevarnosti, da bi ga kdo slišal in si vzel njegove besede k srcu. Pred nas stopajo zadeve pesnikove, sploh vsake novodobne sodobnosti: tiranij ne vodi več nikaka teorija takšnega ali drugačnega blaženca, ni več upravičil, smislov in počel v ideologiji, temveč je vse potrebno v najsurovejši in najbolj cinični vsakdanjosti volje do moči. Mnogo je poklicanih, a malo izvoljenih, moremo reči za svet Aškerčevih oblastnikov, ki se med seboj prerivajo v najprozornejšem boju za delež pod vladarskim soncem. Včasih se skrijejo za

kakšno načelnost, toda njihovo glumaštvo v tem je vse preveč očitno, da bi mu mogel kdor koli nasedati ali da bi pomenilo kaj resnega: po bitki na Beli gori recimo cesar Ferdinand zavoljo tistega, čemur se reče **clementia**, ki krasi vsakega pravega kneza, veli upornike pomilostiti - namesto z zakonom določenega razčetverjanja, naj se jim le glave oddrobe!¹²To je le en, morebiti še ne najdrastičnejši primer iz poetičnih podvigov Antona Aškerc. Kaznovani paša¹³ se spusti še globlje v strukturo oblastništva: zaradi neprijetnega javnega mnenja (sic!) je turški sultan prisiljen okarati Muktar pašo, ki je tiranil nad Armenci. "Prav ti je, o Muktar paša, da pokaral te je sultan!" vzkliknejo neuki preprosteži, neposvečeni v skrivnosti oblastnih kolesij. Ker je omenjeni paša pač "naš človek", mu sultan ob odstavitvi nedvoumno piše:

*"Ljubi paša, Muktar paša:
Ne zameri, ne zameri,
da pokaral sem te javno!
Mene srce je bolelo.
Jaz se čisto s tabo strinjam,
kar počenjaš, odobravam,
sprejmi hvalo mojo tiho! | . . . |
O, pri bradi Mohameda!
Kakor preje še te ljubim.
Kaj ne veš, da "vrana vrani. . ."?
Kaj stori to Turek Turku!?
Pridi v Stambul brez odloga!
Ti zaslužiš mesto višje:
Za ministra ti si rojen -
imenujem te vezirjem!"*

Komentar k temu skoraj ni potreben: Aškerc je okoli mehanizmov novodobne tiranije stvari zelo točno razvideval in ni čudno, da so ga vseskozi zelo vznemirjale. Tudi se ni slepil s tem, da je boj proti nji lahek, v Bajramski legendi revolucionarja, ki plamteče vzklika:

*"Naš Mohamed dobri se moti, o bratje!
Raj svoj on uživa sam v večnosti naj!
Ne šele po smrti, na onem tam svetu -
že tukaj imeti mi čemo svoj raj!"*

*Ljubimo se, bratje, tu, dokler živimo!
In v raj si prestavimo svet ta samí!
Ljubezen - to sredstvo čarovno je sveto,
ki zemljo v najlepši nam raj spremeni,"¹⁴*

oblast elegantno odstrani, češ da je bolan, kar je zelo rafinirana in docela novodobna rešitev problema. Še več je seveda barbarskih nasilnikov, ki ne izbirajo sredstev za ohranitev ali pridobitev oblasti; zlasti številni so kurjači

knjig. In navsezadnje Aškerc, ta optimist za zgled, ki trdi: "Če svojih iščeš ti pravic, pokonci glavo nosi! Ponižnika ves svet tepta in le za norca ga ima... Zahtevaj, nič ne prosi!"¹⁵ (Mirza) in ki svet zapiše svobodni misli (Prva mučenica),¹⁶ ponekod obupa: Osvoboditeljica sužnjeva zna biti tudi samo smrt!¹⁷

Moremo pa reči, da je pri našem najmočnejšem epskem pesniku vsak človeško količkaj pomemben sistem idej, kadar v besedilu ne deluje kot že na prvi pogled očitno docela sprevržena ideologija (največkrat krščanska, glej pesem Ahasver pod križem), v službi osvoboditve od tiranstva: Jože Turen, vlastelin na Krki, more v Stari pravdi staviti libertalni ideologiji kmetstva nasproti samo svojo k uživaštvu nagnjeno samovoljo. Tiran ima moč, oblast in kar je še takšnih reči, ideologije pa v svojem bistvu ne potrebuje, razen morda včasih za kak do konca prozoren izgovor.

Podoben je tudi svet mogočnikov Ivana Cankarja, le da v njem oblastniki še bolj poudarjeno uporabljajo besede katoliškega razumevanja sveta, da bodisi pridobe bodisi obdrže blagre vladanja. Zase jih seveda ne jemljejo preveč resno, Župnik iz Hlapcev pravi recimo takole: "Prepričanje, naziranje, mišljenje, vera(!) in kolikor je še teh besed - ne vprašam vas zanje. Kajti ena beseda je, ki je živa in vsem razumljiva: oblast. Živa je od vekomaj, vseh besed prva in zadnja. Pokôri se, ne upiraj se, je poglavitna zapoved (!); vse drugo je privesek in olepšava. Kdor se ravna po tej zapovedi, mu bodo grehi (!) odpušteni, kdor jo prelomi, bo do smrti deležen."¹⁸ To je "evangelij (!) radovoljnega suženjstva".¹⁹ Vidimo torej, kako ključne stopnice tega radovoljnega suženjstva zaznamujejo krščanski top(os)i. Ideologijo osvoboditve, ki jo zastopa Jerman, najhujše tolčejo radovoljni sužnji sami: oblasti zoper njega skoraj ni treba nastopiti. Prepričanje je v takšnem svetu razglašeno za "suknjo - kaj suknjo, kvečjemu dežnik",²⁰ pri čemer je za zdravje koristno, da ga človek "takole za tri in za tri leta /.../ malo zaobrbe, tako rekoč obnovi /.../ - kakor se tudi kri prenavlja..." Je pač zgolj smetana, a kaj bi z njo, če mleka ni! Človeku se takšno stanje sicer zdi najprej sramotno, nato pa le še kočljivo in nazadnje naravno, kajti pokorjenemu je vse zgolj metafora za kruh,²¹ kakor pri mogočniku za oblast. Ta je lahko na vse to tudi sočutna, vendar pa mora ostati stroga - kar zelo dobro ve, zato niti za hip ne postane sentimentalna -, če si noče spodkopati lastnih temeljev. Jerman tako lahko dobi blagoslov, celo za novo življenje, od oblastnika (Župnik) in hlapca, radovoljnega sužnja (Mati); toda brez popolne vdaje z olajšanjem njegovega položaja ne bo, ne sme biti, nič. Oblast predobro pozna njegovega duha: ni in ne bo se spremenil kljub onim blagoslavljanjem. Zgolj zaradi človeškega sinovskega, skoraj mističnega razmerja do matere (cankarjanski materinski kompleks), ki je na smrtni postelji in ki ji na ta način za življenje morebiti reši kak trenutek, Jerman ne bo več zboroval. Bodo pa drugi, tisti, ki jih je od njega razširjana ideologija iz hlapcev naredila za ljudi, morebiti celo naredila ljudi. Toda človeku - ne hlapcu - ideologija ne more biti vse, celo ne najvažnejše, zlasti ne ob materi na smrtni postelji, četudi mu prepričanje nikoli ni samo dežnik. Skratka: vsaj za glavne dejavnike literarne-

ga besedila postaja svet vse bolj zapleten; v njegovih igrah nima želez v ognju le na eno ali dve vodilni misli skrčena oseba, temveč polnokrvna osebnost s svojimi mnogokdaj neusistemljenimi veselji občutij, volj, hotenj, misli...

S stališča našega naslova je poleg Župnika iz Hlapcev pri Cankarju zanimivejši še en dramatski lik oblastnika, nekoliko zgodnejši Kantor, kralj na Betajnovi. Večkrat se v zvezi z njim omenja Nietzschejev nadčlovek, reči moramo, da ne na preveč posrečen način: že, že, da mož vseskozi poseduje voljo do (vedno večje) moči, toda to za nadčloveka ni dovolj. Nadčlovek ni odvisen od nikogar izven sebe, Kantor pa je, od sistema, točneje od njegovega oblastnega aparata - kot vsakdo, ki je samo kralj. Nadčlovek ne potrebuje nikogar, ki bi mu pomagal pri njegovih podvigih, navsezadnje tudi ne potrebuje podložnikov, medtem ko Kantor jih, celo zato, da ga rešujejo iz škripcev grozljivega dejanja (prizor Kantorja, sodnika in adjunkta v tretjem dejanju). Nadčlovek dobiva navdih za svoje podvige iz samega sebe, iz svoje volje, medtem ko se je Kantor vdal v **božjo** voljo, da je mogel storiti, kar je moral.²² Tudi je njegovi zavesti pomembno, da je prepričana, kako ona **ni** morila;²³ ne more prevzeti nadčloveške odgovornosti za vsa in vsakršna dejanja svoja. Pred njo samo je odgovoren bog, morebiti celo Bog, pred ljudmi pa Bernot, za kar poskrbi oblastni aparat, niti ne sam Kantor. Vsaj v toliko je kralj na Betajnovi nasledek okolja, ki ga obdaja. "Jaz moram po svoji poti dalje, ni greha tako velikega, da bi se mogel spotakniti obenj!"²⁴ - greh potemtakem še je, le da cinik in režim nanj nič ne dasta; za nadčloveka pa greha v izpolnjevanju njegove volje, ki je edina, po kateri se ravna, ne more biti, ne velikega ne majhnega, ne spotakljivega, ne nespotakljivega. Nadčloveškost ni v bistvu socialnem dejanju nasilništva ali vladarstva nad drugimi, navadnimi ljudmi, temveč v popolni suverenosti in pristojnosti zgolj lastne volje nad vsemi dejanji in vsebinami subjekta; nič nadčloveškega ni odvisno od česar koli izven njega.

Se je pa v Cankarjevih dneh ura liberalizma kot temeljne poteze evropskega javnega življenja začela iztekati: tisto, o čemer je Aškerc lahko precej pisal kot o pretežno preteklem tiranstvu, je Cankar doživel na lastni koži - požig svojih knjig. Spričo tega se je posmeh našega najpriznanejšega modernista Aškerčevi protitiranski vnemi kot preživeli (Aškerc je arhivar slovenskega in sploh liberalizma!) - ne le njeni večkrat otročji ubeseditvi - izkazal za lahkomišelnost. Aškerc, ki je videl tirane za vsakim vogalom, je stvari novodobnega sveta uvideval tehtneje. Zgodovina, kakor zelo točno pravi Herzen, pač nima smeri in ne pozna nujnostnih razrešitev, gre z najspretnjšimi, z najzvitejšimi, z najbolj brezobzirnimi. Mnogokdo takih pa je tiran, v vsakem času; nobeno družbeno napredovanje ni stvar gotovosti, tudi ne trajnosti. V vsakem času stoji kak sredni vek: obraz požigalca knjig, knezoškofa ljubljanskega Antona Bonaventure Jegliča ni bil obrnjen samo nazaj, temveč kakor Jan(us)ov hkrati tudi naprej, proti najnovejši dobi cesarizma, če se izrazimo v Spenglerjevem slovarju. Zato pa se je Aškerc nasproti Cankarju pokazal kot naivnež v misli, da more neka ideologija prinesiti človeku in celo človeštvu odrešitev in odstraniti ne le tirane, temveč tudi tiranstvo; najnazorneje je to misel ovrgel ruski

boljševizem, ki je uzurpiral na tako brutalen način, da je proti njemu bil recimo samosilniški in prav nič ljudomili Stolypinov režim kot otročja igrača nasproti knuti, pri tem pa je imel polna usta svobode, pravičnosti in kar je še takih reči.

Od obeh velikih dram o knezih Celjskih, Veronike Deseniške Otona Župančiča in Hermana Celjskega Antona Novačana, je s stališča naše obravnave nedvomno zanimivejša slednja. Župančiču je Herman oblastnik, ki ga k neizprososti in k vsemu drugemu vodi magični "celjski sen":

*"Celje je sen visok iz roda v rod.
Jaz sem ga moral sanjati na tleh,
na gručasti, uporni razkavini,
kjer se korist zadeva ob korist
in tarejo trdo stvari sveta.
Niti na tleh ga nisem še dosanjal.
Ti, Friderik, sem upal, da ga boš,
in Ulrik, on da poleti ž njim v zarjo. . .
Kdor tega sna ne sanja, ni Celjan.
Vsa pokoljenja so v njem dihala (!),
le tebe, Friderik, je sen preskočil."²⁵*

Celjski sen je pravzaprav pogoj Hermanovega bivanja (dihanje!) in njegovih podvigov, vse mu je podrejeno. Celo bogaboječnost starega grofa pade, če "tako zahteva Celje".²⁶ Herman ni suveren svoje vladarske ideje, nasprotno, ona mu vlada: njegova svoboda tako precej tragičnega in le relativnega samosilnika - ki je, kar je, samo po vnaprejšnji določenosti s krvjo - je zgolj v metodah potešitve vanj vsajene in gospodujoče mu sle. Toda znotraj te zamejitve je vsekakor gospodar sveta, kakor pritiče slovenskim predstavam o tem mogočniku, saj:

*"Celjanu ne sme biti nikdar žal,
ker dela vedno z mero in vago v roki,
skonca pretehta vse posledice
in ve naprej, kam nagne se škodela."²⁷*

Drugačen je Novačanov Herman: "Kar jaz držim v rokah, je posvečeno v moji volji, kar pa zavržem sam, izgine v nepovrat brez mojega kesanja."²⁸ To je absoluten, samo svoji volji podložen subjekt, ki se ne ozira na nič izven sebe: "Zdaj vidim, da sem jaz pod svojim žezlom edini mož. Ta skot uničim in najsi je stonoga, ne bo utekla moji pravdi."²⁹ Kajti: "Življenje je borba s kaosom. Kdor vlada, je v borbi s kaosom in v borbi z mrakom ni vesti."³⁰ In: "Fiat factio, pereat mundus. Svet naj pogine, samo da moja obvelja."³¹ Tudi v minutah tesnobe Herman ni drugačen, najprej sicer poklekne k očenašu, toda z mečem v roki, nakar se prizor zmagovito razvije takole: "Pater noster, qui est in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua... Voluntas tua? Tvoja volja? A kje sem jaz? Kaj more biti tvoja volja druga nego moja?"

O kakšni volji sanja kamen v tem zidovju? In črv, ta ropar večnosti, kaj dvomi v sebi črv? Fiat voluntas tua? Ne dam, ne dovolim, da bi nadležna vest skalila mojo jasno misel. Fiat voluntas mea! Moja volja naj se zgodi!"³² Ni torej še čisto nadčlovek, čigar vest bi bila samo njegova volja, toda vsaj na tričetrt je: očitno volji zoperstavljajoča se vest - volja Boga - kljub vsem očitkom nima nikakršne moči nad njim, dasi še obstaja. Preostalo četrtino Hermana napolnjuje cinizem, opazen zlasti v odnosu do ljudstva, nad katerim vlada in ki v njegovih očeh ni dosti vredno:

Friderik: Sila, tatvina, zvijača in rop, to so stebri tvoje moči. Vsi enako delate, ti in naša pradedovska ropotija. Jaz tu ne bom pomagal. /.../ Ponižajmo se tudi mi pred ljudstvom...

Herman: Pred ljudstvom? Pred katerim? Pred tem, ki smo mu gospodarji? Moj sinko, ti ga ne poznaš. Drugi knezi vladajo nad polnokrvnimi plemeni, to naše ljudstvo pa... kot da je davno odtočilo pol svoje srčne krvi - kot da mu sence Alp zastirajo možgane. (Na nekem drugem mestu: "To ljudstvo ima pravico vstati šele na sodnji dan!"³³)

Friderik: Roparji, kakor ti, so mu izpili kri in dušo.

Herman: Brez nas, brez svojih sitih roparjev, bo to ljudstvo klavni dar sosedom, ki ga še bolj oskubijo. To ljudstvo dobro ve, zato ga bij in vladaj.

Friderik: Sofist si ti, sofist nevaren. Pozna te vsa Evropa, zvijača, ki sobesednika premoti s podlo logiko. Mene ne boš ukanil (/.../

Herman: /.../ Mi nismo enodnevne muhe, ki v /soncu/ rajajo in po razplodu mro. Očaku Abrahamu raven bom tudi jaz po volji mojega boga /! - pisano z malo začetnico, saj je z imenom vsemogočnega bitja metaforično označena pač zgolj brezprizivna Hermanova volja: delal bo, kot zmeraj, le po volji svoje volje, nikakor ne gre za boga kristjanov!/ v daritev /vsekakor: svojemu bogu/ sina klal, le s to razliko, da bom jaz zares /kajti nobenega angela Gospodovega ne bo - ga biti ne more! -, kakor v Gen 22, ki bi preprečil grozovito dejanje človekove vere/³⁴

Nič ne gane Hermana obtožba Friderikova, da njegove prve soproge ni ubila njegova roka, temveč kri, podedovana po očetu - stari grof pač predobro ve: "Kdor nosi zvezde v svojem grbu, ta naj se tudi dviga k zvezdam".³⁵ Naj stane, kolikor hoče.

Po vsem tem je seveda jasno, da Herman v drami ne more imeti resnega nasprotnika. Žid Aron Salobir je edini, ki se mu zoperstavlja vseskozi - kar mu uspeva le z največjo zvijačnostjo in neverjetno trdno voljo do življenja, ki ji je podrejeno vse. Nietzschejev princip se v tej drami torej spopada s Schopenhauerjevim. Slednji ne vodi k zvezdam, kakor Hermanova volja do moči, temveč

zgolj k obstajanju, mnogokdaj do skrajnosti posurovelem in zatajujočim moralo do kraja: pravoverni Žid Aron prenese celo svojo brezbožno poklonitev proti Vojniku, rojstnemu kraju Hermanovega zvestega hlapca Jošta Soteškega, samo da ostane živ in da tako ostaja v maščevalni protiigri Hermanu. Ob koncu se Židove moči združijo z onimi Eneja Silvija Piccolominija, ki postane Božje (! - z veliko začetnico) orodje zoper Hermana. Enej Silvij namreč pravi: "Stremljenje moje gre visoko pri Bogu (!) in ljudeh. Jaz čutim v sebi neizmerno silo in hrepenenje po slavi me razjeda. O, vladati! Vladati na srečo vseh ljudi! Razbiti to srce v milijone isker in vsakemu človeku dati del svojega blaženstva!"³⁶ Njegova želja po vladanju ima torej čisto drugačne korenine in težnje kakor Hermanovo samosilništvo; zapisano bi moralo biti sreči vseh ljudi in Bogu (na teh dveh naslovih bi moralo biti priznano za slavno), da bi kaj pomenilo, pomenilo tudi njegovemu nosilcu. Toda Hermanu in njegovemu bogu lastne volje takšno hrepenenje samo ne more do živega, zato se je treba povezati celo z Židom. Šele z osjo Rim - Jeruzalem ima zarota zoper Celje kaj upanja. Vendar - pozneje, dokler je na sceni Herman, ne. Novopečeno družabništvo pravi: "Zlo (Žid) in dobro (Enej Silvij in tisto, kar poseblja) sta si odslej zaveznika, da se ohrani dobro."³⁷ Kajpak pred nadčlovekom Hermanom, ki je onstran dobrega in zlega. Zoper njega se mora združiti vse vesolje, da je nasprotovanje njegovi volji količkaj resna stvar!

Z ideologijo nima Herman česa početi - sam je svoja edina ideja. Sisteme misli potrebujejo drugi, le oni, ki se mu zoperstavljajo.

Roman Dejanje Vladimira Levstika je prišel na svetlo leta 1934, ko je novodobni totalitarizem že ugonobil nemško weimarsko republiko. Začejalo se je obdobje trinajstih let svetovne zgodovine, ki mu je dajal ton tisočletni nemški (tretji) Reich Adolfa Hitlerja. Liberalizem, ki se je zavedal svojih slabosti - in si zato ni pisal hvalnic, kakor bahaški totalitarizmi vseh barv, temveč samo množice nenavdušujočih zagovorov, izmed katerih je morebiti najpomembnejši prodorni Upor množic Josėja Ortega y Gasseta -, se spočetka ni znal prav zoperstaviti novi nevarnosti, s katero se je proti njemu na življenje in smrt zvezal fašizem, za nekaj mesecev pa tudi mednarodni (kominternovski) komunizem na čelu s Stalinovo ZSSR. Precej nemočno je proti novim tiranom postavljaj knjige humanističnih sporočil. Ena takšnih je tudi že omenjeno delo naše bivše "silno močne orjunaške osebnosti",³⁸ ki je spričo svojega nekdanjega delovanja v totalitarnem gibanju njegove mehanizme seveda dobro poznala. Vsa zgodba se odvija v Silvaniji, nekakšni metafori Evrope, v kateri je najti irske (O'Brien), češke (Vymazal), angleške (Hardy), ruske (Lonski, Hristov, Razin, Subašev), italijanske (Malatesta), madžarske (Sziklossy), bosenskomuslimanske (Omeragić), francoske (Laleuf, Durec), nemške (Stahl), skandinavske (Jonassen) in za nameček še židovske (Simonowicz) priimke. Asver O'Brien je vodja tamkajšnjega totalitarnega gibanja zelenih legij (zanimivo si bo čez nekaj let voda Milan Stojadinović omislil zelene srajce kot vzporednice tistega, kar je videl na svojih številnih popotovanjih po Nemčiji in Italiji), ki strašijo po ulicah glavnega mesta Tirane (gotovo zelo pomenljivo ime). Močni mož avtoritarnih sil sicer

še ni zavladal, toda njegove legije so povsod in njegov demonski vpliv prav tako, čeprav mu je zaenkrat spodletel poskus, spraviti sebi naklonjenega desničarskega politika Pierra Morena za šefa vlade. Tega mu konec koncev niti ni treba, ustavno vlado drži v šahu drugače, kakor je razvidno iz naslednjega predela besedila, ki razgalja vso šibkost liberalne demokracije, kadar je ne vodijo njeni močni možje:

"Justinijan Tekstor ni slutil ne tega, da se Hardyjeva vlada iz važnih razlogov ni čutila trdne, ne tega, da so bili O'Brienovi posredovalci še snoči pritisnili na pravosodnega ministra in mu zagrozili z objavo dokazov, da sta bila oba, pravosodni minister in nepodkupljivi Robert Hardy, zapletena v sleparski milijardni polom Silvanske rudniške družbe, niti tega, da je imel v zvezi s to grožnjo višji državni tožilec od ministra že jasna navodila zastran Sergeja Hristova; Justinijan Tekstor tudi ni verjel, da bi mogel kdorkoli na svetu dokazati nedolžnost očividnega morilca; razumel je le, da se je bil veter službene koristi izprevrget in je brž spoznal neogibnost, da obrne svoje jadro za njim. Iz previdnosti je vendarle vprašal načelnika, kaj mu svetuje.

Višji tožilec se je popraskal po pleši, hrknil, strogo pogledal Justinijana Tekstorja in dejal:

"Ravnajte po svoji vesti! Vsekakor pa mislite na to, da je blagor države najvišji zakon,"³⁹ nakar izreče svojo voljo: videti je treba, kako bo najlaže ustaviti preiskavo zoper Sergeja Hristova, orodja v rokah Asverja O'Briena, ki je vsem očitni morilec Žida Solona Simonowicza, zakletega sovražnika zelenih legij. Ustavna oblast bo sprejela za Hristova razbremenilno pričevanje plesalke Lou Sziklossyjeve, ki ga brez prevelikega truda po verodostojnosti organizirajo totalitarne zelene srajce, da bi rešile svojega tovariša iz krempljev liberalne države...

O naravi in strukturi gibanja zelenih legij najbolje govori popis bivališča njegove trdne roke, Asverja O'Biena v 11. poglavju:

"Vodjeva soba je bila velik štirjaški prostor z rdečim stropom in zelenimi stenami. V teh stenah ni bilo nobenega okna: nikjer odprtine, da bi mogla skozi njo zavratna svinčenka najti pot v možgane zelenih legij. Ena vrata so vodila na hodnik, dvojna v prostore, ki so obdajali sobo, ena na skrite stopnice kdo ve kam. Med četami je hodil glas, da je treba O'Brienu v kakem težkem, nujnem primeru samo pritisniti na gumb, ki ga ima pod roko pa stopi skozi vsaka obojih stranskih vrat po deset mož vodjeve osebne straže, ki urno in tiho opravijo svoje delo, nato pa skozi tretja vrata še bolj urno in tiho pospravijo, kar je treba pospraviti, da se nikoli več ne vrne na beli dan. Baje se je bilo zgodilo že nakaj takih primerov, toda noben član zelenih legij (si) ni upal bogve kaj ugibati o njih. Mar se ni bil sleherni iz svoje volje (!) vsega predal O'Brienovi sodbi?"

"Na svojo moško čast in na vse, kar mi je svetega, prisežem vrhovnemu vodji in od vrhovnega vodje imenovanim častnikom zvestobo, molčečnost in slepo pokorščino. Rade volje sprejemem, da me za nezvestobo, izdajstvo ali nepokorščino zadene smrtna kazen..."

Vodjeva soba je dobivala vso svetlobo izpod stropa, od skritih električnih luči; tako se je O'Brien lahko po mili volji obdajal z belim dnevom ali pa odeval sebe in svojo okolico v zarje raznih barv, kakršne so ustrezale njegovemu razpoloženju in namenu. Oprava sobe je bila skopa. Velikanska pisalna miza iz črnega lesa, na mizi listnica, ura, samokres, brušen vrč za vodo, kozarec, električno stikalo; za mizo preprost usnjen naslanjač, v kotu nasproti mize črn klavir. . . Da, klavir: mož, ki so legije drle za njim čez drn in strn in ki je pred njim trepetalo pol silvanske dežele, je včasih po dolge ure sedel za tem klavirjem in se v žalobno divjih fantazijah razgovarjal s samim seboj... To je bilo vse. Nikjer knjige; kar je O'Brien potreboval, je imel v glavi. In nikjer slike: nobeno delo čopiča ne bi moglo prekositi žarečih barv privida, ki je mamil vodjo za seboj."⁴⁰

Asver O'Brien je tip populističnega in avtoritarnega političnega voditelja, kakršnih je Evropa o času nastanka Dejanja premogla kar nekaj: Mussolini, nekoliko Stalin, Hitler, Dollfuss, Franco le malo pozneje... Tudi srbski vođa Stojadinović je poskušal v tej smeri, vendar so mu na dvoru še pravočasno pristrigili peruti. Od svojih zvestih vodja terja neomajno zvestobo, bodisi kot trajno prisego na njega samega (kakor v resničnostnem primeru Hitler) bodisi kot enakšno zavezanost ideji ali gibanju, ki ga poseblja (primeri Mussolinija, Stalina, Dollfussa) in mu načeluje. Sam je seveda dobro zavarovan in ne zaupa nikomur, v trenutku slabosti pa se zateka k malomeščanskemu uživanju ali celo ustvarjanju takšne ali drugačne umetnosti. Njegovo gospodarstvo je zgrajeno na spektaklu (luči Asverja O'Biena, poulične parade), pogromih, terorju v vlogi odstranitve nasprotnikov in v vlogi zastraševanja, na razumevanju človekove suverenosti kot le enkrat v življenju uporabljive stvari (potem ko se kdo zapiše legiji - kar lahko stori le po svoji volji -, iz nje živ več ne more!), na demagoškem besedovanju (O'Brien: "Da, /.../ ti še ne veš, kaj je dejanje. Dejanje je zakrament moštva. Trdo, neusmiljeno dejanje, kakor je mož od vekov neusmiljen in trd. Dejanje, ki uničuje in v tem ustvarja; dejanje, ki pomeni pokorščino prek samega sebe in hkrati najvišjo prostost. Dejanje, ki dviga človeka nad bogove... /.../ Tvoja mati je legija.")⁴¹ in izsiljevanju, saj ima vodja za vsak primer pripravljeno obremenilno gradivo o vsakomer, tudi o "nepodkupljivem voditelju radikalov in republikanske levice", zlaganem močnem možu demokracije, Robertu Hardyju, ki ga je predsednik republike poklical h krmilu razmajane državne barke kot poslednje upanje liberalne države. A vodja naštete elemente sicer zelo neenakih ravni spretno povezuje v čedalje trdnejšo strukturo totalitarnega gospostva, v strukturo totalitarne družbe, ki vse bolj prerašča zgoraj omenjeni tip države: da, včasih je družba, tudi civilna, torej tista, ki živi neodvisno od države, manj tolerantna od države. To je izkušnja nemške weimarske republike, ali v nacistični terminologiji: časa

sistema, ki ga je zamenjal čas - očitno nesistema - tisočletnega nemškega Reicha.

Toda moramo reči, da Levstikov svet nikakor ni brezupen: Sergej Hristov, ki se je že skoraj izvil iz primeža očaranosti nad O'Brienom - celo je začel pisati dramo, vodja pa knjig ne potrebuje! - pa ga je ta vendarle hipnotiziral še za en podvig pod svojim krvavim praporom, se demonskemu vodniku zmagovito upre, čeprav to pomeni njegovo pogubo: prizna, da je umoril Solona Simonowicza in s tem podre vse dokazovanje zelenih srajc v svoj prid. Ta upor je povezan s človekovimi najintimnejšimi vsebinami, z ljubeznijo (do Kaje Damourjeve), pred katero je rajši čist, zgolj hipnotiziran morilec, kakor pa nedolžnež s tako nizkotnim alibijem, kot je preživeta noč pri prosluli hotnici Lou Sziklossyjevi. Šele to priznanje je pravo dejanje in ko do njega pride, je tudi zgodbe konec, saj je pisateljeva osrednja pozornost namenjena poti Sergejeve zavesti, poti osvoboditve od demonskih moči samosilniškega vodje ne glede na vse posledice. Ton knjige tako ob koncu ni niti malo optimističen, je pa odločno humanističen: tiranu, čeprav je vsepovsod pričujoč, se je mogoče upreti, toda človeka stane življenje. V resnici ni dejanja, s katerim bi se človek mogel dvigati nad bogove; človek tako ali drugače zmeraj poplača vsak svoj korak: celo prisega vodju se izkaže za polnomočno, čeprav na nepričakovan način in po prenehanju vodje magične moči: Sergej Hristov bo odpad od O'Briena plačal z življenjem. Toda važnejše je nekaj drugega: osebnotna protitiranska idealiteta še obstaja - javna pač v resnici ne (Hardy!) - in deluje, osvobaja od čarov diktatorja, sicer samo posamičniško, osebnotno (samosilniku več ali manj nič ne more), celo - ironija usode - izpolni poslednje besede prisege vodji, a obstaja. Pri Cankarju je bila tiranska država, sistem, zato tudi priznanje umora ni nič pomenilo, pri Levstiku pa je tiranski kaos, medtem ko red ne, vsaj ne tako zelo; od tod tudi priznanje umora ne more ostati brez posledic.⁴² Pri Cankarju je družba žrtev države, pri Levstiku pa vse kaže, da bo vsak hip nasprotno, a docela vendarle še ni in to zaradi odločne in brezkompromisne akcije človeka v človeku, morebiti le zato. Časi so se pač spremenili in ljudje z njimi.

Z našega stališča upodablja Alamut Vladimira Bartola, ki je izšel le malo let po Levstikovem Dejanju, še mračnejši svet: tiran je spet vsepovsod pričujoč in se mu ne more upreti z omembe vredno močjo ali vztrajnostjo ničesar. Ideologija je igrača v njegovih rokah. "Nič ni resnično, vse je dovoljeno." Toda le Jupitru, volom ne: "Spoznal sem, da je ljudstvo zanikrno in leno ter da se ne izplača, da se žrtvuješ zanj. Zaman sem bil klical in vabil. Misliš, da je ogromni večini ljudi kaj do resnice? Kje neki! Svoj mir zahtevajo ter bajke za svojo lačno domišljijo. Ali pa kaj do pravičnosti? Na to se požvižgajo, da le ugotiš njihovim osebnim koristim. Nisem se hotel varati več. Če je človeštvo tako, tedaj izrabi njegove slabosti, da dosežeš svoj visoki cilj, ki bi bil tudi njemu korist, ki ga pa ne razume. Potrkal sem na neumnost in na lahkovernost ljudi. Na njihovo slo po užitkih, na njihove želje. Vrata so se mi na stežaj odprla,"⁴³ pravi Hasan Ibn Saba, gospodar nad življenjem in voljo svojih privržencev, ki mu tudi spoznana

resnica o njem pri dojemljivih (ne vseh, Obeidov primer!) ljudeh (Ibn Tahir) ne more škodovati. Kajti: ni zlo izkoriščanje človeške neumnosti, zlo je človeška neumnost sama. Sredstva, ki jih nekdo uporablja za doseg etičnega cilja, ne zapadajo vprašanjem o etiki ali morali. Kaj takega seveda zmorejo le posebni ljudje, tisti, ki se vzpenjajo na Al Araf - "v raj ne smejo, pekla si niso zaslužili."⁴⁴ Pred transcendentno idealiteto torej niso nedolžni (v raj ne smejo!), so pa pred človeškimi mislimi vsakršnih filozofskih sistemov ter pred moralnostjo od tod izviraajočih dejanj, saj ne delajo za svoj blagor; še več, do določene mere se žrtvujejo (v raj ne smejo), toda ne pred ljudmi (čeprav vsaj nekako tudi zanje: Ibn Saba za osvoboditev Irana), temveč pred idealiteto. V Bartolovem romanu gre za čisto- in polnokrvni machiavellizem, ki ne uči samo tiranov vladanja nad ljudmi, temveč tudi ljudi, seveda samo dojemljive, ne vseh, kako se tirani vržejo: z vodjem, ki mu etika pri vprašanjih sredstev ne pomeni ničesar. Ibn Saba ni nietzschejanski nadčlovek, osvobojen volje izven svoje - tudi je njegovo življenje v končni posledici posvečeno skupnosti, Iranu, le metode so do konca individualistične - pod svojim žezlom ni edini mož (v svoje skrivnosti posveti Ibn Tahirja, še prej svoja daija), temveč gre le za zaostreno, ciničnejšo in surovejšo izdajo Župančičevega Hermana: spoznavalec cilja je, ne njegov ustvarjalec, kakor Novačanov Herman. V toliko je tudi bolj podoba Mussolinija in Stalina, manj pa Hitlerja, čigar misel je ustvaritev projekta tisočletnega nemškega Reicha: Mussolini in Stalin sta le trenutna izvrševalca neke brezkončnosti, prvi fašistične, drugi komunistične. Seveda je vprašanje, koliko je diktatorjevo žrtvovanje za javni blagor v resnici javni blagor in ne le izgovor za absolutistično vladavino, ki naj že v kaleh onemogoči vsakršno konkurenco (da o opoziciji sploh ne govorimo posebej!); toda vsaj določene etične pozitivnosti Ibn Sabi ne moremo odrekati, vendar le s pogojem, da priznavamo obstoj izvensubjektivne instance - možu gre za osvoboditev Irana izpod seldžuške pete; toda pozitivnost njegovega hotenja je v ostrem nasprotju s subjektivno pozitivnostjo večine Irancev, množice željne užitkov (in tirani od nekdanj radi dajejo drhali veselja v podobi užitkov kruha in iger, če so le količkaj prebrisanj!), ne pa svobode in kar je še takšnih reči. Populistični diktaturi seldžuških sultanov, ki ne kvarijo slehernikovih poslov in ki ima nekak demokratičen mandat v večini podložnikov, se zoperstavlja totalitarizem, ki se suvereno vtika v vse vsebine življenja. Temeljno sporočilo Alamuta je potemtakem v tem, da se takšni ali drugačni demokraciji, ki je v bistvu precej prostaška tiranija večine nad manjšino in brez resničnih transcendentnih, torej nekih zares veljavnih vrednot, učinkovito zoperstavlja samo totalitarizem peščice poklicanih, posvečenih v skrivnost Ideje. Ideja - transcendentna idealiteta mora biti in se preliti v spoznavalcih v subjektivno idealiteto, da se potem udejanja; brez nje Bartolov svet ne more obstajati, zlasti ne kot etično upravičljiv, kakršen skozi pot Ibn Tahirja Ibn Sabov projekt v besedilu sčasoma postane. Zoper tiranijo demokracije Bartol pač ne išče rešitve po poteh humanizma, recimo v Aristotelovi svobodni državi ali Kantovi republiki, temveč na stezah totalitarizma, kar verjetno ni preveč odrešujoča varianta, saj vedno novim oživljanjem navkljub ni spravila iz sebe na daljši rok uspešno delujoče družbe, marveč se je zmeraj, prej ali slej, izrodila še v mnogo bolj problematičen sistem od liberalne demokracije.

Navsezadnje je to dognal tudi idejno najzanimivejši ter miselno najgloblji tok slovenske literature, že pred drugo svetovno vojno: Novačanov Nadčlovek, na moč nenavaden teater lutk za odrasle v enem dejanju in z vsemi pravicami pridržanimi,⁴⁵ je na predvečer največjih Hitlerjevih podvigov sporočal, da je v triumfu tiranov tudi že njihov poraz. S svojim samosilništvom so ugonobili človeštvo, nimajo več komu vladati in se zato počasi spreminjajo v opice. Ne gre za Nietzschejevega nadčloveka, četudi se motto sklicuje nanj, temveč za njegovo počestno in samozvano izdajo, ki se izživlja v tiranstvu nad navadnimi ljudmi in kateremu je opica zadnja in najvišja stopnja. Čisto po naključju ostaneta na prizorišču sveta po njegovi katastrofi dva mlajša predstavnika navadnega človeškega rodu, seveda raznospolna in čisto nedolžna - in ta dva potem nadaljujeta človeštvo, novo in boljše, očiščeno in pomlajeno. Novačan je vsekakor optimist, kajti realno ne more biti skoraj nobenega dvoma, da bo tudi tako prenovljeno človeštvo sčasoma začelo počenjati prav takšne neumnosti kakor prejšnje, ko ne bo razumelo misli genija. Vendar je bilo pred težkimi časi, ki so prihajali, čisto človeško napisati tistim, ki jim literatura pomaga živeti, kaj optimističnega.

Za sklep moremo ugotoviti, da je slovenska literatura v svojem osrednjem toku do II. svetovne vojne v največji meri trdno stala na tradiciji evropskega liberalnega humanizma; le redkokatero delo se je podalo v nenadzorovano občudovanje moči kot vrednote po sebi, ki jo premorejo tirani. Še ti morajo biti, če naj niso skozi literarno besedilo nedvoumno obsojeni, prepojeni z idealiteto, ki v končni posledici ni zgolj individualna (Ibn Saba iz Alamuta). Le Novačanov Herman Celjski, ki je pod svojim žezlom edini mož, izstopa iz te vrste. Glede razumevanja struktur novodobnega gospostva, moramo naši literaturi priznati precejšnjo lucidnost, iz osrednje smeri njenega zanimanja so kaj kmalu izginili klasični tirani, sovražniki človeškega rodu, ki jim je človek ali junaško, veličastno in hudo tragično podlegel na poljanah slave (npr. Franki iz Levstikovega Tugomera), ali jih - v večem spomin in opomin - nepozabno premagal (npr. negativci izpod svobodnega Finžgarjevega sonca), ali pa so se celo sami, višek pedagoškosti, a tudi neprepričljivosti, poboljšali, šli vase in se bridko zjokali ter se spremenili v ljudomila bitja, v pravo ljubezen človeškega rodu (npr. bossovski ata Smrekar, hišni tiran iz Sosedovega sinu Josipa Jurčiča). Navsezadnje to niti ni presenetljivo: slovenska literatura je literatura zmeraj ogroženega naroda, ki mimo nje marsikdaj ni imel pravega drugovrstnega orožja, zato je veljalo tu biti skrajno previden in nenaklonjen ekscentričnostim.

Opombe:

- 1 *Duhoven tako Črtomiru obtožujoče pravi, potem ko navede podobno usodo svojo:
"...ak bi ne bil dajal tvoj meč podpore,
kdaj vgasnila bila bi kriva vera,
bi vdova ne bila žen marsiktera!"
Tu Črtomir ni obtožen le iz naslova pravovernosti, temveč tudi vsahdanjostnega humanizma,
toliko prej, če je šel bojevati boj brez upa zmage.*

- 2 *Izmed vseh Prešernovih pesmi je "stari režim" onemogočil vendarle samo objavo Zdravljice in še nekega precej koleričnega izbruha zoper Murka (ob nekaj elegičnih in sangviničnih stihih); in čeprav je ta, sebi zelo neprijazna, besedila poznal, zavoljo njih avtorja ni preganjal, kot tudi ne zavoljo katerekoli zapisane vrstice: Prešeren je imel težave z oblastmi pač največ zavoljo svojega docela zunajserijskega načina življenja, zaradi katerega bi mu kak pomleternichovski režim delal morebiti še večje težave kot ozloglašeni avstrijski klasični absolutizem. Da ne govorimo o tem, kakšne težave bi imel tudi zavoljo zapisanih vrstic.*
- 3 I. Tavčar, 4000, Ljubljana 1966, 43.
- 4 Čas predstavlja v predstavah človeka 19. stoletja še vedno nezlomljivo kontinuiteto, gotovost, nujnost, ne glede na morebitna spreminjanja v merjenjih: le zaznavanje časa je tedaj - ob védenju, da obstajajo različni koledarji ipd. - priznано za relativno stvar, čas sam pa še ne.
- 5 O mehanizmih tedanjega (in še precej v novi vek podaljšanega) strahu obsežno piše Jean Delumeau v delu *Le Peur en Occident (XIVe - XVIIe siècles) Une cité assiégé*, Pris 1978.
- 6 I. Tavčar, n. d., 130.
- 7 I. Tavčar, n. d., 86.
- 8 A. Aškerc, Zbrano delo I, Ljubljana 1946, 59.
- 9 *Glej pesem Antona Aškercia Poslednji Obrenović, ZD II, Ljubljana 1951, 380 in sledeče.*
- 10 *26 let po bridkem koncu Aleksandra Obrenovića, tiranskega kralja Srbije, se Aleksander Karadorđević, ustavni kralj Srbov, Hrvatov in Slovencev prelevi v uzurpatorskega kralja Jugoslavije in čez pet let pade umorjen.*
- 11 A. Aškerc, ZD I, 193.
- 12 A. Aškerc, ZD II, 386, 387.
- 13 A. Aškerc, ZD I, 320 in naslednje.
- 14 A. Aškerc, ZD I, 325.
- 15 A. Aškerc, ZD I, 293.
- 16 A. Aškerc, ZD I, 111 in naslednje.
- 17 A. Aškerc, ZD I, 264 in naslednje.
- 18 I. Cankar, Izbrano delo V, Ljubljana 1970², 234.
- 19 I. Cankar, n. d., 256.
- 20 I. Cankar, n. d., 254.
- 21 I. Cankar, n. d., 255, 256.
- 22 I. Cankar, n. d., 183. *Ne pozabimo, da je pri Nietzscheju bog mrtev. Že mrtev.*
- 23 I. Cankar, n. d., 182. - Kantor: *Zdaj je torej jasno, kakor na dlani, da ga nisem ubil. Bernot ga je ubil: dokazi govore tako glasno, da jih ni moči prevpiti. Ubil ga je - stvar je jasna ko beli dan in le čudno je, zakaj se vznemirjam zaradi stvari, ki me nič ne briga! / Kako te besede niso samo zunanost, priča dejstvo, da Kantor pozneje, ko Krnec zakriči: "Morilec!" omahne; njegovi zavesti torej celo tedaj, tik pred zadnjo veliko tirado o moči, nikakor ni vseeno! Šele čisto na koncu Kantorjeva vest nima več moči nad njim: "Kdor hoče naprej, mora naprej, mora brcniti v stran vsak kamen, ki mu je napoti, mora, če je treba, preko trupel, preko gorkih človeških trupel. Kdor mi očita neusmiljenost, je sam preslaboten, da bi bil neusmiljen in njegova čednost je hinavstvo." Šele od tod dalje bi se bilo moč pogovarjati o Kantorju kot o nietzschejanskem nadčloveku, toda drame je tu konec. Gre zgolj za dramatično poroditev določenih vsebin nadčloveka - in to iz določenih družbenih postopkov, ki so conditio sine qua non Kantorjevega nadčloveštva ob koncu -, ne pa za dramo nadčloveka v svetu navadnežev.*
- 24 I. Cankar, n. d., 183.
- 25 O. Župančič, Dela Otona Župančiča III, Ljubljana 1970², 140.
- 26 O. Župančič, n. d., 152.
- 27 O. Župančič, n. d., 76.
- 28 M. Pugelj, A. Novačan, C. Golar, Izbrano delo, Ljubljana 1971, 151.

- 29 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 211.*
- 30 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 225.*
- 31 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 154.*
- 32 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 185.*
- 33 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 209.*
- 34 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 192, 193.*
- 35 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 194.*
- 36 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 167.*
- 37 *M. Pugelj, A. Novačan. ..., n. d. , 230. - To se zgodi šele ob koncu Hermanove igre iz Novačanove Celjske trilogije.*
- 38 *Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 643.*
- 39 *V. Levstik, Dejanje, Ljubljana 1934, 162, 163.*
- 40 *V. Levstik, n. d. , 42, 43.*
- 41 *V. Levstik, n. d. , 45, 46.*
- 42 *Kajti le kaos je umor naravno dejanje, redu ne more biti, red ga mora kaznovati. Neciviliziran red sicer pozna smrtno kazen, toda tak red je v svojem bistvu le usistemljeni kaos. Jemanje življenja je vsakemu resnemu človeškemu redu nepojmljiv zločin.*
- 43 *V. Bartol, Alamut, Ljubljana 1988, 489.*
- 44 *V. Bartol, n. d. , 490.*
- 45 *Ljubljanski zvon, Ljubljana 1939, 558 - 568.*

DIE WEGE DER TYRANNEI IN DER SLOWENISCHEN LITERATUR (BIS ZUM ZWEITEN WELTKRIEG)

Die slowenische Literatur (bis zum 2. Weltkrieg) begann verhältnismässig früh die Struktur der modernen Tyrannei tiefgehender einzusehen: der Roman "4000" (1891) von Ivan Tavčar schilderte eine totalitäre Welt, die der von Orwell ("1984") ähnelt, nur dass Tavčars Welt lediglich im Rahmen einer Satire auf die Ideen des Dr. Mahnič, eines neotomistischen Philosophen und streitlustigen katholischen Ideologen, geschaffen werden konnte. In diesem Roman ist die Tyrannei Folge der Ideologie. Anton Aškerc ging Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhs. von Tavčars Vortäuschung einer tyrannischen Welt zur Anspielung auf diktatorische Charakterzüge der damals herrschenden Zustände über, die denjenigen nahekommen, die er selbst miterlebte. Die Ideologie in seinen Texten dient den Tyrannen nur als ein durchschaubarer Vorwand für ihre Unternehmungen und überzeugt keinen: die Tyrannei werden nur von ihrer Willkür gelenkt; indessen dient jede ernstere Ideologie ihrer Beseitigung. Ivan Cankar trat im 1. Jahrzehnt des 20. Jahrhs. besonders scharf gegen die Worte der katholischen Weltanschauung auf, welche von den Behörden vollends zur Versklavung der Menschen ausgenützt wurden - jener Menschen, die keinen richtigen Willen nach Befreiung besitzen und durch welche Träger von Ideen der Freiheit am häufigsten vereitelt werden. Anton Novačan war vielleicht der einzige, der in den zwanziger Jahren dieses Jahrhunderts den Nietzsche'schen Übermenschen, dessen Gewissen sein Wille ist, in der slowenischen Literatur künstlerisch von Bedeutung gestaltete. Dass dieser Macht über andere besitzt, ist eigentlich nur Folge dessen, dass er von lauter gewöhnlichen Menschen umgeben ist; er gibt sich, und braucht sich nicht, keine besonders grosse Mühe zu geben. Der Roman Dejanje (Die Tat, 1934) gestaltet eine unoptimistische, jedoch von einem unerschütterlichen humanistischen Standpunkt aus geschilderte diktatorische Welt neuzeitlicher Totalitarismen, dass man sich nur auf persönlicher Ebene zur Wehr setzen kann und dies nur um den Preis seines Lebens. Vladimir Bartols "Alamut" (dreissiger Jahre des 20. Jahrhs.) schildert einen tyrannischen Diktator, der im Namen einer grossen, den Alltagsmenschen unerreichbaren Idee, die man entweder ankämpft oder ihr gegenüber gleichgültig ist, eine unbarmherzige Diktatur mit allen Mitteln ausübt. Ideologie ist nur eines dieser Mittel und ein Spielzeug in den Händen des Machthabers. Die Idee des Werkes ist es, dass sich der Demokratie, die in ihrem Wesen nur Tyrannei der mehrheitlich dagewesenen Durchschnittsmenschen und deren flauer Willenskräfte gegen die Einzelnen mit grossen Ideen ist, nur der Totalitarismus auserwählter Einzelner erfolgreich zur Wehr setzen kann, jener, die dafür Sorge tragen, dass die der Menschenmenge unzugänglichen Ideen in die Tat umgesetzt werden - diese Ideen aber müssen derart sein, dass sie den Massen letztendlich

auch zunutze sind. "Das Puppentheater für Erwachsene in einem Akt". Der Übermensch von Anton Novačan dagegen, am Vorabend zum Zweiten Weltkrieg, verneint einen solchen Weg: im Triumph einer jeglichen Tyrannei, eines jeglichen Totalitarismus, ist auch deren Untergang, den sie sind ja unfähig, ein produktives Leben der Menschheit zu organisieren.

Božena Orožen

DOM, DOMOVINA, JEZIK... IN ALMA KARLIN (Ob 40-letnici smrti svetovne popotnice in pisateljice)

Potopisni knjigi Alme Karlin *Einsame Weltreise*¹ in nadaljevanje *Im Banne der Südsee*² ponujata dva osnovna načina branja: beremo ju lahko kot zanimiv potopis po daljnih neevropskih deželah ali pa kot skupek doživetij popotnice - pripovedovalke z njenimi zgodami in neizgovornimi, ki tu in tam spominjajo kar na prvoosebni avanturistični roman. V okviru obeh načinov branja pa je reflektor pozornosti mogoče usmeriti na različne zadeve. V potopisnem načinu je mogoče zasledovati npr. način življenja domačinov z navadami, zlasti tistimi, povezanimi z njihovim verovanjem; mogoče je opazovati prirodo, zlasti rastlinstvo; mogoče je iskati ob domačinih še prikaze mešancev pa Evropejcev, ki žive med domačini, tudi katoliških in protestantskih misijonarjev in misijonark, opazovanih z Alminimi očmi. Gre za etnološko zanimivo branje, ki bi mu strokovnjak mogoče nemara kdaj oporekati, a mu razgibanosti in raznolikosti ne bi mogel odrekati.

Globlje je drugo branje - usmerjeno na subjekt - svetovno popotnico, ne le opisovalko zunanjega sveta, ampak tudi izpovedovalko lastnih doživetij in pogledov. Pri takem bolj psihološko usmerjenem branju izstopajo trije vzročno povezani pojmi, napovedani v podnaslovu obeh knjig - Tragedija ženske in v naslovu prve - Samotno potovanje: ženska - samota - tragedija. Prevladujoča, ključna beseda je nedvomno pridevek "sam", zdaj s pozitivnim, zdaj z negativnim predznakom. Samota, nevezanost kot nujnost za raziskovalno delo, ki se mu je zapisala še v zgodnji mladosti, samota, ki krepí v na videz krhkem in drobnem bitju čustvo ponosa in notranje moči - s pozitivnim predznakom. "V vsem je treba stati sam, brez pomočnika, brez prijatelja, potem pa ojačaš. Potem sta srce in misel nevezana in boriš se sam s slehernim vlaknom za svoj cilj."³ Samota, pravzaprav osamljenost, kot občutek izgubljenosti sredi popolnoma tujega, sovražnega sveta - z negativnim predznakom. "Pomanjkanje in osamljenost sta bila moja spremljevalca," zapiše v predgovoru h knjigi *Der Todesdorn*.⁴ Iz prostovoljno izbrane samotnosti izhaja intenzivnejše doživljanje, kot je dano raziskovalcu kot članu skupine, a tudi neprimerno več bolečih izkušenj. Opazovanje, kako nanje v potopisu reagira, je posebna oblika branja, ki sega tokrat na področje sloga. Karlinova premore namreč nekaj črn, obešenjaški humor, samoironijo, s katero premaguje skrajno kočljive situacije. Prav ta slogovni postopek ohranja svežino potopisoma.

Ob opazovanju pisateljice kot subjekta je mogoče osvetliti posamezne izseke, iz katerih pravzaprav kot iz kamenčkov v mozaiku rase njena nevsakdanja, izjemna osebnost: od asketskega načina prehranjevanja do izjav o duhovnih vprašanjih.

Za celotno osebnost svetovne popotnice bolj obrobno, za njene rojake in someščane pa vendarle zanimivo je vprašanje, ali se, koliko in kako odkrivajo v potopisnih knjigah Almini pogledi na domovino, rojstni kraj Celje, znance iz njenega mešta, kaj izjavlja o svojem materinem jeziku, kako je z njeno pokrajinsko in narodno zavestjo. Skratka - zanimajo nas odgovori na "domačijsko" zasnovana vprašanja, ki v potopise po najbolj oddaljenih delih sveta nekako ne sodijo. Pisateljicine izjave te vrste bi zato lahko tudi prezrli, so pa vendarle po drobcih in kakor mimogrede nametane po obeh potopisnih knjigah.

Domotožje v dobesednem pomenu besede (tožba po domu) se pri Karlinovi skoraj ne pojavlja. Za samostojno življenje je imela že poprejšnji trening, ko je študirala v Londonu, bila v Parizu in med prvo svetovno vojno v skandinavskih deželah. Njena zvestoba življenjskemu klicu po raziskovanju daljnih dežel je bila v krogu njenih celjskih sorodnikov in znancev sprejeta vsaj kot čudaštvo. V prvi knjigi, ki je izšla še pred njenim odhodom na pot okoli sveta - drami *Die Kringshäusler*,⁵ je nedvomno avtobiografski odnos sorodnikov in znancev do glavne osebe profesorja naravoznanstva in raziskovalca Hansa Georga Hasselsteina, ker se ne ravna po splošno veljavnih malomeščanskih normah. V izvodu knjige, ki je bil last Almine prijateljice Thee Schreiber - Gamelin, so ob nekaterih osebah z roko pripisana imena Celjanov, sorodnikov Karlinovih, ki naj bi bili modeli mladi pisateljici.⁶ Nedvomno tudi Almina mati ni razumela hčerkine vneme in njene popolne nenadarjenosti za vrline malomeščanske gospodične. Oče, na katerega je bila - kot kaže - bolj čustveno navezana pa ji je umrl že v otroških letih. Tako v Samotnem potovanju morda le malce pretirano izjavlja, da so v rodnem mestu dvomili o njenem duševnem zdravju.⁷ Zato se ji na potovanju po konkretnem domu ne stoji niti takrat, ko je zaradi bolezni, pomanjkanja in drugih pretresov povsem potrta.

Rahla ganjenost, privid domačnosti jo prevzema le redkokdaj. Na južnomorskem otoku strmi ob sončnem vzhodu na morje in misli na "daljno domovino".⁸ Podobna ganjenost se je poloti, ko na otočju Nove Gvineje (ki je bila nekoč nemška posest) sliši peti domačina znano Goethejevo pesmico *Sah ein Knab ein Röslein stehen...*⁹ Komaj opazna sled ganjenosti bi lahko bila v asociacijah s pojavi v domačem svetu. Koče domačinov na južnomorskih otokih jo spominjajo na domače senene kopice.¹⁰ Na Novi Gvineji jo okolica jezera spominja na domovino "s polji, njivami in travniki". "Bila sem," dodaja, "utrujena od večne džungle."¹¹ Očitnejša mehkoča jo preplavi pri pogledu na odpadajoče listje v okolici Singapura: "Bilo je kot doma, bil je to lahen dih jeseni." In prevzela jo je "do dolz sanjska blaženost."¹² Takih drobnih, obrobni izjav je več v drugem delu potopisa in so nedvomno v zvezi z njeno izčrpanostjo, stopnjevano s hudimi napadi malarije, podhranjenostjo, a tudi - in to še posebej - z brezbriznim

odzivom na njeno delo v Evropi. Približeval se je čas, ko bo v Port Saidu pri vračanju izjavila: "Moje oči so bile končno utrujene, utrujene kot moje srce."¹³

Proti koncu druge knjige naletimo na oseben, kar sentimentalen oris "čudovite ljubljene Gorenjske" s Triglavom, blejskim gradom, slapovi, modrim encijanom... Skozi te kraje se je namreč prvotno nameravala vračati. Izkaže se, da je osladnost tega orisa namerna, del samoironije. Pri resničnem vračanju čaka namreč premražena v čakalnici železniške postaje v Trstu in le v domišljiji razpreda predstave o vrnitvi. Sem sodijo še belo oblečene deklice s cvetjem, pojoči fantje in - kranjske klobase, ki kajpada razbijejo v bralcu idilično občutje. Še bolj pa ga razbije kruta realnost: namesto belo oblečenih deklic jo čaka na meji "preslavna" policija in sitnosti. Zanimivo in za njeno duševno razpoloženje značilno pa je, da se ji v privid gorenjske pokrajine vpleta spomin na nekoč priljubljeno pesem o sarafanu, ki jo je slišala kot otrok in ji zdaj prav ustreza resignirana izpoved o minevanju mladosti, sreče, moči...¹⁴

Beseda "domovina" ima za Karlinovo tri pomene. Najbolj pristen je tisti, ki se v daljnem, povsem tujem, neprijaznem svetu zgošča okoli pojma Evropa. Da se čuti predvsem Evropejka, bi kazala predstavitev prvoosebne junakinje v prozi, ki je izšla, ko je bila že na potovanju - *Mein kleiner Chinese*:¹⁵ "Moja domovina leži nekje med slikovito obalo večno modre Adrije in Pomorjanskim". V Samotnem potovanju najdemo potrdilo tako širokega pojmovanja domovine: šele na Karibskih otokih se je zavedela, da je "za bogve kako dolgo obrnila domovini hrbet".¹⁶ Evropa je domovina svetovne popotnice tudi za šolarje v Honoluluju, kamor je povabljen, da bi jim pripovedovala.¹⁷

Drugo pojmovanje domovine bi sovpadalo z nekdanjo Avstro-Ogrsko, katere državljanka je bila do njenega razpada. Ko v pozni jeseni 1919. leta odhaja iz Trsta, kjer se je začelo njeno osemletno potovanje in ugotavlja, da je izginil pred njenimi očmi "tudi zadnji košček domovine", ima v mislih pač nekdanjo pripadnost Trsta Avstro-Ogrski in ne morebiti Slovencev, ki žive tod okoli.

Kot nekdanja Avstrijka doživi topel sprejem na Salomonovih otokih v misijonu, ki ji more tu edini dati zavetje. Sestra prednica jo je najprej pozdravila prijazno, a zadržano v angleščini, ko pa je zvedela, da je Alma "bivša Avstrijka", se je "čudovito otajala". O tej svoji sodeželanki pravi: "Bila mi je tudi draga kot človek, kajti vesela je bila, da lahko z nekom govori po nemško... Zvečer po večerji sva sedeli na verandi in govorili o stari nemški domovini, ki pa je ne bova nikoli več videli. Kako zveste domovini so bile te sestre na drugem koncu sveta."¹⁸ Na Bismarkovem otočju je zapisala Karlinova o neki gospe, jezikovni rojakinji, ki jo je povabila na kosilo: "Otoško življenje napravi ljudi dobrosrčne in velikopotezne in vsi govore o svoji nemški domovini s hrepenenjem, ki je ganljivo."

Tretji pomen izraza "domovina" se nanaša na mlado državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Obsežen časopisni intervju, ki je izšel med Alminim bivanjem v

Avstraliji, jo imenuje "mala dama iz Jugoslavije".²⁰ Do te politične domovine je imela le formalen odnos, saj je tudi živela v njej le eno leto pred začetkom potovanja, kvečjemu ji je njen obstoj povzročal sitnosti. Argentina ji je zaradi državljanstva bila že v začetku zaprta, saj je "odklanjala vse potnike iz slovanskih dežel, ker je menila, da so vse boljševiske".²¹ Pri izkrcanju v Novi Zelandiji je imela sitnosti zaradi napačnega vpisa v ladijski seznam pa je zavzdihnila: "O dobri bogovi! Na skrajnem koncu sveta pa taka reč zaradi take malenkosti, ki je bila vrhu vsega še politično tako nenevarna, saj tam kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev še poznali niso!"²² Med težave, ki jih ji je povzročalo novo državljanstvo, je sodila tudi zadeva s podaljšanjem potnega lista na Javi. Ker tam ni bilo jugoslovanskega konzulata, se je obrnila na češkoslovaškega in ta je posredoval pri najbližjem jugoslovanskem v Sydneyju. Od tam pa je prišel odgovor, da potnega lista ne morejo podaljšati, ker ni opravljena vojaška obveznost.²³ Ko je z Jave priplula v Singapur, se je carinski uradnik pri njej zadržal dlje zaradi nenavadnosti ali nepoznavanja države, katere potni list je imela. "Imela sem potni list, kot ga sicer ni imel nihče, in kaj na vsem svetu je bil Jugoslovčan? Nekaj povsem izjemnega, kar je treba še ustrezno preiskati in kar ni mogoče kar tako pustiti v deželo."²⁴ V zvezi z "dvojno" domovino piše: "O nenavadni okoliščini, da imaš danes lahko v Evropi domovino, ki ti jo določa potni list in jezikovno domovino, v tujini sploh nimajo pojma in tega dobrodušni Novozelandski in tudi mnogi drugi narodi ne morejo razumeti."²⁵ Le z Alminim zgolj formalnim odnosom do nove države in sodržavljanov si je mogoče razlagati, da vedoželjna - kot je bila - na Novi Zelandiji ni poiskala stikov s sodržavljanji - priseljenci. Ko bi bila daleč od doma čutila z njimi vsaj kanček skupnosti, bi bila to storila, tako pa izjavlja: "... jih nisem obiskala, ker nisem vedela, katerega od treh jezikov govorijo in ali se me bodo res razveselili."²⁶ Kljub hladnemu, brezbriznemu odnosu do sodržavljanov pa je na Kitajskem napisala šest prispevkov o južnih Slovanih za angleški pisan časopis. Ob tem pripominja: "V Pekingju sem postala tako nekoliko znana in to mi je prineslo še druge prednosti."²⁷

Katera je Almina "jezikovna domovina", kak odnos ima do nje in do enako govorečih? Materinščino omenja večkrat, narodnost le izjemno in bolj posredno. Nekajkrat se označuje kot Nemka - pač glede na jezik - enkrat kot Avstrijka.²⁸ Kljub temu da sta bila oče in mati slovenskega rodu (česar pa v potopisu ne omenja), je njen materin jezik nemški. Ta je v njej tako zasidran, čeprav mora na poti večinoma uporabljati druge jezike, da ji ob hudem napadu vročine na Salamonovih otokih nekontrolirano privre na dan in v njem odgovori svoji gostiteljici.²⁹ Pripadnost nemškemu jezikovnemu območju ji je na nekaterih področjih Južnega morja tudi v škodo, saj tu po časovnem zamiku še nekaj let po vojni opaža nezaupanje ali vsaj nelagodnost do Nemcev oz. nemško govorečih. Na enem od otokov Novih Hebridov jo je prijazno sprejela misijonarka (verjetno Francozinja), a ker se je govorilo, da ni pristna Slovanka (Karlinova uporablja izraz "waschechte Slawin"), ampak da jo je treba prišteti k Avstrijcem, je postala nezaupljiva.³⁰ Tak odnos pri ljudeh v teh krajih posplošuje, češ da je pred vsemi, čeprav so bili z njo spoštljivi in pogosto celo dobri, lebdel

v zraku izraz "Avstrijka". Na Novih Hebridih je zato svojim gostiteljem dajala brati prispevke, namenjene časopisom v Nemčiji, ker ni hotela, da bi si mislili o njej, da špijonira.³¹ O Novozelandcih, ki da so bolj britanski od Britancev, izjavlja: "Iz tega razloga so bili takrat zelo nenaklonjeni Nemcem in to mi je nekoliko grenilo življenje. Z Angleži, ki sem jih srečala na Kitajskem ali na Japonskem, nisem imela nikoli neprijetnosti. Novozelandci pa so še vedno kuhali jezo, ki pa vsaj, kar je zadevalo mene, ni postala nikoli osebna..."³² Pač pa je osebno nerazpoloženje opažala pri nekem ladijskem sopotniku, ki da je ni mogel trpeti. O njem domneva: "Verjetno ga je jezila moja grdost ali moja duševna sorodnost z Nemci."³³

Ne glede na besede o "duševni sorodnosti z Nemci", pa je odnos Karlinove do Nemcev (gre predvsem za rajhovske Nemce) prav kritičen. Od pripadnikov raznih narodov, s katerimi se sreča na svojem dolgem potovanju in jih vrednoti kot celoto, brez pridržkov pohvali od neevropejcev le Japonce, od Evropejcev pa Angleže. Prvim ob odhodu iz njihove dežele podeli priznanje: "Tu me ni nihče žalil in nihče mi ni prizadejal bolečine. . . Kaj ni najlepši in najčastnejši spomenik, ki ga lahko postaviš kakemu ljudstvu in ali ni prava domovinska ljubezen tista, ki ti nalaga živeti tako, da tujec odhaja z dobrim mnenjem?... Naj bodo blagoslovljeni...!"³⁴ Angleška korektnost, odnos do sočloveka sta ji ustrezala že v študijskih letih v Londonu. Zdaj o Melbournu v Avstraliji pravi, da "je bil skozi in skozi britanski in zato sem se v njem počutila kot doma".³⁵ Podobno občutje jo navdaja, ko na enem od Salomonovih otokov dobi sobico pri Angležih: "Bilo mi je, kot da bi bila prišla domov."³⁶ Ob kakem neprijaznem sprejemu pri tujcih se ji stoži po človeško pristnem angleškem odnosu.

Spoznanja o Nemcih, ki žive v tujini, o odnosu sicer enakogovorečih do nje pa so bolj raznolika. V San Franciscu so jo tamkajšnji Avstrijci in Nemci lepo sprejeli, v mestu Arequipa v Peruju pa je zaman poskušala dobiti stik z rajhovskimi Nemci. "Takrat in tam so imeli name, na bivšo avstrijsko državljanko, piko."³⁷ Zameril se ji je odnos Nemcev - delodajalcev do nje kot uslužbenke, ko si je spotoma morala služiti kruh za življenje. Kategorično izjavlja: "Najtemnejše obdobje mojega bivanja na Japonskem je bil čas, ko sem delala v uradu neke nemške tovarne..." In nadaljuje: "Američani in Angleži ravnajo z uslužbenci veliko vljudneje, jih bolje plačujejo..."³⁸ Zaradi take izkušnje je malo pozneje spočetka zavrnila predlog, da bi sprejela službo pri nemški družini, z utemeljitvijo: "Kajti čeprav imam Nemce rada, vsaj kar zadeva jezik, pa nisem prav nič navdušena za njihove delovne pogoje, ki moras biti zanje naravnost rojen... Oh - povrhu pa bi dobila za sto petdeset jenov surovosti."³⁹ V Kalkuti je bila ogorčena nad sprejemom na nemškem konzulatu, kamor so prišla zanje pisma iz Evrope, pa ji je uslužbenec neprijazno očital "nesramnost", ker si je kot nenemka dala pošiljati pisma na njihov naslov. "Iz tega sem spoznala", piše prizadeto, "da nimam nobene domovine, razen tiste v potnem listu. In spet me je srce vleklo k Angležem. Če moram že biti za koga. ... tedaj zanje, ki so me vedno obravnavali kot žensko, nikoli kot lastno državljanko ali nedržavljanko."⁴⁰

S posameznimi Nemci in Avstrijci, ki so živeli v tujini in bili sami željni nemške besede, je lahko sicer prijetno pokramljala. Toda pri kolektivu svojih jezikovnih rojakov Nemcev je doživela hladen, brezbrizen sprejem. Boleče ga je zaznala na Javi, ko jo je hotelir - nekdanji Avstrijec - odpeljal v nemški klub. "Tri leta," pravi, "nisem razen na misijonarje naletela na nobenega Nemca, se nisem gibala v nemškem svetu, nisem brala nobenega časopisa, nobena nemška knjiga mi ni prišla v roke in zdaj sem stala med svojimi, kot sem jih srečna, a pač predrzno imenovala, a ti so bili hladni kot. . . pasji gobček in bolj mrzli od mraza."⁴¹

Med slučajnimi sopotniki je dvakrat naletela na človeka, ki je pripadal njeni "domovini, ki jo določa potni list", a nikoli na takega, ki bi ji mogel kaj pomeniti. Prvič je bila to žena nekega Peruanca, poprej nemara natakarka v pristaniški krčmi v Dalmaciji, ki je zdaj odhajala z možem v skrajno negotovo usodo.⁴² Drugi sodeželan se je vozil s štirimi molčečnejši s Honoluluja na Japonsko. Pozdravljali so se po rusko, šele nekaj dni pred koncem potovanja je zvedela, da je Hrvat. Prosil jo je namreč, naj mu prevede ljubezensko pismo iz hrvaščine v nemščino. S tem v zvezi je njena edina izjava o znanju slovenščine: "Hrvaščine nisem obvladala, slovenščino pa tudi pomanjkljivo, ker nisem poznala modernejših izrazov, kljub temu pa mi je znanje slovenščine pomagalo, da sem dojela smisel..."⁴³ Na prvi pogled je presenetljivo, da jezikovno nadarjena ženska, ki je govorila več jezikov in se želela jezikovno izpolnjevati tudi na poti - na Japonskem je npr. želela stanovati pri Rusih, da bi lahko spet govorila po rusko - jezika svojih prednikov ni dobro obvladala. Nedvomno je v študiju in znanju tujih jezikov videla most v tuje dežele. Slovenščina vloge takega mostu ni mogla imeti in zato po tej plati zanjo ni bila zanimiva. Posredno se v sebi zateče k slovenščini, da bi si dala duška ob neprijaznosti nemškega konzularnega uradnika v Kalkuti, spomni se namreč izraza, sestavljenega iz treh besed, ki ga ob takih priložnostih uporabljajo "naši slovanski kmetje, ki pa se ga ne spodobi zapisati".⁴⁴ (Najblažji te vrste bi bil: pojdi se solit!)

Dva obiska pri bližnjih rojakinjah sta ji več pomenila. V San Franciscu je obiskala sestro dr. Perza, urednika časopisa *Cillier Zeitung - gospo Romovo*. V njeni hiši je preživela "veliko prijetnih ur". Več let pozneje je v Bangkoku pričakovala pomoč od "ožjega rojaka", torej Celjana, ki bi ji lahko bil porok za denarno posojilo, saj je vedel za njeno celjsko premoženje - hišo in vinograd. Toda ta je obubožal, sekal drevje v džungli, njegova hčerka pa je bila v Bangkoku v biblični šoli, "kjer je bilo veliko dela in malo zaslužka".⁴⁵ Hrana za srce je bilo srečanje s to nekdanjo Celjanko, ki jo je poznala kot deklico. Spomini na Celje in nemška pesem, ki jo je zapelo dekle, so izpolnjevali ta obisk. Ne brez ganjenosti piše: "Nad nama so se bleščale tropske zvezde, vlažne kot objokane ženske oči in glasovi tujega ljudstva so se zarezali v staro nemško pesem."⁴⁶ V knjigi imenuje dekle Zofka T. V časopisu *Cillier Zeitung* pa je to srečanje naslikala že poprej v samostojnem potopisnem podlistku *Wenn sich zwei Cillier in der Fremde trefen*⁴⁷ in tu zapisala tudi priimek znanke - Zofija Tratnik. Za someščane obeh žensk je bil privlačen prikaz uric, napolnjenih s spomini na

celjsko kopališče, kostanjev drevored pri Glaziji, na hribe v okolici Celja, ki so se jima zdeli za vedno izgubljeni. Večjo težo so imela grenka spoznanja mlade deklice, "ki ni pripadala popolnoma niti vzhodu niti zahodu in je v notranjosti stala tuja med obema..."

Odpira se še vprašanje o Alminih stikih z domovino v širšem smislu. Šlo je kajpada za pisne stike, pisma ali članke, ki jih je pošiljala v Evropo. Tak je bil del njenega načrta - potovati, študirati, opazovati in o tem sporočati s kraja samega. Kaže pa, da pred odhodom ni imela zvez s tujimi časopisi, s katerimi bi se bila dogovorila za sodelovanje. Edina dotlej natisnjena knjiga Die Kringshäusler ji še ni mogla ustvariti imena, tega si je morala pridobiti šele s svojim nenavadnim podvigom, kar je njeno potovanje v takratnih okoliščinah (malo denarja, leto dni po končani vojni, brez zvez) vsekakor bilo. Izjema je bil pač lokalni list Cillier Zeitung. A že v prvem delu potovanja, v San Franciscu, se ji je odprlo - dobila je pet naslovov gornještajerskih časnikov, za katere naj bi pisala. Čeprav so trije sestavki, kot je sodila, končali v košu za papir, je prišla v stik z urednikom nekega celovškega lista in ta je postal njen literarni zastopnik. Zapisala je: "Sčasoma se je med nama razvilo prijateljstvo, ki še danes traja."⁴⁸ Kako skoraj nemogoče si je bilo predstavljati žensko v vlogi samotne svetovne popotnice, kaže dejstvo, da urednik ni slutil, da je A. Karlin ženska in jo je nagovarjal "dragi gospod Karlin". Šele čez čas - Alma je bila takrat v Avstraliji - je pripovedoval nekemu štajerskemu obiskovalcu o raziskovalcu, ta pa mu je odvrnil: "Vse, kar ste povedali, drži, toda gospa Karlinova ima samo enega otroka in to dekle."⁴⁹

Število listov, ki jim je pošiljala članke pa tudi razne predmete, plodove, školjke iz eksotičnih dežel, je po njeni izjavi naraslo na triindvajset. Toda odziv ni bil ustrezen njenemu naravnost vročičnemu pisanju, ki ga ni opustila niti ob hudih napadih malarije in izčrpanosti. Izjav in opisov razočaranja te vrste je več v drugi knjigi - Im Banne der Südsee. Na nekatere južnomorske otoke pošta ni prihajala pa je morala čakati tudi po nekaj mesecev, da bi prišla do pisem. Odzivov na njene članke pa pogosto ni bilo ali jih niso objavljali. Zaman je hrepeneče prelistavala časopise, večkrat je morala prebirati opravičila o neugodnih razmerah. Pri zavrnitvi nekega daljšega teksta pa je šlo za ideološki vzrok, ker je založba sprejemala samo dela "s strogo katoliškim svetovnim nazorom", njeni spisi pa so bili vsi "prepojeni z budizmom".⁵⁰ Pogosto sta jo navdajali grenkoba in brezupnost. Šlo je za denar, ki bi ga nujno potrebovala, če ne za kar najskromnejše preživljanje, pa vsekakor za vožnjo naprej in nato proti domu. Veliko potopisnih podlistkov ji je objavil list Cillier Zeitung,⁵¹ toda njemu je pošiljala prispevke brezplačno, da bi s tem "utrjevala nemštvo, saj si ubožnejši nemško govoreči tam okrog ne morejo kupiti dragih nemških knjig". "In ali ni bilo tisto, kar sem tu pisala, boljše kot slaba literarna plaža, ki jo je mogoče poceni kupiti?"⁵² A nič manj kot pomanjkanje denarja ali še celo bolj jo je prizadelo, ker je s pogostim ignoriranjem njenih pošilk bila omajana njena vera v smotrnost navora in prizadevanj. Smoter je namreč videla ne le v odkrivanju, ampak tudi v posredovanju. Bridke tožbe, kjer že skoraj ne zmore

več samoironije, se v številnih inačicah pojavljajo v drugem delu potopisa. Kakor ob nekaterih drugih priložnostih se ji tudi tu porodi primerjava s postopanjem Angležev v takih primerih in ta govori njim v prid: "Kaj so storili Angleži za žensko, ki je imela pogum, da se je oddaljila od običajne poti! Moje ožje rojake pa ni skrbelo zame ali pa so si mislili, ko so prigrizovali dobro nadevan zavitek in pili zraven vino: Saj ji ni nihče ukazal naj odpotuje..."⁵³ Izraz "ožji rojaki" je treba razumeti v širšem smislu - glede na oddaljenost. To so bili pač Avstrijci ali Nemci ali vsaj tisti, ki so brali nemško in ki jim je pošiljala svoje prispevke.

Razen z uredniki in založniki je imela Karlinova pisne stike z domovino le s svojo mamo v Celju. Toda prav mama je nekoč negativno posegla v hčerkino literarno uveljavljanje. Iz "neprimerne pretirane sramežljivosti" (Alma je pisala o nasilnosti peruanskih moških) je za njenim hrbotom pretrgala hčérine stike z enim od večjih dunajskih časopisov.⁵⁴ Posebne čustvene bližine med materjo in edino hčerko tudi sicer ni bilo. Razen Almine nevsakdanje zagnanosti je nedvomno vplivala tudi velika starostna razlika: Alma se je rodila, ko je gospa Karlinova že močno prekoračila štirideseto leto. Zato ji hčerka v najtežjih časih na potovanju ni mogla potožiti. "Moja mama je bila stara, zelo stara, lahko sem ji pisala samo neosebne stvari, kot se pišejo za objavo v časopisu..."⁵⁵ Pač pa je imela Alma močan čut dolžnosti do ostarele in bolne matere, ko so v osmem letu njenega potovanja - takrat je bila v Indiji - pričela slediti pisma "slabi hčerki", ki da zanemarja svojo dolžnost, da bi kot edini otrok bila pri materi.⁵⁶ Zato je odplula proti domu, kakor hitro je zbrala dovolj denarja za pot in dobila prostor na ladji. Zaradi vsebine pisem, ki so jo spotoma čakala v Port Saidu, se je zbalala, da se bo vrnila prepozno in matere ne bo več našla žive. S tem bi odpadel najtehtnejši razlog za vrnitev. Če bi vedela, da je mama umrla, bi se vrnila v Indijo, "v toploto in med tujce". Tuji ljudje so ji postali bližji kot domači "tujci" v Celju.⁵⁷ Še čisto zadnje ure, ko se je že vozila z vlakom iz Ljubljane proti Celju, je znova pomislila: "Če je mrtva, ne bom izstopila. Peljala se bom naprej do Maribora in od tam nazaj v tujino."⁵⁸ Mati je še živela, a je bila skoraj slepa. Ostareli mami ni mogla in hotela pokazati, kako grenko ji je v duši. Ne bi je razumela. "Jaz pa sem se smejala, smejala..., ker sem hotela jokati, jokati, kar se je zgodilo le redko. In ker nisem hotela pokazati, da so se sanjski gradovi stalili kot ivje v aprilskem soncu."⁵⁹

Ker dom ustvarjajo ljudje, z materjo kot edinim po krvi bližjim človekom pa ni našla sozvočja, je razumljivo, da je tudi celjski dom za Almo ob vrnitvi bolj tuj kot domač. Dvakrat naletimo na konkretno domačo hišo na začetku Ljubljanske ceste, "staro zgradbo, ki se naslanja na nekdanje rimsko obzidje in ki stoji na rimskih tleh" - v začetku prve in na koncu druge potopisne knjige. Opis odhoda od doma je zelo zadržan. Malce več pozornosti kot mami nakloni v njem psičku Maukerlu: "Pozneje me bo neprestano iskal in me nazadnje pozabil. Bil je kot prisposodba vsega bivanja."⁶⁰ Bolj obsežen in nazoren je prikaz domače hiše ob vrnitvi. Počuti se v njej kot tujka. Hiša s postrežnico, kuharico in številnimi mačkami vred se ji zdi zanemarljiva, odbijajoča. Občutek tujstva je

toliko večji, ker je v očitnem nasprotju z nekdanjimi mladostnimi sanjami o slavni vrnitvi svetovne popotnice. Ta hip pa se ji zdi, da je bilo vse zaman. "Bilo je tako, kot da bi se nekdo odpravil na Luno, da bi prinesel kremen, kakršnega bi lahko našel na bregu Savinje."⁶¹

Pripis vendarle priča, da je bila črnogledost ob vrnitvi pretirana - kaj kmalu je postala znana doma, a tudi v Avstriji in Nemčiji, kamor so jo vabili predavat. Kajpada se je je v očeh Celjanov še držal pečat čudaštva, nevsakdanjosti, izrednosti.

Na koncu ugotavlja objektivno, a ne čisto neprizadeto: "Someščani so me opazovali kot moje zbirke: kot redkost, ki si jo je vredno ogledati. Razen posameznikov ni nihče poskušal najti v tej redkosti srce..."⁶²

Branje, s katerim smo se lotili obeh potopisnih knjig Alme Karlin, nas je morda pustilo nepotešene. Nemara smo pričakovali večjo navezanost na dom, na rodno Celje, na ožjo domovino..., da, pričakovali smo nemara, da se bo oglasila kaka izjava o njenem slovenskem poreklu, kak pristnejši odnos do slovenščine... V nečem pa nas njeno pisanje ni moglo razočarati. Odkrilo je njeno človeško širino, ki je ne omejujeta narodnostna ali jezikovna pripadnost. Če se bolj nagiba k nemško govorečim naseljencem v neevropskih deželah, je to zaradi bližine jezika, ki je vez z daljno "jezikovno domovino". Sicer pa ni v njej nobene prenapetosti, v nasprotju z nekaterimi Nemci nikakor ni antisemitika, priznava, da je od Židov doživela veliko prijaznosti.⁶³ Če v podlistku, namenjenem časopisu Cillier Zeitung, zapiše: "Sem ženska in belka po miselnosti",⁶⁴ ni v tem čutiti rasne nestrpnosti, ampak le zavračanje neovladane čutnosti, kot jo je srečala v svetu, medtem ko ji "belka" pomeni usmerjenost v duševni svet, saj tudi sama drugje izjavlja: "Moč naše rase leži v duši."⁶⁵ Njena toleranca se kaže v izjavi o verovanju domačinov, češ da je treba spoštovati vsak nazor.⁶⁶ Iz posrednih in neposrednih izjav vidimo, da je za Evropo, a ne za katerokoli Evropo, ampak za Evropo kulture in duhovnega bogastva. "Tudi jaz sem ljubila Evropo nadvse, toda tisto prosvetljeno Evropo, ki je bila središče misli..."⁶⁷ To pa pomeni, da želi pripadati **duhovni** eliti človeštva.

Opombe:

- 1 Alma M. Karlin, *Einsame Weltreise. Die Tragödie einer Frau*, Minden - Berlin - Leipzig 1930. V spisu upoštevam knjižni prevod Mete Sever, ki je izšel pod naslovom *Samotno potovanje v Ljubljani* 1969.
- 2 Alma M. Karlin, *Im Banne der Südsee. Die Tragödie einer Frau*, Minden - Berlin - Leipzig 1930. V prevodu Olge Ratej je potopis izhajal v 33 nadaljevanjih v *Jani* 1974 - 1975 pod naslovom *Črna morja, nekateri odlomki pa v prevodu Zdenke Serajnik v Novi mladiki* 1974. V spisu upoštevam nemški izvirnik.
- 3 *Im Banne der Südsee*, str. 220.
- 4 *Der Todesdorn und andere seltsame Erlebnisse*, Berlin 1933.
- 5 *Die Kringshäusler. Drama in drei Akten*. Leipzig 1918.
- 6 Izvod te knjige je zdaj last gospe Zinke Dobravc iz Celja.

- 7 *Samotno potovanje, str. 10.*
- 8 *Im Banne der Südsee, str. 32.*
- 9 *Im Banne der Südsee, str. 128.*
- 10 *Im Banne der Südsee, str. 13.*
- 11 *Im Banne der Südsee, str. 181.*
- 12 *Im Banne der Südsee, str. 257 - 258.*
- 13 *Im Banne der Südsee, str. 370.*
- 14 *Im Banne der Südsee, str. 373 - 374.*
- 15 *Mein kleiner Chinese, Dresden 1921.*
- 16 *Samotno potovanje, str. 32.*
- 17 *Samotno potovanje, str. 142.*
- 18 *Im Banne der Südsee, str. 104 - 105.*
- 19 *Im Banne der Südsee, str. 130.*
- 20 *El. Leight, From Lapland to Peru. The Register Adelaide, 22. 4. 1924. Izretek iz časopisa s člankom je shranjen v Knjižnici E. Kardelja v Celju.*
- 21 *Samotno potovanje, str. 17.*
- 22 *Samotno potovanje, str. 316.*
- 23 *Im Banne der Südsee, str. 226 - 230.*
- 24 *Im Banne der Südsee, str. 236-237.*
- 25 *Samotno potovanje, str. 330 - 331.*
- 26 *Samotno potovanje, str. 330.*
- 27 *Samotno potovanje, str. 211 - 212.*
- 28 *Im Banne der Südsee, str. 135 - 136.*
- 29 *Im Banne der Südsee, str. 80 - 81.*
- 30 *Im Banne der Südsee, str. 62.*
- 31 *Im Banne der Südsee, str. 60.*
- 32 *Samotno potovanje, str. 318 - 319.*
- 33 *Im Banne der Südsee, str. 68.*
- 34 *Samotno potovanje, str. 195.*
- 35 *Samotno potovanje, str. 311.*
- 36 *Im Banne der Südsee, str. 75.*
- 37 *Samotno potovanje, str. 62.*
- 38 *Samotno potovanje, str. 161, 163.*
- 39 *Samotno potovanje, str. 172 - 173.*
- 40 *Im Banne der Südsee, str. 300 - 301.*
- 41 *Im Banne der Südsee, str. 213.*
- 42 *Samotno potovanje, str. 28.*
- 43 *Samotno potovanje, str. 157.*
- 44 *Im Banne der Südsee, str. 300.*
- 45 *Im Banne der Südsee, str. 268.*
- 46 *Im Banne der Südsee, str. 274.*
- 47 *Cillier Zeitung, 20. 3. 1927.*
- 48 *Samotno potovanje, str. 130 - 131.*
Dorothea Weisenberger navaja drugače, da je bil to Lois Hammer, urednik lista Knittelfelder

Zeitung (Dorothea Weisenberger, Alma Maximiliana Karlin. Die Weltreise einer ungewöhnlicher Frau. Siedlung, Macht und Wirtschaft, Graz 1981).

- 49 *Samotno potovanje, str. 308.*
- 50 *Im Banne der Südsee, str. 369.*
- 51 *Vladimir Šlibar, Članki Alme M. Karlin v Cillier Zeitung 1920 - 1928, CZ 1988, str. 191 - 197.*
- 52 *Im Banne der Südsee, str. 100.*
Devet teh podlistkov je prevedla Irena Dular in so izšli v Teleksu v februarju in marcu 1990.
- 53 *Im Banne der Südsee, str. 155.*
- 54 *Im Banne der Südsee, str. 87 - 88.*
- 55 *Im Banne der Südsee, str. 329.*
- 56 *Im Banne der Südsee, str. 344 - 345.*
- 57 *Im Banne der Südsee, str. 369.*
- 58 *Im Banne der Südsee, str. 376.*
- 59 *Im Banne der Südsee, str. 373.*
- 60 *Samotno potovanje, str. 7.*
- 61 *Im Banne der Südsee, str. 379.*
- 62 *Im Banne der Südsee, str. 380.*
- 63 *Samotno potovanje, str. 339 in Im Banne der Südsee, str. 263.*
- 64 *Cillier Zeitung, 12. 6. 1927.*
- 65 *Im Banne der Südsee, str. 207.*
- 66 *Im Banne der Südsee, str. 146.*
- 67 *Im Banne der Südsee, str. 363.*

HEIM, HEIMAT, SPRACHE...UND ALMA KARLIN

Aus dem Anlass des 40. Jahrestages des Todes der Weltwanderin und Schriftstellerin

In ihrem beiden Reisebeschreibungen offenbart Alma Karlin bröckchenweise und bei verschiedenen Anlässen auch ihre Einstellung zum Heim, Heimatstadt, Sprache, Heimat, sie spricht über ihre Schreibkontakte mit Europa. Eine gefühlsmässige Anhänglichkeit am Heim ist nicht zu verspüren, an die Mutter bindet sie eher ein Pflichtsgefühl, sonst ist die Entfernung in Alter und Denkweise zwischen ihnen zu gross. Hie und da kommen ihr Gedanken an ihre Heimatland und das äussere Aussehen ihrer Heimatstadt Celje (Cilli), insbesondere bei der Begegnung mit einer ehemaligen Bekannten aus Celje (Cilli). Heimat hat für die Schriftstellerin in der fernen Fremde drei Bedeutungen. Im weitesten, aber auch wahrsten Sinne bedeutet sie ihr ein aufgeklärtes Europa. Ihre "Sprachheimat" ist das einstige Österreich-Ungarn bzw. dessen deutschsprachiger Teil. Sie steht nur in einer formellen Beziehung zu der Heimat, die durch ihren Reisepass bestimmt ist - zu dem jungen Staat der Serben, Kroaten und Slowenen. Sie spricht oft von ihrer Muttersprache, aber die ist für sie nur Deutsch. Sie erwähnt an keiner einzigen Stelle, dass ihr Vater und ihre Mutter von slowenischer Abstammung waren.

Über ihr Slowenisch wissen wir, dass sie es zwar sprach, jedoch mangelhaft. Infolge der Sprachverwandschaft kam sie gerne mal ins Gespräch mit einzelnen deutschsprachigen Europäern, Ansiedlern in nichteuropäischen Ländern. Aber ihre Beziehung zu den Deutschen ist trotzdem unparteiisch und kritisch. Eine völlige Anerkennung hinsichtlich der Behandlung des Mitmenschen und der Frau spricht sie nämlich, was Nichteuropäer angeht, vor allem nur den Japanern aus, und von den Europäern den Engländern. In allen Situationen, wenn sie Menschen bewerten muss - sei es, diese sind Einheimische, Mischlinge oder Europäer -, dann offenbaren sich ihre Toleranz, Ablehnung reiner Sinnlichkeit und Orientierung in die geistige Welt.

Milko Mikola

ZAPLEMBE PREMOŽENJA V CELJSKEM OKROŽJU V LETIH 1945-1948

I. Pregled predpisov o zaplembah

Tako kot v vsej Sloveniji in Jugoslaviji so v prvih povojnih letih tudi v celjskem okrožju izvedli obsežne zaplembe premoženja.

S pravnega vidika zaplemba ali konfiskacija predstavlja "prisilni odvzem premoženja ali določenega dela premoženja v korist države in brez odškodnine; vendar pri tem ne gre za zadovoljitev konkretne potrebe za izvedbo koristnih del, ampak za kazenski ukrep".¹

Pri zaplembah, ki so jih v celjskem okrožju izvedli zlasti v letih 1945-1946, je šlo skoraj izključno za zaplembe premoženja nemškega rajha in njegovih državljanov, premoženja oseb nemške narodnosti in premoženja okupatorjevih sodelavcev. To premoženje pa so v skladu z "odlokom AVNOJ o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino"² z dne 21. 11. 1944 šteli za sovražnikovo premoženje, zato so ga v letih 1945-1946 po vsej Jugoslaviji v celoti zaplenili. Ker so s tovrstnimi zaplembami razlastili številne podjetnike in veleposestnike, nekateri na te zaplembe gledajo kot na t. i. "ekspropriacijo ekspropriatorjev".

Tako npr. Majda Strobl v svoji doktorski disertaciji *Razlastitev v pravnem sistemu Federativne ljudske republike Jugoslavije o značaju teh in takšnih zaplemb* ugotavlja naslednje: "Zaplemba je imela v tem primeru dvojni pomen, kazenski zoper reakcionarne kapitalistične sile, ki so v narodnoosvobodilni vojni izdale svojo domovino iz razrednih razlogov in družbenoekonomski pomen, ker je položila temelje za ustvarjanje tedaj še državnega premoženja. Ta zaplemba je bila posebna oblika "ekspropriacije ekspropriatorjev", s katero je bila razrednemu sovražniku hkrati z odvzemom premoženja onemogočena tudi politična akcija."³ Podobno gledajo na tovrstne zaplembe tudi drugi raziskovalci, ki se ukvarjajo s to problematiko.⁴

Večino predpisov o zaplembi sovražnikovega premoženja so sprejeli že med narodnoosvobodilno borbo v letih 1941-1945. Prvi predpis, ki je vseboval tudi določila o zaplembi premoženja sovražnikov, na območju Slovenije, je bil "odlok Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve"⁵, izdan 16. 9. 1941. Na zaplembo premoženja sovražnikov narodnoosvobodilnega gibanja se nanašata četrti in

peti člen navedenega odloka, ki določata: "čl. IV. Izstop iz narodnoosvobodilnega gibanja v namenu, da onemogoči ali znatno oškoduje delo narodnoosvobodilnega gibanja, se kaznuje z narodnim bojkotom, v težjih primerih z uničenjem ali zaseženjem imovine odpadnika.

Čl. V. Z isto kaznijo, kdor se združi ali sodeluje z okupatorjem na način, da nudi okupatorjem možnost sklicevati se na naklonjenost in vdanost slovenskega naroda."⁶

Nove predpise o zaplembi premoženja sovražnikov narodnoosvobodilnega gibanja so v Sloveniji sprejeli marca 1942. Tedaj je izvršni odbor Osvobodilne fronte (OF) sprejel dva odloka, ki sta se nanašala izključno na zaplembo sovražnikovega premoženja. Prvi tovrstni odlok so sprejeli v začetku marca 1942. To je bil "odlok o povrnitvi osebne in materialne škode, nastale v slovenskem osvobodilnem gibanju."⁷ S tem odlokom je izvršni odbor OF zagotovil, da bodo vsem tistim, ki bi zaradi sodelovanja v narodnoosvobodilnem gibanju od okupatorja utrpeli škodo, le-to v celoti povrnili, seveda po osvoboditvi. Iz katerih sredstev naj bi takrat škodo povrnili, je navedeni odlok določal, da bodo ta sredstva črpali "predvsem iz zaplenjenega premičnega in nepremičnega premoženja tujih nasilnikov in njihovih domačih pomočnikov - petokoloncev in narodnih izdajalcev."

Temu odloku je ob koncu marca 1942 sledil "odlok o razlastitvi tujih veleposestnikov v povračilo škode, povzročene po okupatorjih."⁸ Navedeni odlok je v prvem členu določal, da se "v povračilo škode, povzročene Slovincem po okupatorjih, razlaste brez odškodnine in z inventarjem vred veleposestva, ki so v lasti pripadnikov okupatorskih narodov in tistih slovenskih veleposestnikov, ki so dajali ali dajejo pomoč okupatorjem pri zatiranju slovenskega naroda." V drugem členu je navedeni odlok pooblašчал terenske odbore OF, "da takoj nadomeste od okupatorjev povzročeno škodo z odvzemanjem potrebnih predmetov, kakor stavbnega materiala, živine in plodov za prehrano, setev itd. z bližnjih veleposestev ob pomoči Narodne zaščite in partizanskih čet." Tretji člen navedenega odloka pa je zahteval od terenskih odborov OF, "da predložijo predlog za zaplembo določenih veleposestev po redni poti IO OF, ki odloči o razlastitvi in zaplembi."

Na osnovi tega odloka je 21. 9. 1943 Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo sprejel "odlok o veleposestvih"⁹, ki je predvidel, da se brez kakršnekoli odškodnine razlastijo vsi veleposestniki okupatorskih narodnosti, družba Ente per la Rinascita Agraria delle Tre Venezie, italijanske banke, ki so bile lastnice slovenske zemlje in veleposestniki - narodni izdajalci. Za zaplembo premoženja priseljenih Nemcev na območju slovenske Štajerske je bil izredno pomemben "odlok o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in o odvzemu ter zaplembi njihove imovine",¹⁰ ki ga je 31. 8. 1944 sprejel Pokrajinski odbor OF za Štajersko. Ta odlok je odredil "izgon s slovenskega narodnega ozemlja vseh naseljencev in njihovih družin nemške in drugih tujih narodnosti, ki so bile na

teritoriju Pokrajinskega odbora OF za Štajersko na temelju dodelitve nemških oblasti naseljeni na posestvih in domovih pobitih, izgnanih, preseljenih in odseljenih Slovencev." Odlok je nadalje določal, da se vsem prej navedenim osebam "odvzame vsa imovina, s katero se na podlagi dodelitve nemške oblasti razpolaga. Zapleni pa se tudi vsa njihova ostala imovina za povračilo škode na ta način oškodovanim Slovencev." Izgon in zaplembo premoženja teh oseb naj bi po določilih navedenega odloka izvedli krajevni organi narodne oblasti, po potrebi v sodelovanju z vojsko. Glede upravljanja z zaplenjenim premoženjem pa je navedeni odlok določal, da "dokler ni mogoče vrniti imovine pravi lastnikom in povrniti škode oškodovancem, bodo vso odvzeto in zaplenjeno imovino upravljali organi Komisije za upravo narodne imovine, ki jih začasno postavljajo krajevni organi narodne oblasti ter jih v potrditev predložijo Pokrajinskemu odboru OF za Štajersko."

Določila o zaplembi premoženja sovražnikov narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji pa so vsebovali tudi predpisi, ki so urejali delovanje partizanskih sodišč na območju Slovenije. Med tovrstnimi predpisi so z vidika zaplemb pomembni predvsem naslednji:

- pravilnik za organizacijo in poslovanje brigadnih in odrednih vojaških sodišč (pravilnik BOVS)¹¹, ki ga je oddelek za sodstvo pri Glavnem štabu (GŠ) NOV in PO Slovenije sprejel 16. 10. 1943;
- navodilo št. 4 vsem štabom korpusov, divizij, brigad ter vsem brigadnim, odrednim in področnim sodiščem¹², ki jih je oddelek za sodstvo pri GŠ NOV in PO Slovenije sprejel 7. 1. 1944;
- navodilo št. 7 o izvrševanju imovinskih kazni in kazni konfiskacije imovine,¹³ ki ga je oddelek za sodstvo pri GŠ NOV in PO Slovenije sprejel 10. 10. 1944.

Poleg navedenih predpisov o zaplembi sovražnikovega premoženja, ki so jih sprejeli vodstveni organi NOB v Sloveniji in so veljali samo za območje Slovenije, pa je treba omeniti tudi nekatere tovrstne predpise, ki so jih sprejeli najvišji organi NOB na zvezni ravni in so veljali za območje celotne Jugoslavije. Med zveznimi predpisi, ki so se nanašali na zaplembo sovražnikovega premoženja, je vsekakor treba upoštevati t. i. Fočanske predpise,¹⁴ ki jih je VŠ NO POJ sprejel februarja 1942 v Foči in t. i. Krajiške ali Septembrske predpise¹⁵, ki jih je VŠ NO POJ sprejel septembra 1942 v Bihaču. V skladu z določili obeh navedenih predpisov so bili za izvajanje zaplemb premoženja sovražnikov zadolženi narodnoosvobodilni odbori (NOO) kot organi ljudske oblasti. Zaplenjeno premoženje je tvorilo t. i. narodnoosvobodilni fond, s katerim je upravljal ustrezni NOO (občinski ali okrajni), če pa NOO še ni bilo, pa so z zaplenjenim premoženjem začasno upravljale vojaške oblasti.¹⁶

Med zveznimi predpisi, ki so jih sprejeli med NOB, je z vidika izvajanja zaplemb sovražnikovega premoženja v Jugoslaviji zelo pomembna tudi "uredba o vojaških sodiščih"¹⁷, ki jo je VŠ NOV in POJ sprejel 24. 5. 1944. Ta uredba je namreč predstavljala osnovni predpis za delovanje in organizacijo vojaških

sodišč na vsem jugoslovanskem ozemlju. Na osnovi te odredbe so vojaška sodišča po osvoboditvi sodila in izrekala kazni osebam, ki so jih obsodili zaradi storjenih vojnih zločinov, ali pa zaradi sodelovanja z okupatorjem.

Najpomembnejši zvezni predpis o zaplembi sovražnikovega premoženja pa je bil "odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile"¹⁸, ki ga je predsedstvo AVNOJ sprejelo 21. 11. 1944 (dalje: odlok AVNOJ z dne 21. 11. 1944). Glede zaplembe sovražnikovega premoženja v Jugoslaviji je navedeni odlok določal naslednje:

"Z dnevnom, ko stopi ta odlok v veljavo, preide v državno svojino:

1. vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se nahaja na ozemlju Jugoslavije;
2. vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije ali ki so državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno;
3. vse imetje vojnih zločincev in njihovih pomagačev ne glede na njihovo državljanstvo in ne glede na državljanstvo imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljanskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države."¹⁹

Odlok AVNOJ z dne 21. 11. 1944 je začel veljati 6. februarja 1945, ko je bil objavljen v uradnem listu DFJ, Ljudska skupščina FLRJ pa ga je potrdila in delno spremenila 31. julija 1946 tako, da se je njegovo prečiščeno besedilo imenovalo Zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno last in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb.²⁰

Zaplembe, ki so jih v Jugoslaviji izvedli v obdobju 1945-1948, so povečini izpeljali na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, neprimerno manj pa so jih izvedli na osnovi drugih predpisov oz. zakonov. Pri zaplembah, ki jih niso izvedli na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, je šlo za t. i. sodne zaplembe, ki so jih izrekala vojaška in civilna sodišča in to na osnovi zakonov, ki so kot eno izmed kazni predvideli tudi zaplembo premoženja. Že Zakon o vrstah kazni,²¹ ki so ga sprejeli julija 1945, je kot eno izmed kazenskih sankcij, ki so jih sodišča lahko izrekala obsojencem, predvidel tudi zaplembo premoženja. Največ zaplemb premoženja so sodišča na območju celjskega okrožja v obdobju 1945-1948 izrekala na osnovi naslednjih zakonov:

1. Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže²² z dne 23. 4. 1945,
2. Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (ZKLD)²³ z dne 25. 8. 1945,

3. Zakona o odvzemu državljanstva oficirjem in podoficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, pripadnikom vojaških formacij, ki so služili okupatorjem in so pobegnili v inozemstvo po osvoboditvi,²⁴ z dne 23. 10. 1946,

4. Zakona o kaznivih dejanjih zoper splošno ljudsko premoženje ter premoženje združenih in drugih družbenih organizacij (ZKLP)²⁵ z dne 11. 10. 1948.

Vsi navedeni zakoni, razen zakona o odvzemu državljanstva, so veljali do 1. julija 1951, ko je začel veljati novi kazenski zakonik,²⁶ sprejet 2. marca 1951.

Izvedbo zaplembnega postopka in to ne glede, na osnovi katerega zakona so zaplembo izrekli, je določal Zakon o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe²⁷ z dne 9. 6. 1945. Najpomembnejša določila navedenega zakona so bila:

a) Zaplembo premoženja so smeli izreči samo v primerih, ki so jih določili z zakonom, izreči pa so jo smeli samo tisti organi, ki so bili po zakonu za to pristojni. Po zakonu so bile za izvedbo zaplembe premoženja nemškega rajha, državljanov nemškega rajha in oseb nemške narodnosti pristojne okrajne, mestne in okrožne zaplembene komisije, v vseh ostalih primerih pa so zaplembe izrekala sodišča.

b) Zakon je ločil popolno in delno zaplembo premoženja. Pri popolni zaplembi je šlo za zaplembo celotnega premoženja obsojenca, pri delni pa za zaplembo samo določenega dela obsojenčevega premoženja. Iz zaplembe so v vsakem primeru izvzeli tiste predmete, ki so jih obsojenec in njegova družina nujno potrebovali za življenje, se pravi: obleka, perilo, obutev, oprava, posoda itd.

c) Premoženje so smeli zapleniti samo tisti osebi, ki so jo obsodili na zaplembo. S tem so izključili možnost, da bi kdo izvršil tudi zaplembo premoženja obsojenčevih svojcev.

II. Izvajanje zaplemb sovražnikovega premoženja na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944

1. Zaplemba nemškega premoženja

Pod pojmom nemško premoženje so v smislu prve in druge točke prvega člena odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 razumeli premoženje nemškega rajha in njegovih državljanov ter premoženje oseb nemške narodnosti, ki se je nahajalo v Jugoslaviji. Zaplemba nemškega premoženja je dejansko predstavljala določeno obliko vojne reparacije do nemške države, tako naj bi povrnili škodo, ki jo je nemški okupator med vojno povzročil v Jugoslaviji. Takšne ukrepe so sprejemale tudi druge zavezniške države, upoštevajoč priznano načelo o ko-

lektivni odgovornosti nemškega naroda za posledice vojne.²⁸ Da pri izvajanju zaplemb premoženja državljanov nemškega rajha in oseb nemške narodnosti ne bi prišlo do nepravilnosti, je Komisija za upravljanje narodne imovine pri predsedstvu SNOS dne 30. junija 1945 izdala posebno okrožnico, v kateri je natančno in konkretno pojasnila, katere osebe je mogoče šteti za državljane nemškega rajha, oz. za osebe nemške narodnosti in jim kot takšnim zapleniti premoženje.²⁹ Navedena okrožnica je glede tega določila:

1. Med državljane nemškega rajha je prištevati vse one osebe, ki so bile njegovi državljani do kapitulacije Hitlerjeve Nemčije in niso postali državljani prisilno zaradi okupacije med vojno. Med nemške državljane je tedaj prištevati avstrijske in sudetske Nemce, kakor tudi vse one osebe, ki so med vojno optirale za nemški Reich. Sem sodijo zlasti vse one osebe, ki so iz bivše "Ljubljanske pokrajine" optirale za nemški Reich in ki so razvidne iz seznama nemških preseljencev, ki ga je izdal nemški preselitveni pooblaščenec v Ljubljani julija 1942 pod naslovom "Verzeichnis der Volks und Reichsdeutschen Umsiedler, die auf Grund des Abkommens vom 31. August 1941 aus der Provinz Laibach umgesiedelt wurden."

2. Za osebe nemške narodnosti je šteti:

"a) vse one državljane Jugoslavije nemške narodnosti, ki so se pod okupacijo izjavljali ali pa so veljali kot Nemci, ne oziraje se na to, ali so pred vojno kot taki nastopali ali pa so veljali kot prilagojeni Slovenci, Hrvati ali Srbi;

b) vsi oni državljani Jugoslavije nemške narodnosti, ki so se že v Jugoslaviji ob priložnosti ljudskih štetij priznavali za pripadnike nemške narodnosti;

c) prostovoljni člani nemškega Kulturbunda pred okupacijo, v Ljubljani pa tudi po okupaciji in sicer po individualni oceni, dalje vsi oni, ki so se prijavili kot Volksdeutscher;

č) vse one osebe, ki so se prostovoljno udinjale nemškim SS formacijam, nemški oboroženi sili in nemški policiji;

d) državljani nemške narodnosti onih držav, ki so v vojni sodelovale s Hitlerjevo Nemčijo."³⁰

Okrožnica je nadalje natančneje pojasnjevala, katere osebe nemške narodnosti in državljani nemškega rajha so izvzeti iz zaplembenih postopkov in sicer:

"a) osebe nemške narodnosti in nemškega državljanstva, ki so sodelovale kot partizani ali vojaki v Narodnoosvobodilni borbi ali pa, ki so aktivno sodelovale v Narodnoosvobodilnem gibanju;

b) osebe, ki so se pred vojno prilagodile kot Slovenci, Hrvatje ali Srbi in v času vojne niso vstopile v Kulturbund, niti niso nastopile kot člani nemške narodnostne skupine;

c) osebe, bodisi moški ali ženske, četudi nemške narodnosti, ki so sklenile mešan zakon z osebami ene izmed jugoslovanskih narodnosti ali pa z osebami židovske, slovaške, rusinske, madžarske, romunske ali katere druge narodnosti;

d) državljani nemške narodnosti zavezniških in nevtralnih držav, ki se niso sovražno obnašali v času okupacije."³¹

Po določitih 30. člena Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe³² z dne 9. 6. 1945, so za izvedbo zaplembe premoženja nemškega rajha in njegovih državljanov ter premoženja oseb nemške narodnosti pooblastili zaplembne komisije. Zaplembne komisije, ki so predstavljale upravne organe, so ustanovili pri predsedstvu SNOS, pri okrožnih in okrajnih narodnoosvobodilnih odborih in pri narodnoosvobodilnih odborih tistih mest, ki so imela položaj okrožja, oz. okraja. Tako so poleg zaplembne komisije, ki so jo ustanovili pri predsedstvu SNOS za celotno federalno Slovenijo (federalna zapl. komisija), obstajale še okrožne, okrajne in mestne zaplembne komisije. Zaplembne komisije so obvezno sestavljali trije člani in sicer: dva predstavnika pristojne uprave narodne imovine in en predstavnik notranjih zadev.

Zaplembna komisija, ki je, kot sem že navedel, predstavljala upravni organ, je v skladu z drugo točko 30. člena Zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. 6. 1945 izvedla zaplembni postopek tako, da je sprejela odločbo o zaplembi premoženja. En izvod odločbe so vročili osebi, ki so ji premoženje zaplenili, en izvod upravi narodne imovine, en izvod pa ustreznemu okrajnemu sodišču, ki je na osnovi zaplembne odločbe izvedlo prepis zaplenjenega premoženja v korist države. Zoper odločbe zaplembne komisije se je prizadeti lahko pritožil. Okrožna zaplembna komisija je obravnavala pritožbe na zaplembne odločbe, ki so jih izdale okrajne zaplembne komisije, zaplembna komisija pri predsedstvu SNOS pa je obravnavala pritožbe na zaplembne odločbe, ki so jih izdale mestne zaplembne komisije. Zoper odločbo druge stopnje pritožba ni bila mogoča in so tako odločbo takoj izvršili.

Zaplembne komisije so na območju fed. Slovenije formirali 20. avgusta 1945 in bi svoje delo morale končati do 15. septembra 1945, vendar so jim rok delovanja podaljšali do 15. novembra 1945. Zaplembne komisije nekaterih zadev niso uspele rešiti niti do 15. novembra 1945, zato so le-te morale izročiti pristojnim okrajnim, oz. okrožnim sodiščem. Na območju celjskega okrožja so zaplembne komisije tako kot v vsej fed. Sloveniji ustanovili 20. avgusta 1945, njihovi člani pa so že 24. avgusta 1945 slavnostno zaprisegli. Ustanovili so šest okrajnih, eno mestno in eno okrožno zaplembno komisijo. Člani posameznih zaplembnih komisij so bili³³

1. okrožna zaplembna komisija Celje: dr. Franc Juhart, Jože Majhen, Marjan Bele;
2. mestna zaplembna komisija Celje: Hinko Kamnikar, Rudi Cilenšek, dr. Ervin Mejak;
3. okrajna zaplembna komisija Celje-okolica: Martin Jesenek, Cenko Jančič, dr. Ervin Mejak;
4. okrajna zaplembna komisija Gornji grad: Karel Natek, Jože Žuntar, Anton Mohorič;
5. okrajna zaplembna komisija Slovenske Konjice: Alojz Libnik, Jurij Primožič, dr. Vladimir Kraut;
6. okrajna zaplembna komisija Šmarje pri Jelšah: Ivan Luskar, Radoslav Tomažič, dr. Vladimir Kraut;
7. okrajna zaplembna komisija Šoštanj: Jože Brunšek, Marjanca Klavžar, dr. Ivan Šketa;
8. okrajna zaplembna komisija Trbovlje: Anica Vodiškar, Alojz Škrbenc, dr. Ivan Šketa.

Vse zaplembne komisije so takoj po ustanovitvi začele z evidentiranjem nemškega premoženja v posameznih okrajih in z izdajanjem zaplembnih odločb. Evidentiranje nemškega premoženja so opravili krajevni odbori OF in krajevni narodnoosvobodilni odbori. Pri delovanju posameznih zaplembnih komisij so se dogajale tudi nepravilnosti. Največje nepravilnosti so ugotovili pri delovanju mestne zaplembne komisije za okraj Celje-mesto. Ta komisija je delala v sestavi: dr. Ervin Mejak, Rudolf Cilenšek in Hinko Kamnikar. S poslovanjem je začela 20. avgusta 1945, dala pa je napačna navodila krajevnim in četrtnim narodnoosvobodilnim odborom okraja Celje-mesto. Šlo je za evidentiranje oseb nemške narodnosti, oz. državljanov nemškega rajha. Komisija je zahtevala, da kot osebe nemške narodnosti evidentirajo tudi tiste, za katere je bilo znano, da so po narodnosti Slovenci, vendar so med okupacijo veljali za nemškutarje in so se tako prekršili zoper narodno čast. Za obravnavanje takšnih oseb pa dejansko ni bila pristojna zaplembna komisija, ampak Sodišče slovenske narodne časti. Večina teh oseb so bili delavci, predvsem iz Westnove tovarne emajlirane posode. Te nepravilnosti so prisilile okrožni odbor OF Celje, da je septembra 1945 imenoval posebno preiskovalno komisijo, ki je raziskala delovanje mestne zaplembne komisije Celje in ga ocenila "kot načrtno reakcionarno delo v škodo obstoječega pravnega reda in v škodo ugleda naših narodnih organov."³⁴ V svojem poročilu je kot primer nepravilnega ravnanja mestne zaplembne komisije navedla dva tipična primera:

"1. Tov. dr. Mejak je osebno zahteval od predsednika IV. kvartnega odbora tov. Vangerja, tajnika Špesa in sekretarja OF odbora Zelinka, naj se proglasi gostilničar in mesar Maks Žumer iz Celja za Nemca s posledicami odloka AVNOJ. Kljub temu moralnemu pritisku niso zgoraj navedeni tovariši pristali na to izsiljevanje, ker se imenovani nikakor ne more šteti za takšnega.

2. Tov. dr. Mejak je zahteval od I. kvartnega odbora, naj se Štefanija Berger iz Celja proglasi za Nemko s posledicami odloka AVNOJ. Odbor se je tudi tej zahtevi uprl, ker pa dr. Mejak od svoje zahteve ni odstopil, je prišla zadeva celo na masovni sestanek omenjene četrti, kjer se je ljudstvo izjavilo, da je Štefanija Berger Slovenka."³⁵ Zaradi ugotovljenih nepravilnosti so mestno zaplembno komisijo razpustili in imenovali novo, ki je začela poslovati 1. novembra 1945.³⁶

Do 24. avgusta 1945 so posamezne zaplembne komisije na območju celjskega okrožja izdale naslednje število odločb o zaplembi nemškega premoženja:³⁷

okraj Celje-mesto	461	zaplembnih odločb
okraj Celje-okolica	216	" "
okraj Gornji grad	8	" "
okraj Slovenske Konjice	116	" "
okraj Šmarje pri Jelšah	117	" "
okraj Šoštanj	445	" "
okraj Trbovlje	68	" "

Iz tega je razvidno, da so na območju celotnega celjskega okrožja do 24. avgusta 1945 izdali skupaj 1431 zaplembnih odločb, predvidevali pa so, da bo zaradi izpuščenih slučajev število naraslo na okrog 1500.³⁸ Vendar je število preseгло 2000 in je ob zaključku poslovanja zaplembnih komisij, to je 15. novembra 1945, znašalo 2393.³⁹ Tako veliko število izdanih zaplembnih odločb je bilo predvsem posledica delovanja mestne zaplembne komisije okraja Celje-mesto, ki je sama izdala kar 938 zaplembnih odločb,⁴⁰ od katerih pa jih je bilo veliko spornih in zato pozneje tudi razveljavljenih. Po številu izdanih zaplembnih odločb je bilo okrožje Celje na tretjem mestu med vsemi okrožji na območju Federalne Slovenije, kar je razvidno iz spodnje razpredelnice:⁴¹

okrožje Maribor	7557	zaplembnih odločb
okrožje Novo mesto	7382	" "
okrožje Celje	2393	" "
okrožje Ljubljana-mesto	1753	" "
okrožje Ljubljana	1208	" "

Dejstvo, da so zaplembne komisije v celotnem celjskem okrožju izdale skupaj 2393 zaplembnih odločb pa ni pomenilo, da so tolikšno število zaplemb nemškega premoženja tudi dejansko izvedli. V skladu z Zakonom o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe se je namreč lahko vsaka prizadeta stranka zoper zaplembno odločbo pritožila na okrožno zaplembno komisijo, oz. na

ustrezno komisijo pri predsedstvu SNOS. Pritožbena okrožna zaplemna komisija in zaplemna komisija pri predsedstvu SNOS sta večino pritožb na odločbe okrajnih zaplemnih komisij, oz. mestne zaplemne komisije za okraj Celje-mesto rešili do marca 1946. Poleg mariborskega je bilo celjsko okrožje tisto, kjer so vložili največ pritožb na zaplemne odločbe. V celjskem okrožju je še posebej izstopal okraj Celje-mesto, kar je bilo vsekakor posledica ugotovljenih nepravilnosti, ki jih je pri svojem poslovanju naredila mestna zaplemna komisija. Do 8. februarja 1946, ko so večino vloženih pritožb že skoraj v celoti rešili, je bilo stanje po posameznih okrajih celjskega okrožja naslednje:⁴²

OKRAJ CELJE-MESTO

Izdanih zaplemnih odločb	938
1. Vloženih pritožb:	877
a) zavrjenih:	332
b) razveljavljenih:	104
2. Likvidiranci:	-
3. Skrbnik za čin:*	484
4. Niso vložili pritožbe:	126

OKRAJ CELJE-OKOLICA

Izdanih zaplemnih odločb:	333
1. Vloženih pritožb:	89
a) zavrjenih:	58
b) razveljavljenih:	17
c) odloženih:	14
2. Likvidiranci:	17
3. Skrbnik za čin:	227
	333

OKRAJ GORNJI GRAD

Izdanih zaplemnih odločb:	8
1. Vloženih pritožb:	0
2. Likvidiranci:	1
3. Skrbnik za čin:	7
	8

* Skrbnika za čin je postavila pristojna zaplemna komisija v tistih primerih, ko je bila oseba, ki ji je bilo premoženje zaplenjeno odsotna oz. njeno bivališče ni znano. Skrbnik za čin je v takšnem primeru sprejel zaplemno odločbo in vložil nanjo pritožbo na pristojno zaplemno komisijo.

OKRAJ SLOVENSKE KONJICE

Izdanih zaplembnih odločb:	228
1. Vloženih pritožb:	26
a) zavrnjenih:	21
b) razveljavljenih:	3
c) odloženih:	2
2. Likvidiranci:	5
3. Skrbnik za čin:	197
	<hr/>
	228

OKRAJ ŠMARJE PRI JELŠAH

Izdanih zaplembnih odločb:	117
1. Vloženih pritožb:	9
a) zavrnjenih:	7
b) razveljavljenih:	2
2. Likvidiranci:	10
3. Skrbnik za čin:	98
	<hr/>
	117

OKRAJ ŠOŠTANJ

Izdanih zaplembnih odločb:	388
1. Vloženih pritožb:	174
a) potrjenih:	126
b) razveljavljenih:	56
c) odloženih:	2
2. Likvidiranci:	18
3. Skrbnik za čin:	167
4. Niso vložili pritožb:	29
	<hr/>
	388

OKRAJ TRBOVLJE

Izdanih zaplembnih odločb:	164
1. Vloženih pritožb:	28
a) razveljavljenih:	6
b) zavrnjenih:	20
c) odloženih:	2
2. Likvidiranci:	2
3. Skrbnik za čin:	134
	<hr/>
	164

Ko obravnavamo zaplembe premoženja oseb nemške narodnosti, je treba opozoriti tudi na tole dejstvo: če so za koga ugotovili, da je nemške narodnosti, še ni bilo nujno, da bi mu njegovo premoženje tudi zaplenili. Odlok AVNOJ z dne 21. 11. 1944 je namreč določal, da se premoženje ne zapleni tistim Nemcem, "ki so se borili v vrstah narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije ali ki so državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno."⁴⁴ Vendar so bili primeri, ko bi prebivalci nemške narodnosti aktivno sodelovali v NOB, v celjskem okrožju zelo redki, čeprav so obstajali. Med Nemci, ki so sodelovali v NOB, so bili npr. posamezni zdravniki, ki so pomagali partizanom z zdravili ali na kakšen drug način podpirali NOB. Takšni častni izjemi med celjskimi Nemci sta bila npr. zdravnika Robert Wind in Johan Herzman. Federalna zaplembna komisija v Ljubljani je dne 1. 3. 1946 razveljavila odločbo o zaplembi premoženja dr. Roberta Winda, ki jo je izdala mestna zaplembna komisija Celje, ker "se je uradno ugotovilo, da se je dejavno udeleževal narodnoosvobodilnega gibanja."⁴⁵ Dr. Wind je namreč uspel dokazati, da je med okupacijo, čeprav je bil državljan nemškega Rajha, partizanom dostavljal sanitetni material in dajal razne pomembne podatke, slovenskim fantom in možem pa je dajal zdravniška potrdila o nesposobnosti za služenje vojske in jih s tem rešil, da niso bili vpoklicani v nemško vojsko.⁴⁶ Tudi odločbo o zaplembi premoženja dr. Johana-Janka Herzmana so razveljavili, ker je okrajno sodišče Celje ugotovilo, "da je dr. Herzman med okupacijo pomagal in dajal zdravniško pomoč bolnim oz. ranjenim partizanom, kakor tudi zdravila in sanitetni material, bil velik nasprotnik hitlerizma in vselej nudil Slovincem svojo pomoč."⁴⁷

Med Nemci s Celjskega, ki so med okupacijo aktivno delovali v odporu proti nacističnim okupacijskim oblastem, je bil med drugimi tudi ravnatelj tekstilne tovarne v Št. Pavlu pri Preboldu Emerich Kieslinger. Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, senat v Celju, je Kieslingerja na sodnem procesu v Celju dne 22. 8. 1945 v celoti oprostil vsake krivde z naslednjo obrazložitvijo: "Obtoženega Kieslingerja Emericha pa je sodišče oprostilo krivde in kazni, ker se je prepričalo o resničnosti njegovega zagovora, da ni sledil pozivu okupatorske oblasti marca 1945 in odposlal v rajh vse zaloge blaga, temveč ta nalog sabotiral tako, da se je ob zlomu Nemčije nahajalo v tovarni 470. 000 metrov blaga. Tudi naloge, ki jo je prejel septembra 1944, namreč, da mora demontirati stroje tovarne in le-te oddati v Nemčijo, obtoženec ni opravil, ker je pač bil mnenja, da je tovarna z vsem inventarjem last jugoslovanskega naroda."⁴⁸ Vendar pa so obstajali tudi primeri, ko so nekaterim premoženje vseeno zaplenili, čeprav so imeli dokaze, da so sodelovali v NOB. Kot primer navajam zaplembo premoženja Franca Themla, ki je bil skupaj z Valdemarjem Ogrisggom lastnik tovarne Ogrisegg & Themel, Savinjska tkalnica in belilnica v Sv. Petru v Savinjski dolini. Themlu je vojaško sodišče v Celju 22. 8. 1945 izreklo zaplembo premoženja, ker je bil med okupacijo član NSDAP in ker naj bi skupaj z Ogrisggom gospodarsko sodeloval z nemškim okupatorjem. Sodišče je Francu Themlu izreklo zaplembo premoženja, čeprav je ugotovilo, da se je obtoženi "ves čas okupacije zadržal do slovenstva korektno, dalje, da je podpiral OF materialno in tudi drugače vzdrževal zvezo s partizani ter jim pošiljal razna obvesti-

la."⁴⁹ Sodišče je ta dejstva upoštevalo samo delno, tako da Themlu niso odvzeli svobode in državljanstva.

Da so v posameznih primerih po osvoboditvi zaplenili tudi premoženje oseb, ki so aktivno sodelovale v narodnoosvobodilnem gibanju, dokazuje primer družine Woschnagg iz Šoštanja.^{49a} Tudi članom družine Woschnagg, ki so bili lastniki največje jugoslovanske tovarne usnja, so namreč po osvoboditvi zaplenili celotno premoženje, čeprav so dokazali, da so že od leta 1942 podpirali narodnoosvobodilno gibanje v Šaleški dolini. Herbert, Walter, Mariana in Malvina Woschnagg so bili sicer nemške narodnosti in so se leta 1940 vključili v nemški Kulturbund, vendar so že leta 1942 postali simpatizerji narodnoosvobodilnega gibanja, ki so ga začeli gmotno podpirati. Ker so zato zvedele nemške okupacijske oblasti, je posameznim članom Woschnaggove družine grozila aretacija. Prav zato se je Walter leta 1944 umaknil v Švico, Herbert in njegova žena Malvina pa sta novembra 1944 odšla v partizane na osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski dolini. Nemški okupator je celotno premoženje družine Woschnagg takoj zaplenil. Že decembra 1944 pa so Herberta in Malvino Woschnagg med nemško ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju v Zgornji Savinjski dolini ujeli. Herberta so odpeljali v taborišče Dachau, njegovo ženo Malvino pa so zaprli v mariborsko kaznilnico. Od tu je v času bombardiranja ušla in se zatekla v Šoštanj, kjer so jo Nemci aprila 1945 aretirali in znova odpeljali v Maribor, kjer so jo 14. aprila 1945 ustrelili.

Kljub tem dejstvom pa so oblasti celotno premoženje družine Woschnagg po osvoboditvi zaplenile. Formalno so izvedli tudi zaplembo Malvininega premoženja. Zaplembo premoženja Herberta, Walterja in Mariane Woschnagg je najprej izreklo Vojaško sodišče mesta Celje in sicer 11. 8. 1945. Kot razlog za zaplembo premoženja je navedlo, "da so bili od leta 1940 dalje člani veleizdajalskega Kulturbunda". Sodišče je sicer njihovo sodelovanje v narodnoosvobodilnem gibanju upoštevalo, vendar samo kot olajševalno okoliščino, ne pa tudi kot zadosten razlog, da bi jih oprostilo zaplembe premoženja. Pozneje je v začetku septembra 1945 zaplembo premoženja družine Woschnagg izrekla tudi okrajna zaplembna komisija Šoštanj, ker je pač šlo za premoženje oseb nemške narodnosti. Zaplembo je nato potrdila še okrožna zaplembna komisija Celje, s čimer je zaplemba postala pravnomočna in dokončna. Čeprav je družina Woschnagg sodelovala v narodnoosvobodilnem gibanju, so ji ne le zaplenili vse premoženje, ampak jo tudi izgnali iz Jugoslavije.

Bili pa so tudi primeri, ko so posameznikom zaplenili premoženje, češ da so nemške narodnosti, čeprav dejansko niso bili oz. tega niso hoteli priznati. Do takšnih primerov je prihajalo zlasti v zvezi z nekaterimi posamezniki, ki so bili lastniki gospodarskih podjetij in bi jim le-ta zaplenili, če bi jim dokazali, da so nemške narodnosti. V Celju je bilo nekaj takšnih primerov.

Eden izmed njih je bil Henrik Weinberger, lastnik tekstilne tovarne Metka. Njemu je mestna zaplembna komisija Celje 24. 8. 1946 izdala odločbo o

zaplembi premoženja z obrazložitvijo, da je oseba nemške narodnosti,⁵⁰ čeprav je bilo znano, da je Weinberger po narodnosti Žid in ne Nемеc in da je prav zato moral že aprila 1941 pred nacisti pobegniti iz Celja. Federalna zaplembna komisija je zaplembno odločbo sicer razveljavila, ker je ugotovila Weinbergerjevo židovsko poreklo kot tudi dejstvo, da je v pregnanstvu v Sarajevu bil simpatizer NOB. Vendar mu kljub temu tovarne Metka niso vrnili, ker se je na odločitev federalne zaplembne komisije pritožil javni tožilec. Šele, ko je Weinberger dokazal, da v času bivše Jugoslavije ni bil pronemško usmerjen, da je v svoji tovarni posloval v slovenščini in da je kot delodajalec imel dober odnos do delavcev, so mu tovarno vrnili. Toda že 22. 2. 1946 je Weinberger svojo tovarno z darilno pogodbo izročil, oz. podaril Komunistični partiji Jugoslavije.

Podoben primer, kot je bil Weinbergerjev, je bila tudi zaplemba premoženja Štefana Borlaka, lastnika žage in furnirnice v Sv. Juriju pri Celju.⁵¹ Tudi njemu je mestna zaplembna komisija Celje, tako kot Weinbergerju, 24. 8. 1945 izdala odločbo o zaplembi premoženja z obrazložitvijo, da je oseba nemške narodnosti. Na odločbo se je Štefan Borlak pritožil federalni zaplembni komisiji v Ljubljani z obrazložitvijo, da se je vedno imel za Slovenca, ne pa za Nemca, kar je federalna zaplembna komisija upoštevala in zaplembno odločbo razveljavila z utemeljitvijo, "da je Štefan Borlak jugoslovanski državlján slovenskega pokolenja, da se je v predaprilski Jugoslaviji vedno in povsod izdajal za Slovenca, da za časa okupacije ni nikoli zatajil slovenske narodnosti, da njegovo podjetje, ki ga je vodil njegov zet Anton Kopušar, ni gospodarsko sodelovalo z okupatorjem in da je bil tudi v socialnem pogledu svojim delavcem pravičen šef."⁵² To svojo utemeljitev je federalna zaplembna komisija podala na osnovi karakteristik, ki sta jih o Štefanu Borlaku in njegovem zetu Antonu Kopušarju dala četrtni odbor OF I. četrti Celje-mesto oz. krajevni odbor OF Sv. Jurij pri Celju. Četrtni odbor I. četrti Celje-mesto je za Štefana Borlaka dal karakteristiko, "da je za časa okupacije živel povečini v Celju in pri Sv. Juriju pri Celju, da se politično nikjer ni udejstvoval in živel bolj v svojem poklicu, je pa vedel za delovanje svojega zeta v narodnoosvobodilnem gibanju, če je tudi sam sodeloval ni znano, bil je vedno Slovenec."⁵³ Karakteristika, ki jo je o Antonu Kopušarju, ki je med okupacijo vodil Borlakovo žago, dal krajevni odbor OF Sveti Jurij pri Celju, slednjega označuje "kot stoođtotnega simpatizerja narodnoosvobodilnega gibanja, ki je sabotiral okupatorjeve odredbe." Na odločitev federalne zaplembne komisije, ki je na osnovi navedenih karakteristik zaplembo Borlakovega premoženja razveljavila, pa se je pritožilo Javno tožilstvo LR Slovenije.

V svoji pritožbi je Javno tožilstvo LR Slovenije navajalo, "da je bila Borlakova družina s Štefanom Borlakom na čelu v celjskem okraju že za časa Avstrije splošno znana kot nemčurska-avstrijantska ter je ohranila to nemško obeležje ves čas bivše Jugoslavije."⁵⁴ Javno tožilstvo LR Slovenije je kot dokaz za navedene trditve izključno upoštevalo samo izjave, ki so jih o Borlaku naknadno dali posamezniki. Kljub tem nasprotujočim si dejstvom je federalna zaplembna komisija upoštevala dejstva, ki jih je navedlo Javno tožilstvo, in je 22.

10. 1946 svojo prvotno rešitev razveljavila ter potrdila zaplembo Borlakovega premoženja, češ da je oseba nemške narodnosti.

2. Zaplemba premoženja vojnih zločincev in okupatorjevih sodelavcev

Za sovražnikovo premoženje, ki je prišlo pod udar odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, niso šteli samo premoženja nemškega rajha in njegovih državljanov ter premoženja oseb nemške narodnosti, ampak tudi premoženje vojnih zločincev in okupatorjevih sodelavcev. Navedeni odlok je v 3. točki 1. člena namreč določal, da se zapleni tudi "vse imetje vojnih zločincev in njihovih pomagačev, ne glede na njihovo državljanstvo in ne glede na državljanstvo imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države." Kot vojne zločince in njihove pomagače so ocenili vse tiste, ki so se pregrešili proti narodnoosvobodilnemu gibanju in to, bodisi v smislu vojaških kazenskih zakonov, bodisi v smislu drugih predpisov, izdanih v času osvobodilne borbe. Brez dvoma so sodile v to kategorijo tiste osebe, ki so jih kot vojne zločince in pomagače okupatorjev že javno proglasili, ali pa so jih zaradi tega obsodili pri vojaških ali civilnih sodiščih na zaplembo imetja. Pojem vojnega zločinca z dne 24. 5. 1944 je natančneje opredelila uredba o vojaških sodiščih v členu 13, ki se glasi: "Za vojne zločince se morajo šteti: pobudniki, organizatorji, naredbodajalci ter pomagači in neposredni izvrševalci množičnih ubijanj, mučenj, prisilnega izseljevanja prebivalstva ter njegovega odгона v taborišča in na prisilno delo, potem požigov, uničevanja in ropanja narodne in državne imovine, vsi posamezni posestniki imetij in podjetij v Jugoslaviji, v okupatorskih in drugih deželah, ki so nečloveško izkoriščali delovno silo na prisilno delo odpeljanih ljudi, funkcionarji terorističnega aparata in terorističnih oboroženih formacij okupatorja in domačini v okupatorjevi službi, oni, ki so izvrševali mobilizacijo našega ljudstva za sovražno vojsko."⁵⁵ Osebe, ki so jih obtožili kot vojne zločince ali njihove pomagače, so takoj po osvoboditvi obravnavala vojaška sodišča. Za okrožje Celje je bilo pristojno vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, ki so ga ustanovili junija 1945 in se je imenovalo Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, senat v Celju, oz. Vojaško sodišče mesta Celje.

Iz fragmentarno ohranjenih sodb Vojaškega sodišča mesta Celje, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Celju, je razvidno, da so bili obtoženci, ki jih je to sodišče obravnavalo, skoraj izključno osebe nemške narodnosti in državljani nemškega rajha. Vsi obtoženci so bili člani Kulturbunda, nekateri med njimi pa tudi člani nacistične stranke (NSDAP) in so jih tako skoraj brez izjeme obsodili tudi na zaplembo premoženja ter na izgon. Poleg zaplembe premoženja in izgona iz države pa je Vojaško sodišče mesta Celje izrekalo obsojencem tudi še naslednje kazni: izguba državljskih pravic, prisilno delo, odvzem svobode in celo smrtno kazen. Poleg vojaških sodišč pa so junija 1945 ustanovili še t. i. Sodišče slovenske narodne časti (SNČ). To sodišče, ki so ga ustanovili na osnovi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast z dne 5. 6. 1945,⁵⁶ je bilo pristojno soditi osebam, ki so jih obtožili, da so se prekršile zoper

slovensko narodno čast. Kot zločin in prestopok zoper slovensko narodno čast so šteli "vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni bilo mogoče označiti za veleizdaje ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda. . ."⁵⁷ Sedež Sodišča slovenske narodne časti je bil v Ljubljani. Sodišče je sodilo v senatih petih sodnikov, ki so potovali po okrožjih in so praviloma sodili na sedežih okrožnih narodnoosvobodilnih odborov. Za okrožje Celje je bilo pristojno Sodišče slovenske narodne časti, senat Celje, ki je imelo svoj sedež v Celju. Sodišče je obsojencem izrekalo različne kazni, pač glede na stopnjo ugotovljene krivde. Predvsem je izrekalo kazen izgube narodne časti, ki je za obsojence pomenila izključitev iz javnega udejstvovanja, izgubo pravice do javnih služb, poklicev in dostojanstev, izgubo vseh državljanskih in političnih pravic in sicer za določeno število let ali pa trajno. Razen izgube narodne časti je Sodišče slovenske narodne časti kot kazen lahko izreklo tudi lahko ali težko prisilno delo in za težje primere tudi zaplembo premoženja. Sodišče slovenske narodne časti, senat Celje je delovalo v obdobju junij - avgust 1945, ko še niso začela delovati redna sodišča. Z ustanovitvijo okrožnega sodišča Celje in okrajnih sodišč avgusta 1945 pa je to sodišče svojo funkcijo izgubilo in je prenehalo delovati (24. 8. 1945). Sodišče slovenske narodne časti, senat v Celju (24. 8. 1945), je obravnavalo skupaj 790 primerov prestopkov zoper slovensko narodno čast,⁵⁸ od tega je izreklo zaplembo premoženja v 82 primerih.⁵⁹ Po številu obsojencev, ki jih je Sodišče slovenske narodne časti, senat Celje obsodilo na zaplembo premoženja, sta v celjskem okrožju izstopala okraja Slovenske Konjice s 27 primeri in okraj Šoštanj z 21 primeri.⁶⁰ Vojaško sodišče mesta Celje je izreklo zaplembe premoženja v 75 primerih.⁶¹ Pri večini zaplemb, ki jih je izreklo vojaško sodišče mesta Celje, je šlo za zaplembe premoženja oseb nemške narodnosti, oz. državljanov nemškega rajha, katerim so zaplembo premoženja izrekle tudi zaplembne komisije in sicer na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944. Med osebami, ki jim je zaplembo premoženja izreklo Vojaško sodišče mesta Celje, so bili tudi mnogi lastniki industrijskih podjetij kot npr.:⁶²

- Edmund Unger-Ullmann, lastnik Celjske opekarne;
- dr. Erih Zeschko, Hanna Mehlem, Herta Blaškovič, lastniki Tekstilne tovarne d. z. o. z. , Laško;
- Ivan Kölner, lastnik Tovarne kos, Slovenj Gradec;
- ing. Valter Mach, lastnik Štajerske železoindustrijske družbe v Zrečah;
- Gustav Neufeldt-Schöller in dr. Neufeldt-Schöller ml. , lastnika Rudnika in železarne Štore;
- Avgusta Pacchiaffo, lastnica Tovarne za predelavo zlatnine v Celju;
- Maks Bergman in Valter Bergman, lastnika Celjske tekstilne tovarne;
- Valdemar Ogrisegg in Franc Themel, lastnika Savinjske tkalnice in belilnice v Sv. Petru v Savinjski dolini;

- Karl Laurich, lastnik Tovarne usnja, Slovenske Konjice;
- Mariana, Herbert in Valter Woschnagg, lastniki Tovarne usnja v Šoštanju;
- Vilijem Abel, lastnik Steklarne v Hrastniku in Steklarne v Rogaški Slatini;
- Franc Potočnik, lastnik Tovarne usnja v Legnu pri Slovenj Gradcu.

Poleg zaplemb, ki jih je po osvoboditvi izreklo Vojaško sodišče mariborskega vojnega področja, senat v Celju, pa je treba upoštevati tudi zaplembe, ki so jih na območju celjskega okrožja izrekla vojaška sodišča že med NOB. Na območju povojnega celjskega okrožja so leta 1944 ustanovili tri vojaška sodišča, in sicer:

1. Vojaško sodišče vojne oblasti IV. operativne zone NOV in POS, senat pri komandi Zgornjesavinjskega vojnega področja;
2. Vojaško sodišče vojne oblasti IV. operativne zone NOV in POS, senat pri komandi Kozjanskega odreda;
3. Vojaško sodišče vojne oblasti IV. operativne zone NOV in POS, senat pri komandi Kamniško-zasavskega odreda.

Med vsemi tremi navedenimi vojaškimi sodišči je daleč največ zaplemb izreklo vojaško sodišče pri komandi Zgornjesavinjskega vojnega področja in sicer 19.⁶³

III. Zaplembe civilnih sodišč

Razen zaplemb sovražnikovega premoženja, ki so jih izvajali na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, so v obdobju 1945-1948 v celjskem okrožju izvedli tudi številne zaplembe premoženja, ki so jih izrekala redna okrajna in okrožno sodišče. To so bile t. i. sodne zaplembe.

Največ zaplemb premoženja so sodišča na območju okrožja Celje v obdobju 1945-1948 izrekla na osnovi Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže ter Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Javna tožilstva in sodišča so posebno pozornost posvetila zatiranju špekulacije, zato so pod udar Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije prišli zlasti trgovci in kmetje, torej predstavniki slojev, ki so jih v tistem obdobju imeli za t. i. "razredne sovražnike", oz. za "sovražnike ljudstva." Za sojenje obtožencev, ki so bili obtoženi, da so storili kazniva dejanja po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, so pri sodiščih ustanovili posebne senate. Sodišča so v teh primerih obsojencem izrekala izredno ostre kazni, pogosto tudi zaplembo premoženja, v nekaterih primerih pa celo smrtne kazni. To ostrino sodišč pri izvajanju Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže in nekaterih drugih zakonov je treba vsekakor povezati s tedaj obstoječim prepričanjem, da tudi v socializmu še obstaja razredni sovražnik in

da razredni boj ne pojenjuje, ampak se, nasprotno, še krepi. V boju s t. i. razrednim sovražnikom pa so sodišča v prvih letih po osvoboditvi dobila posebno nalogo. Kakšna je bila ta naloga pa nam pove poročilo predsednika okrožnega sodišča Celje z dne 16. 7. 1948, v katerem med drugim navaja: "Brez dvoma je sodišče borbeni organ, ki se mora boriti zoper razredne sovražnike. Posebej mora paziti na ostanke kapitalizma, ki se pojavljajo v kakršnikoli obliki, paziti mora na razkrite sovražnike, ki na rafiniran način delujejo proti interesom ljudstva in na prikrit način, bilo neposredno, bilo posredno po raznih kanalih služijo in podpirajo mednarodno reakcijo. Sodišče mora biti ostro orožje v rokah delovnega ljudstva, s katerim se isto bori proti nasprotnikom in s katerim bije boj za zmago socializma. (...)

Zlomiti in povsem zadušiti odpor strmoglavljenih zemljiških gospodov in kapitalistov je nujna potreba, če se hočejo delovne množice obdržati na oblasti, kajti buržoazija strmoglavljena v deželi je še vedno močnejša od proletariata, ki jo je strmoglavil. Za doseg tega se delovno ljudstvo v svoji borbi poslužuje svojega borbenega organa sodišča, zlasti pa kazenskega sodnika. Zaradi tega je težišče sodobnega sodstva v kazenskem oddelku"⁶⁴ O sredstvih, ki jih je okrožno sodišče Celje uporabljalo v boju proti "razrednemu sovražniku" pa isto poročilo dodaja: "Običajno se očita sodišču, da je pri kaznovanju premilo, zato bom dal pregled kazni, katere so bile izrečene. Kakor sem že omenjal, je bilo izrečenih v polletju leta 1948 12 smrtnih obsodb, kar tvori 4,4 % vseh izrečenih kazni. Je to visok odstotek v primeri z drugimi vrstami kazni. Po teh kaznih je seglo sodišče pri onih storilcih, ki so zagrešili za družbo skrajno nevarna dejanja in kjer je menilo, da prostostna kazen na storilca ne more več prevzgojno vplivati. Z druge strani pa tudi zaradi tega, da druge državljane odvrne od podobnih grehov."⁶⁵ Glede socialnega sestava storilcev tovrstnih deliktov je iz poročila razvidno, da je bilo v 87 primerih nedovoljene trgovine, špekulacije in gospodarske sabotaje udeleženih 126 oseb. Ti storilci pripadajo: 37 srednjih posestnikov, 36 obrtnikov, 25 delavcev, 14 gostilničarjev in trgovcev in 14 nameščencev.⁶⁶

Iz enakih poročil, ki so jih pošiljala okrajnim skupščinam okrajna sodišča celjskega okrožja, je razvidno, da so tudi ta sodišča posvečala posebno pozornost boju s t. i. razrednim sovražnikom. Okrajno sodišče Celje, ki je poslovalo za okraja Celje-mesto in Celje-okolica, je na primer od avgusta 1945 pa do januarja 1946 obravnavalo prek 200 kazenskih zadev, od katerih jih je 31 odpadlo na kazniva dejanja po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaje.⁶⁷ V letu 1946 je število tovrstnih kaznivih dejanj v obeh krajih upadlo, vendar je že v prvem polletju leta 1947 začelo znova naraščati in je kar 20 % kazenskih zadev odpadlo na nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaje.⁶⁸ V prvem polletju 1948 je sodišče obravnavalo skupaj 412 kazenskih dejanj, od katerih je odpadlo na nedopustno špekulacijo in gospodarsko sabotažo 11 % kaznivih dejanj.⁶⁹ Že v drugi polovici leta 1948 pa se je število kaznivih dejanj, storjenih po že omenjenem zakonu zelo povečalo, saj je znašalo kar 30 % vseh kaznivih dejanj, ki jih je obravnaval kazenski oddelek tega

sodišča.⁷⁰ Vse več tovrstnih obravnav je leta 1948 mogoče zaslediti tudi pri ostalih okrajnih sodiščih celjskega okrožja. To pa verjetno ni bila le posledica dejanskega povečanja števila tovrstnih kaznivih dejanj, marveč predvsem posledica še bolj zaostrenega odnosa oblasti do zasebnega sektorja, kar je bila nedvomno reakcija na očitke Informbiroja, da se v Jugoslaviji krepi kapitalizem. V skladu s poostreno politiko oblasti do zasebnega sektorja so tudi sodišča leta 1948 poostrila svojo kaznovalno politiko, zlasti še, ko je šlo za kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo in za špekulacije, oz. gospodarske sabotaze. Poročilo okrajnega sodišča Celje za leto 1948 npr. navaja, da se "špekulanti in saboterji rekrutirajo predvsem iz trgovskih krogov in podeželskih premožnejših kmetov, ki se ne morejo sprijazniti z novo protikapitalistično ureditvijo trgovine in hlastajo še nadalje za čezmernim dobičkom."⁷¹ Glede kaznovalne politike, ki jo je okrajno sodišče Celje izvajalo v teh primerih pa isto poročilo sodišča navaja, "da so se proti tem elementom uporabile poostrene kazni z odvzemom prostosti in poboljševalnim delom, kakor tudi s prepovedjo izvrševanja obrti ter zaplembo premoženja."

Ostre kazni, ki jih je okrožno sodišče v Celju izrekalo osebam, ki so bile obsojene zaradi kaznivih dejanj po Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaze, po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo ali po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudsko premoženje itd., so bile vsaj v posameznih primerih pogojene ne le s stopnjo storjenega kaznivega dejanja, ampak tudi s socialnim položajem obsojenca. Če je bil obsojenec podjetnik, trgovec ali kmet, je to zanj pred sodiščem lahko predstavljalo dodatno oteževalno okoliščino, ker je veljal za razrednega sovražnika. Kot dokaz za to navajam sodni proces, ki je bil pred okrožnim sodiščem v Celju januarja 1949. Sodili so: ing. Franju Greinu, bivšemu lastniku gradbenega podjetja v Čretu pri Celju, Adolfu Rodetu, bivšemu lastniku tiskarne v Celju, Ivanu Tončiču, lastniku lekarne v Celju in še nekaterim. Obtožili so jih, da so bivšemu podjetniku Todorju Lazareviću in še nekaterim drugim osebam organizirali pobeg prek avstrijske meje. V obrazložitvi kazni, ki jo je sodišče izreklo ing. Franju Greinu (kazen je bila izredno stroga, saj je bil imenovan obsojen na 20 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na izgubo državljanskih pravic in na zaplembo celotne imovine), med drugim piše: "Pri odmeri kazni je sodišče upoštevalo na eni strani družbeno nevarnost dejanja samega, na drugi strani pa nevarnost storilca samega za družbo. Pri prvoobtoženem Franju Greinu gre za razrednega sovražnika, za človeka, ki mu ukrepi ljudske oblasti, kakor že rečeno, ne gredo v račun in je tedaj svoja dejanja izvrševal zavestno v nameri, da se spremeni ustavni red FLRJ. Povrh vsega tega pa je še intelektualec s širokim poznanstvom, zlasti med delovnim ljudstvom. Glede na to je on družbi skrajno nevaren."⁷² Pri tem je treba pojasniti, da je ta isti Franjo Grein, ki ga je sodišče označilo kot razrednega sovražnika, med okupacijo sodeloval v NOB, kar mu je sodišče tudi priznalo in mu to upoštevalo kot olajševalno okoliščino.⁷³

Dejstvo je, da so sodišča v tem obdobju ne le v celjskem okrožju, marveč v vsej Jugoslaviji, pojmovali kot borbene organe, ki se morajo boriti proti t. i. "razred-

nemu sovražniku". To je pomenilo, da njihovo delovanje, ko je šlo za obravnavanje kaznivih dejanj, ki so jih storili t. i. "razredni sovražniki", ni moglo biti neodvisno, oz. nepristransko. Takšno pojmovanje vloge sodišč je namreč že v osnovi izključevalo vsako neodvisnost pri njihovem delovanju in je sodišča dejansko spremenilo v organe, ki naj bi predstavljali samo "ostro orožje v rokah delovnega ljudstva"⁷⁴, kot to ugotavlja že citirano poročilo okrožnega sodišča Celje. Iz posameznih primerov lahko ugotovimo, da so bili tudi sodniki, zlasti ko je šlo za obravnavanje kaznivih dejanj špekulacije, oz. gospodarske sabotaže pod določenim pritiskom, saj so morali v teh primerih obsojencem izrehati posebno ostre kazni, le-te največkrat niso bile v nobenem sorazmerju s storjenim kaznivim dejanjem. Če sodnik ni tako ravnal, mu je grozil odpoklic. Takšni primeri so se dogajali tudi v celjskem okrožju. Tako je na zasedanju skupščine okrajnega ljudskega odbora Celje-mesto dne 31. 1. 1946 skupščina "na predlog Emilije Gabrovec soglasno odpoklicala stalnega sodnika okrajnega sodišča Franca Zupančiča ter sodnika prisednika Počkajevo in Lazarinija, ker imenovani sodniki niso sodili po želji ljudstva in so v sodni obravnavi črnoborzijanca Karla Levarta izdali oprostilno sodbo."⁷⁵ Tudi skupščina okrajnega ljudskega odbora Šmarje pri Jelšah je na zasedanju dne 30. 1. 1946 razrešila sodnika okrajnega sodišča Šmarje pri Jelšah, Gubenska, ker naj bi "podpiral špekulanta Debelaka."⁷⁶

Tudi v primeru, če je prvostopenjsko sodišče osebam, ki so bile obtožene zaradi špekulacije, oz. zaradi kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo, izreklo kazen, ki je bila vsaj kolikor toliko v sorazmerju s težino storjenega kaznivega dejanja, se je lahko zgodilo, da je prizivno sodišče na zahtevo javnega tožilca takšno sodbo v celoti razveljavilo. V takih primerih je običajno izreklo še ostrejše kazni. Tipičen takšen primer se je zgodil januarja 1946, ko je vrhovno sodišče v Ljubljani razveljavilo sodbo, ki jo je izreklo celjsko okrožno sodišče celjskim trgovcem Francu Dobovičniku, Milošu Pšeničniku in Rudolfu Stermeckemu. Obsojencem je izreklo neprimerno ostrejše kazni, saj je Franca Dobovičnika in Miloša Pšeničnika obsodilo na smrt.

V obdobju 1945-1948 je bilo zlasti pred okrožnim sodiščem Celje veliko procesov proti osebam, ki so bile obtožene kaznivih dejanj na osnovi Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo ter Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. V nalogi obravnavam nekatere med temi sodnimi procesi, in sicer samo tiste, ki so zanimivi z vidika zaplomb premoženja.

Prvi takšen sodni proces pred okrožnim sodiščem Celje je bil že omenjeni proces proti celjskim trgovcem Francu Dobovičniku, Dragu Hladinu, Milošu Pšeničniku, Francu Fišerju, Rudolfu Rojniku in Rudolfu Stermeckemu, ki je bil 24. decembra 1945. Postopek proti navedenim trgovcem, ki so bili obtoženi špekulacije, se je začel 4. , oz. 8. decembra 1945, ko so predstavniki odseka za trgovino in preskrbo pri okrožnem ljudskem odboru Celje v njihovih trgovinah pregledali zaloge, ker naj bi "iz vrst prebivalstva prišle pritožbe, da se nahaja v celjskih trgovinah večja množina blaga, posebno manufakture, katere raz-

deljevanje ne ustreza potrebam prebivalstva."⁷⁷ Na ugotovitve komisije so organi za notranje zadeve hitro reagirali in navedene trgovce so 12. decembra 1945 aretirali. 14. decembra 1945 so bile proti aretiranim trgovcem v Celju demonstracije, ki pa nikakor niso bile spontane, ampak jih je organiziral Mestni komite KPS Celje. Sklep o organizaciji demonstracij je Mestni komite KPS Celje sprejel na seji sekretarjev KP z območja mesta Celje dne 13. decembra 1945. V zapisniku s te seje je med drugim navedeno: "Sekretar Draksler je pozval vse sekretarje celic za pritegnitev vseh partijcev, delavcev in drugih v demonstracijo, ki bo 14. t. m. ob 5. popoldan proti špekulantom, črnoborzijancem in kulturbundovcem. Člani partije morajo demonstracijo organizirati ter pritegniti ljudstvo za sabo, da bo demonstracija čisto spontana. Prikazati je treba ljudem, kako so delali nepošteni trgovci Stermecki, Pšeničnik, Dobovičnik itd. (. . .) Vse to mora ostati v konspiraciji v toliko, da ne bo nihče slutil, da to pripravljajo člani KP. Hkrati pri demonstraciji je treba zahtevati razlastitev vseh nepoštenih trgovcev."⁷⁸ Iz tega lahko sklepamo, da so oblasti proces proti navedenim celjskim trgovcem v določeni meri že vnaprej pripravile, z aktiviranjem množic v demonstracijah pa so nedvomno pritiskale na okrožno sodišče v Celju, da bi jim izreklo čim ostrejšo kazen, vključno z zaplembo premoženja. Kot sem že navedel, je bil sodni proces proti celjskim trgovcem dne 24. decembra 1945 pred okrožnim sodiščem Celje. Obtožnica jih je bremenila, da so storili naslednja kazniva dejanja:

"1. Da so vsi obtoženi v nameri kopičenja in prodajanja blaga po črni borzi blago prikrivali in ga zadrževali od prodaje ter ga na ta način odtegnili iz prometa, izmed navedenih predvsem obtoženec Pšeničnik, ki je prikrival in zadrževal od prodaje najbolj povpraševano blago, t. j. volneno, ki ga je imel na zalogi ca 3000 metrov in flanele, ki jo je imel na zalogi ca 4000 metrov.

2. Da so obtoženci Rudolf Stermecki, Franc Dobovičnik in Rudolf Rojnik opustili obvezno prodajo, zlasti obtoženec Rudolf Stermecki, ki ni prijavil niti metra starega blaga, dasi ga je imel na zalogi v vrednosti enega milijona dinarjev, z namero, da bi zaradi kopičenja in prikrivanja blaga, blago odtegnili splošnemu prometu in mu s tem zvišali ceno.

3. Da je Rudolf Stermecki, v nameri doseči višjo ceno in kopičenje svojevoljno ustavil prodajo blaga s tem, da svoje trgovine za širšo javnost vobče ni odprl."⁷⁹

Obtožbe so temeljile na izjavah članov komisije, ki so 4. , oz. 8. decembra pregledali zaloge v trgovinah teh trgovcev ter na izjavah prič, med katerimi pa so bili, kar ni nepomembno, tudi uslužbenci odsekov za trgovino in preskrbo pri okrožnem narodnem odboru Celje in pri okrajnem narodnem odboru Celjemesto. Med obremenilnimi pričami sta bila tudi oba načelnika odseka za trgovino in preskrbo pri okrožnem narodnem odboru Celje, oz. pri okrajnem narodnem odboru Celje: Nestl Žgank in Marica Šparhakek.

Čeprav so obtoženi, oz. njihovi odvetniki obtožbe zavračali, jih je sodišče spoznalo za krive in jih obsodilo na naslednje kazni:

1. Rudolf Stermecki, na 10 mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom, na izgubo političnih in posebej državljanskih pravic za dobo 5 let, na prepoved izvrševati trgovsko obrt ter na zaplembo trgovskega podjetja z inventarjem in vsem blagom, ki je predmet tega podjetja ter nepremičnine, v kateri se podjetje izvršuje.

2. Miloš Pšeničnik, na 6 let odvzema prostosti s prisilnim delom, na izgubo političnih in posebej državljanskih pravic za dobo 10 let, na prepoved izvrševati trgovsko obrt ter na zaplembo trgovskega podjetja z vsem blagom, ki je predmet tega podjetja in inventarjem.

3. Franc Dobovičnik, na 4 leta odvzema prostosti s prisilnim delom, na izgubo političnih in posebej državljanskih pravic za dobo 7 let, na prepoved izvrševati trgovsko obrt ter na zaplembo celotnega trgovskega podjetja z vsem inventarjem in blagom, ki je predmet tega podjetja, nepremičnine, v kateri se trgovina izvršuje in na zaplembo imovinskega deleža pri tvrdki "ELKA".

4. Rudolf Rojnik, na 8 mesecev prisilnega dela brez odvzema prostosti ter na izgubo političnih in posebej državljanskih pravic za dobo treh let.

5. Franc Fišer, na 2 leti odvzema prostosti s prisilnim delom, na izgubo političnih in posameznih državljanskih pravic za dobo 4 let in na prepoved izvrševati trgovsko obrt.

6. Drago Hladin, na 1 leto in 3 mesece prisilnega dela brez odvzema prostosti, na izgubo političnih in posameznih državljanskih pravic za dobo 5 let, na prepoved izvrševati trgovsko obrt ter na zaplembo trgovskega podjetja z vso zalogo, ki je predmet tega podjetja in inventarja, a izvzemši nepremičnine, v katerih se obrt izvršuje."

Na zahtevo republiškega javnega tožilca pa je bil 4. januarja 1946 ponovni sodni proces proti trgovcem Francu Dobovičniku, Milošu Pšeničniku in Rudolfu Strmeckemu in sicer pred Vrhovnim sodiščem v Ljubljani. To sodišče je navedenim trem trgovcem izreklo neprimerno ostrejšo kazni, kot jim jih je izreklo okrožno sodišče v Celju in sicer:

- Rudolf Stermecki je bil obsojen na 10 let odvzema prostosti, na izgubo državljanske časti za dobo 10 let po prestani kazni in na zaplembo celotnega premoženja,
- Franc Dobovičnik in Miloš Pšeničnik pa sta bila obsojena na smrt z ustrelitvijo, na trajno izgubo državljanskih časti in na zaplembo celotnega premoženja.⁸¹

*Franc Dobovičnik**Miloš Pšeničnik*

Tudi če zanemarimo vprašanje dejanske krivde obtožencev in primer obravnavamo tako, kot da so obtoženci kazniva dejanja, ki jim jih je očitala obtožnica, tudi dejansko storili, pa nikakor ni mogoče prezreti, da izrečene kazni niso bile v nikakršnem sorazmerju s kaznivimi dejanji, ki naj bi jih obtoženci storili. Domnevati je mogoče, da je zlasti pri kaznih, ki sta bili izrečeni Dobovičniku in Pšeničniku šlo za primer eksemplarične kazni, ki naj bi delovala zstrašujoče in kot svarilo t. i. sovražnikom nove družbene ureditve. Takšno domnevo potrjuje tudi sama obrazložitev kazni, ki jo je dalo Vrhovno sodišče v Ljubljani: "Strogost kazni naj bo resen opomin vsem drugim izkoriščevalcem ljudstva."⁸² Na enak način so kazni, ki jih je sodišče izreklo navedenim trem celjskim trgovcem, opravičevali tudi časopisi. Slovenski poročevalec je npr. v članku *Obsodba celjskih špekulantov* takole komentiral obsodbe celjskih trgovcev: "Tudi ta stroga in pravična sodba dokazuje, da je naša oblast trdno odločena, da brezobzirno izkorenini vse one brezvestne elemente, ki na najpodlejši način izrabljajo pomanjkanje in stiske ljudskih množic v svoje osebne koristi, dočim vlagajo ljudske množice za obnovo naše porušene domovine skrajne napore."⁸³

Nesmiselnost kazni, ki so jih izrekli zlasti trgovcema Dobovičniku in Pšeničniku, je še bolj izrazita, če jih primerjamo s kaznimi, ki jih je leta 1945 izreklo vojaško sodišče mesta Celje nekaterim vojnim zločincem.⁸⁴ Slednje so bile neprimerno milejše od onih, ki jih je redno sodišče izreklo ne le navedenima dvema trgovcema, ampak tudi v drugih primerih, ko je šlo za obsojence, ki so

jih obsojali na osnovi Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Leta 1946 je bilo pred okrožnim sodiščem v Celju še nekaj sodnih procesov proti trgovcem, ki so jih obtožili špekulacije. Med znanimi celjskimi trgovci manufakturisti, ki so jih obsodili na osnovi tega zakona, je bil tudi Anton Mislej. Sodni proces proti njemu je bil februarja 1946 in tudi njega je sodišče (razen na tri leta odvzema svobode s prisilnim delom ter na izgubo političnih pravic za dobo treh let) obsodilo na zaplembo celotnega premoženja, to je trgovskega podjetja in tovarne bleščic in nakita AMI na Spodnji Hudinji.⁸⁵

Sodni procesi proti trgovcem v tistem obdobju nikakor niso bili značilni samo za celjsko okrožje, marveč za vso LR Slovenijo. Tudi drugje v LR Sloveniji so sodišča zaradi špekulacije trgovcem izrekala ostre kazni, tudi smrtne. To je maja 1969 priznal tudi takratni predsednik izvršnega sveta Skupščine SRS Stane Kavčič, ko je v razgovoru s člani tako imenovane Janžekovičeve komisije, ki naj bi raziskala znane "dachauske procese", med drugim dejal: "... Termin "dachauski proces" poudarjem, da bi ne povzročil plazuj revizij in pritiskov na celotno revolucionarno sodstvo tistega časa (. . .) Bilo je ustreljenih nekoliko trgovcev, ki so skrivali moko, da sedaj ne bi prišli njihovi svojci in vprašali: zakaj ste jih ustrelili, namesto da bi jih izročili sodniku za prekrške in obsodili na tristo dinarjev kazni..."⁸⁶

Zanimivo je dejstvo, da je bil prav pred okrožnim sodiščem v Celju prvi sodni proces, ki je predstavljal nekakšen uvod v t. i. "dachauske procese". Maja 1947 je bil namreč pred celjskim okrožnim sodiščem sodni proces proti Janku Puflerju, ki so ga kot direktorja Steklarne Hrastnik obsodili organiziranja sabotaže.⁸⁷ Puflerja je okrožno sodišče v Celju obsodilo na smrt in na zaplembo premoženja, vendar je Vrhovno sodišče LR Slovenije sodbo razveljavilo in zadevo vrnilo celjskemu okrožnemu sodišču v ponovno obravnavo.⁸⁸ Janko Pufler je bil leta 1948 znova obtožen organiziranja sabotaže in v "dachauskem procesu" Diehl- Oswald aprila 1948 v Ljubljani obsojen na smrt.⁸⁹ V obdobju 1946- 1948 je bilo pred celjskim okrožnim sodiščem tudi nekaj procesov proti nekaterim lastnikom industrijskih podjetij, ki jim je sodišče zaplenilo premoženje na osnovi ZKLD. Med njimi sta bila tudi znana podjetnika Ivo Čater in Ruša Kunej. Ivo Čater in njegova žena Terezija sta bila pred vojno lastnika obsežnega premoženja: opekarne v Bukovžlaku pri Teharjah, žage na Spodnji Hudinji, tovarne mila "HUBERTUS" v Celju in večjega zemljiškega posestva z graščino Bežigrad v Bukovžlaku. Vse to premoženje jima je nemški okupator leta 1941 zaplenil, njiju pa z družino izgnal v Srbijo. Po osvoboditvi je njuno celotno premoženje prešlo pod sekvester in sta z njim začasno upravljali upravi narodne imovine okraja Celje-mesto, oz. okraja Celje-okolica. Toda v obdobju 1946-1947 je bilo vse premoženje zakoncev Čater postopno razlaščno in sicer delno z agrarno reformo, predvsem pa z zaplembami. Maja 1946 je zaplembna komisija okraja Celje-okolica zaplenila delež, ki ga je nemški okupator investiral v Čatrovo opekarno v Bukovžlaku in sicer 4,115. 436 din.⁹⁰ Oktobra 1947 pa je okrajno sodišče v Celju na osnovi Zakona o odvzemu državljanstva izdalo odločbo o zaplembi vsega premoženja, ker sta Ivo Čater in njegova žena

Terezija že leta 1946 pobegnila v Avstrijo.⁹¹ Dokončno zaplembo vsega njenega premoženja pa je izreklo marca 1949 okrožno sodišče v Celju in sicer na osnovi Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo. Zakonca Čater sta bila v odsotnosti obtožena:

"1. da sta od poletja 1941 do spomladi 1945 v Beogradu kot imetnika in dejanska voditelja nakupovalnega in posredovalnega podjetja "EKSPORT-IMPORT" stavila svoje strokovno znanje in svoje trgovsko podjetje na razpolago nemškemu generalnemu pooblaščenču za gospodarstvo v okupirani Srbiji s tem, da sta kot grosista nakupovala in posredovala nabavljanje življenjskih in vojaških potrebščin, pri čemer sta vzpostavila trgovske vezi z nemškimi oblastmi, sodelujočimi okupatorskimi trgovskimi podjetniki v Bolgariji, Romuniji in na Madžarskem ter s tem krepila gospodarsko moč in vojni potencial nemškega okupatorja v Srbiji,

2. da sta v neugotovljenih dneh leta 1946 z namenom, da se v inozemstvu vključita v družbo s fašističnimi cilji zoper ustavni red FLRJ, pobegnila iz naše države v Avstrijo."⁹²

Obtožnica je, kot vidimo, zakonca Čater bremenila predvsem, da sta med vojno gospodarsko sodelovala z okupatorjem. Če so za to dejansko obstajali dokazi pa je nerazumljivo, zakaj sta za to kaznivo dejanje, ki naj bi ga storila že v času okupacije, bila obsojena šele leta 1949 in ne že takoj po osvoboditvi. Le malo je namreč verjetno, da bi bili pravosodni in drugi organi oblasti o njunem delovanju med okupacijo v izgnanstvu, seznanjeni šele štiri leta po osvoboditvi.

Podobno kot zakonca Čater so premoženje zaradi domnevnega gospodarskega sodelovanja z okupatorjem zaplenili tudi Ruši Kunej, ki je bila lastnica Tovarne šamotnih izdelkov d. z. o. z. v Štorah in v Mladenovcu ter solastnica manjšega deleža pri podjetju INDUPLATI Jarše. Sodni proces proti Kunejevi je bil decembra 1946 pred okrožnim sodiščem v Celju. Obtoženka so na osnovi Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo obsodili na zaplembo vsega premoženja, ker so jo spoznali za krivo, češ da je med vojno dala Tovarno šamota na razpolago okupatorju.⁹³

Ta obtožba pa je z več vidikov vprašljiva. Predvsem je vprašljivo, ali je obtoženka to storila prostovoljno, saj ji je okupator že leta 1941 podjetje odvzel in vanj postavil svojega komisarja. Še bolj vprašljivo pa je, kako naj bi obtoženka nemškim okupacijskim oblastem preprečila, da njenega podjetja ne bi vključili med tista podjetja, ki so delala za potrebe nemške vojske. Povsem v protislovju s trditvijo, da je obtožena gospodarsko sodelovala z nemškim okupatorjem pa je dejstvo, ki ga je obtožena pred sodiščem tudi dokazala, da je namreč v času okupacije ne le nasprotovala nemškim okupacijskim oblastem, ampak je celo aktivno sedelovala z Osvobodilno fronto, njen sin pa je bil celo v partizanih. Krajevni ljudski odbor Gornja Radgona, kjer je obtoženka

živela med okupacijo, je namreč glede njenega vedenja v času okupacije podal naslednjo karakteristiko:

"Tov. Ruša Kunej, roj. Majdič, rojena dne 24. aprila 1900, pristojna v Celje, stanujoča v Noričkem vrhu, števil. 8, je za časa njenega bivanja med okupacijo v Gornji Radgoni živela in se nasproti okupatorskim oblastem zadržala sovražno, v začetku narodnoosvobodilnega gibanja sodelovala in materialno podpirala OF ter bila v letu 1944-45 zaprta od strani gestapa zaradi njene pripadnosti in političnega sodelovanja v OF. Imenovana je bila s hčerkami obsojena za taborišče Ravensbrück, vendar do transporta ni prišlo zaradi približajoče se fronte v mesecu marcu 1945."⁹⁴ Kljub tem dejstvom je sodišče obtoženko obsodilo na zaplembo premoženja, oprostilo pa jo je kazni odvzema prostosti.

Med celjskimi podjetniki, ki so jih obsodili na zaplembo premoženja po Zakonu o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo, sta bila tudi stavbenik ing. Franjo Grein iz Čreta ter tiskarnar Adolf Rode iz Celja. Na sodnem procesu pred okrožnim sodiščem v Celju sta bila 8. 1. 1949 obsojena, ker sta sodelovala pri organiziranju pobega podjetnika Todorja Lazareviča s Teharij in še nekaterih drugih oseb v Avstrijo.⁹⁵ Vendar zaplemba premoženja njunih podjetij ni več zajela, ker so ju že pred tem nacionalizirali. Tako so jima poleg ostalega premoženja zaplenili tudi odškodnino, ki jima je pripadala za nacionalizirani podjetji.

Takšni sodni procesi, ki so se skoraj redno končali z zaplembo obsojenčevega premoženja, so nedvomno pomenili določen pritisk na tiste podjetnike, ki jim podjetij še niso zaplenili ali kako drugače poddržavili. Prav zato so se nekateri med njimi rajši odločili svoje podjetje "prostovoljno podariti" državi. V celjskem okrožju so leta 1946 svoja podjetja državi "podarili" naslednji podjetniki:⁹⁶

- Henrik Weinberger, lastnik METKE Celje;
- Drago in Deša Paljaga, lastnika tovarne volnenih izdelkov Peter Majdič, Škofja vas;
- Vilko Senica, solastnik tekstilne tovarne JUTEKS, Žalec.

O tem, koliko sodnih zaplemb so v obdobju 1945-1948 izrekli in izvedli na območju celjskega okrožja, nimamo podatkov. Vsekakor je bilo sodnih zaplemb v primerjavi z zaplembami, ki so jih izrekle zaplembne komisije na osnovi odloka AVONJOJ z dne 21. 11. 1944, zanemarljivo malo.

Od okrog 2. 200 zaplemb, ki so jih izvedli v celjskem okrožju v obdobju 1945-1948, jih je bilo najmanj 95 % takšnih, ki so jih izrekle zaplembne komisije in največ 5 % takšnih, ki so jih izrekla sodišča. Vendar pomen sodnih zaplemb ne glede na njihovo število v celjskem okrožju ni bil zanemarljiv, saj je v večini primerov šlo za zaplembo gospodarskih podjetij, oz. zemljiških posesti, medtem

ko je pri zaplembah sovražnikovega premoženja v precejšnji meri šlo tudi za zaplembo premožnin.

IV. Pregled gospodarskih podjetij in zemljiških posesti, ki so bila zaplenjena v celjskem okrožju v obdobju 1945-1948

Okraj Celje-mesto:⁹⁷

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe	Vrednost zaplen. podjetja
I. Rudarska podjetja:			
1. Rudnik rjavega premoga Pečovnik, Rud. d. BOHEMIA.	25. 2. 1946	B	3.900.000
II. Industrijska podjetja:			
a) Gradbena industrija:			
1. Apnenik Celje, Zagrad pri Celju;	13. 11. 1945	B,F	
2. Celjske opekarne, Unger Ullman, Sp. Hudinja.	24. 8. 1945	B,F	6.000.000
b) Grafična industrija:			
1. Tiskarska družba Celeja, d. z o. z., Celje.	24. 8. 1945	B	
c) Kemična industrija:			
1. Tovarna anilinskih barv in kemičnih proizvodov, Viljem Brauns, Celje;	25. 8. 1945	B	1.200.000
2. Tovarna pralnih praškov Persil, Celje;	24. 8. 1945	B	
3. Tovarna eteričnih olj, esenc in ekstraktov Schimmel & Co, d. z o. z., Celje;	24. 8. 1945	B	2.000.000
4. Tovarna kemičnih izdelkov, d. d., Hrastnik, podružnica Celje;	24. 8. 1945	B	20.000.000
5. Tovarna mila Hubertus, Ivo Čater, Spodnja Hudinja.	9. 10. 1947	E	
d) Kovinarska industrija:			
1. Cinkarna Celje, d. d.;	13. 11. 1945	B	45.000.000
2. Tovarna za predelavo železa in žice, Urabič & Comp., Celje;	24. 8. 1945	B	2.075.000
3. Tovarna emajlirane posode, Westen, d. d., Celje;	24. 8. 1945	B,F	40.000.000

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zablembe	Razlog za-plembe	Vrednost zaplen. podjetja
4. Prva jugoslovanska žična industrija, Fani Fuchs, d. z o. z., Celje;	13. 11. 1945	B	
5. Predelava in izdelava izdelkov iz plemenitih kovin, Knez & Pacchiaffo, Celje (zaplenjen je bil samo delež Pacchiaffa).	22. 8. 1945	B,F	1.500.000
e) Lesna industrija:			
Parna žaga, Ivo Čater, Sp. Hudinja.	9. 10. 1946	E	8.000.000
f) Prehrambena industrija:			
1. Tovarna sadnih sokov in marmelade, Karstädt in Co, k. d. Celje, Sp. Hudinja;	13. 11. 1945	B	
2. Prvi mestni mlin, ing. Rakusch, Celje	24. 8. 1945	B	
g) Tekstilna industrija:			
1. Tekstilna tovarna ELKA (Dobovičnikov delež);	4. 1. 1946	D	
2. Celjska tekstilna tovarna, Bergman & Co, Celje;	24. 8. 1945	B,F	6.000.000
3. Tovarna perila Hido, Johan Lang in Paul Lichtenöcker;	13. 11. 1945	B	
4. Tovarna gumijastih izdelkov Oberbauer & Co;	24. 8. 1945	B	
5. Stermecki Rudolf, izdelovanje perila in oblek, Celje.	24. 12. 1945	D	3.000.000
h) Razna ind. podjetja:			
1. Energie Versorgung Südsteiermark;	24. 8. 1945	A	
2. Tovarna leonskega nakita in bleščic Ami, Anton Mislej, Sp. Hudinja.	23. 3. 1946	D	
III. Kinopodjetja:			
1. Kino Metropol, Chwanetz Helmuth;	24. 8. 1945	B	
2. Kino Dom, Skoberne.	24. 8. 1945	B	
IV. Lekarne:			
1. Ivan Tončič, Tomšičev trg, Celje.	1945	C	

V. Trgovska podjetja:	
Lastnik zaplenjenega trgovskega podjetja (po abecednem redu):	Vrsta trgovskega podjetja:
1. Almoslechner Reinhold	trgovina z zlatnino
2. BATA, d. d. BOROVO, poslovalnica Celje	trgovina z obutvijo
3. Bothe Moritz	železnina
4. Chiba Friderik	trgovina s klobuki
5. Cydrich Ivan	špecerija
6. Dobovičnik Franc	manufaktura
7. Frölich Albert	trgovina s krznom
8. Glumac Vilma	trgovina s starim železom
9. Griesl H.	trgovina s starim železom
10. Grosshandelgesellschaft	veletrgovina
11. Hilmo Otto	trg. z damskim perilom
12. Hladin Valentin	manufaktura
13. Hoenigman Hans	špecerija
14. Hofbauer Anton	trgovina z usnjem
15. Jelenc Ivan	trgovina z usnjem
16. Jossek Otto	galanterija
17. Kohlenhandelgesellschaft Süd Montana	prodaja premoga
18. König Franc	galanterija
19. Krell Josip	trgovina s športnimi potrebščinami
20. Landstetter Ivan	špecerija
21. Majetič Ana	špecerija
22. Mastnak Ivan	manufaktura, konfekcija
23. Mato Otto	trgovina s perilom
24. Meisl Julij	špecerija
25. Mislej Anton	manufaktura
26. Oblak Henrik	trgovina s kolesi
27. Pečuh Franc	špecerija
28. Pešec Jože	špecerija
29. Planinc Otto	železnina
30. Possnigg Viljem in Marija	špecerija
31. Pšeničnik Miloš	manufaktura
32. Rakusch Daniel	železnina
33. Rauch Valter	kristalija
34. Sager Karel	trgovina s suho robo

35. Stermecki Rudolf	manufaktura in izdelovanje oblek in perila
36. Stieger Gustav	špecerija
37. Strehner Ana	trgovina z usnjenimi izdelki
38. Trinkler Jožef	trgovina z lesom
39. Verdovšek Fric	trgovina s čevlji
40. Vrečič Karel	konfekcija
41. Vudler Ivan	trgovina s premogom
42. Weiner Julius	steklenina
43. Weren Josip	manufaktura
44. Wogg Viktor	špecerija
45. Zangger Franc	trgovina z vinom, žganjem in izdelovanje likerjev ter sadnih sokov
46. Zorman Franc	špecerija, mlekarina
47. Žurman Zofija	trgovina z mešanim blagom
VI. Obrtne delavnice:	
Lastnik zaplenjene obrtne delavnice (po abecednem redu);	vrsta obrtne delavnice
1. Achleitner Otto	pekarna
2. Almoslechner Reinhold	zlatarstvo, urarstvo
3. Brišček Janko	mehanična delavnica
4. Chiba Friderik	klobučarstvo
5. Feigel Adolf	pekarna
6. Frölich Albert	krznarstvo
7. Fuchs Franc	dimnikarstvo
8. Globočnik Bernard	ključavničarstvo
9. Gradt Bogomir	ključavničarstvo in vodovodno instalaterstvo
10. Gregl Anton	kovaštvo
11. Grof Štefan	mesnica
12. Gumzej Jože	strojno sodarstvo
13. Haselbach Štefan	mehanična delavnica
14. Heimrath Josip	stavbno podjetje
15. Hribernik Jožef	frizerstvo
16. Illner Adolf	stavbno podjetje
17. Jeklič Frančiška	pekarna
18. Jezernik Rudolf	vulkanizerstvo
19. Jonke Edvard	pekarna
20. Junger Ludvik	mesnica

21. Kališnik Alojz	stavbno podjetje
22. Kač Franc	čevljarstvo
23. Kač Franc	pekarna
24. Korbar Hans	kleparstvo
25. Košir Franc	kovaštvo
26. Kožuz Ivan	stavbno podjetje
27. Lampi Štefan	frizerstvo
28. Loibneger Herman	urarstvo
29. Mantel Karel	slašičičarstvo
30. Mastnak Hans	krojaštvo
31. Müller Josip	frizerstvo
32. Novak Rudolf	pečarstvo
33. Oberholenzer Franc	prevoznništvo
34. Oblak Friderik	prevoznništvo
35. Ochs Franc	zlatarstvo
36. Pajdaš Edvard	frizerstvo
37. Pepernik Amand	frizerstvo
38. Peressich Adolf	fotografska delavnica
39. Plankl Alojz	urarstvo
40. Pukmeister Johan	krojaštvo
41. Pur Alojz	krojaštvo
42. Sager Karel	ščetarstvo
43. Schell Hugo	stavbno podjetje
44. Schramm Vaclav	izdelovanje glasbil
45. Smolnikar Marija	modistka
46. Šerbec Štefanija	krojaštvo
47. Špeglič Anton	mizarstvo
48. Taček Avgust	frizerstvo
49. Taček Ivan	kemična čistilnica
50. Urban Albin	mesnica
51. Zadravec Matevž	pekarna
52. Zdolšek Karel	mesnica
53. Zwolinski Leopold	finomehanična delavnica
54. Žurman Zofija	dimnikarstvo

VII. Gostinska podjetja:	
Lastniki zaplenjenega gostinskega obrata (po abecednem redu):	Vrsta obrata:
1. Berger Albin	gostilna
2. Eicholzer Rudolf	gostilna
3. Krobath Jožef	gostilna
4. Lebič Ignac	kavarna Triglav
5. Nemeč Paul	kavarna
6. Pallos Alojzija	gostilna
7. Pečuh Franc	gostilna in kavarna
8. Petriček Erwin	restavracija
9. Reberšak Marija	gostilna
10. Riekel Avgust	gostilna
11. Skoberne Ana	hotel
VIII. Zemljiška posestva:	
V okraju Celje-mesto je bilo zaplenjenih 41 zemljiških posesti. Vse so zaplenili na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944. Skupna površina vseh zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 275 ha, 44 a in 45 m ² .	

Okraj Celje-okolica:⁹⁸

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe	Vrednost zaplen. podjetja
I. Rudarska podjetja:			
1. Rudnik rjavega premoga Štore (zaplenjen skupaj z Železarno Štore);	31. 8. 1945	B,F	
2. Premogovnik Keramiče industrije, d. d. Zagreb, Zabukovica.	15. 11. 1945	B,F	14.000.000
II. Industrijska podjetja:			
a) Gradbena industrija:			
1. Opekarna Ivo Čater, Bukovžlak;	23. 5. 1946	A	
2. Celjska opekarna, obrat Žalec;	24. 8. 1945	B	
3. Tovarna šamota, Ruša Kunej, Štore.	1946	C	3.000.000
b) Keramična industrija:			
1. Keramična industrija, d. d. Zagreb, Liboje.	1945	B	3.700.000

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za- plembe	Vrednost zaplen. podjetja
d) Lesna industrija:			
1. Tovarna parketov in lesne volne, Kossar Julij, Sv. Peter v Savinjski dolini;	1945	B	
2. Prva jugoslovanska tovarna podpetnikov, Falter Henrik, Rim. Toplice, Lokavec;	1945	B	3.500.000
3. Parna žaga, Štefan Borlak, Sv. Jurij pri Celju;	24. 8. 1945	B	7.000.000
4. Parna žaga, Ivan Čmak, Gomilsko;	1945	B	6.000.000
5. Žaga, Srebotnjak, Sv. Peter v Savinjski dolini.	1945	B	500.000
e) Tekstilna industrija:			
1. MAUTNER, jugoslovanske tekstilne tvornice, d. d., Sv. Pavel pri Preboldu;	22. 8. 1945	B,F	7.500.000
2. Savinjska tkalnica in belilnica, Ogrisegg & Themel, Sv. Peter v Savinjski dolini;	22. 8. 1945	B,F	2.500.000
3. POLZELA, tovarna nogavic, Teodor in Štefanija Reiser, Polzela;	2. 6. 1946	E	6.000.000
4. Tekstilna industrija Laško, d. z o. z., Dr. Zeschko Erich, Mehlem Hanna, Blaškovič.	22. 8. 1945	B,F	3.000.000
III. Zdravilišča:			
1. Zdravilišče Dobrna;	15. 9. 1945	B	
2. Zdravilišče Rimske Toplice.	9. 10. 1945	B	
IV. Zemljiška posest:			
V okraju Celje-okolica je bilo zaplenjenih 137 zemljiških posesti, od tega 133 na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in 4 na osnovi drugih predpisov (sodne zaplembe). Skupna površina zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 5180 ha, 45 a, 34 m ² .			

Okraj Mozirje:⁹⁹

Na območju okraja Mozirje so v obdobju 1945-1948 izvedli 122 zaplemb gospodarskih podjetij in zemljiških posesti v skupni vrednosti 224. 943. 908 din.

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe	Vrednost zaplen. podjetja
1. Tovarna usnja Woschnagg Franc, d. d. Šoštanj;	11. 8. 1945	B,F	5.000.000
2. Tovarna usnja, Kolenc Rudolf;	1945	B	
3. Tovarna lesne volne in žaga, ing. Hans Schmautz, Šoštanj;	24. 8. 1945	B	1.000.000
4. Hauke & Stroinigg, parna žaga in tovarna sodov, Šoštanj;	4. 9. 1945	B	500.000
5. Lesna industrija, Skaza Franc, Selo pri Velenju;	8. 9. 1945	B	300.000
6. Žaga, Goll, Velenje;	23. 8. 1945	B	1.000.000
7. Žaga, Nastran, Solčava;	1945	B	250.000
8. Žaga, Ljubljanska škofija, Nazarje.	1945	C	10.000.000

Zemljiška posest:

V okraju Mozirje je bilo zaplenjenih 69 zemljiških posesti, od tega 54 na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in 15 na osnovi drugih predpisov (sodne zaplembe). Skupna površina vseh zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 1051 ha, 92 a, 44 m².

Okraj Slovenske Konjice:¹⁰⁰

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe	Vrednost zaplen. podjetja
1. Tovarna usnja, Alfred Laurich, Slov. Konjice;	4. 9. 1945	B,F	18.000.000
2. Štajerska železoindustrijska družba, Brenc Hani, ing. Valter Mach, Zreče;	14. 11. 1945	B,F	2.000.000
3. Opekarna in parna žaga, Franc Posck, Loče;	2. 11. 1945	B,F	
4. Lesna industrija, Franc Hrastnik, Slov. Konjice;	4. 9. 1945	B	1.000.000
5. Tovarna upognjenega pohištva, Josip in Emil Bregar, Zbelovo pri Poljčanah;	18. 8. 1945	B,F	
6. Žaga, Avgust Pukel, Zreče;	1945	B	200.000
7. Žaga, Davorin Kračun, Zreče;	1945	B	150.000
8. Žaga, Valsassina Turn, Vitanje.	1945	B	500.000

Zemljiška posestva:

V okraju Slovenske Konjice je bilo zaplenjenih 138 zemljiških posesti, od tega 137 na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in 1 na osnovi drugih predpisov (sodna zaplemba). Skupna površina vseh zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 644 ha, 23 a, 33 m².

Okraj Šmarje pri Jelšah:¹⁰¹

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe
1. Tovarna stekla, Viljem Abel, Rogaška Slatina;	14. 11. 1945	B,F
2. Kopitarna, Prva jugoslovanska tovarna kopit in drugih izdelkov, d. z o. z., Loka pri Žusmu (zaplenjen je bil delež Karla in Franca Königa v višini 400.000 din);	29. 4. 1946	B
3. Kopitarna, Prva jugoslovanska tovarna kopit in drugih izdelkov, d. z o. z., Mestinje, (zaplenjen je bil samo delež - 1-4 Karla in Franca Königa).	29. 4. 1946	B

Zemljiška posestva:

V okraju Šmarje pri Jelšah je bilo zaplenjeno 108 zemljiških posesti, od tega 92 na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in 16 na osnovi drugih predpisov (sodne zaplembe). Skupna površina vseh zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 511 ha, 78 a, 63 m².

Okraj Trbovlje:¹⁰²

Naziv zaplenjenega podjetja	Datum zaplembe	Razlog za-plembe
1. Steklarna Hrastnik, d. d. (družabnik: Viljem Abel, ing. Rihard Abel in ing. Adolf Körbitz);	11. 9. 1945	B,F
2. Tovarna kemičnih izdelkov, d. d. Hrastnik (družabniki: Adolf Westen, ing. Maks Westen, J. Pfeifer);	28. 8. 1945	B,F
3. Papirnica Bratje Piatnik, Radeče;	5. 10. 1945	B
4. IZOLIT, Tovarna za izdelavo izolitnih lahkih gradbenih plošč in umetnega lesenega tlaka, Radeče, ing. F. in M. Hmelj;	9. 1. 1947	A
5. PETA, Tovarna lesenih pet, d. d. Radeče, Karl Carotta.	6. 5. 1946	B

Zemljiška posestva:

V okraju Trbovlje je bilo zaplenjenih 5 zemljiških posesti, od tega 4 na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944 in 1 na osnovi drugega predpisa (sodna zaplemba). Skupna površina zaplenjenih zemljiških posesti je znašala 999 ha, 43 a, 81 m².

Pomen kratic:

A - Zaplemba na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, ker je bilo gospodarstvo podjetje last nemške države.

B - Zaplemba na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, ker je bilo gospodarstvo podjetje last osebe nemške narodnosti.

C - Zaplemba na osnovi Zakona o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (ZKLD).

D - Zaplemba na osnovi Zakona o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže.

E - Zaplemba na osnovi Zakona o odvzemu državljanstva.

F - Zaplembo izreklo vojaško sodišče na osnovi uredbe o vojaških sodiščih z dne 24. 5. 1944.

Zaključek

Ugotovljena dejstva dokazujejo, da so na območju celjskega okrožja v prvih povojnih letih izrekli in izvršili preko 2. 000 zaplemb premoženja. Veliko večino zaplemb so izrekle zaplembne komisije na osnovi odloka AVNOJ z dne 21. 11. 1944, neprimerno manj pa vojaška in civilna sodišča. Iz tega lahko sklepamo, da so zaplembe na območju celjskega okrožja zajele predvsem premoženje oseb nemške narodnosti ter premoženje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se je nahajalo na tem območju.

Med zaplembami so bile posebno pomembne zaplembe gospodarskih podjetij in zemljiških posesti. V celotnem celjskem okrožju je bilo v letih 1945-1948 zaplenjenih:

- okrog 350 gospodarskih podjetij: tovarn, rudnikov, žag, mlinov, trgovin, obrtnih delavnic, gostinskih obratov itd. ;
- blizu 500 zemljiških posesti v skupni površini prek 8. 000 hektarov.

V celotni republiki Sloveniji so z zaplembami v letih 1945-1946 razlastili okrog 70 odstotkov industrijskih podjetij.¹⁰³ Ta odstotek je bil v celjskem okrožju še višji, saj so tu večino podjetij, ki so bila proglašena za podjetja republiškega in zveznega pomena, razlastili že z zaplembami in ne šele z nacionalizacijo decembra 1946. Tako so med 12 podjetji v celjskem okrožju, ki so bila julija

1946 razglašena za podjetja zveznega pomena, nacionalizirali samo eno podjetje (Trboveljsko premogokopno družbo) deset podjetij je bilo zaplenjenih, medtem ko je eno podjetje (Rudnik lignita Velenje) bilo v državni lasti že v stari Jugoslaviji. Tudi veliko večino podjetij republiškega pomena so v celjskem okrožju razlastili z zaplembami. Zanimivo je, da so v okraju Celje-mesto, ki je bil industrijsko najbolj razvit okraj v celjskem okrožju, decembra 1946 nacionalizirali samo dve gospodarski podjetji in sicer Rebekovo tovarno tehtnic in tovarno zlatnine in srebrnine Knez & Pacchiaffo. Pri drugem podjetju je šlo samo za delno nacionalizacijo in sicer Knezovega deleža, medtem ko so Pacchiaffov delež že leta 1945 zaplenili. V okrajih Mozirje, Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah pa so z zaplembami razlastili dejansko vsa pomembna gospodarska podjetja tako da, v navedenih okrajih z nacionalizacijo decembra 1946 niso razlastili niti enega gospodarskega podjetja zveznega, oz. republiškega pomena, ker so bila pač že prej vsa zaplenjena.

Na osnovi tega smemo trditi, da zasebnemu podjetništvu v celjskem okrožju odločilnega udarca nista zadali šele nacionalizaciji decembra 1946 in aprila 1948, ampak že zaplembe v letih 1945- 1946.

Poleg zaplemb gospodarskih podjetij pa so bile izrednega pomena tudi zaplembe zemljiških posesti. V obdobju 1945-1948 je bilo v celjskem okrožju razlaščenih 935 zemljiških posesti, od tega 498 ali 53 % z zaplembami in 437 ali 47 % z zakonom o agrarni reformi. Skupna površina vseh razlaščenih zemljiških površin je znašala 41. 799 ha, od tega je bilo z zaplembami razlaščenih 8. 633 ha, z zakonom o agrarni reformi pa 33. 115 ha. Iz tega vidimo, da je bilo sicer z zaplembami razlaščenih več zemljiških posesti kot z zakonom o agrarni reformi, vendar je površina zaplenjenih zemljišč kljub temu znašala samo približno četrtino skupne površine vseh razlaščenih posesti. To dokazuje, da so med zaplenjenimi zemljiškimi posestvi prevladovala predvsem majhna posestva. Vendar pa so bila med zaplenjenimi zemljiškimi posestvi tudi nekatera veleposestva kot npr. : veleposestvo knezov Windischgrätzov na območju Konjic, Vitanja in Rogatca; veleposestvo grofov Attemsov v Podčetrtku, Olimju in v Pilštanju; veleposestvo družine Woschnagg iz Šoštanja itd.

Opombe:

1. *Majda Strobl, Razlastitev v pravnem sistemu Federativne ljudske republike Jugoslavije, Ljubljana 1954, str. 25.*
2. *Uradni list DFJ, št. 2 1945.*
3. *Majda Strobl, navedeno delo, str. 25.*
4. *Takšno pojmovanje zaplemb sovražnikovega premoženja zasledimo npr. tudi v razpravi Zdenka Čepiča "Prispevek k proučevanju ekonomskih vidikov revolucije v obdobju NOB", Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 1987, št. 1-2, str. 133.*
5. *Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji (dalje: Dokumenti), zbral in uredil dr. Makso Šnuderl, Ljubljana 1949, dokument št. 5, str. 22-23.*

6. *Ibidem.*
7. *Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, 1, Država v državi, Ljubljana 1987, str. 40.*
8. *Makso Šnuderl, Dokumenti, dokument št. 26, str. 41.*
9. *Tone Ferenc, Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, 2, Narod si bo pisal sodbo sam, Ljubljana 1985, str. 217.*
10. *Zgodovinski arhiv v Celju (ZAC), fond: Okrožni odbor OF za Zasavje, fasc. 1, spisi odseka za upravljanje narodne imovine.*
11. *Makso Šnuderl, Dokumenti, dokument št. 91, str. 109-113.*
12. *Ibidem, dokument št. 96, str. 117.*
13. *Ibidem.*
14. *Vanek Šiflar, Razvoj ljudske oblasti med NOB v Jugoslaviji, izbrani dokumenti, Založba Obzorja, Maribor 1976, str. 233-235.*
15. *Vanek Šiflar, navedeno delo, str. 247-249.*
16. *Ibidem.*
17. *Arhiv INZ v Ljubljani, Predsedstvo SNOS, odsek za sodstvo, fasc. 487, mapa I.*
18. *Uradni list DFJ, št. 2 1945.*
19. *Ibidem.*
20. *Uradni list FLRJ, št. 63 1946.*
21. *Uradni list DFJ, št. 48 1945.*
22. *Uradni list DFJ, št. 26 1945.*
23. *Uradni list DFJ, št. 66 1945.*
24. *Uradni list FLRJ, št. 86 1946.*
25. *Uradni list FLRJ, št. 87 1946.*
26. *Uradni list FLRJ, št. 13 1951.*
27. *Uradni list DFJ, št. 40 1945.*
28. *Jožko Humar, Nastanek društvene svojine u Jugoslaviji, Beograd 1986, stran 31.*
29. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 2, okrožnice.*
30. *Ibidem.*
31. *Ibidem.*
32. *Uradni list DFJ, št. 40 1945.*
33. *Objava o imenovanju okrajnih in okrožnih komisij ter federalne komisije za izdajo odločb o poddržavljanju nemškega premoženja, Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 38 1945.*
34. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 116, sig. 943.*
35. *Ibidem.*
36. *Ibidem.*
37. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 1, zapisnik zasedanja okrajnih zaplembnih komisij celjskega okrožja in mestne zaplembene komisije Celje z dne 24. 8. 1945.*
38. *Ibidem.*
39. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 1, poročilo o delu in problemih okrožnih ter okrajnih uprav narodne imovine.*
40. *Ibidem.*
41. *Ibidem.*
42. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 20, poročilo o likvidaciji okrajnih uprav narodne imovine v celjskem okrožju z dne 8. 2. 1946.*
43. *Ibidem.*

44. *Odlok AVNOJ z dne 21. 11. 1944, Uradni list DFJ, št. 2 1945.*
45. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 131, zaplemni dosje Wind Robert.*
46. *Ibidem.*
47. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 121, zaplemni dosje Herzman Johan.*
48. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 20, sodbe vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senat v Celju, Sod. 902 45-14.*
49. *ZAC, fond: KUNI, fasc. 20, sodbe vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senat v Celju, Sod. 1045 45-7.*
49. *A. ZAC, fond: OLO Šoštanj, fasc. 133, zaplemni dosje družine Woschnagg.*
50. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 130, zaplemni dosje Henrik Weinberger. 51. ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 118, zaplemni dosje Štefan Borlak.*
52. *Ibidem.*
53. *Ibidem.*
54. *Ibidem.*
55. *Arhiv IZDG v Ljubljani, odsek za sodstvo, fasc. 487, mapa I.*
56. *Uradni list SNOS in NV Slovenije, št. 7 1945.*
57. *Ibidem.*
58. *ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 37, vpisnik SNČ.*
59. *Seznam obsojencev na zaplembo imetja, Knjižnica E. Kardelja v Celju, sig. 20175.*
60. *Ibidem.*
61. *Ibidem.*
62. *Ibidem.*
63. *Ibidem.*
64. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 197, sig. 1293.*
65. *Ibidem.*
66. *Ibidem.*
67. *Ibidem.*
68. *Ibidem.*
69. *Ibidem.*
70. *Ibidem.*
71. *Ibidem.*
72. *ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 324, KO-302 48.*
73. *Ibidem.*
74. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 197, sig. 1293.*
75. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 1, sig. 14.*
76. *ZAC, fond: OLO Šmarje pri Jelšah, fasc. 1, sig. 1.*
77. *ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 252, KO-172 1945.*
78. *Zgodovinski arhiv CKZKS, fond: Mestni komite KPS Celje, fasc. 1, zapisnik izrednega sestanka sekretarjev celic okraja Celje-mesto z dne 13. 12. 1945.*
79. *ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 252, KO-172 1945.*
80. *Ibidem.*
81. *ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 128, zaplemni dosje Rudolf Stermecki.*
82. *Ibidem.*
83. *Slovenski poročevalec, 6. januar 1946, št. 5.*

84. ZAC, fond: KUNI, fasc. 20, sodbe vojaškega sodišča mariborskega vojnega področja, senat v Celju.
85. ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 124, zaplembni dosje Anton Mislej.
86. Boro Krivokapič, *Dahauski procesi, Prosveta, Partizanska knjiga, Beograd 1986, str. 115.*
87. *Ibidem, str. 30.*
88. *Ibidem.*
89. *Ibidem.*
90. ZAC, fond: OLO Celje, premoženjsko-pravne zadeve, fasc. 10, zaplembni dosje Ivo Čater.
91. *Ibidem.*
92. *Ibidem.*
93. ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 253, KO-17 46-37.
94. *Ibidem.*
95. ZAC, fond: Okrožno sodišče Celje, fasc. 324, KO-302 48.
96. ZAC, fond: KUNI, fasc. 23, *Industrija volnenih izdelkov, Peter Majdič, Škofja vas, darilna pogodba; fond: Metka Celje, fasc. 1, sig. 1.*
97. ZAC, fond: MLO Celje, fasc. 118-131, vpisnik zaplemb za okraj Celje-mesto in zaplembni dosjeji.
98. ZAC, fond: OLO Celje, premoženjsko-pravni referat, fasc. 5, indeks zaplemb za okraj Celje-okolica.
99. ZAC, fond: OLO Mozirje, fasc. 4, cenitve zaplenjenega imetja v okraju Mozirje.
100. ZAC, fond: OLO Slovenske Konjice, fasc. 4, sig. 37, 38, 39, 40.
101. ZAC, fond: Okrajno sodišče Šmarje pri Jelšah, fasc. 2, vpisnik zaplemb, fasc. 153, 154, Zp spisi.
102. ZAC, fond: OLO Trbovlje, fasc. 256-264, vpisnik zaplemb za okraj Trbovlje in zaplembni dosjeji.
103. Ivan Maček, *Pripombe k razvoju socialističnega sektorja v naši industriji, Delo, glasilo CK KPS, XVII, št. 1, julij 1948, str. 36.*

DIE BESCHLAGNAHMEN VON VERMÖGEN IM KREIS CILLI IN DEN JAHREN 1945-1948

Im Kreis Celje (Cilli) wurden in den ersten Nachkriegsjahren umfangreiche Beschlagnahmen von Vermögen durchgeführt. Der Grossteil von Beschlagnahmen wurde aufgrund eines Erlasses des AVNOJ (Antifaschistischer Rat der Volksbefreiung Jugoslawiens) vom 21.11.1944 über die Überführung des dem Feinds gehörenden Vermögens in den Staatsbesitz vollzogen. Aufgrund dieses Erlasses wurde im Kreis Celje (Cilli) bereits in den Jahren 1945-1946 das gesamte Vermögen des Deutschen Reiches und dessen Staatsbürger, das gesamte Vermögen der Personen deutscher Nationalität sowie das gesamte Vermögen der Kriegsverbrecher und ihrer Helfer beschlagnahmt. Für die Durchführung der Beschlagnahmen von Vermögen des Deutschen Reiches und dessen Staatsangehöriger waren Beschlagnahme-Kommissionen zuständig, und zwar: die kreisliche Beschlagnahmekommission, die städtische Beschlagnahmekommission Celje und die kreislichen Beschlagnahmekommissionen Celje-okolica (Cilli-Umgebung), Gornji Grad (Oberburg), Slovenske Konjice (Gonobitz), Šmarje pri Jelšah (St.Marein bei Erlachstein), Šoštanj (Schönstein) und Trbovlje (Trifail). Die erwähnten Beschlagnahmekommissionen wurden am 22. August gegründet und sie beendeten ihre Arbeit bis zum 15. November 1945. Ingesamt stellten sie 2393 Beschlagnahme-Bescheide aus. Der Anzahl der ausgestellten Bescheide nach war Kreis Celje (Cilli) an dritter Stelle unter den Kreisen der Republik Slowenien. Ausser den Beschlagnahmekommissionen wurden im Kreis Celje (Cilli) Beschlagnahmen von Vermögen auch durch Gerichte verfügt, und zwar: durch das Militärgericht der Mariborer Militärzone (Marburg), durch den Senat in Celje, den Senat des Gerichtes der slowenischen nationalen Ehre Celje, das Kreisgericht in Celje, und die Bezirksgericht, die während der Zeit 1945-1948 auf dem Gebiet des Kreisgerichtes Celje tätig waren. Die Anzahl der Beschlagnahmen, die durch die Gerichte verfügt wurden, war jedoch unvergleichlich geringer als die derjenigen, die durch die Beschlagnahmekommissionen angeordnet wurden.

Die Beschlagnahmen stellten eine durchaus wichtige Enteignungsmassnahme dar, denn unter dem beschlagnahmten Vermögen im Kreis Celje befand sich auch eine grosse Anzahl von Industrie - und Bergbaubetrieben, Sägewerken, Mühlen, Geschäften, Handwerksbetrieben, Gastgewerbebetrieben und Gehöfte. Im Kreis Celje wurden durch Beschlagnahmen ungefähr 80% der Industriebetriebe und an die 500 Gehöfte mit insgesamt über 8000 Hektar Fläche enteignet.

Tanja Badovinac

SLIKAR MIROSLAV MODIC

Letos je minilo devetdeset let od rojstva slikarja Miroslava Modica. Njegovo ime in dela so širši javnosti malo znana. Slikar Miroslav Modic sicer ne sodi v umetnostni vrh, toda tista maloštevilna dela, ki jih poznamo, pričajo o nesporni slikarski kvaliteti umetnika. V času med obema vojnama je skupaj z umetniki, kot so bili Fran Tratnik, Dore Klemenčič, Ivan Napotnik, Edvard Salesin, Cvetko Ščuka, Albert Sirk, obogatil celjski kulturni utrip. Po kvaliteti in slogu so se umetniki sicer močno razlikovali, vendar so odločilno prispevali, da je Celje, posebno v letih pred drugo svetovno vojno, zaživel na področju kulturnega ustvarjanja. Med njimi je bil prav Modic tisti, ki je vztrajal in ustvarjal v Celju vse od leta 1925, ko se je po končanem študiju vrnil v domače mesto pa do izselitve v Srbijo leta 1941.

Življenje in delo Miroslava Modica je v literaturi že predstavil J. Curk,¹ bežno pa je omenjeno tudi v pregledu slovenske umetnosti F. Šijanca.² Namen članka je zato predstaviti slikarjevo življenje, kajpak ob upoštevanju nekaterih novih arhivskih podatkov, in na kratko orisati njegova dela.

Dejstvo je, da je opus njegovih do sedaj znanih del skromen in da poznamo samo dela iz posameznih let. Številne slike so zgolj študije. To nam onemogoča, da se do njegove umetniške zapuščine lahko dokončno opredelimo. Sorodniki hranijo večino njegovih ohranjenih del. Velik del Modičevega opusa se je izgubil ali pa so ga uničili v času vojne. Nekaj del je v zasebni lasti, nekaj pa jih hrani Pokrajinski muzej Celje.

Miroslav Modic se je rodil 17.1.1900 v Gornjem Gradu, očetu Davidu in materi Mariji. Družina, ki je bila, kot lahko razberemo iz nekrologa očetu Davidu Modicu znana in spoštovana, se je preselila v Celje leta 1906. "Dne 12. t. m. popoldne je umrl v Razlagovi ul. št. 7 v starosti 75 let sodni oficial v p., dolgoletni uradnik mestne hranilnice in bivši član mestnega sveta g. David Modic. Pokojni je bil odločno nacionalen in blag mož ter vzoren soprog in oče. V srečnem zakonu se je rodilo 10 otrok ...".³ Tako je Miroslav v šolskem letu 1906/7 začel obiskovati 1. razred Mestne deške šole.⁴ Po končanih štirih letih se je v letu 1910/11 vpisal v Gimnazijo. Že v gimnazijskih letih je pokazal talent, zato so ga pri predmetu prostoročno risanje ocenili z najvišjo možno oceno - zelo dober.⁵ Bil je zaveden in angažiran dijak, kar dokazuje njegova opredelitev za majniško deklaracijo v letu 1917⁶ in pristop v Celjsko legijo dobrovoljcev, ki se je l.1919 bojevala na Koroškem.⁷ Leta 1919 je končal gimnazijo in se s priporočili Jakopiča in Vavpotiča odločil za študij slikarstva v Beogradu. Pomanjkanje sredstev ga je

prisililo, da se je odločil še za študij srbohrvatskega jezika in si na ta način zagotovil štipendijo.⁸ Njegova učiteljica na Umetniško zanatski šoli sta bila Ljubomir Ivanović in Milan Milovanović, člana Lade in Azbetova učenca. Po končanem študiju se je leta 1924 vrnil v Celje in pričel trnovo življenje svobodnega umetnika.

V Aškerčevi ulici si je uredil skromen atelje. Bil je poln velikih načrtov, toda s slikanjem se je komajda preživljal. Uresničil je lahko le manjša dela. Leta 1931 se je poročil z Nado Kokošer - Scheiher.⁹ Neprestanih eksistenčnih skrbi se je rešil zgolj v letih 1934-1937, ko je kot honorarni učitelj risanja služboval na celjski gimnaziji.¹⁰ Spominjajo se ga kot odličnega pedagoga.¹¹ V tridesetih letih je Modic, ki je bil po veroizpovedi pravoslavac, aktivno sodeloval pri organiziranju in delovanju pravoslavne občine v Celju. Bil je sekretar pravoslavne občine prav v času, ko so v Celju tekle intenzivne priprave za izgradnjo pravoslavne cerkve sv. Save. Kot slikar je sodeloval pri opremljanju, izdelal je ikone na kraljevskem in arhijevskem prestolu. Na kraljevskem prestolu je upodobil sv. Štefana Prvovenčanega, na arhijevskem pa sv. Janeza Zlatousta.¹²

Julija 1941 so ga z ženo izselili v Slavonsko Požego. Od tam sta se umaknila v Srbijo, v Arandelovac, kjer je 22. novembra Modičeva žena umrla (13). Modic je pomagal fotografu Božidarju Čoloviću in si tako zaslužil za preživetje.¹⁴ Po ženini smrti se je preselil v Arandelovac in se zaposlil pri Rdečem križu. Iz časa, ko je bil izseljen, je ohranjenih nekaj pisem, ki pričajo o njegovi želji po ustvarjanju. V pismu materi piše: "Težko mi pada samo to, da mi ni mogoče slikati, ker ni mogoče dobiti potrebnega materiala, posebno ne barv, katerih zelo pogrešam, in ne vem kaj bi dal za to, da bi jih dobil. Če bi jaz imel tukaj svoje slike, ki sem jih preje napravil, bi to bilo za mene sedaj odlično, ker se dobro plačajo."¹⁵

Podatki o smrti so si nasprotujoči. Staniša Riznić¹⁶ v svojem pričevanju navaja, da so Modica ustrelili četniki l. 1943 v vasi Brezovica. Po članku J. Curka so Modica l. 1944 ubili četniki v kamnolomih pri vasi Banja.¹⁷ L. 1944 kot leto njegove smrti se ponovi tudi med podatki o slovenskih izgnancih v Roševi knjigi.¹⁸ Točen kraj in čas usmrtitve torej nista znana, nesporno pa je, da je čas smrti po 12. III. 1944, ko je datirano zadnje Miroslavovo pismo materi.¹⁹

Kaj lahko rečemo o Modicu slikarju, ko iz časovne distance ocenjujemo njegova dela. Umetniške vrednosti njegovega slikarstva ne moremo dokončno opredeliti, kajti opus do sedaj znanih del je skromen: po drugi strani pa nam ohranjena dela ne dajejo pregleda nad njegovim celotnim ustvarjanjem. Tako ne poznamo nobenih v Novi dobi naštetih zgodnjih del, kot so Plava sfinga, Saloma, Deva, Druid...²⁰ Neznana so nam tudi dela, kot so Hipeastrum, Topol, Dobri Krist..., Cvetje, Brv v Bukovžlaku, ki jih je javnost spoznala na razstavah leta 1931 in 1938. Veliko ohranjenih slik je študijskega značaja in samo domnevamo lahko, da bi slikar dobro obvladovanje številnih risarskih tehnik razvil v odlično, če smrt ne bi prezgodaj pretrgala njegovega slikarskega razvoja. Ohranjene slike

kažejo, da je obvladoval slikarske tehnike, kot so olje, pastel, akvarel, tempera in različne grafične tehnike.

Prvi je kritično analiziral njegovo delo Marjan Marolt, ki je ob božični razstavi leta 1931 napisal v Novi dobi krajši članek, v katerem je opredelil Modica kot impresionističnega epigona, ki so se ga dotaknile vse pomembnejše smeri v povojni umetnosti in se je slednjič ustavil pri novem realizmu. "Raznovrstnost tehnike, iskanje forme, ki tako hitro sledi modi, vse to kaže, da je Modic živahen in vztrajen delavec, simpatičen že zato, da vkljub dušečim razmeram ne sledi povprečnemu okusu publike. Dostikrat je sicer poudarek njegovega dela v dekorativnosti, v splošnem pa mu gre priznanje za resnost, s katero teži po poglobitvi".²¹

Jože Curk Modicu priznava, da je odličen risar in grafik.²² Modica je zanimal raznolik motivni svet od krajine in figure do tihožitja in religioznih motivov. Posebno blizu mu je bilo odslikavanje narave. Njegove krajine ožive skrite koticke mestnega parka, motive iz nabrežij Savinje in Voglajne, pogled na gozdne jase, kolovoze in krajinske utrinke iz okolice Arandelovca. Pri nekaterih krajinskih slikah se je Modic skozi atmosfersko osvetljevanje približal tradiciji slovenskih impresionistov, druge nas spominjajo na Pavlovčeve krajine, polne poezije in sanjivosti. Marsikje mu je že z motivom uspelo ustvariti razpoloženjskost. Le redko se v krajini pojavlja tudi figura, kadar pa se, se figura zlije z njo. Poznamo le maloštevilne krajinske slike, večino iz obdobja tik pred vojno, zato komajda zaslutimo, kakšen je bil slikarjev odnos do narave. Večina krajin je naslikanih v tehniki tempere na papirju, nekaj je tudi akvarelov. Njegove barve so svetle, tople, prevladujejo modri zeleni in rumeni toni.

Drugo področje Modičevega ustvarjanja je figuralno slikarstvo. Večina ohranjenih del je skic, osnutkov, risb, narejenih v tehniki svinčnika ali krede na papirju. Izrazni potencial risb leži v napetem ritmu črte in sence. Predmet slikarjevega opazovanja in mnogih slikarskih poskusov je ujeti in prikazati čar ženskega telesa. Postave golih žensk v najrazličnejših pozah govore o slikarjevem natančnem študiju anatomije in željah, da bi kar najbolj zvesto prenesel na papir plastičnost golih teles. Od ženskih aktov, pri katerih je bistvo sporočilnosti obvladovanje ženskega telesa, se posebno loči serija peroriseb iz leta 1935, pri katerih je čutnost posebej poudarjena. S prepletajočo mrežo barvnih tušev je slikar uspel tudi z barvo dopolniti erotični naboj slike. Izrazno najmočnejši in dovršeni so njegovi portreti, ki nam potrjujejo, da je bil Modic tudi odličen portretist. Vsem portretom je skupen realizem in portretna zvestoba. Slikarju je pomemben portretiranec in ne ozadje, ki je ponavadi nevtralnno. Tudi pri slikanju portretov se je izkazal za mojstra različnih tehnik - pastela, olja, risbe s kredo.

Modic se je preživljal tudi kot scenograf, ilustrator in vrsto let tudi kot izdelovalec reklam za manufakturo Strmecki.²³

O njegovem scenografskem delu vemo nekaj malega iz časopisnih poročil. Omenjen je kot scenograf z "moderno naznačeno scenerijo" ob plesnem nastopu Erne Kovač in Tatjane Mravljakove.²⁴

V tridesetih letih se je ukvarjal tudi z ilustriranjem. Znano je, da je ilustriral nekaj knjig za otroke. Tako je leta 1928 ilustriral naslovno stran knjige Danila Gorinška Pisan svet, leta 1930 in 1931 pa deli F. Roša Juretovo popotovanje in še marsikaj in Medveda rjavčka, Volka Sivorja Josipa Brinarja in verjetno tudi Gmajno Oskarja Hudalesa. Njegove ilustracije so realistične, enostavne, sumarne, tako da brez poudarjanja detajlov dopolnjujejo zgodbo. Včasih delujejo malce okorno, kar pa gre verjetno pripisati tudi takratnim slabšim tehničnim možnostim tiskanja.

O njegovih razstavah ne vemo veliko. Curk navaja,²⁵ da je imel več samostojnih razstav, toda v časopisnih noticah Nove dobe sem zasledila le sodelovanje na skupnih razstavah. L. 1931 je razstavljal skupaj z Rajkom Slapernikom v dvorani Mestne hranilnice. Razstavil je okrog 50 oljnatih slik, akvarelov, pastelov in grafik.²⁶ L. 1938 je sodeloval z dvema slikama (Cvetje in Brv v Bukovžlaku) na likovni razstavi ob Celjskem kulturnem tednu v Narodnem domu. Razstavljal je skupaj z Zoranom Didkom, Doretom Klemenčičem, Ivanom Napotnikom, Edvardom Salesinom, Albertom Sirkom, Cvetkom Ščuko in Franom Tratnikom.²⁷ Razstavljal je tudi v letu 1939 na božični likovni razstavi v dvorani Mestne hranilnice skupaj z Vero Fišer-Pristovškovo, Antonom Mehletom, Albertom Sirkom in Cvetkom Ščuko.²⁸ Prodali so 32 od 80 razstavljenih del. Modičevo sliko Amarylis so podelili kot četrto nagrado izžrebanemu obiskovalcu.²⁹

Modičevo slikarstvo res ni vrhunske kvalitete in ne sega v širši slovenski prostor. Vendar pa je Modic umetnik, ki je navkljub težavnim razmeram in odrinjenosti od centra vztrajal v Celju in ustvaril nekaj slik, v katerih je čutiti slikarsko moč in kvaliteto. Bilo bi krivično, da bi ta dela utonila v pozabo, zato naj bo tudi ta kratek članek opozorilo nanje.

Pokrajina ob Voglajni, Milena Modic, Celje (kat. št. 16).

Akt, Vlado Modic, Ljubljana (kat. št. 46).

Portret sestre Leje, Tončka Modic, Celje (kat. št. 58).

Tihozitje z mačicami, Tončka Modic, Celje (kat. št. 63).

Fotografije: Viktor Berk

Katalog:

V katalogu niso navedene vse študije in risbe.

1. Letni dan; akvarel, papir; 29 x 19 cm; sign. l. sp.: M. Modic; dat. d. sp. 26.4.1930; Celje, Milena Modic.
2. Pokrajina s potokom; akvarel, papir; 23,2 x 33,7 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 40; Ljubljana, Vlado Modic.
3. Gozd; tempera, papir; 48,5 x 36,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 40; Ljubljana, Vlado Modic.
4. Motiv ob Savinji; tempera, papir; 28,5 x 25,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 40; Ljubljana, Vlado Modic.
5. Motiv ob vodi; tempera, papir; 27 x 21,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 40; Ljubljana, Vlado Modic.

6. Motiv ob vodi; tempera, papir; 68 x 47,5 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic, 26.4.1941; Celje, Milena Modic.
7. Cvetočna drevesa pred hišami; tempera, papir; 35 x 43 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 41; Ljubljana, Vlado Modic.
8. Iz okolice Arandelovca; akvarel, papir; 27 x 32,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 42 (cirilica); Ljubljana, Vlado Modic.
9. Iz okolice Arandelovca; akvarel, papir; 39,6 x 28,2 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 42; Ljubljana, Vlado Modic.
10. Hiša ob gozdu; akvarel, papir; 28,7 x 39,3 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
11. Hiša ob gozdu (zimski motiv); akvarel, papir; 27 x 37,4 cm; brez sign.; Ljubljana, Vlado Modic.
12. Motiv iz Celja; tempera, papir; 35 x 43,5 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
13. Gozd; tempera, papir; 46 x 37 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
14. Figuri ob vodi; tempera, papir; 50 x 35 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
15. Zimska krajina ob vodi; tempera, papir; 27 x 36 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Brigita Ramšak.
16. Pokrajina ob Voglajni; tempera, papir; 60 x 44 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Celje, Milena Modic.
17. Hiša z dvoriščem; tempera, papir; 35 x 47 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
18. Hiša v pokrajini; tempera, papir; 35 x 43 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
19. Sedeči akt; akvarel, papir; 35,5 x 29 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 29; Ljubljana, Vlado Modic.
20. Akt; lesorez, papir; 21,5 x 15 cm, 28 x 21 cm; sign l. sp.: Modic (in dat. d. sp.: M. Modic 31); Celje, Pokrajinski muzej, Inv. št. 16 gr.

21. Ležeči akt; perorisba, papir; 22 x 32, 16 x 26 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 32; Ljubljana, Vlado Modic.
22. Akt; perorisba, papir; 18,2 x 15,8 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 32; Ljubljana, Vlado Modic.
23. Žena ob mizi; perorisba, papir; 28 x 19,3, 19 x 12,8 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
24. Žena ob mizi; perorisba, papir; 29 x 20,4, 20,8 x 13,8 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
25. Žena s cigareto; perorisba, akvarel, papir; 30,2 x 19,2, 22 x 11,2 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
26. Žena na stolu; lavirana perorisba, papir; 29,5 x 20, 21 x 13,4 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
27. Žena s cigareto; perorisba, akvarel, papir; 24,5 x 16,3, 23,3 x 15 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
28. Žena ob mizi s kozarcem; perorisba, papir; 25 x 16,3, 20 x 13 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
29. Žena v naslanjaču; perorisba, papir; 29,2 x 20,4, 28,3 x 14 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 35; Ljubljana, Vlado Modic.
30. Akt; lavirana kreda, papir; 21,8 x 13,3 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 36; Ljubljana, Vlado Modic.
31. Adela Modic; o. pl., 91,5 x 73,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 37 (napis na okviru Vrvarska 1); Celje, Milena Modic.
32. David Modic; akvarel, papir; 42 x 32,5 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 1937 (pod podpisom še napis moj oče + 1937; l. zg. Sodražica 18.12.1861, Celje 12.3.1937); Ljubljana, Jurij Modic.
33. Ležeči akt; lavirana kreda, papir; sign in dat. d. sp.: M. Modic 38 L.S.; Ljubljana, Vlado Modic.
34. Ležeči akt (ponovljen motiv); akvarel, papir; 28,5 x 39 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
35. Ležeči akt; perorisba, papir; 23,8 x 31,5 cm; sign in dat. d. sp.: M. Modic 38; Ljubljana, Vlado Modic.

36. Portret neznane gospe; svinčnik, papir; 40 x 30 cm; sign in dat. d. sp.: MM 30/ X 40; Ljubljana, Vlado Modic.
37. Portret neznane gospe v profilu; svinčnik, papir; 40 x 30 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
38. Portret neznane gospe v rdečem; tempera, papir; 47,5 x 40 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
39. Dva akta; svinčnik, papir; 39, 4 x 29 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 2.1.40; Ljubljana, Vlado Modic.
40. Perici; tempera, papir; 36 x 28,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 40; Celje, Milena Modic.
41. Berač; tempera, papir; 60 x 49,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 41; Ljubljana, Vlado Modic.
42. Slepca; pastel, tempera, papir; 40,5 x 48 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 41; Celje, Milena Modic.
43. Žena pod drevesom; tempera, papir; 37,5 x 46,5 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 41; Celje, Milena Modic.
44. Akt; tempera, papir; 47 x 66,5 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 41; Celje, Milena Modic.
45. Avtoportret z ženo; tempera, papir; 33,3 x 45 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 41; Ljubljana, Vlado Modic.
46. Ležeči akt; kreda, papir; 30,5 x 52 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 41; Novo mesto, Dušan Modic.
47. Akt; lavirana kreda, papir; 43,5 x 30 cm; sign. d. sp.: M. Modic V.M.; Ljubljana, Vlado Modic.
48. Nabiralka rožic; tempera, papir; 46,5 x 37,5 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Celje Milena Modic.
49. Akt; pastel, papir; 40 x 28 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
50. Akt; tempera, papir; 34 x 49,5 cm; sign. d. sp.: MM.; Ljubljana, Vlado Modic.
51. Akt; tempera, papir; 32,5 x 42 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.

52. Akt; tempera, papir; 30,5 x 48 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
53. Akt; svinčnik, papir; 20,8 x 35,6 cm; sign. d. sp.: M. Modic (d. zg. napis ADELA); Ljubljana, Vlado Modic.
54. Perici 2 x; svinčnik, papir; 22,8 x 31,5 cm; brez signature; Ljubljana, Vlado Modic.
55. Sedeči akt; akvarel, papir; 36,5 x 30 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Vlado Modic.
56. Portret očeta, Davida Modica; kreda, papir; 42,5 x 36,5 cm; sign. d. sp.: Modic; Celje, Milena Modic.
57. Portret Leje Modic; pastel, papir; 34,5 x 29 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Celje, Milena Modic.
58. Portret Maksa Modica; kreda, papir; 33 x 23 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Celje, Fanika Modic.
59. Portret neznane žene; pastel, papir; 55 x 45 cm; sign. l. zg.: M. Modic; Celje, Milena Modic.
60. Portret Leje Modic; pastel, papir; 59,5 x 44,5 cm; sign. d. zg.: M. Modic in l. sp.: M. Modic; Celje, Tončka Modic.
61. Portret gospe Mitić; svinčnik, papir; 28,5 x 24,3 cm; brez sign. (napis na zadnji strani g. Mitić); Ljubljana, Vlado Modic.
62. Portret neznanega moža; o. pl., 41 x 37,5 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Celje, Pokrajinski muzej, INV. št. S/84.
63. Portret neznanega moža; o. pl., 58 x 42 cm; sign. l. sp.: Modic; Celje, Pokrajinski muzej, INV. št. S/316.
64. Akt; akvarel, papir; 31 x 46 cm; sign. in dat. l. sp.: Modic 40; Žalec, Fanika Salesin.
65. Tihožitje; akvarel, papir; 67,5 x 43,5 cm; sign. in dat. l. sp.: M. Modic 38; Kavče pri T. Velenju, Silva Kuzman.
66. Tihožitje z mačicami; pastel, papir; 44 x 63 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Celje, Tončka Modic.

67. Krizanteme; o. pl., 71 x 51 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Brigita Ramšak.
68. Tulipani v vazi; pastel, papir; 66,5 x 42 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Celje, Milena Modic.
69. Tihožitje s črnlnikom; tempera, papir; 31 x 34,5 cm; brez sign.; Celje, Milena Modic.
70. Tihožitje; akvarel, papir; 39 x 28,5 cm; sign. d. sp.: Modic; Žalec, Fanika Salesin.
71. Astre; tempera, papir; 58,5 x 48,5 cm; sign. l. sp.: M. Modic; Ljubljana, Irena Novak.
72. Mojzes; lesorez, papir; 14 x 14 cm; 21 x 19 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 31; Celje, Pokrajinski muzej, INV. št. 17 gr.
73. Trpljenje; lesorez, papir; 14 x 10, 22 x 16 cm; sign. in dat. d. sp.: M. Modic 1931; Celje, Pokrajinski muzej, INV. št. 18 gr.
74. Marija z Jezusom; o. pl., 82 x 66,5 cm; sign. l. sp.: Modic; Celje, Tončka Modic.
75. Marija z Jezusom; tempera, lepenka; 27 x 20,5 cm; brez sign.; Ljubljana, Brigita Ramšak.
76. Kristus z rdečimi vrtnicami; o. pl., 49,5 x 61,5 cm; sign. d. sp.: M. Modic; Celje, zapaščina Vere Bolhar.
77. Sv. Dimitrij z gladiatorjema; o. pl., 69,5 x 49,5 cm; brez sign.; Novo mesto, Dušan Modic.

Opombe:

---

1. *Jože Curk, Umetnost v Celju in okolici v zadnjih 150 letih, v CZ Celje 1959, str. 211-212.*
2. *Fran Šijanec, Sodobna slovenska likovna umetnost, Maribor 1961, str. 257.*
3. *Nova doba, 1937, št. 12*
4. *ZAC (Zgodovinski arhiv Celje), Mestna šola Celje, fasc. 15, katalog 1.a razreda, zap.št. 26.*
5. *ZAC, Gimnazija Celje, fasc. 11, razredni katalogi 1910-11.*
6. *PAM (Pokrajinski arhiv Maribor), zbirka: Izjave za majniško deklaracijo, I, št. 38.*
7. *MRC (Muzej revolucije Celje), fasc. F, mapa I. Zapis življenjepisa slikarja Miroslava Modica je 26.4.1966 napisal njegov brat Stanko Modic.*
8. *Nova doba, 1929, št. 36.*
9. *Skupščina občine Celje, matični urad, Protokol venčanih pravoslavne istočne srpske cerkve, str. 11.*

10. *Izvestje državne realne gimnazije v Celju 1934-1935: Akademski slikar Modic Miroslav je bil z odločbo min. prosvete S.u.br. 41333 od 12. dec. 1934 nameščen kot honorarni nastavnik in je dne 10. dec. 1934 nastopil na zavodu službo; Izvestje državne realne gimnazije v Celju 1937-1938: Honorarni učitelj risanja Modic Miroslav je bil z odločbo kr. banske uprave IV. No. 19726-2 od 20. nov. 1937 s 5. dec. 1937 razrešen službovanja na zavodu.*
11. *Prof. A. Laurenčič se ga spominja kot odličnega likovnega pedagoga.*
12. *ZAC, Pravoslavna parohija sv. Save v Celju, Letopis parohije sv. Save.*
13. *MRC, Fasc. F, mapa I.*
14. *Radojko Dukanović, v: zbornik Odrpta srca, Kronika ljudske solidarnosti, Maribor-Beograd 1974, str. 222.*
15. *Pismo hrani g. Milena Modic, slikarjeva sestra.*
16. *Radojko Dukanović, n.d., str. 222.*
17. *Jože Curk, n.d., str. 212.*
18. *Fran Roš, Slovenski izgnanci v Srbiji 1941-1945, Maribor 1967, str. 63, str. 367.*
19. *Pismo hrani g. Milena Modic, slikarjeva sestra.*
20. *Nova doba, 1925, št. 72.*
21. *Nova doba, 1931, št. 102.*
22. *Jože Curk, n.d., str. 212.*
23. *Po pripovedovanju sestre g. Milene Modic je Modic v tridesetih letih občasno izdeloval reklamne kataloge in reklame za manufakturo Strmečki.*
24. *Nova doba, 1928, št. 20.*
25. *Jože Curk, n.d., str. 212.*
26. *Nova doba, 1931, št. 100, št. 101, št. 102.*
27. *Nova doba, 1938, št. 14.*
28. *Nova doba, 1939, št. 50.*
29. *Nova doba, 1940, št. 1, št. 3.*
30. *Družini Modic in vsem, ki so mi pomagali s podatki, se iskreno zahvaljujem.*

MALER MIROSLAV MODIC

Der Cillier Maler Miroslav Modic wirkte in der Stadt an der Savinja seit dem J. 1925, als er sein Studium in Belgrad beendet, bis zu seiner Aussiedlung nach Serbien im J. 1941. Da er nur eine kürzere Zeit als Zeichenlehrer am Gymnasium von Celje (Cilli) tätig war, war er als freier Künstler gezwungen, sich ausser mit Malen auch mit Illustrieren von Büchern, Szenographie und Fertigung von Reklamen zu beschäftigen. Sein malerisches Opus ist bescheiden. Den Grossteil seiner bis jetzt bekannten Werke stellen Studien dar. In verschiedenen Malertechniken (Öl, Pastell, Aquarell, Tempera, Kreide) malte er Landschaften, Figuralik, Porträts und Stilleben.

Milena Moškon

(NE)ZNANI SLIKAR ANTON PERKO

Med likovne ustvarjalce, ki so kakorkoli povezani s Celjskim, sodi tudi Anton Perko. Čeprav je s svojim delovanjem dosegel ugled, zaradi katerega so ga poznavalci uvrstili med osebnosti, ki so po svoje zanimive celo v širšem srednjeevropskem prostoru, je ta slikar v Celju še vedno skoraj neznan. Zato je morda umestno, da posredujemo nekaj informacij, ki naj pripomorejo k poznavanju človeka, ki je odšel v svet kot "naše gore list".

Anton Perko se je rodil 5.VII. 1833 v Podgradu (Purgstall) pri Vranskem,¹ v graščini pod strmimi skalami ob izviru potoka Podgrajščica. Slikarjev oče, Anton Vincenc Perko, je bil od leta 1829 lastnik Podgrada, hkrati pa še graščine Ojstrica v Loki pri Taboru. Leta 1846 so Perkovi obe graščini prodali Karlu Nepomuku Gustavu baronu Wittenbachu, nato pa se izselili z Vranskega.² Za zdaj še ni točno znano, ali so v resnici odšli na Dunaj. Prav tako ni jasno, kje je Anton Perko nadaljeval šolanje. Znano je le, da je postal oficir avstrijske mornarice in da se je učil slikarstva pri dunajskem mojstru Josephu Sellenyju³ in francoskem slikarju Henriju Durandu Bragerju.⁴ Oba sta bila znana marinista, poleg tega pa sta bila povezana z mornarico, saj se je Joseph Selleny v letih 1857/59 udeležil potovanja z ladjo avstrijske fregate Novara, Henry Durand Brager pa je za avstrijskega cesarja Franca Jožefa naslikal podobi s prizoroma iz bitke pri Visu.

Kot vse kaže, je imel Anton Perko že po svoji službeni mornariški dolžnosti nalogo dokumentirati obmorski in pomorski svet ter dogajanja v njem. Ob tem pa je imel možnost, da je ustvaril tudi kaj drugega, s čimer je lahko v samosvoji likovni govorici pokazal svoje slikarske sposobnosti.

Anton Perko je ustvarjal predvsem risbe (kot skice) in akvarele, delal pa je tudi oljne podobe. Leta 1866 je izdal t.i. Lissa- Album, v katerem je v dvanajstih prizorih predstavil slavno bitko pri Visu.

Verjetno si je Anton Perko prav s svojim delom zaslužil tolikšen ugled, da so mu dodelili naslov "komornega mornariškega slikarja" in da je 1875 na poti po Dalmaciji spremljal samega cesarja Franca Jožefa. Nekaj časa pa je bil Perko celó upravitelj praških Hradčanov.

Leta 1895 se je Anton Perko za stalno naselil v Dubrovniku, kjer je tudi umrl 6. III. 1905. Pokopali so ga v grobnico na Boninovem pokopališču.

Po dosedanjih podatkih je več Perkovih likovnih del shranjenih v graškem Joanneumu in v Albertini na Dunaju. Pri nas so, kot je znano, Perkova dela ohranjena v zasebni zbirki v Dubrovniku (še vedno obstaja) in v Pokrajinskem muzeju v Celju.

V dubrovniški zbirki je 19 del - risb in akvarelov. Fotografije teh del se nahajajo v Pokrajinskem muzeju v Celju. V isti zbirki je shranjeno tudi Perkovo slikarsko stojalo in njegova škatla za barve.

V dubrovniški zbirki je Perko upodobil motive, ki izražajo njegovo interpretacijo obmorske krajine z značilno vegetacijo, galebi, arhitekturo, skalami in kamenjem. Slikar obravnava mirno in vzvalovano morje, nebo z oblaki, posamezne barke in jadrnice na morju in vojaške ladje ob obali. Te upodobitve so nastale v okolici Splita (1875) in Dubrovnika, zlasti otoka Lokruma (1879 in 1897).

Ohranjen je tudi akvarel Gondole v Benetkah, nato risba iz Palerma in več motivov iz Palestine. Zanimiv je akvarel s celopostavno podobo bradatega moža v uniformi iz leta 1867 in prizor na trgu v Salzburgu z množico ljudi pred reprezentančno baročno stavbo. Panoramska podoba Prage, ki jo prav tako najdemo v tej zbirki, dokazuje, da je temu mikavnemu mestu Perko namenil posebno risarsko pozornost.

Celjski muzej je zdaj lastnik štirih Perkovih slikarskih del. Olnjato podobo z motivom skalnate obale in razburkanega morja ter akvarel, na katerem je Perko upodobil morje z ladjo in skalnatim gorovjem (1863), je muzej pridobil iz Okrajnega zbirnega centra Celje, zato je prvotni lastnik teh dveh upodobitev povsem neznan. Dva akvarela (iz leta 1880) pa je aprila 1990 muzeju poklonil gospod Kurt Müller iz Švice. Oba Perkova akvarela sta bila namreč v Müllerjevi zbirki akvarelov in risb, katerih avtor je sicer Josef Lippert,⁵ lastnik pa jo je namenil Muzeju grafične umetnosti v Rogaški Slatini. Ker pa se je gospod Kurt Müller navdušil nad uspešnostjo proučevanj, ki jih je v zvezi s slikarjem Antonom Perkom celjski muzej že opravil, se je odločil, da je prav v našem muzeju najustreznejše mesto za ohranitev obeh Perkovih akvarelov.

Za naklonjenost in darilo smo gospodu Müllerju dolžni iskreno zahvalo!

Likovna dela, ki se nahajajo v Dubrovniku in Celju, kažejo Perkovo slikarsko nadarjenost in njegov smisel za risanje, dokazujejo njegovo risarsko znanje, dovzetnost za reševanje prostorskih problemov in temeljito poznavanje akvarelčnih barv. Perko je bil krajinar in figuralik. Dokazal je, da ni samo mornariški dokumentalist, pač pa tudi ustvarjalec, ki zna posredovati razpoloženja in uresničevati dela, kakršna so značilnost za slikarje specialnega žanra, za mojstre, ki so z zadovoljstvom opravljali svoje poklicne obveznosti, ob tem pa uspeli ustvariti še dosti več.

V okviru pri nas poznanih Perkovih del ugotavljamo, da je avtor najbolje pokazal svoje akvarelistične zmožljivosti na akvarelu z motivom z Lokruma, ki je zdaj last celjskega muzeja³.

Anton Perko: Lokrum, akvarel, 1880.

Ta akvarel je Perko naslikal v prijateljski spomin, po vsej verjetnosti Josefu Lippertu, s katerim sta bila skupaj na Lokrumu; Lippert je tudi sam tedaj ustvaril vrsto mikavnih akvarelov ter risb.

Akvarel z Lokruma kaže izredno tenkočuten Perkov odnos do meglene pene morskih valov, ki se odbijajo ob skale na obali. Perko je ovekovečil trenutek, ko je ob razgibanem morju občutil mogočnost in lepoto morskega sveta... Ustvariti je hotel nekaj posebnega, nekaj, kar je vredno spomina. Pri tem pa ni zaslutil, da se bodo nekoč Lippertove in njegove umetnine znašle v istih zbirkah celjskega muzeja, nedaleč od kraja, kjer je bil rojen in od koder je odšel v širni svet.

Vprašanje, ali se je Anton Perko kot dvorni mornariški slikar še kdaj vrnil na Celjsko in ali je tu naslikal kak motiv, ostaja skrivnost... Tudi zaradi te skrivnosti je treba vztrajati pri proučevanju njegovega slikarskega dela in se potruditi, da bi ga še bolj spoznali in umetniško ovrednotili.

Perkova dela v Pokrajinskem muzeju v Celju:

1) Morje z ladjo in goratim otokom, akvarel, 22,7 x 32,4 cm, sign.d.sp. A. Perko 27/2 1863, inv.št. S/878.

2) Morje ob skalnati obali, olje-les, 21 x 31,7 cm, sign.d.sp. Perko, inv.št. S/88.

3) Lokrum - razburkano morje s kamnito obalo in ladjo, akvarel in tempera, 25,5 x 36,5 cm, spodaj napis in sign.: Seinem lieben Freunde zum freundlichen Erinnerung S.W.Lacroma 4. Mai 1880 A.Perko; na hrbtni strani napis: v. Anton Perko, Brandung am Sudwest Cap.d. Insel La Coma 4. 5. 1880, inv.št. S/896.

4) Obmorski motiv, akvarel in tempera, 12,6 x 20 cm, sign.d.sp. A.Perko, 18.Nov.1880, napis na hrbtni strani: Anton Perko k.k. Kammermaler, inv.št. S/895.

Opombe:

1. *Thime - Becker, Allgemeines Künstler-Lexikon der bild. Künstler, Leipzig, XXVI. zv., str. 418; Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1933-1952, II.zv., str. 307; Enciklopedija likovnih umetnosti, Zagreb 1964, str. 652.*
2. *Ivan Stopar, Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem Štajerskem, Ljubljana 1982, str. 310, 349.*
3. *Thime-Becker, n.d., XXX.zv., str. 474.*
4. *Thime-Becker, n.d., X.zv., str. 205-206.*
5. *Milena Moškon, Josef Leppert v muzejski zbirki celjskih vedut, Celjski zbornik 1987, str. 235-240.*

DER (UN)BEKANNTE MALER ANTON PERKO

Der Beitrag über den Maler Anton Perko (1833-1905), geboren in Podgrad bei Vransko, bringt einige neuen Angaben über seine Werke. Diese befinden sich in einer Privatsammlung in Dubrovnik, und im Regionalmuseum Celje sind unter anderem zwei Aquarelle aufbewahrt, die dem Museum im Jahre 1990 von Herrn Kurt Müller aus der Schweiz geschenkt wurden.

Janez Cvirn

THOMAS FÜRSTBAUER: KRONIKA MESTA CELJA 1892-1907

(I.del)

UVOD

Ob koncu leta 1892 je celjski občinski odbor slovesno proslavil 25-letnico občinske avtonomije, ki je po mnenju vodilnih celjskih mož pomenila temelj za hiter in vsestranski razvoj mesta. Ob tej priložnosti so pripravili veliko slavje, podelili dolgoletnemu županu dr. Josefu Neckermannu naziv častnega meščana, izdali reprezentančno knjigo z naslovom CELEJA (zanjo so prejeli celo pohvale od starega cesarja Franca Jožefa)¹ in knjižico z naslovom: Cilli 1867-1892. Fünfundzwanzig Jahre selbständigen Gemeindewesens, v kateri so kronološko nanizali dogajanja na političnem, gospodarskem, kulturnem in urbanističnem področju v Celju.² Knjižica, ki jo je napisal predstojnik mestnega urada Thomas Fürstbauer,³ je z ozirom na pomanjkljive arhivske vire še danes izredno pomemben vir za preučevanje celjske zgodovine v navedenem obdobju. Manj znano pa je, da je Fürstbauer kroniko nadaljeval in jo 31.7.1907 predložil celjskemu mestnemu uradu. V spremnem dopisu je poudaril, da sta ga bivša župana dr. Josef Neckermann in njegov naslednik Gustav Stiger zadolžila, naj še naprej vodi mestno kroniko. Tudi po upokojitvi, je zapisal Fürstbauer, sem delo nadaljeval, rezultat pa je kronika, ki bi jo lahko mestna občina izdala ob 40-letnici občinske avtonomije. Celjski mestni urad je Fürstbauerju odgovoril šele 25.11.1907, ko je bilo za tisk že prepozno. Po sklepu občinskega odbora je prizadevnemu Fürstbauerju nakazal 360 K honorarja za opravljeno delo in ga obvestil, da bo kroniko do konca leta 1907 dopolnil "eden izmed mestnih uradnikov". Pet dni kasneje se je Thomas Fürstbauer v prijaznem dopisu zahvalil celjskemu mestnemu uradu in zraven priložil še dopolnila h kroniki za leto 1907, ki jih je po lastnih besedah povzel iz celjskega nemškega lista Deutsche Wacht..⁴

Čeprav je na ovitku kronike, ki jo hrani Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju,⁵ pripis "pisec neznan", lahko na podlagi že citirane korespondence nedvoumno ugotovimo avtorstvo rokopisa. Še boljši dokaz nam nudi primerjava rokopisa s spisi celjske mestne občine (opremljenimi z njegovim podpisom), kjer je kot

predstojnik mestnega urada služboval polnih šestnajst let. Še več. Tudi kronika je pisana na istem (svetlo modrem) papirju, kot ga je uporabljal celjski mestni urad.

Tudi v rokopisni kroniki gre za kronološko nizanje podatkov o dogajanju v Celju na vseh področjih družbenega življenja. Fürstbauer je podatke vpisoval v kratkem, telegrafskem slogu. Opazno je, da kronike ni pisal sproti, temveč za nazaj. Zdi se, da je kroniko začel pisati šele po upokojitvi 1906, saj so podatki za devetdeseta leta bolj skopi kot za kasnejše obdobje. Seveda pa je pomembno to, da je bil pri svojem delu izredno natančen in si je beležil tudi podatke, ki se sicer zdijo banalni in trivialni. Zato je pričujoči rokopis pomemben tudi za preučevanje vsakdanjega življenja v mestu.

Fürstbauerjeva, v nemškem jeziku (in v gotici) pisana kronika, obsega 68 pisarskih pol, izpisanih v polstranskih kolonah na desni polovici strani. Leva polovica strani je ponekod izpolnjena s popravki in vrinki. Kot smo že omenili, gre za zapisovanje faktov v telegrafskem slogu, ki naj bi pomenili osnovo za pripravo mestne kronike od konca leta 1892 dalje. Pred izdajo bi avtor podatke gotovo selekcioniral in posamezne vpise jezikovno uredil.

Pri izdaji prvega dela kronike (1892-1899) smo zajeli vse podatke, ki se nanašajo na zgodovino Celja in bližnje okolice, tiste podatke, ki obravnavajo dogajanja v monarhiji ali v Evropi, pa smo izpustili. (Fürstbauer je namreč vpisoval tudi podatke o tem, kdaj je padla ta ali ona avstrijska vlada, kdaj je umrl ta ali oni pomemben nemški slikar itd.) Pri preverjanju podatkov smo ugotovili, da je bil natančen kronist dogajanja v mestu, je pa napravil nekaj napak v datumih.⁶ Seveda pa velja opozoriti na to, da so njegovi opisi nacionalnih bojev v Celju pisani z nemškega zornega kota, še več, iz njegove osebne perspektive, saj je kot predstojnik mestnega urada, ki je bil po funkciji tudi šef celjske policije, neposredno odgovarjal za red in mir v mestu. To opozorilo velja vzeti v zakup zlasti pri branju opisov nacionalnih izgrediv ob otvoritvi Narodnega doma leta 1897, blagoslovitvi zastave celjskega pevskega društva leta 1898 in in ob obisku Čehov leta 1899.

Zaradi obsega objavljamo v pričujoči številki Celjskega zbornika le prvi del kronike (1892-1899), ki opisuje burna celjska devetdeseta leta, obdobje, ko si je Celje pridobilo sloves "najbolj zanikrnega mesta v monarhiji, kar se nacionalnih odnosov tiče".

Opombe k uvodu:

1. *Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC), fasc.6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 21.4.1893.*
2. *Cilli 1867-1892. Fünfundzwanzig Jahre selbständigen Gemeindewesens. Zusammengestellt vom Stadtamtsvorstande Thomas Fürstbauer. Cilli 1892.*

3. *Thomas Fürstbauer, roj. leta 1858 v St. Lorenzu v okraju Liezen, je opravljal funkcijo predstojnika mestnega urada od leta 1890 do upokojitve leta 1906, ko ga je zamenjal dr. Otto Ambroschitsch. Umrli je v Gradcu v začetku leta 1910. (Deutsche Wacht, 5.1.1910).*
4. ZAC, MOC, fasc. 116, št. 9977 / 1907.
5. Knjižnica Edvarda Kardelja (KEK) Celje, Ms 244, Cilli 1892- 1907. *Entwurf einer Stadtchronik für die obige Zeit.*
6. *Npr., zapisal je, da je okoliška občina Celje sprejela resolucijo z zahtevo po poddržavljenju celjske mestne varnostne straže 23.8.1899 namesto 13.8.1899.*

1892

7.12.1892 Ob 11. uri je bila slavnostna seja občinskega odbora v počastitev petindvajsete obletnice Celja kot mesta s samostojnim statutom.¹

9.12.1892 Umrli je plemenita nemška žena, gospa Theresa Stepischnegg, vdova nekdanjega celjskega župana Maxa Stepischnegga. Stara je bila 69 let.

13.12.1892 Celjski državni poslanec dr. Richard Foregger je v državnem zboru vložil interpelacijo zoper t.i. jezikovno naredbo za Celje.²

1893

10.1.1893 Temperatura se je spustila na - 23 stopinj Celzija.

18.1.1893 Zaradi močnega sneženja je bil onemogočen celo železniški promet.

18.1.1893 Gospoda Josefa Reitterja so imenovali za častnega člana celjskega Glasbenega društva.

10.2.1893 Poslanci dr. Foregger, dr. Heilsberg in grof Stürgkh so na ministra notranjih zadev naslovili interpelacijo glede odločitve štajerskega nameštva v zadevi volitev v celjski okrajni zastop. Po njihovem mnenju je nameštvo s črtanjem sedmih nemških volilcev storilo napako, ki lahko pripelje do slovenske zmage v okrajnem zastopu.

13.2.1893 Na volitvah v celjski okrajni zastop so dobili Nemci 17, Slovenci pa 23 glasov. Za načelnika okrajnega zastopa so imenovali dr. Josipa Serneca, za njegovega namestnika pa Janeza Hausenbichlerja iz Žalca.

11.3.1893 V dvorani Kazine je bilo veliko slavje celjskega Moškega pevskega društva z mottom "Staro Celje" (Alt Cilli). Udeležba na slavlju je bila nad pričakovanji.

11.3.1893 V Št. Rupertu pri Vranskem je izbruhnil velik požar, ki so ga s težavo pogasili celjski in šempeterski gasilci ter gasilci tekstilne tovarne v Preboldu. V Celju so ustanovili odbor za pomoč pogorelcem.³

17.3.1893 Na seji občinskega odbora so zavrnilo prošnjo dr. Josipa Serneca in tovarišev za uprizoritev slovenske gledališke predstave v mestnem gledališču v korist pogorelcev v Št. Rupertu.⁴

23.3.1893 Umrli je mestni zdravnik dr. Jožef Kočever.

25.3.1893 V vrtnem salonu hotela Lev je bil spodnještajerski lovski dan, ki mu je predsedoval grof Mensdorf-Pouilly. Udeležilo se ga je več kot 200 oseb.

25.3.1893 V Celju so ustanovili Slovensko obrtno društvo.⁵

21.4.1893 Celjski občinski odbor je sklenil regulirati Vrtno ulico.

5.5.1893 Prošnjo Slovencev za dvojezične ulične napise v Celju je celjski občinski odbor zavrnil z obrazložitvijo, da so v Celju že več kot 100 let samo nemški napisi.⁶

6.5.1893 Urednik Karl Hermann Wolf se je poročil z Ildo Stepischnegg iz znane celjske družine.⁷

13.5.1893 Opekarno Bullmann v Spodnji Hudinji je prevzel ing. Wilhelm Lindauer.

18.5.1893 Minister za pravosodje grof Schönborn je zavrnil prošnjo občine za namestitev nemškega notarja v Celju.⁸

31.5.1893 Dr. Heinrich Jabornegg von Altenfels se je zaročil s Hermino Langer.⁹

7.6.1893 Namesto rudarskega svetnika Emanuela Riedla so za načelnika Olepševalnega društva imenovali Juliusa Rakuscha.¹⁰

12.6.1893 Neurje s točo je naredilo veliko škode, zlasti v Žalcu.

20.6.1893 V štiriinšestdesetem letu starosti je umrl celjski župan in deželni poslanec dr. Josef Neckermann.¹¹

28.6.1893 Nemški člani okrajnega zastopa so protestirali zoper potek volitev petčlanskega okrajnega šolskega sveta.

3.7.1893 Na volitvah v okrajno bolniško blagajno so zmagali Nemci.

4.7.1893 Občinski odbor je za župana izvolil prejšnjega podžupana, trgovca Gustava Stigerja.¹²

9.7.1893 V dvorani Kazine je bilo veliko zborovanje spodnještajerskega nemštva, ki so se ga udeležili baron Hackelberg, dr. Foregger, grof Stürgkh, dr. Kokoschinegg, dr. Starkel, dr. Schreiner, dr. Hofmann von Wellenhof in še nekateri drugi vidnejši štajerski politiki. Na njem so sprejeli t.i. celjski program.¹³

16.7.1893 Za suplente na celjski gimnaziji so imenovali: Karla Duffeka, Otta Eichlerja, Eduarda Prachtla in dr. Huga Wertheima.

13.8.1893 Prostovoljna požarna bramba je na Glaziji priredila veliko ljudsko slavje. Ker je ob 18. uri pričelo deževati, so prireditve nadaljevali v dvorani Kazine.

16.8.1893 Celjani so priredili odhodnico dolgoletnemu višjemu inženirju Friederichu Byloffu, ki so ga prestavili v Gradec.

18.8.1893 Občinski odbor je za županovega namestnika izvolil trgovca Juliusa Rakuscha.¹⁴

6.9.1893 Neznani storilec je ponoči vlomil v gostilno Breznik na Lopati in ukradel 16 gld. Pri tem je z revolverjem ranil lastnico.

24. in 25.9.1893 Zaradi močnega deževja so Savinja in njeni pritoki prestopili bregove. Mestni park je bil povsem preplavljen.

5.10.1893 Celjsko porotno sodišče je zaradi zahrbtnega umora obsodilo na smrt 21-letnega Jožefa Pečka.

18.10.1893 Za namestniškega svetnika in deželnega sanitarnega referenta so imenovali dr. Augusta Schneditza, nekdanjega okrajnega zdravnika v Celju.

26.10.1893 Okrajnega šolskega inšpektorja Blasiusa Ambrožiča (Ambroschitscha) so imenovali za deželnega šolskega svetnika.¹⁵

28.10.1893 Na zborovanju celjskega Nemškega društva je dr. Richard Foregger govoril zoper Taaffejev kabinet in predlagano volilno reformo.

29.10.1893 Vincenc Kolar, rekrut 87. pešpolka iz Celja, je napravil samomor s skokom iz tretjega nadstropja. Vzroki za samomor niso znani.

8.11.1893 Po dolgem deževju je zapadel prvi sneg.

21.11.1893 Na nadomestnih deželnozborskih volitvah (za izpraznjeni Neckermannov mandat) je zmagal dr. Emanuel Josef Wokaun s 552 proti 329 glasovi.¹⁶

22.11.1893 Odstopil je urednik Deutsche Wacht Gerhard Ramberg. Njegovo mesto je prevzel Josef Zörkler.¹⁷

19.11.1893 Umrli je odvetnik dr. Edmund Langer. Rodil se je leta 1830 na gradu Lemberg in bil odvetnik v Celju od leta 1868. Vseskozi je bil dejaven v občinskem odboru, v odboru Mestne hranilnice in v okrajnem zastopu.

18. in 19.11.1893 Zaradi obilnega deževja se je nivo Savinje in pritokov nevarno zvišal. Do večje škode na srečo ni prišlo.

19.12.1893 V 70 letu starosti je umrl zaslužni župan trga Vojnika Johann Kleinschrodt.

1894

8.1.1894 Dr. Heinrich Jabornegg von Altenfels se je poročil s Hermino Langer.

19.1.1894 Za vojniškega župana so izvolili Moritza Stallnerja.¹⁸

19.1.1894 V 77 letu starosti je umrla gospa Anna Senitz.

20.1.1894 Inženir v železarni Štore Anton Hruschka se je poročil z Augusto Pallos iz znane celjske družine.

21.1.1894 Gledališki direktor Frinke je proslavil 25-letni igralski in 10-letni direktorski jubilej.

31.1.1894 V Celje je prišla novica, da bodo v naslednjem mesecu pričeli z gradnjo ceste Luče - Solčava, ki je izrednega pomena za razvoj turizma v Savinjskih Alpah.

31.1.1894 V Celju je že tri dni pravo spomladansko vreme. Temperatura zraka se je povzpela na 13 stopinj Celzija.

28.2.1894 Na občnem zboru celjskega Nemškega društva so prisotni izrazili oster protest zoper slovenske napade na profesorski zbor na celjski gimnaziji in zoper poskuse slovenizacije tega zavoda.¹⁹

6.3.1894 Slovenski poslanci so zahtevali ustanovitev slovenskih vzporednic na celjski gimnaziji. V Celju so bili vsi ogorčeni.²⁰

27.3.1894 V Petrovčah je v 64 letu starosti umrl začetnik sajenja hmelja v Savinjski dolini gospod Josef Bilger.²¹

31.3.1894 V Celju so ustanovili žensko krajevno skupino društva Südmark. Za načelnico so izvolili Emilijo Stepischnegg.²²

5.4.1894 Celjski poslanec dr. Richard Foregger je v državnem zboru zavrnil trditve dvornega svetnika Šukljeta glede celjskega gimnazijskega vprašanja.²³

25.4.1894 Trgovski minister je predlagal gradnjo novega poštnega poslopja v Celju.

26., 27. in 28. 4.1894 V teh dneh so bile občinske volitve. V tretjem volilnem razredu, kjer se je od 500 volilnih upravičencev volitev udeležilo 200 volilcev, so v občinski odbor izvolili: Gustava Stigerja, Josefa Costo, Johanna Koroschta, Fritza Mathesa, dr. Emanuela Wokauna, Andreasa Zorzinija in Michaela Alzieblerja. Za namestnike so izvolili: Johanna Hofmanna, Franza Hausbau- ma, Karla Mörtla in Antona Eichbergerja.

V drugem volilnem razredu so izvolili: Antona Ferjena, Fritza Rascha, Aloisa Wallanda, Josefa Pallosa, Juliusa Rakuscha, Georga Skoberneteta, Johanna Radakowitza, Victorja Wogga. Za namestnike so izvolili: Leopolda Wambrecht- samerja, Josefa Königa, Markusa Trattnika in Ferdinanda Pelleja.

V prvem volilnem razredu so izvolili: Josefa Bobisuta, dr. Josefa Kowatschits- cha, Adolfa Mareka, Emanuela Piwona, Josefa Rakuscha, dr. Johanna Sajovica in dr. Augusta Schurbija. Za namestnike so izvolili: Camila Haasa von Grün- walda, Mathäusa Kurza, Mathäusa Sapuschka in Franza Wilcherja.²⁴

12.5.1894 Predsednika okrožnega sodišča dr. Adelberta Gertscherja so odliko- vali z redom železne krone tretjega razreda.²⁵

12.5.1894 Celjski knjigarnar Fritz Rasch je založil Vodnik po Celju in okolici, ki ga je napisal Michael Kurz. Knjigi je priložen načrt mesta, ki ga je izdelal geometer Karl Lebitsch.²⁶

1.6.1894 Odprli so kopališča na Savinji.

10.6.1894 Lastnik gosposčine Bežigrad je postal Kurt von Mayer.

30.6.1894 V Celje je prišel birmovat knezoškof Napotnik. Na kolodvoru so ga pozdravili župan, duhovščina in ostali uglednejši Celjani.

20.7.1894 Celjski občinski odbor se je enoglasno izrekel zoper poskus sloveni- zacije celjske nemške gimnazije.²⁷

1.8.1894 Karl Gela je kupil staro Kupferschmidovo lekarno.²⁸

13.8.1894 Kolavdacijska komisija si je ogledala poslopje nove deželnoqrambov- ske kasarne. S 1. oktobrom naj bi kasarno prevzel erar.²⁹

18.8.1894 Celjani so počastili cesarjev rojstni dan. V farni cerkvi je bila slavnostna služba božja, ob osmi uri zvečer pa je bil v Gozdni hiši koncert.

26.8.1894 Na Glaziji je bilo veliko poletno slavje Glasbenega društva s tombolo, pevskimi in telovadnimi nastopi, cirkusom itd. Slavja se je udeležilo okoli 5000 ljudi.

4.9.1894 Celjska godbena kapela pod vodstvom kapelmojstra Adolfa Diessla je v Gradcu priredila elitni koncert in požela velik uspeh.

7.9.1894 Občinski odbor je sklenil, naj se priključeni del katastrske občine Lisce (mestni park) imenuje Gozdna četrt (Waldviertel).

17.9.1894 Občinski odbor je sklenil ministrstvu za trgovino za gradnjo novega poštnega poslopja ponuditi Guggenmosovo hišo s pripadajočim zemljiščem za 40 000 gld.

18.9.1894 V 65 letu starosti je umrl lekarnar Josef Kupferschmied.

23.9.1894 Izšla je brošura dr. Richarda Foreggerja o celjskem gimnazijskem vprašanju: Zur Cillier Gymnasialfrage.³⁰

3.10.1894 Med 1.5. in 31.8. je v Celje prišlo 4199 tujcev.³¹

5.10.1894 Začeli so z gradnjo Narodnega doma.

27.10.1894 Pri izkopavanjih za gradnjo Narodnega doma so našli ostanke rimskih zgradb.

2.11.1894 Štajerski namestnik baron Kübeck se je prišel v Celje pogovarjat glede regulacije Savinje.

20.11.1894 Celjski meščani so pripravili odhodnico sanitetnemu svetniku dr. Hoislu, ki se je preselil v Gradec.³²

30.11.1894 Na upravnem sodišču je bila razprava o slovenski pritožbi zoper sklep občinskega odbora, da podeli vdovi dolgoletnega župana dr. Neckerman-na "častno pokojnino". Upravno sodišče je pritožbo zavrnilo kot neutemeljeno.

21.12.1894 Celjska mestna hranilnica je podarila 10 000 gld. za gradnjo novega poštnega poslopja v Celju.³³

1895

5.1.1895 Občinski odbor je zvišal najemnino za eksercirni prostor na Glaziji od 77 na 200 gld. letno, na kar erar ni pristal.

9.1.1895 V Gradcu je v 74. letu starosti umrl nekdanji celjski župan dr. Johann Mörtl.³⁴

18.1.1895 Namesto obolelega občinskega odbornika Josefa Rakuscha so v občinski odbor sprejeli prof. M. Kurza.

12.1.1895 Prostovoljna požarna bramba je sprejela sklep o razpustitvi. Vrednost društvenega premoženja je bila 1100 gl.

21.1.1895 Celjski župan je objavil razglas o ponovni ustanovitvi Prostovoljne požarne brambe.

7.2.1895 Poslanec dr. Kienzl je v štajerskem deželnem zboru predlagal, naj se deželni zbor izreče zoper nameravano ustanovitev nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju.³⁵

15.2.1895 Občinski odbor je sklenil kupiti Kolškovo hišo nasproti deške ljudske šole.

28.2.1895 Poštni uradnik August Sadnik je napravil samomor z ustrelitvijo. Bil je srečno poročen in oče treh otrok. V zadnjem času je bil nekoliko melanholičen.

6.3.1895 V veliki dvorani Kazine so Celjani pripravili svečano odhodnico predsedniku celjskega okrožnega sodišča dr. Adelbertu Gertscherju, ki so ga predstavili v Trst. Slavja so se udeležili vsi pomembnejši meščani. Gertscher je v dolgem zahvalnem govoru poudaril, da je celjsko meščanstvo zvesto državi in cesarju in da želi le očuvati svoje posebnosti in jezik, ki ga je prejelo od svojih dedov.³⁶

1.4.1895 V dvorani Kazine je bilo veliko Bismarckovo slavje. Slavnostni govor je imel prof. Tisch.³⁷

1.4.1895 Dr. Heinrich Jabornegg von Altenfels je odprl samostojno odvetniško pisarno na Glavnem trgu 4.

8.4.1895 Opat Ogradi je blagoslovil temeljni kamen za Narodni dom.³⁸

14.4.1895 Dva potresna sunka ob 23. uri in 10 minut (prvi je trajal 63-68 sekund, drugi pa 12-15 sekund) sta na smrt prestrašila Celjane. Ljudje so bežali iz stanovanj in gostinskih lokalov na Glazijo in v mestni park. Ulice so bile polne ljudi, ki so se prerivali in kričali. Iz nemške cerkve je odpadel del starega zvonika. Poleg cerkve so bile močno poškodovane še Guggenmosova hiša, kolodvor, poslopje okrožnega sodišča in kasarna.³⁹

24.4.1895 V državnem zboru je več poslancev zahtevalo pomoč za Ljubljano, ki jo je razdejal potres.

26.4.1895 V vrtnem salonu hotela pri Levu je bilo slavje ob 10 obletnici akademskega združenja Germania, ki so se ga udeležili župan Stiger, deželni poslanec dr. Wokaun in člani vseh celjskih društev. Slavnostni govor je imel študent medicine Hermann Zangger.⁴⁰

15.5.1895 V hotelu Teršek se je na novo ustanovila razpuščena Prostovoljna požarna bramba. Za načelnika so izvolili Antona Eichbergerja.⁴¹

17.5.1895 Močno sneženje je napravilo veliko škode drevju v parku. Vojaška komanda v Celju je dala na razpolago 40 vojakov, ki so tresli sneg z drevja.

23.5.1895 Naselje Lopata so vključili v celjsko mestno faro. S tem bodo Slovenci dobili večino v cerkveno konkurenčnem odboru.

8.6.1895 Ministrstvo za uk in bogočastje je potrdilo vključitev Lopate v celjsko mestno faro. Zato je občinski odbor poslal pritožbo na upravno sodišče.

18.6.1895 Na seji okrajnega odbora so razpravljali o zaključnem računu. Odbornik Traun je zahteval vodenje računa v nemškem jeziku, a je bil njegov predlog zavržen s 15 : 14 glasovi. Ker so bili vsi nemški predlogi zavrženi, so nemški odborniki zapustili sejo okrajnega odbora.

18.6.1895 Poslanca Foregger in Kraus sta v državnem zboru zahtevala uvedbo nemščine kot jezika obravnav v parlamentu.⁴²

28.6.1895 Dr. Richard Foregger je med generalno debato o proračunu ostro kritiziral oportunistem Združene nemške levice, ki da je edini krivec, da se je celjsko gimnazijsko vprašanje razpletlo v škodo Nemcev. Foregger je poudaril, da je skrajni radikalizem sveta dolžnost vsakega Nemca, če je treba braniti nemško posestno stanje in med poslance vrgel parolo: "Do skrajne parlamentarne opozicije". Foregger je od nemških poslancev zahteval, da stopijo v obstrukcijo.⁴³

10.7.1895 V državnem zboru je prišlo do poimenskega glasovanja o "postavki Celje". Postavko so sprejeli s 30 glasovi večine.⁴⁴

13.7.1895 Celjski občinski odbor je sprejel resolucijo, v kateri je od nemških poslancev zahteval, da pri tretjem branju glasujejo proti celotnemu proračunu.⁴⁵

15.7.1895 Na protestnem zborovanju volilcev v Celju je deželni poslanec dr. Emanuel Wokaun izjavil, da morajo nemški poslanci glasovati proti celotnemu proračunu.⁴⁶

18.7.1895 Celjska ženska krajevna skupina društva Südmark se je izrekla zoper sprejetje "postavke Celje" v proračun.

20.7.1895 Pri tretjem branju je bil sprejet državni proračun in z njim postavka za ustanovitev nemško-slovenskih vzporednic na nižji gimnaziji v Celju.⁴⁷

20.7.1895 Omizje "Indianer" iz gostilne Pri zamorecu je zbralo prvi prispevek (27 gld.) za gradnjo nemškega dijaškega doma.

24.7.1895 Na izredni seji občinskega odbora so sklenili urediti nemški dijaški dom v Celju.⁴⁸

2.8.1895 Za sodna adjunkta pri celjskem okrožnem sodišču so imenovali Adalberta Kotziana in Richarda Marckhla.⁴⁹

12.8.1895 Devetletna šolarka Magdalena Vrečer se je utopila pri kopanju v Savinji.

16.8.1895 Društvo Südmark je za ureditev nemškega dijaškega doma v Celju podarilo 500 gld.

21.8.1895 Za vodjo nižje gimnazije z nemško-slovenskim učnim jezikom v Celju so imenovali prof. Juliusa Glowackega iz Leobna.⁵⁰

20.8.1895 Na gospostvu Plevna pri Žalcu je umrl dr. Anton R. von Beck, od leta 1866 direktor državne tiskarne.

31.8.1895 V 49 letu starosti je umrl odvetnik Josef Stibenegg.

2.9.1895 V Celju se je pripetila huda železniška nesreča.⁵¹

8.9.1895 Fotograf Josef Martini je napravil samomor s ciankalijem.⁵²

10.9.1895 Usnjarski mojster Johann Herzmann je napravil samomor z ustrelitvijo.

21.9.1895 Občinski odbor je sklenil kupiti Bontepellijevo zemljišče v Graški ulici.

28.9.1895 Na občnem zboru celjskega Nemškega društva so za načelnika izvolili dr. Heinricha Jabornega von Altenfelsa.

12.10.1895 Občinski odbor je z zadovoljstvom sprejel dopis štajerskega namestništva glede gradnje nove državne gimnazije v Celju.

16.10.1895 Tovarnar Hans Woschnagg iz Šoštanja se je poročil s Celjanko Ello Negri.

28.10.1895 Po večdnevnem deževju so Savinja, Voglajna in Ložnica prestopile bregove. Mestni park, Glazija, Zavodna in deli mesta so bili močno poplavljeni.⁵³

5.11.1895 Odprli so nemški šoli v Vitanju in Vojniku.

10.11.1895 Za rednega profesorja na celjski gimnaziji so imenovali dr. Georga Schöna, ki je na zavodu poučeval kot suplent od šolskega leta 1893-1894. Prej je bil suplent na gimnaziji v Brnu.⁵⁴

16.11.1895 V Gradcu je bilo veliko zborovanje, na katerem so izvolili odbor za pomoč Celjanom pri gradnji Nemške hiše in nemškega dijaškega doma.⁵⁵

6.12.1895 V Gradcu je umrl nekdanji zaslužni mestni inženir Andreas Jakhel, ki si je pridobil mnogo zaslug za gradbeni razvoj mesta. Po njegovem načrtu so zgradili tudi deželno-brambovsko kasarno.

28.12.1895 V hotelu pri Levu je imel volilno zborovanje celjski poslanec dr. Richard Foregger. Govoril je o političnem položaju in o celjskem gimnazijskem vprašanju. Prisotni so enoglasno sprejeli njegovo poročilo o delovanju v državnem zboru.⁵⁶

1896

1.1.1895 Deutsche Wacht je začela izdajati društvena tiskarna Celeja.⁵⁷

10.1.1896 Heinrich Wastian je imel v Münchnu odmeven govor o "boju za Celje" in o naporih za gradnjo Nemške hiše in nemškega dijaškega doma.⁵⁸

7.2.1896 Občinski odbor je dovolil gimnaziji, da uporablja Glazijo kot športno igrišče.

12.2.1896 Štajerski deželni zbor je odobril 1000 gld. za gradnjo nemškega dijaškega doma v Celju.

16.2.1896 Občinski odbor Dunajskega Novega mesta je podaril "graškemu odboru za Celje" (za gradnjo dijaškega doma in Nemške hiše) 300 K.

22.3.1896 Urednik Deutsche Wacht je postal Otto Ambroschitsch.⁵⁹

4.4.1896 Umrla je Elisa Fürstbauer, žena predstojnika mestnega urada Thomasa Fürstbauerja.

- 7.4.1896** Za mestnega inženirja so imenovali Richarda Haberla z Dunaja.⁶⁰
- 14.4.1896** Umrli je slovenski jezikoslovec dr. Vatroslav Oblak.⁶¹
- 18.4.1896** V hotelu pri Zlatem levu je bilo ustanovno zborovanje društva Nemški dijaški dom.⁶²
- 26.4.1896** Za okrajnega komisarja v celjskem okrajnem glavarstvu so imenovali grofa Walterja Attemsa.⁶³
- 19.4.1896** Na izredni seji občinskega odbora so kot možno lokacijo za gradnjo nove višje gimnazije z "izključnim nemškim učnim jezikom" določili Wokaunovo parcelo v Karolinini ulici.
- 28.5.1895** V Celje je prišel novi komandant 87. pešpolka major Jakob Arlati.
- 5.6.1895** Celjska Mestna hranilnica je sporočila občinskemu odboru, da je erar sprejel njeno parcelo (med poslopjem hranilnice in hotelom Lev) za gradnjo novega poštnega poslopja.
- 8.6.1896** Na seji okrajnega zastopa je dr. Josip Sernec prebral posmrtni govor za nadvojvodo Karla Ludwiga v slovenskem jeziku. Ker so nemški člani odbora pri tem sedeli, je dr. L. Gregorec zahteval, da se ta "nelojalni čin" stavi v zapisnik. Julius Rakusch je vprašal dr. Serneca, zakaj ni prebral posmrtnega govora v nemškem jeziku. Sernec pa mu je odgovoril, da nemško govori le "po potrebi".
- 19.6.1896** Občinski odbor je sklenil od Mestne hranilnice prevzeti Plinarno za 27 273 gld.⁶⁴
- 5.7.1896** Za profesorja na celjski gimnaziji so imenovali Matevža Suhača iz Novega mesta. Profesorja Ivana Fona iz Novega mesta pa so imenovali za profesorja na nemško-slovenski nižji gimnaziji v Celju.⁶⁵
- 13.7.1896** Na seji občinskega odbora so ob 10. obletnici obstoja podelili celjskemu Kolesarskemu društvu poseben pokal.⁶⁶
- 23.7.1896** V Dobrni je v 46. letu starosti umrl deželni poslanec dr. Josef Emanuel Wokaun.⁶⁷
- 28.7.1896** Za novega celjskega okrajnega glavarja so imenovali grofa Heinricha Attemsa.⁶⁸
- 2.8.1896** Proslavili so 25. letnico obstoja celjskega Olepševalnega društva.

16.8.1896 V dvorani občinskega odbora je bil dan krajevnih skupin nemškega šulferajna za Spodnjo Štajersko in Kranjsko.⁶⁹

14.8.1896 Ob deseti obletnici obstoja Kolesarskega društva, ki so se je udeležili številni domači in tuji gostje, so priredili kolesarsko dirko veteranov. V Šmarjeti so slovenski dijaki poškodovali progo.⁷⁰

21.8.1896 Občinski odbor se je načelno odločil za izdelavo novega mestnega načrta, ki naj obsega tudi pred leti priključeni del katastrske občine Lisce (mestni park).

4.9.1896 Občinski odbor je v odbor Mestne hranilnice namesto umrlega dr. Emanuela Wokauna izvolil dr. Heinricha Jabornegga von Altenfelsa. Na isti seji je odbor odobril 200 gld. za pripravo slavja v počastitev 25. obletnice obstoja Prostovoljne požarne brambe.

12.9.1896 V Celju je bilo volilno zborovanje kandidata za deželnozborskega poslanca Moritza Stallnerja, ki so se ga udeležili dr. Richard Foregger, dr. Julius Derschatta, dr. Raimund Neckermann in mnogi drugi štajerski politiki.⁷¹

12.9.1896 V mestu so slovesno proslavili 25-letnico celjske Prostovoljne požarne brambe. Zvečer so priredili bakljado, naslednjega dne pa se je slavje nadaljevalo. Ob tej priložnosti so najzaslužnejšim članom podelili priznanja. Slovesnost so zaključili v veliki dvorani Kazine.

13.9.1896 Za vodjo nemškega dijaškega doma so imenovali profesorja Karla Duffeka.⁷²

22.9.1896 V Šempetru je umrla gospa Antonia Jeschounigg, mati gospoda Hansa Jeschounigga iz Arje vasi.

23.9.1896 Na nadomestnih deželnozborskih volitvah je zmagal kandidat nemške stranke Moritz Stallner s 568 proti 318 glasov večine. Celjski meščani so zmago proslavili z bakljado in zabavo v hotelu pri Levu.⁷³

15.10.1896 Za definitivnega učitelja na mestni deški šoli so imenovali Ferdinanda Wolfa.

25.10.1896 Višjega učitelja na mestni dekliški šoli Josefa Weissa so imenovali za direktorja šole.

24.12.1896 Za namestnika štajerskega deželnega glavarja so imenovali dr. Josipa Serneca.⁷⁴

1897

5.1.1897 V državnem zboru so z 109 proti 98 glasovi zavrnil proračunsko postavko za nemško-slovenske gimnazijske razrede na nižji gimnaziji v Celju.⁷⁵

8.1.1897 Dunajski občinski odbor je sklenil darovati za nemški dijaški dom v Celju 1000 glđ.⁷⁶

19.1.1897 Občinski odbor trga Vitanje je imenoval dr. Richarda Foreggerja za častnega meščana.

22.1.1897 Dr. Richard Foregger je občinskemu odboru sporočil, da ne bo več kandidiral za državnega poslanca.

2.2.1897 Občinski odbor trga Vojnika je imenoval dr. Richarda Foreggerja za častnega meščana.

5.2.1897 V hotelu pri Levu je bilo volilno zborovanje volilcev pete (splošne) kurije za državnozbornske volitve. Volilcem se je predstavil socialdemokratski kandidat Filip Ropas.⁷⁷

9.2.1897 Občinski odbor mesta Brežice je imenoval dr. Richarda Foreggerja za častnega meščana.

14.2.1895 Na zborovanju celjske Obrtne stranke (Gewerbepartei) so za državnozbornske volitve v peti (splošni) kuriji postavili kandidaturo Michaela Altzieblerja.

17.2.1897 Za kandidata za državnozbornskega poslanca v celjskem mestnem volilnem okraju so imenovali dr. Josefa Pommerja. Dr. Foregger pa se je svojim volilcem toplo zahvalil za zaupanje z dopisom v Deutsche Wacht.⁷⁸

19.2.1897 Občinski odbor mesta Celja je imenoval dr. Richarda Foreggerja za častnega meščana mesta Celja.⁷⁹

6.3.1897 Na volilnem zborovanju v hotelu Lev so soglasno potrdili državnozbornsko kandidaturo dr. Josefa Pommerja v celjskem mestnem volilnem okraju.⁸⁰

7.3.1897 Michael Altziebler je "iz nacionalnih ozirrov" odstopil od svoje državnozbornske kandidature v peti (splošni) kuriji.

14.3.1897 Državnozbornske volitve v peti (splošni) kuriji so prinesle zmago slovenskemu klerikalnemu kandidatu, župniku Žičkarju, ki je dobil 484 glasov. Socialdemokrat Filip Ropas je dobil 98 glasov, od tega 62 v Celju.⁸¹

17.3.1897 Na državnozbornskih volitvah v celjski kmečki kuriji je zmagal nemški renegat vitez Berks.⁸²

20.3.1897 Na državnozbornskih volitvah v celjski mestni kuriji je zmagal dr. Josef Pommer, ki je zbral 640 glasov, od tega 344 glasov v Celju. Njegov slovenski protikandidat dr. Juro Hrašovec je dobil 508 glasov, od tega 88 glasov v Celju. Celjski meščani so proslavili zmago z bakljado in velikim slavljem v Kazini.⁸³

29.3.1897 Dr. Josef Pommer je v državnem zboru vložil interpelacijo, zakaj slovenska gimnazija v Celju še ni zaprta, čeprav je državni zbor že januarja zavrnil proračunsko postavko za njeno vzdrževanje.⁸⁴

13.4.1897 Celjsko Nemško društvo je sprejelo resolucijo zoper jezikovno naredbo za Češko.⁸⁵

13.4.1897 Na dvorišču okrožnega sodišča so usmrtili morilca Pavla Fermeta iz Vranskega. Smrtno kazen je izvršil krvnik Karl Setlinger iz Dunaja. Za ogled usmrtitve so bile potrebne vstopnice.

16.4.1897 V Znojmu je umrl častni meščan mesta Celja, profesor Wenzel Marek.⁸⁶

26.,27. in 28.4.1897 V teh dneh so bile v Celju občinske volitve. V tretjem volilnem razredu so v občinski odbor izvolili: Gustava Stigerja, dr. Johanna Stepischnegga, Karla Teppieja, dr. Karla Trummerja, Michaela Altzieblerja, Karla Mörtla, Johanna Koroschtza in Johanna Hofmanna. Za namestnike so izvolili: Johanna Schöna, Augusta Kollaritscha, Antona Eichbergerja in Franza Fuchsa.

V drugem volilnem razredu so za odbornike izvolili: Juliusa Rakuscha, Franza Wilcherja, Fritza Rascha, Aloisa Wallanda, Georga Skoberneteta, dr. Gregorja Jesenka, Adolfa Marecka in Josefa Pallosa. Za namestnike so izvolili: Josefa Königa, Markusa Trattnika, Ferdinanda Pelleja in Andreasa Hausmanna.

V prvem volilnem razredu so za odbornike izvolili: dr. Josefa Kowatschitscha, dr. Augusta Schurbija, Karla Trauna, Josefa Bobisuta, Emanuela Piwona, Mathäusa Kurza, Wilhelma Lindauerja in dr. Heinricha Jabornegga von Altenfelsa. Za namestnike so izvolili: dr. Huga Wertheima, Edgarja Hauserja, Camila Haasa von Grünwalda in Augusta Kralla.⁸⁷

6.5.1897 Gradnjo novega poštnega poslopja je prevzel gradbeni mojster Michel iz Gradca.

23.5.1897 Pri gradnji novega poštnega poslopja so odkrili velik rimski mozaik. V sodelovanju z rudarskim svetnikom Emanuelom Riedlom je izkopavanja vodil prof. Georg Schön.⁸⁸

19.6.1897 Na seji občinskega odbora so v slavnostni komite za sprejem Akademskega pevskega društva iz Gradca izvolili: Gustava Stigerja, Juliusa Rakuscha, dr. Gregorja Jesenka, Karla Mörtla, Fritza Rascha in Aloisa Walanda.

26.6.1897 V Celje so prišli člani nemškega Akademskega pevskega društva iz Gradca, ki so bili nazadnje v Celju pred 32 leti. Mesto je bilo slavnostno okrašeno. Ob 15 uri in 41 minut so se pripeljali z brzim vlakom v Celje in na postaji so jih pričakali občinski odborniki, člani pevskega in turnarskega društva, člani Prostovoljne požarne brambe in celjska godbena kapela. S kolodvora so v povorki odšli po mestnih ulicah do trga cesarja Jožefa II. in položili venec na njegov spomenik. Potem pa so se napotili v Kazino, kjer je bil ob 19.30 uri slavnostni koncert.⁸⁹

27.6.1897 Ob 7.20 uri so se graški pevci z vlakom odpeljali proti Brežicam.⁹⁰

16.7.1897 Umrla je gospa Maria Golitsch, žena lastnika kavarne Central, Ferdinanda Golitscha.

5.8.1897 Armina Gradišnika so imenovali za nadučitelja na okoliški ljudski šoli. Polnokrvni Slovenec.⁹¹

7.in 8.8.1897 Ob slavnostni otvoritvi Narodnega doma je mestni urad ukazal, da se morajo gostilne zapreti ob 23. uri in kavarne ob 01. uri zjutraj. Ob 19.uri je mestni urad za javni promet zaprl Trg cesarja Jožefa (Kaiser Josefsplatz) pred Narodnim domom. Za red in mir je poleg mestne varnostne straže skrbelo še 32 žandarjev in dve kompaniji vojaštva. Gostje so v mesto pričeli prihajati okoli 17.ure in Sokoli so se že na kolodvoru drli "Živio". Ob spremstvu žandarmerije so se napotili proti Narodnemu domu. Ob 19. uri je vojaški kordon zaprl Trg cesarja Jožefa. Nemci so se začeli zbirati po gostilnah. Zvečer je žandarmerija pospremila "slovanske tujce" do njihovih prenočišč. Nekega "Sokolista", ki je pred kavarno Central mahal z revolverjem, so aretirali.

Naslednjega dne so Sokoli in ostali Slovenci provocirali celjske prebivalce. Nemška dekleta so na Jožefov spomenik položila "hrastov venec" z nacionalnimi trakovi, kar je povzročilo ogorčenje Slovencev. Slovenci so poskušali obesiti slovensko zastavo na Narodni dom, vendar so jim to preprečili. Popoldne je bilo v hrastovem gozdičku pri Gornjem Lanovžu veliko ljudsko slavlje, ki se ga je udeležilo ok. 300 gostov. Zaradi dežja se je slovesnost končala predčasno. Slovenci so na Miklavškem hribu streljali z možnarji. Zaradi provokacij "tujcev" so se celjski Nemci zvečer zbrali pred kavarno Central. Prišlo je do ekscesov, v katerih sta posredovala župan Stiger in predstojnik mestnega

urada Fürstbauer. Sokoli in ostali gostje, ki so Celje zapustili z večernim vlakom, so šli na kolodvor po Gosposki in Novi ulici. Ob 01. uri zjutraj pa so Narodni dom zapustili še zadnji gostje (ok. 200 oseb), ki so šli proti kolodvoru po ulici ob Grabnu (Grabengasse). Čeprav je bil na kolodvoru vojaški kordon, so "tujci" na Nemce začeli metati kamenje. Nemci pa jim niso ostali dolžni. Na ukaz okrajnega glavarja grofa Attemsa je vojska izpraznila prostor pred kolodvorom. Pri tem je prišlo do velikega prerivanja. Šele na ukaz predstojnika mestnega urada Fürstbauerja so se ljudje mirno razšli.⁹²

15.8.1897 Na Glaziji je bilo veliko delavsko zborovanje, na katerem so govorili proti vladi. Zborovanju, ki mu je sledilo veliko slavje na prostem (in zvečer v hotelu Lev), je prisostvovalo 200-300 oseb, med njimi tudi celjski meščani.⁹³

20.8.1897 Občinski odbor je mestni varnostni straži izrekel priznanje za njeno držanje med sokolskim slavljem.⁹⁴

20.8.1897 Občinski odbor je sklenil ponovno razpisati natečaj za mestni načrt, ki naj bo izdelan v razmerju 1 : 500.

28.8. - 8.9.1897 V Celju in okolici so potekali manevri 6. pešadijske divizije. V Celju je bilo med 28.8. in 1.9. 165 oficirjev, 3582 vojakov in 159 konj; med 1.9. in 8.9.1897 pa 180 oficirjev, 4209 vojakov in 252 konj.⁹⁵

14.9.1897 V Malem Lošnju je v 71 letu starosti umrl celjski meščan Karl Pospichal. Preminuli je bil mnogo let aktiven v občinskem odboru in pri Mestni hranilnici.

24.9.1897 Občinski odbor je sklenil najeti posojilo v višini 35000 K za mestno klavnico.

27.9.1897 V 55 letu starosti je umrl Josef Rakusch, ki je igral izredno pomembno vlogo v javnem življenju mesta.⁹⁶

8.10.1897 Na seji občinskega odbora je župan Gustav Stiger odbornikom sporočil, da je preminuli Josef Rakusch zapustil 20000 gld. za gradnjo "nemške telovadnice" in 12000 gld. celjskemu Glasbenemu društvu.⁹⁷

12.10.1897 Recitator Berthold Staufen, "recte Spitzer", je napravil samomor s ciankalijem.

20.10.1897 Nemški študenti na graški univerzi so sprejeli protestno izjavo zoper prof. J. Frischaufa, kot zagovornika in častnega člana slovenskega planinskega društva.

7.11.1897 V državnem zboru je prišlo do popolne obstrukcije. Poslanec Lecher je imel 13 urni govor.

12.11.1897 Celjski občinski odbor je sprejel resolucijo, v kateri je izrekel popolno soglasje k nemški obstrukciji in izstopu poslanca Pommerja iz dunajskega občinskega odbora.⁹⁸

28.11.1897 Padla je osovražena Badenijeva vlada. Na Dunaju in v Gradcu je prišlo do velikih nemirov, med katerimi je morala posredovati vojska. V Celje je novica o padcu vlade prišla ob 20. uri. Vsi so vpili "Heil" in "Sieg" in priredili veliko baklado. Pred Jožefovim spomenikom je petstoglavi množici spregovoril dr. Stepischnegg. Nato se je sprevod napotil po Gosposki ulici na Glavni trg, do hiše župana Stigerja, ki je nagovoril množico. Sprevod se je nadaljeval še po Kolodvorski ulici, Ringu, Graški ulici do dijaškega doma in nazaj do Rotovške ulice, kjer so se navdušeni celjski Nemci razšli.⁹⁹

30.11.1897 V Štorah se je zgodila velika železniška nesreča, v kateri pa ni bilo smrtnih žrtev.

3.12.1897 Občinski odbor je sklenil uvesti nova pokrivala (Pickelhaube) za celjsko varnostno stražo.¹⁰⁰

19.12.1897 Grogga Edmunda Attemsa so imenovali za štajerskega deželnega glavarja.

21.12.1897 V Gradcu je promoviral za doktorja medicine Celjan Eugen Negri.

28.12.1897 Na kolodvoru so celjski meščani slovesno pričakali poslanca Karla Hermanna Wolfa. Prvi ga je pozdravil njegov tast dr. Johann Stepischnegg.¹⁰¹

1898

2.1.1898 Ob 11. uri dopoldne so v dvorani občinskega odbora pričeli s posvetovanjem o novem civilnoprocesnem redu.¹⁰²

6.1.1898 Dr. Eugen Negri se je zaročil s Heleno Stiger, hčerko župana Gustava Stigerja.

14.1.1898 V vrtnem salonu hotela Lev je bilo zborovanje Nemškega društva, na katerem so govorili o novi davčni zakonodaji. Zborovanja so se udeležili deželna poslanca Lenko in Stallner ter državni poslanec Girstmayer.

15.1.1898 V 79. letu starosti je umrl gostilničar Johann Wagner, ki je na začetku šestdesetih let zgradil kavarno Merkur.

20.1.1898 Pričela so se obnovitvena dela na cerkvi na Miklavškem hribu.

22.1.1898 Pri občinskih volitvah v Šempetru v Savinjski dolini so prvič zmagali slovenski klerikalci. Šempeter je bil do tega časa zadnja nemška občina v celjski

okolici, ki ji je kar 13 let županoval Josef Lenko. Glavna krivca za slovensko zmago sta župnik Ferdinand Jan in dr. Ivan Dečko.

30.1.1898 Predstojnik mestnega urada Thomas Fürstbauer se je zaročil s Sofijo Kopač, hčerko zemljiškega posestnika iz Slovenske Bistrice.

7.2.1898 Štajerski deželni zbor je izdal protestno izjavo zoper Badenijske jezikovne naredbe za Češko in Moravsko.¹⁰³

18.2.1898 V 61. letu starosti je umrl hišni posestnik in steklarski mojster Julius Weiner.

20.2.1898 V Gradcu umrli višji deželni sodni svetnik Linninger je celjskemu Olepševalnemu društvu zapustil 4000 gld., mestni bolnišnici 3000 gld. in občini (za občekoristne lokalne namene) 6000 gld..¹⁰⁴

28.2.1898 V 60 letu starosti je umrl hotelir Anton Simonischek, lastnik hotela Mesto Dunaj.

6.3.1898 V 77. letu starosti je umrl trgovec Karl Krisper.

11.3.1898 Umrli je hišni posestnik in trgovec Franz Janesch.

13.3.1898 Štajersko namestništvo je potrdilo pravila društva Nemška hiša.¹⁰⁵

17.3.1898 Višji poštni upravitelj dr. Dominik Sartori je proslavil 40-letni jubilej v poštni službi. Rodil se je leta 1835 v Casottu na Tirolskem in vstopil v poštno službo leta 1858. Od leta 1879 je bil v službi na celjski pošti.

18.3.1898 Celjsko Nemško društvo je sprejelo resolucijo, s katero je od nemških strank v državnem zboru zahtevalo najostrejšo opozicijo (obstrukcijo), dokler vlada ne zadovolji vseh nemških zahtev.¹⁰⁶

18.3.1898 Občinski odborniki so sprejeli sklep, da v sezoni 1898- 1899 vodi mestno gledališče direktor Augustin Knirsch.¹⁰⁷

22.3.1898 Na ustanovnem občnem zboru društva Nemška hiša so v društveni odbor izvolili: Juliusa Rakuscha, Fritza Wehrana, dr. Ernsta Mraulagga, dr. Heinricha v. Jabornegga, Wilhelma Lindauerja, dr. Gregorja Jesenka, Josefa Pallosa, Andreasa Hausmanna in Gustava Lakitscha.¹⁰⁸

11.4.1898 V Zagradu so spet odprli strelišče celjskega Strelskega društva.¹⁰⁹

17.4.1898 Predstojnik mestnega urada Thomas Fürstbauer se je v Slovenski Bistrici poročil s Sofijo Kopač.

19.4.1898 Celjsko moško pevsko društvo je imenovalo svojega dolgoletnega člana in načelnika dr. Augusta Schurbija za častnega člana društva.¹¹⁰

3.5.1898 V mestnem gozdu je izbruhnil požar, ki je uničil 400-500 m² mladega gozda.

16.5.1898 Vojak 87. pešpolka Janez Očičnik je napravil samomor z ustrelitvijo.

29.5.1898 Celjsko kolesarsko društvo je v hotelu Beli vol priredilo slavnostni koncert. Naslednji dan se je slavje, ki so se ga udeležili tudi člani ljubljanskega in brežiškega kolesarskega kluba, nadaljevalo v Kazini. Zaradi slabega vremena je odpadla napovedana krožna dirka.

4.6.1898 Občinski odbor je sprejel resolucijo, v kateri je izrazil simpatije do razpuščenega graškega občinskega odbora.¹¹¹

4.6.1898 Občinski odbor je sklenil prodati društvu Nemška hiša staro Guggenmosovo hišo z vrtom.¹¹²

16.6.1898 Zaradi močnega deževja je Savinja preplavila del mestnega parka.¹¹³

7.7.1898 Graška obrtna in trgovska zbornica je imenovala Celjana Michaela Altzieblerja za dopisnega člana.

11.7.1898 Na Glaziji je bilo veliko šolsko slavje celjskih ljudskih šol.

30.7.1898 Umrli je knez Bismarck.¹¹⁴

4.8.1898 V dvorani Kazine je bila posmrtna slovesnost za knezom Bismarckom. Slavnostni govornik je bil Karl Hermann Wolf.¹¹⁵

5.8.1898 Na Graški cesti, pri kavarni Szekely, se je mrtev zgrudil gostilničar Ferdinand Mally iz Rimskih toplic. Zadela ga je srčna kap.

11.8.1898 Domovina je priobčila hujskaški članek o načrtovani slavnosti Slovenskega pevskega društva v čast 50-letnega vladarskega jubileja Franca Jožefa. Celjski mestni urad je "z ozirom na javni red in mir" že prepovedal sprevod slovenskih društev po mestnih ulicah.¹¹⁶

13., 14. in 15.8.1898 V Celju so (pod plaščem lojalnosti do cesarja) priredili provokativno slovesnost Slovenskega pevskega društva iz Ptuja. Dne 13.8. zvečer so začeli prihajati v Celje slovenski gostje. Od kolodvora do Narodnega doma so šli v spremstvu žandarmerije, ki je pred Narodnim domom postavila kordon. Naslednja noč je minila relativno mirno. Dne 14.8. je vojska (v času prihoda vlaka z gosti) zaprla kolodvor. Ob 10.30 so se gostje z vozovi odpravili proti mostu čez Voglajno in proti Jožefovemu hribu, kjer je bila

slavnost. Ob 13. uri so se udeleženci slavja z Jožefovega hriba v spremstvu vojske in mestne varnostne straže vračali proti Narodnem domu. Celjski meščani so bili ogorčeni in so se proti večeru začeli zbirati. Trg cesarja Jožefa so zaprli za javni promet. Prišlo je do več ekscesnih situacij in do večera so aretirali 17 oseb. Slovenci so povabili v Narodni dom veliko kmetov in delavcev in jih opijali z namenom, da bi šli nad mesto. Dne 15.8. ponoči, ko so se slovenski gostje vračali proti kolodvoru, je prišlo do velikih neredov, ki na srečo niso terjali žrtev. Žandarmerijski mojster Josef Bogovič iz Šentjurja je aretiral tajnika Okrajne bolniške blagajne Wilhelma Oechsa in ga peljal proti zaporom okrožnega sodišča, kar mu je poskušal preprečiti predstojnik mestnega urada Thomas Fürstbauer, po funkciji šef celjske varnostne straže. Tudi 15.8. zvečer so Slovenci nadaljevali s provokacijami Nemcev in neki vojak 87. pešpolka je občanom grozil celo z bajonetom. Iz Narodnega doma so na nemške kolesarje zlivali vodo in se drli "Živio". Zaradi tega so se začeli zbirati nemški Celjani, ki jih varnostna straža sama ni uspela pomiriti. Ob 19.30 uri je vojaštvo spet zaprlo Trg cesarja Jožefa in na ta način (v sodelovanju z žandarmerijo in mestno varnostno stražo) preprečilo prelivanje krvi.¹¹⁷

3.9.1898 V Gozdni hiši so posebej slavnostno proslavili obletnico bitke pri Sedanu.¹¹⁸

8.9.1898 Prostovoljna požarna bramba je na Glaziji priredila veliko ljudsko slavje, ki se ga je udeležila večina celjskih meščanov.

11.9.1898 Celjski občinski odbor se je sestal na izredni žalni seji ob smrti cesarice Elizabete, ki jo je dan prej v Ženevi umoril italijanski anarhist Lucheni.¹¹⁹

13.9.1898 Celjani so pripravili odhodnico direktorju meščanske šole Augustu Tischu, ki je dobil novo službeno mesto v Voitsbergu.¹²⁰

7.10.1898 Občinski odbor se je odločil, da izdela nov mestni načrt inženir Victor v. Thomka.

23.10.1898 Dolgoletni načelnik Celjskega moškega pevskega društva dr. August Schurbí, je iz zdravstvenih razlogov zavrnil ponovno izvolitev za načelnika društva.

19.10.1898 Po večdnevem deževju so Savinja in njeni pritoki prestopili bregove in preplavili mestni park, Spodnjo Hudinjo in dele mesta. Povodenj je povzročila precejšnjo škodo.¹²¹

30.10.1898 V hotelu Lev je bilo zborovanje socialdemokratov. Na njem so govorili o nagodbi z Ogrsko in odnosu do klerikalne stranke.¹²²

2.11.1898 Občinski odbornik in direktor Mestne hranilnice Karl Traun je praznoval 50 obletnico svojega poslovnega delovanja.

18.11.1898 Občinski odbor je sklenil razdeliti mesto na dva dimnikarska okraja, da bi se s tem rešili slovenske konkurence.

27.11.1898 Na Ringu so odprli novo poštno poslopje.

2.12.1898 Ob cesarjevem jubileju se je na slavnostni seji sestal celjski občinski odbor. Celjani so izobesili zastave, med katerimi so prevladovala zastava "nemškimi barvami". Zvečer so slavje nadaljevali v mestnem gledališču.¹²³

3.12.1898 Po slavnostni službi božji so razdelili jubilejna priznanja vojaškim osebam in državnim uradnikom. Direktor Mestne hranilnice Karl Traun je prejel naslov cesarskega svetnika, direktor gimnazije Peter Končnik viteški križec Franc Jožefovega reda, dr. Josip Sernec kronin red (Kronenorden) tretjega razreda, deželni sodni svetnik Lovrenc Ulčar viteški križec Franc Jožefovega reda, višji okrajni zdravnik dr. Andreas Keppa in glavni davčni kontrolor Ignac Mlakar zlati križec za zasluge, okrajni glavar grof Heinrich Attems pa naziv namestniškega svetnika.¹²⁴

8.12.1898 Manufakturo Traun & Stiger sta prevzela trgovca Josef Makesch in Franz Mossmann.¹²⁵

9.12.1898 V 73. letu starosti je umrl domači pesnik Franz Tiefenbacher-Peregrin, ki ga omenja celo Mayerjev leksikon.¹²⁶

16.12.1898 Na seji občinskega odbora so razpravljali o pripravah na izgradnjo novega mestnega vodovoda. Projektno nalogo naj bi izdelal inženir Oskar Smreker iz Mannheima.

27.12.1898 Ob 22.45 se je pričel popoln lunin mrk in trajal do pol tretje ure zjutraj.

29.12.1898 V 65. letu starosti je umrl Konrad Amon, župan in častni meščan trga Laško.

1899

1.1.1899 Starodavni hotel Zlati lev so zaprli zaradi poškodb.

8.1.1899 V gostilni Zeleni travnik je bilo socialdemokratsko zborovanje, na katerem so govorili o ukinitvi časopisnega kolka in svobodni kolportaži. Zborovanja se je udeležil tudi celjski državni poslanec dr. Josef Pommer.¹²⁷

21.1.1899 Za novega mestnega zdravnika so imenovali dr. Edvarda Gollitscha.¹²⁸

21.1.1899 Odstranili so stare platane pred kolodvorom in Mestno hranilnico.¹²⁹

27.1.1899 V 63 letu starosti je umrl Leopold Wambrechtsammer, krojaški mojster in hišni posestnik v Celju.

8.2.1899 Na izredni seji občinskega odbora so razpravljali o poteku gradnje nove mestne klavnice. Julius Rakusch je v poročilu poudaril, da je občina kupila parcelo v okolici že leta 1896, potem pa dosegla še priključitev kupljenega zemljišča v mestno občino. Z gradnjo nove klavnice so končali 24.9.1897. Stroški gradnje so znašali 35000 gld. Novembra 1897 so se odločili kupiti še ledenico, 4.3.1898 so razpisali natečaj za strojno opremo, 18.3.1898 pa so sprejeli osnutek delovnega reda za klavnico. Po zaključenem natečaju so se odločili, da kupijo strojno opremo za klavnico od firme Brandt & Lhuillier iz Brna. Dosedanji stroški so se povzpeli že na 67250 gld..¹³⁰

2.3.1899 Cesarski svetnik Karl Traun je odložil mandat občinskega odbornika.

3.3.1899 Na seji občinskega odbora so Josefu Pallosu izdali dovoljenje za gradnjo vile na Otoku.¹³¹

9.3.1899 Celjski postajonačelnik Edgar Hauser je odšel na novo delovno mesto v Maribor. Za novega postajonačelnika v Celju so imenovali Heinricha von Frankena, dotedanjega šefa postaje v Zidanem mostu.

25.3.1899 Na občnem zboru celjskega Nemškega društva so sprejeli resolucijo zoper zlorabe pri izdajanju cesarskih naredb po 14. členu ustave in se izrekli proti slovenskim slavjem v mestu.¹³²

1.4.1899 V hotelu Teršek so priredili spominsko slovesnost v čast velikega Bismarcka. Slavnostni govornik je bil urednik Deutsche Wacht Otto Ambroschitsch.

6.4.1899 Na občnem zboru Muzejskega društva so za novega načelnika izvolili prof. Georga Schöna, ker Emanuel Riedl, dolgoletni načelnik društva, ponovne izvolitve ni sprejel.¹³³

7.4.1899 Južna železnica je občini odobrila prošnjo za odprtje bifeja na kolodvoru.

15.4.1899 Celjsko Turnarsko društvo je s slovesnostjo v hotelu Teršek proslavilo 37 letnico svojega obstoja.¹³⁴

27.4.1899 Hotel Slon je prevzel Karl Schmidt, nekdanji višji natakar v graškem hotelu Zlati angel.

27.4.1899 V 86.letu starosti je umrl Karl Valentinitsch iz Laškega.

9.5.1899 V hotelu Teršek je bilo zborovanje Štajerske zveze gostilničarjev.¹³⁵

18.5.1899 Štajerski deželni odbor je za celjsko višjo gimnazijo odobril 5 štipendij po 100 gld. in 5 štipendij po 80 gld. Nemškemu dijaškemu domu v Celju je odobril 2000 gld. letne subvencije.

19.5.1899 Na seji občinskega odbora so na predlog dr. Jabornegga sklenili prositi vodstvo društva Südmark, naj priredi svoj občni zbor v Celju.

23.5.1899 Gradbeni inženir Oskar Smreker iz Mannheima je izdelal projekt izgradnje vodovoda za mesto Celje.

28.5.1899 Dvajsetletni črkostavec v "slovenski tiskarni" Friderik Kolman, je napravil samomor, ker so ga odpustili z dela. Težko ranjenega so ga prenesli v mestno (Gizelino) bolnišnico.

2.6.1899 Na seji občinskega odbora so sklenili predati bife na kolodvoru gostilničarju Ottu Kusterju.

23.6.1899 V Gozdni hiši so priredili t.i. Sonnwendfeier, ki so se ga udeležili člani vseh celjskih nemških društev.

7.7.1899 Na seji občinskega odbora so z zadovoljstvom ugotovili, da so dela pri novi mestni klavnici končana in da jo bodo odprli 15.7.1899. V petčlanski odbor za upravo klavnice so izvolili: Fritza Mathesa, dr. Augusta Schurbija, dr. Johanna Stepischnegga, Georga Skoberneteta in Karla Teppeia.¹³⁶

8.7.1899 Ponoči so slovenski študentje v Graški ulici napadli mestnega stražnika.

15.7.1899 Ob 11. uri dopoldan so slovesno odprli novo mestno klavnico.¹³⁷

23.7.1899 V Celju se je začela širiti novica, da obišejo 9.8. Celje češki študentje.

24.7.1899 Veliko neurje, ki je podiralo drevesa in razkrivalo hiše, je povzročilo v Celju in okolici veliko škode.

30.7.1899 Češki študentje so z dopisom v češčini mestnemu uradu javili svoj prihod v Celje. Mestni urad je dopis zavrnil.

1.8.1899 Dr. Eugen Negri se je poročil s Heleno Stiger, hčero župana Gustava Stigerja.

1.8.1899 Na seji občinskega odbora so izvedeli, da nameravajo Slovenci ob obisku čeških študentov 9.8. na okoliškem pokopališču odkriti spomenik dr. Vatroslavu Oblaku.

6.8.1899 V 59 letu starosti je v Voitsbergu umrl nekdanji direktor celjske meščanske šole August Tisch. V Celje je prišel leta 1863 in kmalu postal duša leto prej ustanovljenega Turnarskega društva. Tisch je bil aktiven v javnem življenju mesta in bil nekaj časa tudi občinski odbornik.¹³⁸

9.8.1899 Zaradi napovedanega obiska čeških študentov so se celjski (nemški) meščani pričeli že v dopoldanskih urah zbirati na kolodvoru. Vendar Čehi niso prišli z dopoldanskim vlakom. Zato se je množica odpravila pred Narodni dom, s katerega je visela slovenska trikolora. Na ukaz predstojnika mestnega urada so morali zastavo odstraniti, pri čemer je prišlo do ekscesov.

Čehi so se pripeljali v mesto s popoldanskim vlakom. Na trgu pred kolodvorom se je zbrala množica celjskih meščanov. Na kolodvoru so Čehi sprejeli celjski Slovenci. Deželna bramba in vojaštvo sta zaprla trg, Slovenci in njihovi češki gostje pa so se v spremstvu policije in vojaštva preko Ringa in Gledališke ulice napotili proti Narodnem domu. Slovenci so popoldan peljali Čeha na celjski Stari grad, ki ga je celjsko Muzejsko društvo iz varnostnih razlogov zaprlo. Vendar to celjskih Slovencev ni motilo in "vdrli" so na Stari grad ter gromoglasno prepevali slovanske pesmi, da se jih je slišalo v mesto. Pri povratku z gradu so se na Trgu cesarja Jožefa spopadli z Nemci. Prišlo je do obmetavanja s kamenjem, pri katerem je bilo ranjenih več oseb, tudi predstojnik mestnega urada Fürstbauer. Z velikimi naporji so Slovani končno pobegnili v Narodni dom, vojska pa je zaprla trg. Nemci so se začeli zbirati v različnih gostilnah in kavarnah. Zavladal je red in varnostna straža ni imela dela. Ob 01. uri zjutraj pa se je zaslíhal klic: "Umor, streljali so na Nemce!". Slovenski učitelj iz Griž Franc Gostinčar in knjigovodja Posojilnice v Žalcu Mihael Reicher sta v bližini ljubljanske mitnice ustrelila Josefa Pollantza in ga težko ranila. Čeprav je varnostna straža takoj odšla na mesto dogodka, je Gostinčar še dvakrat ustrelil v Pollantza in ga zadel v obraz pod levim očesom. Ranjenemu Pollantzu je dr. Beck nudil prvo pomoč, nato so ga odnesli v bolnišnico. Gostinčarja in Reicherja je mestna varnostna straža aretirala, vendar so Reicherja kmalu izpustili. Skoraj istočasno je tajnik v Dečkovi odvetniški pisarni Ivan Bovha v Gosposki ulici ustrelil dninarja Juliusa Grabitscha. Tudi Bovho je aretirala mestna varnostna straža.

Zaradi opisanih dogodkov je razburjenje celjskega nemškega meščanstva zopet naraslo. Množica se je zbrala pred Narodnim domom in se ni hotela pomiriti. Župan Stiger, predstojnik mestnega urada Fürstbauer in namestniški svetnik grof Attems so vstopili v Narodni dom in predstavnikom Slovencev povedali,

da ne morejo prevzeti odgovornosti za varnost gostov, če le-ti z naslednjim vlakom ne zapustijo Celja. Med pogovorom je dr. Dečko izjavil: "To Celje moramo ukrotiti; skozi okna bomo streljali na Nemce". Dr. Sernec pa je končno pristal, da bo zagotovil odhod Čehov. Ker po poteku dogovorjenega časa Čehi niso zapustili Narodnega doma, so poskušali predstojnik mestnega urada Fürstbauer in varnostni organi vstopiti v Narodni dom, vendar so bila vrata zaprta. Grof Attems je poskušal še enkrat posredovati, vendar je bilo za takojšen odhod Čehov že prepozno. Deželna bramba je obkolila Narodni dom in nihče ni mogel vstopiti ali oditi.

Tudi naslednje jutro (10.8.1899) so se začeli zbirati nemški Celjani na Trgu cesarja Jožefa. Vojaštvo je ponovno zaprlo trg in ob 9. uri so Čehi v spremstvu policije in vojaštva odšli (po isti, poti kot so prišli) proti železniški postaji. Tudi trg pred kolodvorom je zaprla vojska. Nemci so na Slovence in njihove goste metali kamenje in se drli "Pereat". Čehi so se s poštnim vlakom odpeljali proti jugu, Slovenci pa so se v spremstvu žandarmerije odpravili proti gostilni v Skalni kleti. Razburjenje Nemcev pa se ni podelo. Zvečer je 2000-glava množica priredila velike demonstracije in razbila vsa okna na hiši dr. Serneca. Mestna varnostna straža ni odkrila storilcev. Dečkovo vilo v Gaberjah so varovali Majdičevi delavci in slovenski študentje, ki so bili oboroženi z "v deželi običajnim orožjem", t.j. z vilami in kosami.¹³⁹

13.8.1899 Občinski odbor občine Celje okolica je sprejel resolucijo z zahtevo po podržavljenju celjske mestne policije.¹⁴⁰

19.8.1899 V 43 letu starosti je umrl ključavničarski mojster Johann Schön, ki je bil dolgoletni načelnik Kovinske in gradbene zadruge v Celju.

24.8.1899 Profesor Andreas Gubo iz Gradca, ki je bil dolgo časa profesor v Celju, je postal direktor gimnazije na Ptujju.

1.9.1899 Na seji občinskega odbora je župan Stiger spregovoril o dogodkih, ki jih je povzročil obisk Čehov. Zlasti je pohvalil dejavnost celjske in celovške varnostne straže, ki sta natančno izpolnili svoje naloge.¹⁴¹

7.in 8.9.1899 V Celju je bil glavni občni zbor društva Südmark. Mesto je bilo okrašeno z nemškimi zastavami. Dne 7.9. popoldan so začeli prihajati prvi gostje, ki jih je v hotelu Teršek zvečer sprejel župan Stiger, pozdravil pa vodja celjske krajevne skupine dr. Edwin Ambroschitsch. Naslednje jutro so udeleženci občnega zbora obiskali nemški dijaški dom. Ob 10. uri pa so v mestnem gledališču pričeli z zborovanjem. Načelnik Südmarke Hofmann von Wellenhof je še posebej prisrčno pozdravil poslance Dobernigga, Forcherja, Girstmayerja, Ludwiga, Ornigga, Stallnerja in Wollfhardta, celjskega župana Stigerja in podžupana Rakuscha, ter predstavnika mesta Gradca, podžupana Alexandra Kollerja. Po pozdravnem govoru župana Stigerja se je pričel občni

zbor. Popoldne je bilo v mestnem parku veliko slavje, ki se je zvečer nadaljevalo v dvorani Kazine.¹⁴²

24.9.1899 V Celju je bil 28. štajerski dan požarnih bramb.¹⁴³

1.10.1899 Kavarno Central je prevzel hotelir Edvard Likay iz Ischla.

3.10.1899 Franca Gostinčarja so izpustili iz preiskovalnega zapora. Slovenci so mu v Žalcu pripravili prisrčen sprejem.

13.10.1899 Občinski odbor je na predlog dr. Stepischnegga sklenil poimenovati trg med kolodvorom in Almoslechnerjevo hišo v Bismarckov trg.¹⁴⁴

30.10.1899 Urednik Deutsche Wacht Otto Ambroschitsch se je zaročil s Fanny Gussenbauer iz Gmunda na Koroškem.

5.11.1899 Evangeličanska občina Celje je priredila "reformacijsko" slavnost.

16.11.1899 Celjsko sodišče je oprostilo Ivana Bovho, ki je ob obisku Čehov streljal na Julija Grabitscha.

11.12.1899 Celjski študentje so v gledališču uprizorili Schillerjeve "Razbojnik". Dobiček so namenili za gradnjo Nemške hiše in za nemški dijaški dom.¹⁴⁵

14.12.1899 Za načelnika celjskega okrajnega odbora so izvolili dr. Josipa Serneca, za njegovega namestnika pa dr. Ivana Dečka.¹⁴⁶

18.12.1899 V 62. letu starosti je umrl rudarski svetnik Albert Brunner, ki je od leta 1873 vodil celjsko Cinkarno.

22.12.1899 V 54. letu starosti je umrl vrtnar in hišni posestnik Johann Praschen.

31.12.1899 Za okrajnega šolskega inšpektorja za šolski okraj Celje-okolica so imenovali nadučitelja Josefa Supaneka iz Griž.

Opombe:

1. *Deutsche Wacht (DW)*, 8.12.1892; *A.Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909 (Gubo), str.438.*
2. *DW*, 15.12.1892.
3. *Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC), fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1893.*
4. *Prav tam.*
5. *Domovina*, 5.4.1893, 15.4.1893.

6. ZAC, MOC, fasc.6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 5.5.1893.
7. J.Cvirn, *Boj za Celje, Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907, (Cvirn, Boj za Celje), Zbirka Zgodovinskega časopisa 5, Ljubljana 1988, str.68, op.425.*
8. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1893.
9. Dr. Heinrich Jabornegg von Altenfels, ki se je od naselitve v Celju (1894) hitro vzpenjal na celjski družbeni lestevici, je bil od leta 1906 do oktobra 1918 tudi celjski župan.
10. Na splošno o Olepševalnem društvu: Janho Orožen, Rast celjskega mesta in zgodovina Olepševalnega in turističnega društva, v: *Celje in Olepševalno društvo, Celje 1955.*
11. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1893; Gubo, str.441; Cvirn, Boj za Celje, str.10, op. 44a.
12. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1893; Gubo 441.
13. Cvirn, Boj za Celje, str. 43-45.
14. Cvirn, Boj za Celje, str. 52, op. 317.
15. Gubo, str.441.
16. Cvirn, Boj za Celje, str. 49, op. 304a.
17. Cvirn, Boj za Celje, str. 79.
18. Od leta 1896 je bil Moritz Stallner tudi deželni poslanec.
19. DW, 4.3.1894.
20. DW, 8.3.1894.
21. Gubo, str.443.
22. Prav tam.
23. DW, 8.4.1894, 12.4.1894.
24. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1894, poročilo mestnega urada o volitvah občinskega odbora na namestništvo v Gradec z dne 9.5.1894; Gubo, str.442.
25. Gubo, str.443.
26. M.Kurz, *Führer in Cilli und Umgebung, Celje 1894.*
27. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1894; DW, 22.7.1894; Cvirn, Boj za Celje, str.50-51.
28. Gubo, str.443.
29. Gubo, str.443.
30. ZAC, MOC, fasc.6, zapisnik seje občinskega odbora z dne 28.9.1894; DW, 23.9.1894; Gubo, str.443.
31. Gubo, str.443.
32. Gubo, str.443.
33. Prav tam.
34. Cvirn, Boj za Celje, str.10, op.43.
35. Cvirn, Boj za Celje, str.53-54.
36. Gubo, str.446.
37. ZAC, MOC, fasc.72, št.2931/1895; DW, 31.3.1895, 3.4.1895.
38. DW, 11.4.1895.
39. Gubo, str.444.
40. ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1895; DW, 28.4.1895.
41. Gubo, str.445.
42. DW, 20.6.1895.
43. DW, 4.7.1895, 7.7.1895; Cvirn, Boj za Celje, str.58.
44. DW, 11.7.1895; Cvirn, Boj za Celje, str.58; Gubo, str.445.

45. DW, 18.7.1895; *Cvirn, Boj za Celje, str.59.*
46. DW, 18.7.1895.
47. DW, 21.7.1895.
48. DW, 28.7.1895; *Cvirn, Boj za Celje, str.64.*
49. *Gubo, str.447.*
50. *Gubo, str.445.*
51. *Gubo, str.444.*
52. *Občina Celje, Mrliška knjiga 1895-1899, str.33;*
53. *Gubo, str.444.*
54. *Gubo, str.447.*
55. DW, 21.11.1895.
56. DW, 1.1.1896.
57. *Gubo, str.447.*
58. DW, 16.1.1896.
59. DW, 22.3.1896; *Cvirn, Boj za Celje, str.74, op.470.*
60. *Gubo, str.448.*
61. *SBL,II., str.214.*
62. DW, 23.4.1896; *Cvirn, Boj za Celje, str.64; Gubo, str.447.*
63. *Gubo, str.448.*
64. *Prav tam.*
65. *Prav tam.*
66. *Gubo, str.445-446.*
67. DW, 26.7.1896; *Cvirn, Boj za Celje, str.49, op.304a.*
68. *Gubo, str.448.*
69. *Prav tam.*
70. *Prav tam.*
71. DW, 17.9.1896.
72. *Gubo, str.447.*
73. DW, 24.9.1896.
74. DW, 24.12.1896; *Gubo, str.448.*
75. DW, 6.1.1897, 10.1.1897; *Gubo, str.449.*
76. DW, 17.1.1897.
77. DW, 7.2.1897; *F.Rozman, Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Štajerskem (Rozman), Ljubljana 1979, str.273.*
78. DW, 25.2.1897; *Cvirn, Boj za Celje, str.62, op.390.*
79. ZAC, MOC, fasc.78, št.1863/1897, *dopis mestnega urada dr. R.Foreggerju z dne 1.3.1897;* ZAC, MOC, fasc.7, *zapisnik seje občinskega odbora z dne 19.2.1897; Gubo, str.450.*
80. DW, 11.3.1897.
81. *Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem (Melik), Ljubljana 1965, str.283-284; Gubo, str.450.*
82. *Melik, str.394.*
83. DW, 25.3.1897.
84. DW, 1.4.1897.
85. DW, 15.4.1897.
86. DW, 18.4.1897; *Cvirn, Boj za Celje, str.17, op.99a.*
87. DW, 29.4.1897, 2.5.1897; *Gubo, str.450.*

88. *Gubo, str.451.*
89. *Gubo, str.450.*
90. *Prav tam.*
91. *SBL I., str.241; Nova doba, 8.1.1921, 26.10.1922, 28.10.1922, 31.10.1922, 4.11.1922.*
92. *ZAC, MOC, fasc.79, št.6120/1897, zbirnik.*
93. *ZAC, MOC, fasc.80, št.6621/1897, dopis F.Ropasa na mestni urad z dne 29.7.1897.*
94. *ZAC, MOC, fasc.19, predsedstveni spisi za leto 1897.*
95. *Gubo, str.451.*
96. *Prav tam.*
97. *Prav tam.*
98. *DW, 14.11.1897.*
99. *DW, 28.11.1897*
100. *Domovina, 10.12.1897; J.Cvirn, Celjska mestna policija v letih 1887-1914, CZb 1989, str.315.*
101. *DW, 30.12.1897, 2.1.1898.*
102. *Gubo, str.451.*
103. *DW, 10.2.1898.*
104. *Gubo, str.452.*
105. *Gubo, str.453.*
106. *DW, 20.3.1898.*
107. *Gubo, str.453.*
108. *DW, 24.3.1898.*
109. *Gubo, str.453.*
110. *O dr. Augustu Schurbiju glej: Deutsche Zeitung, 6.11.1930.*
111. *DW, 9.6.1898.*
112. *Gubo, str.453.*
113. *Prav tam.*
114. *DW, 4.8.1898.*
115. *DW, 7.8.1898.*
116. *ZAC, MOC, fasc.84, št.6911/1898, zbirnik; Domovina, 5.8.1898.*
117. *Prav tam.*
118. *DW, 28.8.1898; Gubo, str.451 (navaja napačen datum).*
119. *Gubo, str.452.*
120. *Prav tam.*
121. *Gubo, str.453.*
122. *ZAC, MOC, fasc.85, št.9789/1898, prijava zborovanja z dne 26.10.1898.*
123. *Gubo, str.452.*
124. *Prav tam.*
125. *Gubo, str.453.*
126. *Gubo, str.452.*
127. *DW, 12.1.1899; Rozman, str.131-132.*
128. *ZAC, MOC, fasc.20, predsedstveni spisi za leto 1899.*
129. *Gubo, str.455.*
130. *Prav tam.*
131. *Prav-tam.*

132. DW, 30.3.1899.
133. Gubo, str.455.
134. DW, 13.4.1899, 17.4.1899.
135. Gubo, str.454.
136. Gubo, str.455.
137. Prav tam.
138. DW, 6.8.1899.
139. ZAC, MOC, fasc.20, predsedstveni spisi za leto 1899, zbirnik.
140. ZAC, Okoliška občina Celje, fasc.34, zapisnik seje občinskega odbora z dne 13.8.1899; J.Cvirn, Celjska mestna policija v letih 1887-1914, CZb 1989, str.319.
141. ZAC, MOC, fasc.8, zapisnik seje občinskega odbora z dne 1.9.1899.
142. DW, 7.9.1899, 14.9.1899.
143. Gubo, str.454.
144. Cvirn, Boj za Celje, str.77.
145. Gubo, str.454.
146. Gubo, str.455.

THOMAS FÜRSTBAUER: DIE CHRONIK DER STADT CILLI 1892-1907 (Teil I)

Gegen Ende des Jahres 1892 beging der Cillier Gemeinderat feierlich den 25. Jahrestag der Gemeindeautonomie, was nach der Ansicht führender Männer von Celje (Cilli) Grundlage für eine schnelle und allseitige Entwicklung der Stadt bildete. Aus diesem Anlass wurde eine grosse Feier veranstaltet. Dem langjährigen und verdienstvollen Bürgermeister Dr. Josef Neckermann wurde der Titel des Ehrenbürgers verliehen, es wurde ein repräsentatives Buch mit dem Titel "Celeja" herausgegeben (dafür erhielten die Bürger von Celje (Cilli) sogar Belobigungen vom alten Kaiser Franz Josef), und ausserdem ein Büchlein mit dem Titel: "Cilli 1867-1892. Fünfundzwanzig Jahre selbstständigen Gemeindegewesens", in welchem die Ereignisse in Celje im politischen, wirtschaftlichen, kulturellen und urbanistischen Bereich in chronologischer Folge aneinandergereiht sind. Der Autor des Büchleins, Vorsteher des Stadtamtes, Thomas Fürstbauer, im Auftrage des Bürgermeisters Dr. Josef Neckermann und dessen Nachfolgers Gustav Stiger, setzte die Chronik fort und reichte sie am 31.7.1907 dem Stadtamt ein, mit der Bitte, man möge sie anlässlich des 40. Jahrestages der Gemeindeautonomie herausgeben. Die Veröffentlichung fand jedoch nicht statt. Die Chronik der Stadt Celje (Cilli) aus den Jahren 1892-1907 ist in Handschrift in der Edvard Kardelj Bibliothek in Celje erhalten geblieben.

Obwohl der Umschlag der Chronik mit der Nachschrift "Verfasser unbekannt" versehen ist, kann man aufgrund der erhaltenen Korrespondenz die Urheberschaft der Handschrift eindeutig ermitteln. Einen noch besseren Nachweis ergibt der Vergleich der Handschrift mit den Schriftsätzen der Stadtgemeinde Celje, welche mit Fürstbauers Unterschrift versehen sind. Er bekleidete nämlich den Posten des Vorstehers des Stadtamtes ganze sechzehn Jahre hintereinander (1890-1906). Und noch mehr! Auch die Chronik ist auf demselben (hellblauen) Papier geschrieben als es vom Stadtamt Celje verwendet wurde.

In Fürstbauers handschriftlicher Chronik der Stadt Celje aus den Jahren 1892-1907 handelt es sich um eine chronologische Aneinanderreihung von Angaben über die Ereignisse in Celje auf allen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens. Fürstbauer machte seine Eintragungen in kurzem, telegraphischem Stil. Es ist sofort zu erkennen, dass er die Chronik nicht gleich für einen jeden einzelnen Fall schrieb, sondern nachträglich. Es erscheint, dass er die Chronik erst nach seiner Versetzung in den Ruhestand (1906) zu schreiben anfang, denn die Angaben für die neunziger Jahre sind knapper bemessen als diejenigen für die spätere Zeitperiode. Natürlich ist es aber von Bedeutung, dass er bei der Arbeit aussergewöhnlich exakt war und sich auch solche Daten notierte, die

zwar banal und trivial erscheinen. Deswegen ist die vorliegende Handschrift noch besonders hilfreich beim Studium des alltäglichen Lebens in der Stadt von damals.

Fürstbauers Chronik, die in deutscher Sprache (und in gothischer Schrift) geschrieben ist, umfasst 68 Schreibbogen, die in halbseitigen Kolonnen, jeweils an der rechten Hälfte der Seite, ausgeschrieben sind, während die linke Seite stellenweise mit Ausbesserungen und Zusatzbemerkungen ausgefüllt ist. Bei der Herausgabe des 1. Teiles der Chronik (1892-1899) haben wir alle Angaben erfasst, die die Geschichte von Celje und dessen nähere Umgebung betreffen; jene Angaben hingegen, die die Ereignisse in der Monarchie oder Europa angehen, haben wir ausgelassen. Anlässlich der Überprüfung der Angaben haben wir festgestellt, dass Fürstbauer zwar ein genauer Chronist von Ereignissen in Celje war, dass er aber trotzdem einige Datumfehler beging. Natürlich gilt es darauf aufmerksam zu machen, dass seine Schilderungen der Nationalkämpfe in Celje aus dem deutschen Blickwinkel aus geschrieben sind, ja sogar aus seiner persönlichen Perspektive, denn als Vorsteher des Stadtamtes, der nach seiner Funktion auch Chef der städtischen Polizei war, war er unmittelbar für öffentliche Ordnung und Sicherheit in der Stadt verantwortlich. Es gilt diesen Hinweis in Kauf zu nehmen und die Tatsache vor Augen halten, vor allem beim Lesen der Schilderungen der nationalen Ausschreitungen anlässlich der Eröffnung des Narodni dom (Slowenisches Nationalheim) im J. 1897, der Weihe der Gesangsvereinsfahne von Celje im J. 1898, und anlässlich des Tschechenbesuches im J. 1899.

Vladimir Šlibar

DELAVSKE MEZDE V CELJU V LETIH 1913 IN 1914

V drugi polovici 19. stoletja, ko je tudi v avstrijskih deželah delavstvo postalo številčno močno in vedno bolj organizirano, je delavsko vprašanje postalo pomembno socialno vprašanje, ki se ga ni dalo reševati le z represivnimi ukrepi. Država je spričo vedno hujših socialnih nemirov in organiziranih nastopov delavstva poskušala omejiti njihovo izkoriščanje in s tem omiliti socialne probleme, ki so se pojavljali v vedno bolj drastičnih oblikah. Socialno-politični ukrepi so bili sprva omejeni na varstvo delavcev v delovnem procesu in so se nanašali na delovni čas, mezde, posebno varstvo otrok, mladoletnikov in žensk itd. Postopoma pa se je državna socialna politika razširila še na preskrbo delavstva v primeru, da izpadejo iz delovnega razmerja in na preskrbo delavskih družin, ki tako izgubijo hranilca.¹

Avstrijski parlament je 30.3.1888 izdal zakon "o zavarovanju delavcev glede kake bolezni", ki je natančno določal razmerja v primeru delavčeve bolezni.² Ta zakon je zajemal vse "delavce in vršbene uradnike, ki imajo opravke v rudnikih na pridržane rudnine in v napravah k njim spadajočih ali pa v podjetji, katero podpada obrtnemu redu, ali se sicer po obrtno vrši, dalje pri delovršbi na železnicah in plovstvu po notranjem vodovju" ter "učence, radovoljce, praktikante in druge osebe, katere - ker niso še izvršile izuče - ne prejemajo nikakega zaslužka za svoje delo ali ga prejemajo manj" (člen 1). Iz omenjenega zakona so izvzeli delavce, ki da imajo "delo pri ladjeplovstvu, podvrženem pomorskim zakonom ali pri pomorskem ribolovu" (člen 1) in "služnike, ki so s trdno plačo nameščeni v kaki delovršbi države, kake dežele, kakega okraja, kake občine ali kakega javnega zaloge (fonda)" (člen 2). Na podlagi citiranega zakona se je bolniško zavarovanje izvrševalo preko različnih bolniških blagajn,³ med katerimi so bile najpomembnejše okrajne bolniške blagajne, ki so jih ustanavljali v vsakem sodnem okraju. Pod določenimi pogoji pa so lahko ustanovili tudi bolniško blagajno za več sodnih okrajev skupaj. (Okrajna bolniška blagajna Celje je pokrivala sodne okraje Celje, Vranksko in Gornji grad).⁴ Vsi zaposleni delavci so morali biti obvezno člani ene od bolniških blagajn. Na podlagi prispevkov, ki so jih plačevali njihovi delodajalci, so imeli v primeru bolezni pravico do podpore. Vsak je imel v primeru bolezni pravico do brezplačne zdravniške pomoči (z zdravili vred). Če je bolezen trajala več kot tri tedne in je bil bolnik "nesposoben prisluziti si kaj", pa je moral dobiti za vsak dan odsotnosti z dela "bolniščinino" ("obolevščino") v višini 60 % v sodnem okraju običajne dnine (dnevne mezde), ki so mu jo morali izplačevati najmanj 20

tednov. V primeru zavarovančeve smrti, so družinskim članom umrlega morali izplačati še pogrebščino v višini najmanj 20 običajnih "obolevščin" (člen 6).

Pri izplačevanju boleznin so se v vsakem sodnem okraju držali običajnih (povprečnih) dnin, ki so jih morala politična oblastva prve stopnje (okrajna glavarstva in avtonomne občine) na podlagi zaslišanja delavskih zaupnikov in okrajnega odbora določati periodično. Vsakih nekaj let so na podlagi člena 7 citiranega zakona politična oblastva morala izdelati preglednico povprečnih dnin v sodnem okraju. Le-ta je pomenila osnovo za izplačevanje "obolevščin". Višina "obolevščin" je bila odvisna tudi od poslovanja bolniških blagajn. Če se je ob zaključnem računu pokazalo, da se je rezervni fond bolniške blagajne zmanjšal čez dopustno mero, so morali zvišati prispevne stopnje ali pa znižati obolevščine "v mejah zakonite najmanje mere" (člen 30).

Dne 27.6.1913 je štajersko namestništvo poslalo mestnemu uradu v Celju dopis, s katerim mu je ukazalo, da mora na podlagi že omenjenga člena 7 zakona o bolniškem zavarovanju delavcev, v sodelovanju z okrajnim glavarstvom Celje ponovno izdelati pregled običajnih dnin (Taglohnschema) v sodnem okraju Celje.⁵ Pri tem je namestništvo še posebej poudarilo, da morajo pri dninah upoštevati tudi naturalne dodatke (stanovanje, razsvetljava, kurjava, pranje ...) in jih, ovrednotene na podlagi običajnih cen, prišteti k dnini. Dnine pa morajo prikazati posebej za vsako mezno skupino (za moške in ženske, za mladostne in dorasle delavce), ki jo predvideva zakon. Pri izdelavi pregleda v sodnem okraju običajnih dnin morata okrajno glavarstvo in celjski mestni urad, kot politični oblasti prve stopnje, obvezno pritegniti zastopnike (okrajnih) bolniških blagajn in elaborat z novo določenimi povprečnimi delavskimi dninami izdelati najkasneje do 5. 11. 1913, s tem da stopi v veljavo s 1.1.1914.

Dne 30.7.1913 so se v celjskem mestnem uradu sestali zastopniki okrajnega glavarstva (dr. Josef Fasching), revirnega rudarskega urada (Bruno Bauer), mestnega urada (dr. Otto Ambroschitsch) in predstavniki: Okrajne bolniške blagajne Celje, Splošne Štajerske delavske bolniške in podporne blagajne v Gradcu, Pomožne bolniške blagajne zadruga mesarjev, prekajevalcev in klavcev, Pomožne bolniške blagajne kovinske in gradbene obrti v Celju, Pomožne bolniške blagajne krojačev in čevljarjev v Celju, Bolniške blagajne trgovskega gremija v Celju, Obratne bolniške blagajne tovarne kemičnih produktov v Hrastniku, Obratne bolniške blagajne tovarne kemičnih produktov v Hrastniku, obrat Celje in Bratske skladišnice rudnika in železarne Štore. Na sestanku so ugotovili, da je potrebno zaradi večjih razlik med dninami posameznih kategorij delavcev, izdelati poleg splošne sheme dnin (v skladu z zakonom) tudi posebne preglednice za tovarniške in železarske obrate, rudnike in za državne uslužbenke. Ker pa so bile razlike v višini dnin med posameznimi kraji v sodnem okraju minimalne, so se odločili, da bodo izdelali le preglednico dnin za celoten sodni okraj - kot tudi izrecno določa zakon.⁶

Na podlagi osnutka in novih podatkov, ki so jih komisiji posredovali še predstavniki drugih bolniških blagajn v celjskem sodnem okraju,⁷ pa so 9.12.1913 izdelali končno verzijo preglednice dnin, ki je s 1.1.1914 postala osnova za določanje "bolniščin" v celjskem sodnem okraju (Tabela I.).

Celjska mestna občina, kot politično oblastvo prve stopnje, je pri pripravi elaborata (sheme dnin) za celjski sodni okraj, najprej zbrala podatke o višini dnin posameznih kategorij delavcev za mesto Celje (30.7.1913). Le-te nam omogočajo dober vpogled v višino povprečnih dnevniških mezd v Celju v tem času.⁸ Celjski mestni urad je podatke, ki so mu jih posredovali zastopniki bolniških blagajn, obdelal po posameznih (z zakonom predpisanih) kategorijah delavcev. Izdelal je tudi tabele, ki nam kažejo višino dnin pri posameznih obrtnikih oz. skupinah obrtnikov v Celju (Tabela II.). Iz tabel so razvidne velike razlike v dnevniških mezdah med posameznimi obrtniki, pa tudi razlike med posameznimi kategorijami zaposlenih. Še bolj pa zbodejo v oči ogromne razlike med dnevniškimi mezdami moških in žensk ter odraslih in vajencev. Vsekakor je tudi iz tabel, ki jih v pričujočem prispevku objavljamo, razviden položaj mladostnikov in žensk v takratni družbi. Da pa bi si lažje predstavljali realno vrednost dnevniških mezd posameznih kategorij delavcev, navajamo za primerjavo nekaj cen osnovnih življenjskih potrebščin iz leta 1914:

Artikel	Enota	K	h
Ržena moka	kg		44
Koruzna moka	kg		30
Ržen kruh	kg		46
Fižol	kg		44
Krompir	kg		8
Sladkor-kepa	kg		96
Vino(navadno)	l	1	12
Goveje meso I.	kg	1	68
Svinjsko meso	kg	1	80
Les- trd	m ³	8	
Premog	q	3	
Petrolej	l		36

Če primerjamo rezultate, ki jih je zbrala mestna občina Celje, in podatke o cenah osnovnih življenjskih artiklov na Kranjskem iz istega obdobja,⁹ lahko vidimo, da so bile delavske mezde več kot nizke in da delavcem niso zagotavljale drugega kot pokritje eksistenčnega minimuma.

TABELA I.

PREGLED POVPREČNIH DNIN V CELJSKEM SODNEM OKRAJU

		min. dnina		max. dnina		povpr. dnina	
		K	h	K	h	K	h
I. A							
	1 a					1	25
	1 b	1	40	1	80		
	2	2		2	40		
	3	2	20	2	60		
	4	2	60	3			
	5	3	60	4			
	6					4	
I. B							
	1	1	10	1	30		
	2	1	60	1	80		
	3	2	40	2	80		
	4	3		4			
II. A							
	1					1	20
	2	2	20	2	60		
	3	2	80	3	20		
	4	3		4			
	5					4	
II. B							
	1	1	10	1	30		
	2	1	40	1	80		
	3	1	80	2	20		
	4					3	60
III. A							
	1					1	50
	2					2	40
	3					3	
	4					3	50
	5					4	

		min. dnina		max. dnina		povpr. dnina	
		K	h	K	h	K	h
III. B						3	60
IV. A							
	1	1	40	1	60		
	2					2	30
	3					2	80
	4					3	
	5					3	50
	6					4	
IV. B							
	1	1	40	1	80		
	2					3	60
V.							
	1					2	40
	2					2	30

TABELA II.

Obrt	Delodajalec	min. dnina		max. dnina		povpr. dnina		opomba
		K	h	K	h	K	h	
SKUPINA: I. A 1a								
Peki	Kürbisch Josef	1	30	1	45	1	40	brezpl. stanovanje
Klavnica	Rebeuschegg Josef	1	40	1	60	1	50	brezpl. stanovanje
Slaščičarji	Mörtl Karl	1	20	1	40	1	30	brezpl. stanovanje
Tiskarji	Tiskarna Celeja	1		1	80	1	40	
Krojači	Mastnak Johann	1		1	70	1	35	brezpl. stanovanje
Cevljarji	Berna Johann	1		1	70	1	35	brezpl. stanovanje
Gostilničarji	Stipanek Karl	1		1	60	1	30	brezpl. stanovanje
Ključavničarji	Kossär Anton	1	20	1	60	1	40	brezpl. stanovanje
Mizarji	Urscko Martin		50	1	70	1	25	brezpl. stanovanje
Pleskarji	August de Toma	1		1	70	1	35	brezpl. stanovanje
Trgovci	Zangger Robert	1		2	45	1	72	
SKUPINA: I. A 1b								
Stavbeniki	Kaiser Alois	2		2	20	2	10	
Tesarji	Dimetz Anton	2		2	20	2	10	
SKUPINA: I. A 2								
Prevozniki	Pelle Georg	2		2	40	2	20	
Trgovci	Zangger Robert	2		2	20	2	10	
Trgovci-lesni	Jarmer Josef	2		2	40	2	20	
SKUPINA: I. A 3								
Gradbeniki	Kaiser Alois	2	20	2	60	2	40	
Trgovci	Zangger Robert	2	20	2	40	2	30	

Obrt	Delodajalec	min. dnina		max. dnina		povpr. dnina		opomba
		K	h	K	h	K	h	
Gostilničarji	Skoberne Johann	2	20	2	60	2	40	
SKUPINA: I. A 4								
Mizarji	Urschko Martin	2	60	3		2	80	
Slaščičarji	Mörtl Karl	2	40	3	50	2	95	brezpl. stanovanje
Urarji	Strohmaier Henrik	2	60	3		2	80	
Klavnica	Rebeuschegg Josef	2	60	3		2	80	brezpl. stanovanje
Kovači	Koschier Franz	2	60	3		2	80	brezpl. stanovanje
Frizerji	Winkler Adolf	2	60	3		2	80	brezpl. stanovanje
Skladišče piva	Meutz Alois	2	40	2	60	2	50	
SKUPINA: I. A 5								
Tapetniki	Jossek Johann	3		4	50	3	75	
Krojači	Mastnak Johann	2	80	3	50	3	15	
Čevljarji	Berna Johann	2	80	3	40	3	15	
Gostilničarji	Stipanek Karl	2		4		3	20	brezpl. stanovanje
Ključavničarji	Kossär Anton	2	50	3	80	3	30	
Kleparji	Potzner Johann	3		4	50	3	75	brezpl. stanovanje
Kamnoseki	Kulich Johann	4		5		4	50	
Gradbeniki	Kaiser Alois	3	60	4	40	4		
Pleskarji	August de Toma	4		5		4	50	
Peki	Kürbisch Josef	3	60	4		3	80	brezpl. stanovanje
Pečarji	Fuchs Georg	3		3	60	3	30	brezpl. stanovanje
Krojači	Mastnak Johann	3	60	4	50	4	5	
Urarji	Strohmaier Henrik	3	40	4		3	70	

Obrt	Delodajalec	min. dnina		max. dnina		povpr. dnina		opomba
		K	h	K	h	K	h	
Trgovci	Zangger Robert	4		5		4	50	
Vrtnarji	Jellenz Wilhelmine	3	60	4		3	80	
Odvetniki	Jabornegg Heinrich	3	60	4		3	80	
SKUPINA: I. A 6								
Gradbeniki	Kaiser Alois	6		8		7		
Mestna elektrarna								
		5		6		5	50	
		4		4	50	4	25	
		4		6		5		
Trgovci	Zangger Robert	4		5		4	50	
Tiskarji	Tiskarna Celeja	4		5		4	50	
Gostilničarji	Stipanek Karl	3		5		4	50	brezpl. stanovanje
SKUPINA: I. B 1								
Trgovci	Zangger Robert	1	30	1	30	1	30	
Modistinje	Glanz Josefina	1	30	1	50	1	40	
Krojači	Pungershegg Maria	1	10	1	30	1	20	
SKUPINA: I. B 2								
Gradbeniki	Kaiser Alois	1	60	1	80	1	70	
Gostilničarji	Stipanek Karl	1	60	1	80	1	70	brezpl. stanovanje
SKUPINA: I. B 3								
Krojači	Pungershegg Maria	2	40	3		2	70	
Modistinje	Glanz Josefina	3		3	50	3	25	
Trgovci	Zangger Robert	2	40	2	80	2	60	
Peki	Kürbisch Josef	2	40	2	80	2	60	

Obrt	Delodajalec	min. dnina		max. dnina		povpr. dnina		opomba
		K	h	K	h	K	h	
Kavarnarji								
		2	40	2	80	2	60	
		2	40	3		2	70	
		2	40	2	80	2	60	
Gostilničarji	Stipanek Karl	2	20	3		2	60	
SKUPINA: I. B 4								
Trgovci	Zangger Robert	3		4		3	50	
Gostilničarji	Stipanek Karl	3		4		3	50	brezpl. stanovanje
SKUPINA: II. A 1								
Parni mlin	Rakusch Willi							
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	1	50	2		1	75	
SKUPINA: II. A 2								
Parni mlin	Rakusch Willi	2		2	90	2	45	
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	1	80	3		2	45	
SKUPINA: II. A 3								
Parni mlin	Rakusch Willi	2	20	3	50	2	85	
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	2	80	5		3	90	
SKUPINA: II. A 4								
Parni mlin	Rakusch Willi	3	30	4	60	3	95	
Zlatarna	Pacchiaffo Franz							
SKUPINA: II. A 5								
Parni mlin	Rakusch Willi	3		10		5		
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	5		7		6		
SKUPINA: II. B 1								
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	1	50	1	50	1	50	
SKUPINA: II. B 2								
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	1		2	20	1	60	

Obrt	Delodajalec	min. dnina		max. dnina		povpr. dnina		opomba
		K	h	K	h	K	h	
SKUPINA: II. B 3								
Zlatarna	Pacchiaffo Franz	1	80	3		2	40	
Parni mlin	Rakusch Willi	1	80	2		1	90	
SKUPINA: II. B 4								
Zlatarna	Pacchiaffo Franz							
		2		3	50	2	75	
		2	80	3	50	3	15	
		2		3	50	2	75	
Parni mlin	Rakusch Willi	3	60	3	60	3	60	

LEGENDA K TABELAM

I. SPLOŠNA SKUPINA VKLJUČNO Z OBRTNISKIMI OBRATI

A. Moški delavci

1.
  - a) mladoletni pomožni delavci, vajenci, praktikanti vseh kategorij z izjemo vajencev v gradbeništvu;
  - b) vajenci v gradbeništvu;
2. Dninarji in strežniki vseh strok (z izjemo gradbene), delavci v kamnolomih, cestarji.
3. Dninarji, strežniki v gradbeništvu, opekarniški delavci, žagarji, vozniki, postiljoni, hlevarji.
4. Vajenci, pomočniki, natarjarji, vozniki piva, portirji, dninarji.
5. Trgovski pomočniki in višje plačani obrtniški delavci (profesionisti, pomočniki, vajenci), kot kamnoseki, pleskarji, zidarji, peki, usnjarji, pečarji, kopači vodnjakov, krojači, urarji, barvarji.
6. Predelavci, palirji, opekarniški mojstri, blagajniki, kantoristi, knjigovodje, uradniki, monterji, tiskarji, litografi, višji natarjarji, igralci.

B. Ženski delavci

1. Mladoletne pomožne delavke do 16 let starosti.
2. Dninarke, strežnice, gospodinjske pomočnice.

3. Delavke s strokovno izobrazbo, natakarice.
4. Preddelavke, kantoristke, blagajničarke, tipkarice, plačilne natakarice, hotelske kuharice, knjigovodkinje.

II. TOVARNIŠKI OBRATI Z IZJEMO ŽELEZARN

A. Moški delavci

1. Mladoletni delavci do 16 let starosti.
2. Dninarji, pomožni delavci z najnižjo izobrazbo in mezdo.
3. Pomožni delavci z višjo izobrazbo in tovarniški profesionisti.
4. Kurjači, strojniki, zidarji, tesarji.
5. Preddelavci, mojstri, obratovodje, nadzorniki, uradniki, kontoristi, knjigovodje, blagajniki.

B. Ženski delavci

1. Mladoletne pomožne delavke do 16 let starosti.
2. Navadne tovarniške delavke in dninarke.
3. Delavke z višjo izobrazbo in predelavke.
4. Kantoristke in knjigovodke.

III. ŽELEZARSKI OBRATI

A. Moški delavci

1. Mladoletni pomožni delavci do 16 leta starosti.
2. Pomožni delavci z nižjo izobrazbo in dninarji.
3. Pomožni delavci z višjo izobrazbo, tovarniški profesionisti - z izjemo zidarskih in tesarskih pomočnikov.
4. Zidarski in tesarski pomočniki, kurjači, strojniki in portirji, predelavci z nižjo izobrazbo.
5. Predelavci z normalno izobrazbo, zidarski in tesarski polirji, mojstri, obratovodje, nadzorniki, kontoristi, knjigovodje in blagajniki.

B. Ženski delavci (kantoristke, knjigovodkinje)

IV. RUDNIKI

A. Moški delavci

1. Mladoletni delavci do 16 let starosti in vajenci.
2. Postavljalci podpornikov, prevzemniki vozičkov, dninarji, delavci pri zapornicah, kopači, vrtalci.

3. Učni mojstri, kurjači, profesionisti.
4. Mojstri, nadzorniki parnih kotlov.
5. Predelavci, minerji, vozniki lokomotiv in upravljalci motorjev, strojniki pri dvigalih.
6. Nadzorniki in obratni uradniki.

B. Ženski delavci

1. Delavke.
2. Kontoristke in knjigovodkinje.

V. DRŽAVNI SLUŽABNIKI IN POMOŽNI SLUŽABNIKI

1. Pri državnih uradih, oblastvih in zavodih - z izjemo poštnih in telegrafskih uradov.
2. Pomožni služabniki pri poštnih in telegrafskih uradih.

Opombe:

1. *France Kresal, Nastanek in razvoj socialne politike na Slovenskem, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik XXII., 1982, str. 101-102.*
2. *RGBI, 33/1888.*
3. *V členu 11 omenjenega zakona so predvidene: okrajne bolniške blagajne, bolniške blagajne posameznih strok ("delovršb"), stavbinske bolniške blagajne, združne bolniške blagajne, bratovske (rudarske) skladnice in bolniške blagajne, ustanovljene na podlagi zakona o društvih.*
4. *Thomas Fürstbauer, Cilli 1867-1892. Fünfundzwanzig Jahre selbstständigen Gemeindegewesens, Celje 1892, str.139.*
5. *Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje (MOC), fasc.155, št.15844/1913, dopis štajerskega namestništva na mestni urad Celje z dne 27.6.1913.*
6. *ZAC, MOC, fasc.155, št. 15844/1913, zapisnik o razgovoru zastopnikov bolniških blagajn in predstavnikov oblasti na celjski občini z dne 30.7.1913.*
7. *Pri izdelavi pregleda povprečnih dnin so sodelovali še predstavniki: Okrajne bolniške blagajne Celje, Bolniške blagajne trgovskega gremija Celje, Pomožne bolniške blagajne kovinske in gradbene zadruga Celje, Pomožne bolniške blagajne zadruga mesarjev, prekajevalcev in malih klavcev Celje, Pomožne bolniške blagajne zadruga krojačev in čevljarjev, Splošne štajerske delavske bolniške in podporne blagajne v Gradcu, Bolniške blagajne Volksschutz v Gradcu, Bolniške blagajne štajerskega lekarniškega gremija v Gradcu, Bolniške blagajne prevega štajerskega društva zasebnih uradnikov v Gradcu, Obratne bolniške blagajne firme Stacker, Hofmann & Co. v Preboldu, Obratne bolniške blagajne tovarne kemičnih produktov v Hrastniku in predstavniki različnih zadrug in državnih organov.*
8. *ZAC, MOC, fasc. 155, št. 15844/1913, tabele povprečnih dnin za mesto Celje (zbornik).*
9. *Slovenski trgovski vestnik, 1914, št.8; navedene cene, ki so veljale na Kranjskem, se bistveno ne razlikujejo od celjskih.*

DIE ARBEITERLÖHNE IN CILLI IN DEN JAHREN 1913-1914

Das österreichische Parlament verabschiedete am 30.3.1888 ein Gesetz über die "Versicherung der Arbeiter im Falle einer Krankheit". Laut Art. 7 wurde es von den politischen Behörden erster Instanz (Bezirkshauptmannschaften und autonome Gemeinden) verlangt, periodisch die Durchschnitts-Tagelöhne in den einzelnen Gerichtsbezirken festzusetzen, was Grundlage zur Auszahlung von Krankengeldern bildete. Aufgrund des seitens der Steiermärkischen Statthalterei gestellten Antrags erstellte die Bezirkshauptmannschaft Celje (Cilli), im Zusammenwirken mit dem Stadtamt, Ende des J. 1913 eine Übersichtstafel der Durchschnitts-Tagelöhne für den Gerichtsbezirk Celje. Darüber hinaus sammelte das Stadtamt Celje, in Zusammenarbeit mit den Vertretern von Krankenkassen und den Gewerbegeossenschaften, Angaben über die Höhe der Durchschnitts-Tagelöhne für die Stadt Celje ein. Vergleicht man die Durchschnitts-Tagelöhne für die Stadt Celje mit den Preisen von basischen Lebensbedürfnissen in dieser Zeit, so kann man feststellen, dass die Arbeiterlöhne so niedrig waren, dass gewissen Kategorien von Arbeitern nichts anders als das Abdecken des Existenzminimums gesichert wurde.

Hedvika Zdovc

OPEKARNE NA CELJSKEM SREDI 19. STOLETJA

O delovanju opekarn in o njihovem številu na Celjskem sredi 19. stoletja je ohranjenega zelo malo gradiva. V fondu Okrajnega urada Celje, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Celju, je pravzaprav ohranjen samo del gradiva. Ohranjeni so zapisniki o reviziji, katero je sredi 19. stoletja opravila okrajna gradbena direkcija Celje. Iz le-teh se da ugotoviti število opekarn in njihovo stanje.¹

V prilogi gradbenega reda z 9. februarja 1857 so določili dimenzije za izdelovanje opek. Hkrati so poudarili, da se mora ta odredba skupaj z odredbo s 1. aprila 1857 pri izdelovanju spoštovati.

Okrajna gradbena direkcija Celje je ugotovila, da v nobeni okrajni opekarni ne izdelujejo opek po predpisanih merah. Zato se je odločila, da bo opravila revizijo, proti kršiteljem pa ukrepala na podlagi petega člena omenjenega zakona. Po tem členu je bilo poleg zaplembe izdelkov mogoče izreči še denarno kazen in sicer od 10 do 100 gld.

Že 6. junija 1858 je okrajna gradbena direkcija Celje poslala dopis občinskim predstojništvom Breg, Vojnik, Žalec in Šempeter. Obvestili so jih, da bodo v teh krajevnih občinah opravili revizijo in sicer 21. junija 1858 v krajevnih občinah Breg in Vojnik, 22. junija 1858 pa v krajevnih občinah Žalec in Šempeter.

Občinskim predstojnikom (županom) so ukazali, da morajo biti pri reviziji osebno prisotni ali pa so jih morali nadomestiti njihovi namestniki. Poleg tega so morali imeti pripravljenega tudi zapisnikarja.

Revizijo so opravili v naslednjih opekarnah:

Opekarna Antona Halma, Ostrožno

Revizijo v opekarni so opravili 21. junija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Izdelovali so zidne in strešne opeke. Opekarna je imela dva oddelka in samo eno opekarsko peč.

Lastnik opekarne je razložil, da za izdelovanje opek nima pooblastila, da ne plačuje davka - pridobnine. Opeke je izdeloval le za lastno uporabo, ker je gradil novo hišo v ljubljanskem predmestju pri Celju. Prav tako pa tudi ni imel namena, da bi opeko začel prodajati.

Okrajni gradbeni urad Celje je krajevni občini Breg ukazal strogo nadzorovati te proizvode.

Opekarna Georga Spessa, Ljubečna

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Bile so tudi neoznačene. Predelava gline pa tudi žganje opek sta bila pomanjkljiva. Izdelovali so zidne in strešne opeke ter žlebnike.

Opekarna Franza Juliusa Freidricha, Kasaze

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Izdelovali so zidne in strešne opeke. Vse opeke so bile dobre kvalitete, zidne opeke pa so bile izdelane tudi po predpisanih merah.

Franz Julius Freidrich, ki je bil lastnik steklarne in opekarne v Libojah, je pri reviziji izjavil, da prejšnji lastnik opekarne v Kasazah Max Schmid, posestnik za Bežigradom, do tedaj še ni sestavil in podpisal formalne pogodbe o nakupu, tako, da je dejansko lastnik te opekarne še vedno Max Schmid. Prav tako so njegovi tudi vsi proizvodi.

Opekarna Franza Gemeinerja, posestnika in lastnika opekarne v okolici Vojnika

Revizijo so opravili 3. julija 1858. V opekarni je bila samo ena opekarska peč. Izdelovali so samo zidne opeke, ki jih je imel za lastno uporabo. Zato tudi ni plačeval davka na zaslužek. Opeke niso bile predpisanih dimenzij.

Občinskemu predstojništvu v Vojniku je okrajni gradbeni urad Celje ukazal te proizvode strogo nadzorovati, hkrati mu je ukazal popisati količino in kakovost opek ter to poročilo poslati do konca meseca julija 1858 na okrajni urad Celje.

Opekarna Antona Koschella, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Izdelovali so zidne in strešne opeke ter žlebnike. Predelava gline pa tudi žganje opek sta bila pomanjkljiva.

Opekarna Valentina Pristovschegga, okolica Vojnika

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Zidne opeke, strešne opeke kakor tudi žlebniki niso bili izdelani po predpisanih merah. Ker je bila tudi predelava gline izredno slaba, so proti lastniku uvedli postopek po petem členu gradbenega zakona.

Opekarna Franza Mössnerja, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah, medtem ko so bili žlebniki in strešne opeke premajhni.

Opekarna Martina Koschella, Začret

Revizijo so opravili 3. julija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah, slaba pa je bila tudi predelava gline.

Opekarna Antona Ressava, Ljubečna

Revizijo so opravili 3. julija 1858. Vse izdelane opeke so bile premajhne in tako neskladne s predpisanimi merami.

Opekarna Josefa Gmeinerja, okolica Vojnika

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Vse opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Poleg zidnih, strešnih opek in žlebnikov so izdelovali še tlakovec.

Opekarna Johanna Kroflitscha, Ljubečna

To opekarno je Johann Kroflitsch vzel v najem od Johanna Tschatterja. Po predpisanih merah so bile narejene samo zidne opeke. Tudi predelava gline ni bila ustrezna. Revizijo so opravili 21. junija 1858.

Opekarna Johanna Tschatterja, Ljubečna

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah, predelava gline pa je bila zelo slaba.

Opekarna Antona Spessa, Sveti Miklavž

Anton Spess je bil zakupnik posestnika in lastnika opekarne Jakoba Spessa. Revizijo so opravili 23. junija 1858. Vse opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Predelava gline je bila zelo slaba.

Opekarna Bartolomea Spessa, Sveti Miklavž

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah in so bile dokaj dobre kvalitete. Strešne opeke in žlebniki pa so bili izdelani neskladno s predpisanimi merami. Lastnik opekarne je letno opravil tri žganja opek; naenkrat 18.000 opek, skupaj pa 64.000 opek.

Opekarna Jakoba Tscatterja, Sveti Miklavž

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Vse opeke niso bile izdelane po predpisanih merah. Predelava gline je bila zelo slaba. Lastnik opekarne je letno opravil dve žganji opek; naenkrat 13.000 opek, skupaj pa 26.000 opek.

Opekarna Martina Spessa, Sveti Miklavž

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Po predpisanih merah niso bile izdelane samo zidne opeke. Ostale opeke prav tako niso bile v skladu s predpisom,

vendar so bile po kvaliteti še kar dobre. Lastnik je opravil žganje opek trikrat letno; naenkrat 17.000 opek, skupaj 51.000 opek.

Opekarna Bartelemeja Artschana, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Opekarno je Artschan dobil v najem od Georga Birtza iz Začreta. Vse opeke so bile premajhne in neoznačene.

Opekarna Georga Goriupa, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Opeke so bile izdelane neskladno s predpisanimi merami. Prav tako so bile tudi neoznačene.

Opekarna Casparja Kottniga, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Po predpisanih merah so bile izdelane samo zidne opeke.

Opekarna Georga Krutschitscha, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah in še kar dobre kvalitete. Strešne opeke in žlebniki so bili premajhni.

Opekarna Martina Wranza, Ljubečna

Revizijo so opravili 7. julija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah.

Opekarna Johanna Tschrepintscheka, Ljubečna

Johann Tschrepintschek je imel dve opekarni. Revizijo so opravili 7. julija 1858. Zidne opeke so bile v obeh opekarnah izdelane po predpisanih merah in dokaj dobre kvalitete. V eni izmed opekarn so bile zidne opeke tudi ustrezno označene.

Opekarna Andreasa Kostomaja, Leskovec

Revizijo so opravili 3. julija 1858. Opeke so bile izdelane neskladno s predpisanimi merami. Grajati je bilo potrebno tudi predelovanje gline, saj je bilo povsem nekvalitetno. Lastnik ni plačeval davka na zaslužek.

Opekarna Blasiusa Steglitscha, Leskovec

Revizijo so opravili 23. junija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah, medtem ko so bili strešne opeke in žlebniki neskladni s predpisi.

Opekarna Blasiusa Koschella, Leskovec

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Zidne opeke so bile izdelane po predpisanih merah, medtem ko strešne opeke, žlebniki in tlakovec teh mer niso imeli. Vsi

proizvodi so bili zelo dobre kvalitete ter označeni, kot je določal člen 4. priloge gradbenega reda.

Opekarna Johanna Koschella, Leskovec

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Zidne opeke so bile narejene po predpisanih merah, vendar so bile slabo izdelane in žgane. Strešne opeke in žlebniki teh predpisanih mer niso imeli.

Opekarna Jacoba Mörnika, Ljubečna

Revizijo so opravili 3. julija 1858. Po predpisanih merah so bile izdelane samo zidne opeke.

Opekarna Georga Kreinza, Trnovlje

Revizijo so opravili 3. julija 1858. Vse izdelane opeke so bile premajhne. Lastnik je letno opravil dve žganji; naenkrat 14.000 opek, skupaj 28.000 opek.

Opekarna Josefa Oroschna, Ljubečna

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah, bile so neoznačene. Glina je bila premalo predelana, opeke so bile premalo žgane.

Josef Oroschen je pri reviziji izjavil, da opeke izdeluje že 14 let ter da mu ni znan predpis, ki določa mere za izdelovanje. Nekaj časa je mere določalo tudi občinsko predstojništvo.

Proti ugotovitvam ni ugovarjal, hkrati pa je pojasnil, da po predpisanih merah lahko izdeluje le zidne opeke, ne pa tudi strešnih opek in žlebnikov, ker material temu ne ustreza.

Redno je plačeval oba davka - pridobnino in dohodnino.

Letno je opravil dve žganji; naenkrat 12.000 opek, skupaj 24.000 opek.

Opekarna Casparja Peschaka, Ljubečna

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah in bile so neoznačene. Glina ni bila dovolj predelana, opeke so bile premalo žgane. Proti ugotovitvam lastnik ni ugovarjal, hkrati pa je pojasnil, da si je priskrbel lasten model za izdelovanje zidnih opek. S tem upa, da bodo mere v bodoče ustrezale. Glede mere strešnih opek in žlebnikov je menil, da bi morale ostati takšne, kot so, ker material za predpisane mere ni ustrezen.

Opekarna Josefa Planinschka, Ljubečna

Revizijo so opravili 21. junija 1858. Opeke niso bile izdelane po predpisanih merah in bile so neoznačene. Predelava glin je bila pomanjkljiva.

Lastnik je izjavil, da opravlja ta posel že dve leti in da je plačal tudi oba davka - pridobnino in dohodnino. Do tedaj je proizvedel že nekaj tisoč opek. Del teh opek je prodal ter s tem denarjem nabavil potrebna drva, drugi del pa je uporabil za lastno zidavo hiše. Za hišo je potreboval še 12.000 žganih zidnih in strešnih opek. Imel je samo eno opekarsko peč, katero je s pripadajočo žgalnico podrl, ker glina, ki jo je imel, ni bila dopustna. Poudaril je, da mere za izdelovanje strešnih opek ne more uporabiti, ker se morajo najprej spremeniti mere za lesena ostrejša hiš.

Kazen 10 gld. ga je zelo prizadela, zato je prosil, da mu dovolijo izdelovati strešne opeke po starih merah, zidne opeke pa po novih. Tako bi staro razsulo opekarsko peč popravil in z izdelovanjem opeke, ko bi plačal davek, spet nadaljeval.

Opombe:

1. ZAC, Okrajni urad Celje, fasc. 1; Zapisniki, spisi, okrožnice o opravljeni reviziji v smislu odloka št. 5522.

DIE ZIEGELWERKE IM RAUM CELJE MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Aufgrund der erhaltenen Protokolle über eine im J. 1858 seitens der Bezirks-Baudirektion durchgeführte Revision in der Gemeinden Breg (Rann), Vojnik (Hochenegg), Žalec (Sachsenfeld) und Šempeter (St. Peter) stellt die Autorin eine beträchtliche Anzahl von Ziegelwerken aus der unmittelbaren Umgebung von Celje (Cilli) vor. Dabei rekapituliert sie die Feststellungen der Revision, welche ergab, dass die Grosszahl der Ziegelwerke Backsteine herstellte, die den vorgeschriebenen Massen nicht entsprachen.

Vlado Novak

BIBLIOGRAFIJA PROF. JANKA OROŽNA Drugi del (1972 - 1989)

UVOD

Ob osemdesetletnici nestorja celjskih zgodovinarjev prof. Janka Orožna je Celjski zbornik opozoril na obsežno delo svojega dolgoletnega zvestega sodelavca z objavo njegove biobibliografije za obdobje 1910-1971. Ob jubilejnem dnevu (10. decembra 1971) je bil tedanji letnik Celjskega zbornika šele v tisku, zato je najprej izšel posebni odtis s čestitko jubilantu. Med tiskom je sestavljalec Drago Cvetko dodal še nekaj podatkov na začetku (1910/11) in na koncu (1971), izpopolnjena bibliografija pa je bila natisnjena v Celjskem zborniku 1971-1972 (str. 331-349), ki je izšel februarja 1972.

S smrtjo prof. Janka Orožna (30. septembra 1989) je njegovo delo tako rekoč zaokroženo. To je zadosten razlog za nadaljevanje in dokončanje njegove bibliografije. Ker je sestavljalec prvega dela Orožnove bibliografije tudi že umrl (22. decembra 1984), je morala nadaljevanje pripraviti druga roka.

Zaradi kontinuitete smo tudi v tem drugem delu, ki zajema obdobje od 1972 do 1989, v vsem obdržali prvotno strukturo in obliko (gl. CeZb 1971-1972, str. 331, 333). V okviru kronološke razvrstitve po letih so posamezne bibliografske enote razdeljene po skupinah, označenih s številkami:

1. Izvirna dela, ki so izšla v knjižni obliki.
2. Razprave, članki in poročila v revijah, časnikih, zbornikih in drugih publikacijah.
- Prevodov in priredb tujih del, natisnjenih v knjižni obliki (3) in v serijskih publikacijah (4), iz razdobja 1972-1989 ni.
5. Literatura (članki o življenju in celotnem delu prof. Orožna).

Poročila in ocene o posameznih Orožnovih knjigah so navedene samo v obliki bibliografske opombe z oznako **Lit.** pod opisom knjige, na katero se nanašajo. Čeprav so tam (v skupini 1 ali 2) navedena le s skrajšanim popisom (avtor poročila, naslov serijske publikacije, v kateri je natisnjeno, navedba strani), jih ne ponavljamo s popolnim bibliografskim popisom v skupini 5.

Na koncu kronološkega pregleda za leta 1972-1989 smo dodali še nekaj dopolnil k prvemu delu (1910-1971).

Ker v prvem delu (1910-1971) bibliografske enote niso bile zaporedno oštevilčene, jih tudi v tem nadaljevanju (1972-1989) nismo oštevilčili. V imenskem kazalu, v katerem so tokrat poleg osebnih upoštevana tudi geografska in korporacijska imena, je za letnico, pod katero je posamezna enota uvrščena v kronološkem pregledu, navedena za poševno črto (/) samo številka ustreznega razdelka (gl. zgoraj). Ker število opisov pod posameznimi letnicami ni nepregledno številno, bo tako napotilo k posameznim imenom in podatkom zadostno.

KRONOLOŠKI PREGLED

1972

2. **Iz toponomastike.** Prispevek k razlagi nekaterih zanimivih krajevnih imen. - Celjski zbornik 1971-1972, str. 351-356.

Kdo je bil Matija Ljubša? - Lepo mesto XVII/1972, št. 1 (pomlad - poletje), str. 5.

Kratka zgodovina celjskega gostinstva. - Lepo mesto XII/1972, št. 1 (pomlad - poletje), str. 7, št. 2 (jesen - zima), str. 4.

Nadaljevanje iz 1971.

Pismo uredništvu. - Večer XXVIII/1972, št. 177 (2. VIII), str. 6

Dopolnilo k članku Vilija Vuka, Pol tisočletja bojevitosti, obj. v Večeru 20. VII. 1972 (O dosedanjih objavah letaka Ein neues Lied von den krainerischen Bauern.)

Stermecki Rudolf. - Slovenski biografski leksikon, 11. zv. = III. knj. str. 475-476. Podpis: Ožn.

5. **Drago Cvetko:** Bibliografija prof. Janka Orožna. Ob njegovi osemdesetletnici. Celjski zbornik 1971-1972, str. 331-349.

Matjaž Kmecl: Profesor Janko Orožen, osemdesetletnik. - Jezik in slovstvo XVII/1971-72, str. 113.

Profesor Janko Orožen, 80-letnik. - Prosvetni delavec XXIII/1972, št. 2 (21. I.), str. 11.

1973

1. Janko Orožen: **Denarnišтво v Celju.** Opremila in uredila Aleksander Videčnik in Franjo Mauer. Celje, Ljubljanska banka, podružnica Celje 1973, 79. str. s sl., 25 cm.

2. Kratka zgodovina celjskega gostinstva. - Lepo mesto XIII/1973, št. 1 (pomlad - poletje), str. 6.

Nadaljevanje iz 1972.

Pomembna obletnica. - Lepo mesto XIII/1973m št. 2 (jesen - zima), str. 5.

Ob stoletnici Cinkarne.

Narodni dom. - Lepo mesto XIII/1973, št. 2 (jesen - zima), str. 6.

1974

1. Janko Orožen: **Zgodovina Celja in okolice. II. del (1849-1941).** (Celjski zbornik 1973. Posebna izdaja). Celje, Kulturna skupnost, 1974, 587 + XII str. s sl. 24 cm.

Lit.: Drago Medved, Novi tednik (Celje) XXVIII/1974, št. 30 (I. VIII.), str. 7; Fran Roš: Lepo mesto XIV/1974, št. 2 (jesen - zima), str. 7; Darja Grafenauer, Kronika XXIV/1976, št. 2, str. 127-128.

2. Iz zgodovine Planinskega društva v Celju. Orlova doba (1945- 1963). - Celjski zbornik 1973-1974, str. 431-450. S sl.

80 let tovarne EMO. - Lepo mesto XIV/1974, št. 1 (pomlad - poletje), str. 12.

300 let Zlatarne. - Lepo mesto XIV/1974, št. 2 (jesen - zima), str. 5.

Paški Kozjak. Zemljepisni in zgodovinski oris. - Celjski zbornik 1973-1974, str. 337-370.

Povzetek v nemščini.

Razvojna pot ljudske oblasti in samouprave v občini Žalec. - Savinjski zbornik III/1974, str. 46-65.

1975

1. **Dobrna. Preteklost in sedanost zdravilišča, kraja in okolice.** Dobrna, Zdravilišče 1975. 95 str. s sl. 18 cm.

3. **Pota celjske trgovine.** - Lepo mesto XV/1975, št. 1, str. 14.

Sevčnik, zibelka Leskoškovega rodu. - Andraški razgledi (Žalec 1975), str. 63-67.

Zgodovina Železarne v Štorah 1836-1945. - Železarna Štore (zbornik ob 130-letnici...), str. 5-21.

1976

2. **Celjsko zlatarstvo od prvih začetkov do viška v Zlatarni.** - Celjski zbornik 1975-1976, str. 319-366. S sl.

Obnova nekaterih celjskih spomenikov. - Lepo mesto XVI/1976, št. 1 (jesen), str. 3. - Podpis: J.O.

Potresi v Celju. - Lepo mesto XVI/1976, št. 1 (jesen), str. 2.

Tovarna emajlirane posode v Celju (1894 - 1945). - Celjski zbornik 1975-1976, str. 367-403. S sl.

Zgodovinska slika. - Letuš skozi čas (Žalec 1976), str. 43-74.

1977

1. Janko Orožen: **Celje in slovensko hranilništvo.** Opremil in uredil Aleksander Videčnik. Celje, Ljubljanska banka, podružnica Celje, 1977. 103 str. s sl., 25 cm.

2. **Zgodovina osnovne šole v Žalcu.** - Časopis za zgodovino in narodopisje XLVIII/1977, str. 174-200.

Povzetek v nem.

Prof. Janku Preskerju v slovo. - Letno poročilo Gimnazije Celje 1976-1977, str. 5.

Skupaj z Jožetom Rotarjem.

Spomin na najpomembnejšega profesorja celjske gimnazije, Gustava Adolfa Lindnerja. - Lepo mesto XVII/1977, št. 1 (november), str. 6

Trnava. Zgodovinski oris. - Trnava (Žalec 1977), str. 37-76.

1978

2. **Celjski mestni inženirji in inženir Pristovšek.** - Lepo mesto XVIII/1978, št. 1 (junij), str. 9.

1979

2. **Hiša na Tomšičevem trgu sedem. Zgodovinski oris hiše..., o njenih lastnikih in o tem, kar je s hišo povezano.** - Lepo mesto XIX/1979, št. 1 (julij), str. 8. - Nepodpisano.

5. M(ilan) B(ožič): Vošnjakova plaketa za prof. Janka Orožna. - Novi tednik XXXIII/1979, št. 43 (31. X.), str. 2.

1980

1. Janko Orožen: **Zgodovina Zagorja ob Savi.** I. del. Zagorje ob Savi, Občinska konferenca SZDL. 1980. 319 str. + 5 zemljevidov. S sl.

2. **Celjski hoteli v polpretekli dobi.** - Lepo mesto XX/1980, št. 1 (julij), str. 4.

O nekdanjih celjskih špitalih. - Monitor (Celje) IV/1980, št. 11 (6. XI.), str. 12; št. 12 (4. XII.), str. 16.

Tone Kolšek (Nekrolog) - Novi tednik XXXIV/1980, št. 33 (21. VIII.), str. 8.

Topolovšek Ivan. - Slovenski biografski leksikon, 12. zv. - IV. knj., str. 142. - Podpis: Ožn.

5. Marlen **Premšak**: Profesor Janko Orožen. Prekratkih devetdeset let. - Sedem dni VIII/1980, št. 29 (17. VII.), str. 20-21.

1981

1. Janko Orožen: **Oris sodobne zgodovine Celja in okolice (1941- 1979).** (Celjski zbornik 1980. Posebna izdaja). Celje, Kulturna skupnost občine Celje, 1981. 703. str. 24 cm.

Lit.: Zoran **Vudler**, Lepo mesto XX/1980, št. 1 (julij), str. 6; Zoran **Vudler**, Lepo mesto XXI/1981, št. 1 (junij), str. 11; D(rago) H(ribar), Delo XXIII/1981, št. 138 (17.6.), str. 8; Novi tednik XXXV/1981, št. 23 (11. VI.), str. 9; Marlen **Premšak**, Večer XXXVI/1981, št. 146 (26.VI.), str. 5.

2. **Starejši zdravniki celjskega območja.** - Monitor (Celje) V/1981, št. 7-8 (julij-avgust), str. 16; št. 9 (september), str. 16; št. 10 (december), str. 15.

O nekdanjih celjskih špitalih. - Monitor V/1981, št. 1 (8.I.), str. 16; št. 2 (5. II.), str. 16; št. 3 (5. III.), str. 16; št. 4 (april), str. 16; št. 5 (maj), str. 12; št. 6 (junij), str. 16.

5. D(rago) **H(ribar)**: Počastili so jubilej Janka Orožna. - Delo XXIII/1981, št. 289 (15. XII.), str. 7.

Drago **Medved**: Celjski grb za Janka Orožna. - Novi tednik XXXV/1981, št. 50 (15. XII.), str. 1. S sl.

Jure **Krašovec**: Več, kot veleval je stan.. Nekaj potez v besedi in sliki o človeku, ki nas je čez mero zadolžil. Ob 90- letnici profesorja Janka Orožna. - Novi tednik XXXV/1981, št. 50 (17. XII.), str. 10. S sl.

Vasilij **Melik**: Janko Orožen, devetdesetletnik. - Delo XXIII/1981, št. 284 (9. XII.) str. 8.

Janez **Šumrada**: Janko Orožen - devetdesetletnik. - Kronika XXIX/1981, str. 282-283.

(Zoran **Vudler**): Iskrene čestitke, prof. Orožen. (K bližajoči se devetdesetletnici) - Lepo mesto XXI/1981, št. 1 (junij) str. 11- 12.

1982

2. **Iz zgodovine Planinskega društva Celje. Od ustanovitve do prve svetovne vojne (1893-1914).** Celjski zbornik 1977-1981, str. 259-282.

Starejši zdravniki celjskega območja. - Monitor (Celje), VI/1982, št. 1 (marec), str. 16; št. 4 (december), str. 16.

Nadaljevanje iz leta 1981.

Valenčak Martin. - Slovenski biografski leksikon, 13. zv. = IV. knj., str. 322. - Podpis: Ožn.

Vizjak Miha. - Slovenski biografski leksikon, 13. zv. = IV. knj. str. 496. - Podpis: Ožn.

5. **M(ilan) B(ožič):** Vsa čast, komur gre. Več generacij počastilo prof. Janka Orožna. - Novi tednik XXXVI/1982, št. 5 (4. II.), str. 3.

Aleksa Gajšek-Krajnc: Ob 90-letnici Janka Orožna. - Celjski zbornik 1977-1981, str. 257.

G(ustav) G(robelnik): 90 letnica prof. Janka Orožna v PD Celje. - Planinski vestnik LXXXII/1982, str. 95.

Miran Sattler: Janko Orožen. (Znanec iz sosednje ulice). - Nedeljski dnevnik XIX/1982, št. 1 (3.I.), str. 5.

1983

2. **Kmetijsko hmeljarska šola.** - Savinjski zbornik V/1983, str. 440-451.

Nemci pri nas. - Savinjski zbornik V/1983, str. 38-41.

Ob 175-letnici gimnazije. - Letno poročilo Srednje družboslovne šole (bivše gimnazije) v Celju 1982-1983, str. 4-5.

Problematičnost zgodovine grofov Celjanov. Po okrogli mizi "Celjski grofi v slovenskem in srednjeevropskem prostoru" na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju, 1. oktobra 1982. - Celjski zbornik 1982-1983, str. 183-200.

Saksi. - Savinjski zbornik V/1983, str. 36-37.

Zakupnika Wagena urbar iz leta 1620 in Žalec. - Savinjski zbornik V/1983, str. 75-77.

Železarna v Štorah pri Celju v začetku in v najbolj kritičnem razdobju. Celjski zbornik 1982-1983, str. 131-140.

1984

1. **Včasih mesto Celje, danes KS Center.** (Imenoslovje ulic in trgov). Celje, Krajevna skupnost Center. 1984. 22 str. S sl. 21 cm.

Avtor naveden v predgovoru.

2. **Narodna čitalnica pri Balantu.** - Lepo mesto XXVI/1984, št. 1 (10. XI.), str. 7.

Pohištvena industrija "Garant". - Polzela (zbornik) 1984, str. 161-171.

"Polzela", tovarna nogavic. - Polzela (zbornik), 1984, str. 150-154.

Starejši zdravniki celjskega območja. - Monitor (Celje), VIII/1984, št. 1 (februar), str. 16.

Nadaljevanje iz letnika 1982.

1985

2. **Iz preteklosti našega mesta.** - Lepo mesto XXV/1985, št. 1 (10. XII.), str. 5.

1986

2. **Obrazložitev poimenovanja ulic in cest v Krajevni skupnosti Nova vas.** - Krajevna skupnost Nova vas včeraj, danes, jutri (ob krajevnem prazniku 13. junija 1986), str. 9 - 14.

Nepodpisano. Navedba avtorja v kolofonu je napačna.

Vrečer Rajko. - Slovenski biografski leksikon, 14. zv. = IV. knj., str. 617-618. - Podpis: Ožn.

Vrečko Josip. - Slovenski biografski leksikon, 14. zv. = IV. knj. str. 618. - Podpis Ožn. Skupaj z R. Andrejko.

Westen, rodbina nemških podjetnikov v Celju. - Slovenski biografski leksikon, 14. zv. = IV. knj., str. 687-688. - Podpis: Ožn.

Wokaun Jožef. - Slovenski biografski leksikon, 14. zv. - IV. knj., str. 687-688. - Podpis: Ožn.

5. D(rago) **H(ribar):** Jubilej zgodovinarja prof. Janka Orožna. - Delo XXVIII/1986, št. 290 (15. XII.), str. 2. S sl.

Gustav Grobelnik: Janko Orožen, petindevetdesetletnik. - Delo XXVIII/1986, št. 291 (16. XII.), str. 5. S sl.

Zdenka Stopar: 22.730 dni v slavo Celju. Častitljiv jubilej - 95 let Janka Orožna. - Novi tednik XL/1986, št. 50 (18. XII.), str. 5. S sl.

1987

2. **Rogaška Slatina v boju za narodne pravice.** - Celjski zbornik 1987, str. 117-119.

Slovenski mladini!... Ljubljana, 18. marca 1987 = 573 let po zadnjem ustoličenju na Gosposvetskem polju in 73 let po dijaškem štrajku. - Delo, XXIX/1987, št. 85 (11. IV), str. 27.

Poziv prepovedovcev: Evgena Lovšina, Leona Kavčnika, Janka Orožna, Rudolfa Fajgla in Stanka Tomina.

Zgodovinska pot Gornjega grada. - Celjski zbornik 1987, str. 107- 115. S sl.

5 (Zoran **Vudler**): Prof. Janko Orožen, 95-letnik. Lepo mesto XXVII/1987, št. 1 (marec), str. 3.

1989

5. Janez **Cvirn**: Janko Orožen (V spomin). - Novi tednik XLIII/1989, št. 40 (5. X.), str. 6.

Marlen **Premšak**: Prof. Janko Orožen. Mož ogromnega znanja in plemenitih nravi. - Večer XLV/1989, št. 230 (4. X.), str. 10.

Vasilij **Melik**: Janko Orožen (Turje nad Hrastnikom, 10. 12. 1891 - 30. 9. 1989, Celje). - Zgodovinski časopis XLIII/1989, str. 610.

Gustav **Grobelnik**: +Prof. Janko Orožen. - Planinski vestnik LXXXIX/1989, str. 509.

Rudi **Koželj**: Janko Orožen (10. 12. 1891 - 30. 9. 1989). - Arhivi XII/1989, št. 1-2, str. 105.

DOPOLNILA K PRVEMU DELU (1910 - 1971)**1932**

2. **Celje u prošlosti.** - Weekend (Zagreb) I/1932, br. 10, (str. 20-24).

1938

2. **Plodonosno udejstvovanje Muzejskega društva v Celju.** - Nova doba XX/1938, št. 22 (27. V.), str. 1.

1958

2. **Laško in okolica. Njuna природа in preteklost.** - Iz trpljenja in krvi (Laško-Rečica 1958), str. 207-236. S sl.

1967

1. Janko Orožen: **Zgodovina Celja in okolice.** Celje, (Olepševalno in turistično društvo & Celjska turistična zveza) 1967. 112 str. s sl., 20 cm.

Naslov na ovitku: **Kratka zgodovina Celja in okolice.**

1971

1. Janko Orožen: **Zgodovina Celja in okolice. I. del. Od začetka do leta 1848.** (Celjski zbornik 1971. Posebna izdaja). Celje, Kulturna skupnost v Celju, 1971. 668 + (IV) str. S sl.

Lit.: jk (=Juro **Kislinger**), Večer XXVIII/1972, št. 20 (26. 1.), str. 5; Bogomil **G(erlanc)**, Knjiga 1972, št. 1-2, str. 29-30; Jakob **Richter**, Nova Mladika III/1972, str. 237-239; Ferdo **Gestrin**, Zgodovinski časopis XXVI/1972, str. 412.

2. **Politični razvoj v Celju in celjski pokrajini od 1848 do 1918.** - Časopis za zgodovino in narodopisje XLII/1971, str. 200-261.

5. Drago **Cvetko**: Bibliografija prof. Janka Orožna. Ob njegovi osemdesetletnici. (Vnaprejšnji posebni odtis iz Celjskega zbornika 1971-1972). Celje. Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje (decembra) 1971. 23. str. S sl., 24 cm.

Lit.: Miloš **Rybatš**, Knjižnica XVI/1972, str. 161-162.

Drago **Hribar**: Prof. Janko Orožen, 80 letnik. - Delo XIII/1971, št. 334 (11. XII.), str. 4. S sl.

Peter **Kavalar**: Življenjski jubilej. Profesor Janko Orožen, osemdesetletnik. - Dnevnik XXI/1971, št. 334 (10. XII.), str. 5. (Zoran **Vudler**): Iskrene čestitke, prof. Orožen! (Ob njegovi osemdesetletnici). - Lepo mesto XI/1071, št. 2 (jesen - zima), str. 1.

KAZALO OSEBNIH, KRAJEVNIH IN KORPORACIJSKIH IMEN

Andrejka Rudolf - 1986/2

B.G. gl. Gerlanc Bogomil

Božič Milan - 1979/5, 1982/5

Celje - 1972/2, 1973/2, 1974/1,2, 1975/2, 1976/2, 1977/1, 1978/2, 1979/2, 1980/2, 1981/1,2, 1982/2, 1983/2, 1984/2, 1986/2; dop.: 1932/2, 1938/2, 1967/1, 1971/1,2.

- Celjski grofi - 1983/2*
Cinkarna Celje - 1973/2
Cvetko Drago - 1972/5; dop.: 1971/5
Cvirn Janez - 1989/5
D.H. gl. Hribar Drago
Dobrna - 1975/1
EMO Celje - 1974/2, 1976/2
Fajgelj Rudolf - 1987/2
Gajšek-Krajnc Aleksa - 1982/5
"Garant" Polzela - gl. Pohištvena industrija "Garant" Polzela
Gerlanc Bogomil - 1971/1
Gestrin Ferdo - 1971/1
G.G. gl. Grobelnik Gustav
Gimnazija Celje - 1983/2, 1977/2
Gornji Grad - 1987/2
Grafenauer Darja - 1974/1
Grobelnik Gustav - 1982/5, 1986/5, 1989/5
Hribar Drago - 1981/1,5; 1986/5
jk gl. Kislinger Juro
Kavalar Peter - 1971/5
Kavčnik Leon - 1987/2
Kislinger Juro - 1971/1
Kmecl Matjaž - 1972/5
Kmetijsko hmeljarska šola, Vrbeno - 1983/2
Kolšek Tone - 1980/2
Koželj Rudi - 1989/5
Krajnc-Gajšek Aleksa gl. Gajšek-Krajnc Aleksa
Krašovec Jure - 1981/5
Laško - 1958/2
Leskošek Franc - 1975/2
Letuš - 1976/2
Lindner Gustav Adolf - 1977/2
Ljubša Matija - 1972/2
Lovšin Eugen - 1987/2

- Mauer Franjo - 1973/1*
M.B. gl. Božič Milan
Medved' Drago - 1974/1, 1981/5
Melik Vasilij - 1981/5, 1989/5
Muzejsko društvo v Celju - 1938/2
Orel Tine - 1974/2
Osnovna šola v Žalcu - 1977/2
Planinsko društvo Celje - 1974/2, 1982/2
Pohištvčna industrija "Garant", Polzela - 1984/2
Polzela - 1984/2
"Polzela", tovarna nogavic - 1984/2
Premšak Marlen - 1980/5, 1981/1, 1989/5
Presker Janko - 1977/2
Richter Jakob - 1971/1
Rogaška Slatina - 1987/2
Rotar Jože - 1977/2
Rybář Miloš - 1971/1
Sattler Miran - 1982/5
Stermecki Rudolf - 1972/2
Stopar Zdenka - 1986/5
Štore pri Celju - 1975/2, 1983/2
Šumrada Janez - 1981/5
Tominc Stanko - 1987/2
Topolovšek Ivan - 1980/2
Tovarna emajlirane posode, Celje g. EMO Celje
Tovarna nogavic, Polzela gl. "Polzela", tovarna nogavic
Trnava - 1977/2
Valenčak Martin - 1982/2
Videčnik Aleksander - 1974/1, 1977/1
Vizjak Miha - 1982/2
Vrečer Rajko - 1986/2
Vrečko Janez - 1986/2
Vudler Zoran - 1971/5, 1981/1,5, 1987/5
Wagen - 1983/2

Westen, rodbina - 1986/2

Wokaun Jožef - 1986/2

Zagorje ob Savi - 1980/1

Zlatarna Celje - 1974/2, 1976/2

Žalec - 1974/2, 1977/2, 1983/2

Železarna Štore - 1975/2, 1983/2

JANKO OROŽEN (1891 – 1989)

Dne 30. septembra 1989 je ugasnilo življenje Janka Orožna, zgodovinarja, ki je z več kot sedem desetletij trajajočim raziskovalnim delom zapolnil prenekatero belo liso slovenske in zlasti celjske zgodovine.

Janko Orožen se je rodil 10. 12. 1891 v kmečki družini v Turju nad Hrastnikom. Po osnovni šoli v domačem kraju (1898 - 1906) je dokončal še mariborsko učiteljsko (1907 - 1911), nato pa dve leti služboval kot učitelj v brežiškem okraju. Medtem je študiral kot privatist na gimnaziji v Celju in se po maturi (1913) napotil študirat pravo na univerzo v Prago. Vendar se je zaradi finančnih težav že po prvem semestru vrnil domov. Po vpoklicu v avstrijsko vojsko (1915) in ujetništvu

na fronti v Romuniji (1916), se je pridružil češkim prostovoljcem v znani češki legiji, s katero je preko Rusije in Francije odšel na solunsko fronto. Leta 1918 se je pridružil VIII. srbskemu pešpolku in se v njegovih vrstah boril v najbolj krvavih bitkah ob koncu prve svetovne vojne. Po vrnitvi v domovino in demobilizaciji se je jeseni 1919 vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani in študij (slovenščina in zgodovina kot glavni ter geografija kot stranski predmet) dokončal v letu 1922. Od leta 1921 do 1924 je poučeval na gimnaziji v Murski Soboti, leta 1924 pa so ga prestavili na gimnazijo v Celje, kjer je opravljal pedagoški poklic vse do nemške okupacije. Že aprila 1941 ga je okupator aretiral, junija pa ga je z družino vred izgnal v Srbijo. Tako je nemško okupacijo preživel v Paračinu, Zaječarju in Beogradu, kjer je poučeval otroke slovenskih izgnancev. Februarja 1945 je postal prevajalec sovjetskih vojaških spisov na Vojni akademiji v Beogradu, aprila istega leta pa je začel, kot sodelavec Instituta za mednarodna vprašanja, zbirati gradivo za jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci. Jeseni leta 1946 se je vrnil v Celje in do upokojitve leta 1954 poučeval na celjski gimnaziji. Po veliki povodnji, ki je poškodovala precej dragocenega arhivskega gradiva, pa je začel urejati celjski Zgodovinski arhiv, katerega upravnik je bil do svoje dokončne upokojitve v letu 1965.

Orožen je začel pisati že kot dijak na mariborskem učiteljišču, njegova široka razgledanost in izredna delavnost pa sta prišla do polnega izraza po preselitvi v Celje. Vendar je bilo v času med obema vojnama Orožnovo ustvarjalno delo razpeto med šolo in znanostjo. Ob predañem pedagoškem delu na celjski gimnaziji (o njegovi priljubljenosti med dijaki priča tudi naziv "Atek", ki so mu ga nadedi celjski gimnazijci) je Orožen precej časa posvetil pisanju različnih pedagoških razprav in učbenikov zgodovine in geografije za osnovne in srednje šole, med katerimi velja še posebej omeniti njegovo in Melikovo Zgodovino Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol iz leta 1928. Kljub zavzetemu pedagoškemu delu na gimnaziji in organizacijskemu delu v celjskem Muzejskem društvu (prav v času njegovega predsednikovanja 1925 - 1941 je le-to izvedlo nekaj pomembnih raziskovalnih nalog, kot npr. izkopavanja v Potočki zijalki), pa je Orožen našel čas tudi za prevajanje iz francoščine, ruščine (leta 1929 je napisal tudi učbenik ruskega jezika) ter zlasti iz češčine. Kot velik prijatelj češkega naroda je za Slovence priredil Zpevákov Učbenik češkega jezika (1929), sestavil Masarykovo čitanko (1930), prevedel Šimák-Peškovo Zgodovino čehoslovaškega naroda (1930) in Čapkove Pogovore s T. G. Masarykom (1937), leta 1931 pa je izdal še Opis čehoslovaške republike.

Največji del svojega prostega časa in energije je Orožen namenil raziskovanju zgodovine mesta Celja in predelov v porečju Savinje in Save (Zasavje), pri čemer je posegal na vsa zgodovinska področja in obdobja. Komaj tri leta po prihodu v Celje (1927) je "nepričakovano, ne da bi strokovnjaški krogi kaj vedeli o tem" (B. Saria), presenetil javnost s prvim in drugim delom Zgodovine Celja (drugi del je izšel nekaj mesecev pred prvim), ki sta v strnjeni obliki predstavila zgodovino mesta do konca srednjega veka. Njima je leta 1932 sledil še tretji del (z letnico 1930), vsi skupaj pa so kljub pomanjkljivostim v širši strokovni in laični javnosti naleteli na izredno ugoden odmev. Z monografsko predstavitvijo Celja, ki se je - kot so upravičeno opozarjali ocenjevalci dela - preveč naslanjala na Gubovo Geschichte der Stadt Cilli, se je začelo Orožnovo načrtnejše ukvarjanje z zgodovino Celja in celjske pokrajine na podlagi študija arhivskega gradiva. V času pred drugo svetovno vojno je Orožen napisal kopico krajših in daljših zgodovinskih člankov, ki so se na ta ali oni način dotikali celjske preteklosti (med drugim je bil stalni sodelavec Kronike slovenskih mest in avtor več biografskih gesel za SBL), pa tudi nekaj obsežnejših zgodovinskih del, ki še danes služijo kot nepogrešljiv pripomoček pri raziskavah celjske zgodovine. Med njimi velja omeniti zlasti knjižico z naslovom: Gradovi in graščine v narodnem izročilu (1936), nadalje Zgodovino celjskega Sokola (1940) in monografijo o znanem celjskem šolniku in zgodovinarju Emilijanu Lileku (1941).

Po vrnitvi iz Beograda (1946) je Orožen s podvojeno močjo nadaljeval s podrobnimi raziskavami celjske preteklosti. Že leta 1948 je izdal knjižico Celje z zaledjem, v kateri je na pregleden način predstavil preteklost in turistične možnosti celjske regije. Leta 1952 je skupaj z J. Felicijanom izdal Kratko gospodarsko zgodovino Celja in okolice, v kateri je na poljuden način strnil

vedenje o tem delu celjske preteklosti. Leta 1957 je izdal Posestno in gradbeno zgodovino Celja, ki je še danes nepogrešljiv pripomoček za preučevanje urbanističnega in posestnega razvoja Celja. Leta 1958 pa je izdal zajetno Zgodovino Trbovelj, Hrastnika in Dola, v kateri je podrobno predstavil preteklost področja v bližini svojega rojstnega kraja. Če k temu dodamo še obsežno Zgodovino obrti v Celju in severovzhodni Sloveniji (1971), kopico razprav in člankov v Celjskem zborniku, Časopisu za zgodovino in narodopisje, Savinjskem zborniku, Lepem mestu in drugih publikacijah, ter precejšnje število gesel za Krajevni leksikon Slovenije in Slovenski biografski leksikon, potem lahko brez pretiravanja zapišemo, da je bilo delo Orožnovo osnovno življenjsko vodilo.

Dolgoletne raziskovalne napore je Orožen v visoki starosti strnil v zajetni monografski predstavitvi Celja. Leta 1971 je izšel prvi del njegove Zgodovine Celja in okolice, v kateri je obdelal celjsko preteklost od prazgodovine do srede 19. stoletja. Temu je tri leta kasneje sledil drugi del, ki je zajel obdobje od marčne revolucije do nemške okupacije, leta 1980 pa še Oris sodobne zgodovine Celja in okolice, ki je (pretežno na podlagi ustnih virov) predstavil preteklost Celja v času okupacije in povojnem obdobju. Tako je Celje po njegovi zaslugi postalo edino mesto v Sloveniji, ki se lahko ponaša s strnjnim pregledom zgodovinskega razvoja od najstarejših obdobij do najnovejšega časa.

Več kot trideset knjig, nad 170 razprav, člankov in poročil v periodičnem tisku, številni prevodi iz francoščine, ruščine in češčine, ducat srednješolskih učbenikov zgodovine, geografije ter ruskega in češkega jezika, pa kopica priložnostnih člankov v dnevnem časopisju, vse to je delo, s katerim si je Janko Orožen postavil spomenik, trajnejši od bronu. Zunanji izraz hvaležnosti njegovi ustvarjalnosti predstavljajo številna odlikovanja, priznanja in nagrade, ki jih je prejel še v času svojega življenja (češkoslovaški Red belega orla, Častno občanstvo Celja, častno diplomu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Šlandorovo nagrado občine Celje, Red zaslug za narod s srebrnim vencem, Plaketo Mihaela Vošnjaka, Prešernovo priznanje Kulturne skupnosti Celje), trajno priznanje Orožnovemu delu pa bodo dali vsi tisti, ki bodo njegova dela prebirali.

Janez Cvirn

GUSTAV GROBELNIK (1917 – 1990)

Ko je Gustav Grobelnik kot glavni in odgovorni urednik Celjskega zbornika 15. decembra 1989 na sestanku sodelavcev in časnikarjev predstavil javnosti pravkar dotiskani lanski zbornik, ni nihče od nas zaslutil, da bi to utegnilo biti tudi njegovo slovo od zbornika in od javnega dela. V svojem triinsedemdesetem letu je bil še vedno neugnano delaven. Z nenavadno vestnostjo, ki je bila ena izmed njegovih najznačilnejših značajskih črt, je hotel tudi to delo opraviti do konca, čeprav ga je že čez običajno mero utrujalo, ker je moral poleg čisto uredniških opravljati tudi organizatorske in administrativne, včasih celo menažerske posle, samo da je bilo zborniku zagotovljeno čim bolj redno in nemoteno izhajanje. Zadnje leto si je

nekajkrat zaželel, da bi lahko to skrb izročil sposobnim mlajšim rokam in narahlo potožil najbližjim prijateljem, da se ne počuti najbolje. Pred koncem lanskega leta pa je moral oditi v bolnišnico, od koder se ni več vrnil med nas. Nenadoma smo se zavedeli, da nismo izgubili le prijatelja in sodelavca, ampak da je omahnil v smrt še eden od vidnih sooblikovalcev kulturnega življenja in razvoja v Celju v zadnjih štirih desetletjih.

V prvem desetletju po zadnji vojni je največ svojih sil posvečal ljubiteljskemu gledališkemu delu. Ko se je po končani nemški okupaciji poleti 1945 vrnil iz pregnanstva v Celje, je takoj nadaljeval svoje v študentskih letih začeto javno društveno, zlasti kulturno delo in se pridružil skupini, ki je pod vodstvom Hinka Leskovška, Radovana Gobca in Aladina Lanca poskušala oživiti predvojno celjsko ljubiteljsko gledališko izročilo. Na ruševinah zbombardiranega severnega dela Narodnega doma so uprizorili Gobčevo kantato Hej partizan in Aladina Lanca recital Živa kri. Že jeseni, ko je po Gobčevem in Leskovškovem odhodu v Ljubljano vzel oživitev celjskega gledališkega izročila v roke Fedor Gradišnik, nestor tedanjih celjskih gledališnikov, se mu je pridružil tudi Gustav Grobelnik ter skupaj z njim kot tajnik celjskega amaterskega gledališča in kot urednik celjskega gledališkega lista med leti 1946 in 1952 organizacijsko pripravljal in utrjeval temelj za profesionalizacijo in za nadaljnji kvalitetni

razvoj celjske gledališke hiše. K istemu namenu je prispeval tudi kot ljubiteljski igralec in režiser, saj je v tistih osmih letih studiozno in z uspehom upodobil kar 36 likov iz slovenskega in tujega repertoarja ter režiral 2 odrski deli. Kljub tem uspehom pa se leta 1953 ni odločil za poklicno gledališko delo, ampak je urejanje gledališkega lista prepustil profesionalnemu dramaturgu, sam pa ostal zvest šolniškemu poklicu in zaposlitvi na srednji ekonomski šoli, a je slej ko prej še vedno posvečal veliko svojih moči javnemu društvenemu, zlasti kulturnemu delovanju.

Veselje do publicističnega dela, ki ga je pritegnilo, da je pripravil vrsto priložnostnih in spominskih publikacij od Celjskega koledarčka za leto 1946 do mnogih manjših zbornikov ob jubilejih raznih društev in ustanov, je rodilo najbolj žlahtne sadove prav v Celjskem zborniku in delu zanj. Leta 1951 je predlagal, naj bi petstoletnico mesta Celja proslavili tudi z izdajo ustreznega zbornika. Pobuda je bila sprejeta in Grobelnik je bil prvi od treh urednikov, ki so ga pripravili. Že čez nekaj let pa mu je uspel naslednji korak: od leta 1957 dalje je Celjski zbornik stalna letna publikacija, ki jo je urejal Grobelnik najprej skupaj s Tinetom Orlom (do 1962), nato pa z razširjenim uredniškim odborom, ki ga je odtlej vodil kot odgovorni urednik ves čas razen med 1971 in 1981, ko je v imenu Sveta za kulturo in znanost nosil odgovornost izdajatelja, sourednik (član redakcije) pa je bil seveda tudi v tem času. Vsa ta leta je odločilno prispeval k ustvarjanju in utrjevanju izročila, ki daje Celjskemu zborniku sloves ene izmed najpomembnejših, najtrdnejših in najbolj stalnih pokrajinskih domoznanskih letnih publikacij. To je dosegal z dajanjem pobud za raziskavo in obdelavo zgodovinskih in aktualnih problemov Celja in Celjske krajine tu in drugod po Sloveniji delujočim strokovnjakom in raziskovalcem. K tehtnim znanstvenim in strokovnim prispevkom je znal pritegniti še pravišen delež kvalitetnih publicističnih poročil o družbenih, zlasti kulturnih dogajanjih in dosežkih na celjskem območju.

V Grobelnikovih prispevkih, natisnjenih v Celjskem zborniku, lepo odseva njegova široko razvejena družbena in kulturna dejavnost. Ker je bil vrsto let aktiven član občinskih in okrajnih svetov za prosveto in kulturo, oz. za kulturo in znanost (temu je med 1969 in 1972 tudi predsedoval), je imel poglobljen vpogled v razvoj lokalne kulturne politike. Zato je lahko poročal o Šlandrovih nagradah mesta Celja, ki so nastale na pobudo Sveta za kulturo, pozneje pa na predlog istega sveta dobile širši družbeni značaj in obseg. Kot eden izmed tistih, ki so leta 1971 v okviru Sveta za kulturo in znanost pripravili ustanovitev celjske samoupravne kulturne skupnosti in s svojo izkušnostjo pomagali utirati to novo organizacijsko obliko kulturne politike, je lahko avtentično in dokumentirano opisal ta proces v Celjskem zborniku (1971- 1972). Ker je kot tajnik celjskega amaterskega gledališča botroval rojstvu Komornega moškega zbora, potem pa delal v njem kot pevec in organizacijski tajnik (nekaj let tudi kot predsednik), je v zborniku sproti predstavljal delo in uspehe tega kvalitetnega celjskega pevskega ansambla. Pisal in z dokumentarnim gradivom dopolnjeval pa je tudi članke o zgodovini pevskih društev in glasbenih šol v Celju.

Tudi njegovo delo na Ekonomski in na Administrativni šoli (to je med 1960 in 1968, ko je bila samostojen zavod, vodil kot ravnatelj) je med drugim razvidno iz vrste njegovih člankov in poročil o tej tematiki, objavljenih v Celjskem zborniku. O tej zvrsti njegovega poklicnega dela priča tudi njegov priročnik za pouk v poslovnem spisju pod naslovom Dopsisje za vsak dan, ki je izšel v treh izdajah (zadnja, razširjena, leta 1969). Z nekaterimi članki je posegel tudi v zgodovino trgovinskega, oz. ekonomskega strokovnega šolstva v Celju.

S članki o preteklih in sočasnih kulturnih dogodkih, jubilejih in osebnostih v Celju se je oglašal tudi v časnikih (Delo, Večer, Naši razgledi, Celjski, oz. Novi tednik, Ljubljanski dnevnik in dr.).

Z živo publicistično odzivnostjo je večkrat prizadeto, a vselej taktno pokazal na površnosti in netočnosti v časniškem pisanju o preteklih in sočasnih dogajanjih na celjskem območju, kot aktiven planinec in turistični delavec pa je opozarjal na probleme in dogodke te vrste v Planinskem vestniku, Turističnem vestniku in v celjskem Lepem mestu.

Grobelnikovo dovolj vsestransko in na razna področja segajočo javno dejavnost je kot nekakšna rdeča nit povezovalo in se najbolj zaokroženo pokazalo prav njegovo dolga leta trajajoče delo ob Celjskem zborniku. Obujeni spominski pogled na njegovo delo, h kateremu nas je tako rekoč prisilila njegova nenadna smrt, pa utrjujejo prepričanje, da bo največje priznanje zanj, če bomo dosedanji njegovi sodelavci nadaljevali in še naprej razvijali zbornikovo izročilo, ki ga je vzpodbudil in s tolikšno vnemo pomagal utrjevati, in če bodo pristojni družbeni dejavniki še naprej zagotavljali materialne možnosti za to delo.

Vlado Novak

NADA KLAJČ (1920 – 1988)

Čeprav smo slovenski zgodovinarji že dolgo vedeli za težko bolezen profesorice dr. Nade Klaić, smo bili pretreseni ob novici, da je 2. avgusta 1988 sredi dela in načrtov omahnila izmučena v smrt.

Dr. Nada Klaić je bila rojena v Zagrebu 21. julija 1920. leta, kjer je leta 1943 diplomirala iz zgodovine na filozofski fakulteti v Zagrebu. Leta 1946 je dosegla doktorat zgodovinskih znanosti na podlagi disertacije "Politično i društveno uredenje Slavonije za Arpadovića". Od leta 1955, ko je bila imenovana za docenta (od leta 1968 redni profesor), do svoje smrti je na zgodovinskem oddelku filozofske fakultete v Zagrebu predavala zgodovino hrvatskega naroda od naselitve do 16. stoletja.

Prof. dr. Nada Klaić je bila izjemna pa tudi samosvoja osebnost. Ko je znanstveno dozorela in ji razna mentorstva niso bila več potrebna, je postala samohodec na prostranih znanstvenih poljanah. Sodila je med najvidnejše in najplodnejše jugoslovanske medieviste. Njen znanstveni opus je izredno obsežen in sega na razna področja hrvatske srednjeveške zgodovine. S posebej njej značilno zagrizenostjo in strastjo se je lotila izredno pomembnega, toda še vedno ne dovolj pojasnjenega zgodnjefevdalnega obdobja hrvatske zgodovine, obdobja narodnih vladarjev. Pri tem je imela toliko energije, znanja, ljubezni do preteklosti lastnega naroda in poguma, da je nadaljevala tam, kjer so njeni predhodniki in vzorniki (Vjekoslav Klaić, Franjo Rački, Ferdo Šišić) ostali nedorečeni. Podrobne raziskave, ki jih je obdelala v številnih študijah in razpravah, je sintetizirala v dveh knjigah *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (1971) in *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (1976). Lotila se je najbolj kočljivih vprašanj hrvatske zgodovine, zato je bila pri tem delu večkrat osamljena in nerazumljena. V hrvatsko in jugoslovansko zgodovino-pisje je vnesla ustvarjalen nemir, ki je pomenil nekaj novega in dvigal zgodovinarsko srenjo iz omrtvelosti in spokojnosti.

Sodila je v vrste tistih zgodovinarjev, ki se ne zapirajo v svoj kabinet ali izmikajo javnosti, ampak je preverjala svoje izsledke v konfrontaciji s svojimi kolegi. Nastopala je na številnih kongresih in simpozijih, presenečala in izzivala s svojimi drznimi tezami, branila svoja stališča do zadnjega. Čeprav si je zaradi vztrajanja pri svojih tezah nakopala številne nasprotnike, je iskala stike s tistimi sredinami, kjer je našla razumevanje ali kjer je lahko vzpostavila dialog. Bila je med pobudniki tesnejšega sodelovanja med odsjekom za povijest v Zagrebu in oddelkom za zgodovino v Ljubljani. Že v petdesetih letih so se začeli redni letni medsebojni obiski študentov in profesorjev, zagrebških v Ljubljani in ljubljanskih v Zagrebu. Zadnjikrat nas je s svojimi slušatelji obiskala v Ljubljani 18. maja 1981. Skupaj smo si ogledali tudi znamenitosti Novega mesta, Žužemberka in Stične. Veliko ji je bilo do tega, da se stiki med obema oddelkoma utrjujejo in poglobljajo.

S knjigo *Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone*, za katero ji je občinska skupščina Celje podelila zlato plaketo, se je skušala oddolžiti tudi slovenskemu zgodovinopisju. Lotila se je obravnave Celjanov s tistega zornega kota, s katerega jim slovensko zgodovinopisje ni posvečalo posebne pozornosti. Avtorica je skušala na osnovi tiskanega in dostopnega, tudi povsem novega arhivskega gradiva, popraviti napačno podobo o vladavini Celjskih v hrvatskih in ogrskih deželah. Nada Klaić je med drugim na okrogli mizi 1. oktobra 1982 na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju hotela opravičiti svojo odločitev, da kot Hrvatica rešuje problem Celjskih v naših historiografiji z naslednjimi mislimi: "Činjenica da je hrvatska historiografija Celjske od djede moga Vjekoslava Klaića do dana današnjega napadala kao silnike, tirane i tako dalje, tera me na to, da pogledam, koji su to izvori, da ponovo predem - analiziram tu gradju, da pogledam, da li je doista točno, to što tvrdi historiografija..

I naravno, to me potaklo, da prije svega odnos Celjskih prema hrvatskim zemljama pokažem u pravom svijetlu, da pokažem kakvi su to ljudi. Naravno zbog toga, što su izgrađivali dinastičku vlast, mogli su je u ovim okvirima izgraditi samo pomoću plemstva i građanstva! I to je sasvim jasno, a su onda u ovim okvirima bili pozitivni."* Kot mnoge razprave in študije je tudi njena knjiga o Celjskih grofih naletela na različen sprejem. In čeprav se niso vedno vsi strinjali z njenimi znanstvenimi rezultati, so kljub temu vsi cenili njeno trdo delo, njeno neposrednost ter prizadevanje, da skozi proučevanje virov išče zgodovinsko resnico.

Ignacij Voje

---

* *Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru, Zgodovinski časopis XXXVII/1-2, Ljubljana 1983, str. 93.*

---

*UDK 904 (497.12):739.5
739.5 (497.12):904*

KOLŠEK Vera, dipl. arheolog, muzejska svetovalka, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

MALA BRONASTA PLASTIKA IZ CELEJE

Celjski zbornik, Celje, 1990, s. , cit.20

Sn. (De., Sn., En.)

Avtorica predstavlja izbor bronastih plastik, ki jih hrani Pokrajinski muzej v Celju. Glede na izvor jih deli na: italske, poreske in domače. Poleg nekaterih reprezentančnih uvoženih kosov so zanimivi zlasti domači izdelki, ki se odlikujejo po svoji izvirnosti in obliki. Kot dokaz domačih obrti so se ohranili topilniki, kalupi za kipe in oljenke ter polizdelki fibul.

---

*UDK 929.2 Celjski
949.713 "13/14" Celjski*

VOJE Ignacij, dr., redni profesor, Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

CELJSKI GROFI IN DUBROVNIK

Celjski zbornik, Celje, 1990, s. , cit.57

Sn. (De., Sn., En.)

Raziskave Historijskega arhiva v Dubrovniku so pokazale, da je arhivskega gradiva o celjskih grofih mnogo več, kot smo si predstavljali. To novo gradivo odkriva nekatere nove dimenzije v politiki Celjskih na Balkanu in prispeva k popolnejši podobi kraljice Barbare, grofa Ulrika II. in njegove žene Katarine Branković.

UDK 929.6 (497.12 Celje) "04/14"

736.3 (497.12 Celje) "04/14"

OTOREPEC Božo, dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

SREDNJEVEŠKI PEČATI IN GRB MESTA CELJA

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.105

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor najprej podaja najstarejše podatke iz zgodovine Celja od antike dalje, nato pa podrobno analizira celjske srednjeveške pečate in mestni grb. Mestni pečat, ki se prvič omenja v listini iz leta 1459, a se je žal po letu 1846 izgubil, že prikazuje - kot prvi ohranjeni pečat iz leta 1465 - podobo Sv. Danijela, farnega patrona z levjo kletko in levi ter grbom Celjskih s tremi zvezdami. Kasneje se je ta pečat uporabljal vsaj še leta 1498, morda še leta 1540. V 16. ali 17. stol. so izdelali slabo kopijo tega pečata, sam pečatnik pa danes hranijo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Poleg večjega je imelo mesto Celje še manjši "tajni" pečatek z napisom "Secret" iz sredine 15. stol. ter še danes ohranjeni pečatnik iz 18. stol. Grb mesta s pečata so Celju potrdili leta 1907 s svečano diplomo.

UDK 929.2 (497.12 Tabor v Savinjski dolini) "16/18"

GOLEC Boris, študent, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

PRETEKLOST DRAGARJEVEGA RODU IZ OKOLICE TABORA V SAVINJSKI DOLINI

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.46

Sn. (De., Sn., En.)

Prispevek je rodovnik s socialnim in gospodarskim prerezom Dragarjeve kmečke rodbine iz okolice Tabora v Savinjski dolini v dobi od 17. do 19. stoletja. Posebna pozornost je posvečena oblikovanju in prepletanju hišnih in rodbinskih imen ter osvetlitvi metodološkega pristopa, ko gre za pomanjkanje in raztresenost primarnih virov.

UDK 808.63:840-2 Molière:George Dandin

ŠEPETAVC Anton, prof. franc. in slov. jezika, Gimnazija Celje, YU-63000 Celje, Kajuhova 2

K PROBLEMATIKI SLOVENSKEGA JEZIKA V FRANKOPANOVEM PREVODU MOLIÈROVEGA GEORGA DANDINA

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.54

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor v razpravi, ki je njegova skrajšana in dopolnjena diplomska naloga iz leta 1981, obravnava temeljne vidike Frankopanovega slovenskega prevoda Molièrovega Georga Dandina. Pri tem ugotavlja:

1. da je Frankopan zanesljivi avtor tega še vedno spornega prevoda,
2. da ga je prevedel še v predzarotniških časih - pozimi 1669- 1670,
3. da so jezikovne napake v prevodu najbrž posledica Frankopanovega pomanjkljivega znanja slovenščine,
4. da je izbor jezika njegova zavestna stilografska poteza, ne pa namerno smešenje slovenščine, kot so - zlasti hrvaški raziskovalci - domnevali doslej.

UDK 655.15 (497.12 Celje):929 Jenko F.J.

SMOLIK Marjan, dr., YU-61000 Ljubljana, Dolničarjeva 4

DVESTOLETNICA CELJSKEGA TISKARJA JENKA

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.47

Sn. (De., Sn., En.)

Celjski knjigar in tiskar Franc Jožef Jenko je bil pred dvesto leti najprej založnik, nato pa tudi tiskar slovenskih, nemških in latinskih knjig različne vsebine. Slovenskim duhovnikom iz okolice Celja je omogočil, da so bile njihove jezikoslovne, nabožne in praktične knjige tiskane. Ponatiskoval je tudi nemške in latinske teološke knjige in z njimi prodiral tudi med neslovenske kupce v Avstriji in Nemčiji. Na široko je vabil naročnike za svojo "Malo teološko knjižnico za duhovnike", v kateri je v nekaj letih izšlo vsaj 13 del v 22 zvezkih na 6000 straneh. Pri Jenku je izšla tudi nemška zgodovinska povest o Celjskih grofih in matematični priročnik.

UDK 886.3.09 "18/19"

GRDINA Igor, asistent, Univerza Edvarda Kardelja, Filozofska fakulteta, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

**POTA TIRANSTVA V SLOVENSKI LITERATURI
(DO II. SVETOVNE VOJNE)**

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.45

Sn. (De., Sn., En.)

V odnosu do tiranstva je slovenska literatura (do II. svetovne vojne) v svojih najvidnejših dosežkih s komajkatero izjemo stala na stališču klasičnega evropskega liberalnega humanizma, ki ne občuduje moči kot vrednote po sebi, temveč le moč na etičnih osnovah, tako v pogledu sredstev kot cilja.

UDK 830.09:929 Karlin A.

OROŽEN Božena, prof. slavistike, vodja odd. za raziskovalno delo, Knjižnica Edvarda Kardelja Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

DOM, DOMOVINA, JEZIK...IN ALMA KARLIN

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.67

Sn. (De., Sn., En.)

Spis izbira iz potopisnih knjig Alme Karlin *Eisame Weltreise* in *Im Banne der Südsee* (1930) tiste, za potopisno prozo sicer bolj obrobne izjave, ki odkrivajo, kako so se ji med osemletnim potovanjem po neevropskih deželah porajale misli na dom, na ostarelo mater, na domače mesto Celje, kaj zanjo na "drugem koncu sveta" pomeni domovina, kaj sodi o materinem jeziku, kaj o slovenščini. Išče opise srečanj z rojaki in njeno vrednotenje Evropejcev, ki žive v tujini, zlasti tistih, s katerimi jo veže jezik. S tem skuša v zaključku odkriti nekaj potez osebnosti te izjemne svetovne popotnice in pisateljice - Celjanke.

UDK 351.712.5 (497.12 Celje) "1945/1948"

MIKOLA Milko, mag., arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

**ZAPLEMBE PREMOŽENJA V CELJSKEM OKROŽJU
V LETIH 1945-1948**

Celjski zbornik, Celje, 1990, s. , cit.103

Sn. (De., Sn., En.)

V razpravi avtor na podlagi arhivskega gradiva in nekaterih drugih pisnih virov obravnava problematiko zaplemb premoženja v celjskem okrožju v prvih povojnih letih. Avtor obravnava zaplembe, ki so jih na območju celjskega okrožja v letih 1945- 1948 izrekle zaplembne komisije na osnovi odloka AVNOJ z dne 21.11.1944, in tiste zaplembe, ki so jih izrekla vojaška in civilna sodišča. Razen samega prikaza izvajanja zaplemb in nepravilnosti, ki so se pri tem dogajale, je v razpravi prikazan tudi pomen zaplemb za razlaščenje zasebnega in za nastajanje državnega sektorja v celjskem okrožju.

UDK 75 (497.12):929 Modic M.

BADOVINAC Tatjana, prof. umetn. zgod., kustos, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

SLIKAR MIROSLAV MODIC

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.30

Sn. (De., Sn., En.)

Na osnovi nekaterih novih arhivskih podatkov obravnava članek življenje in delo Miroslava Modica, slikarja, čigar dela predstavljajo del umetniškega ustvarjanja v Celju v času pred drugo svetovno vojno.

UDK 75 (497.12):929 Perko A.

MOŠKON Milena, dipl. umetn. zgod., muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

(NE)ZNANI SLIKAR ANTON PERKO

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.5

Sn. (De., Sn., En.)

Prispevek o slikarju Antonu Perku (1833-1905), rojenem v Podgradu pri Vranskem, prinaša nekaj novih podatkov o njegovih delih. Le- ta se nahajajo v privatni zbirki v Dubrovniku, v Pokrajinskem muzeju Celje pa sta med drugim shranjena tudi dva akvarela, ki ju je muzeju leta 1990 poklonil gospod Kurt Müller iz Švice.

---

*UDK 949.712 Celje
908 (497.12 Celje)*

CVIRN Janez, mag., kustos, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

THOMAS FÜRSTBAUER: KRONIKA MESTA CELJA 1892-1907 (I.DEL)

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.146

Sn. (De., Sn., En.)

Avtor je za objavo priredil in prevedel prvi del (1892-1899) osnutka nemško pisane kronike mesta Celja iz let 1892-1907, ki se je v rokopisu ohranila v Knjižnici Edvarda Kardelja Celje. Ob tem je ugotovil, da je avtor rokopisa Thomas Fürstbauer, predstojnik mestnega urada občine Celje (1890-1906).

UDK 331.232 (497.12) "1913/1914"

ŠLIBAR Vladimir, dipl. etnolog, kustos, Pokrajinski muzej Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

DELAVSKE MEZDE V CELJU V LETIH 1913-1914

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.9

Avtor je na podlagi arhivskega gradiva prikazal višino delavskih mezd (dnin) v celjskem sodnem okraju in v mestu Celje v letih 1913-1914, po posameznih panogah obrti in kategorijah delavcev. Iz podatkov (tabel) je razviden neugoden položaj takratnega delavstva.

UDK 658.562:666.7 (497.12 Celje) "18"

ZDOVC Hedvika, prof. zgod. in sociol., arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

OPEKARNE NA CELJSKEM SREDI 19. STOLETJA

Celjski zbornik, Celje 1990, s. , cit.1

Avtorica na podlagi ohranjenih zapisnikov o reviziji opekarn v občinah Breg, Vojnik, Žalec in Šempeter, ki jo je leta 1858 izvedla Okrajna gradbena direkcija, predstavlja precejšnje število opekarn v neposredni okolici Celja. Pri tem povzema ugotovitve revizije, ki je pokazala, da velika večina opekarn ni izdelovala opek po predpisanih merah.

---

*UDC 904 (497.12):739.5
739.5 (497.12):904*

KOLŠEK Vera, M. Arch., museum adviser, Regional Museum of Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

THE SMALL BRONZE SCULPTURES FROM CELEIA

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 20 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The authoress presents a selection of bronze sculptures kept in the Regional Museum of Celje. In regard to their origin, she classifies them into italic, Rhenish, and domestic. Aside from some prestigious imported pieces, of interest are also the domestic products, as they distinguish themselves through their originality and design. As evidence to the existence of domestic handicraft, there have been preserved smelters, molds for sculptures, oil lamps, and half-finished fibulas.

---

*UDC 929.2 Celjski
949.713 "13/14" Celjski*

VOJE Ignacij, D.S., professor in ordinary, Edvard Kardelj University, Faculty of Arts, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

THE COUNTS OF CELJE AND DUBROVNIK

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 57 notes

Sn. (De., Sn., En.)

Investigations into the Historical Archive of Dubrovnik have shown that there exists a lot more of archive material on the Counts of Celje than has been assumed so far. This new material discloses some new dimensions in the policy of the Celjeans in the Balkan and contributes to a more complete knowledge of Queen Barbara, Count Ulrich II., and his wife Catarina Branković.

UDC 929.6 (497.12 Celje) "04/14"

736.3 (497.12 Celje) "04/14"

OTOREPEC Božo, D.S., scientific adviser, Milko Kos Historical Institute, Scientific-Research Centre at the Slovene Academy of Sciences and Arts, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 3

THE MEDIEVAL SEALS AND THE COAT OF ARMS OF THE TOWN OF CELJE

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 105 notes

Sn. (De., Sn., En.)

At the beginning, the author gives the oldest data on the history of Celje from the Antiquity onward, then he analyses in detail the Celje medieval seals and the municipal coat of arms. The municipal seal, first mentioned in a document dating from 1459 yet unfortunately lost after 1846, already features, like the first preserved seal from the year 1465, the image of St. Daniel, the parochial patron saint, with a lion's cage, lions, and the coat of arms of the Celjeans with three stars. Later on, this seal was in use at least as long as 1498, perhaps even 1540. In the 16th and 17th c., a poor replica of this seal was made, and the seal proper is kept today in the Styrian County Archive (Steiermärkisches Landesarchiv) in Graz. Aside from a larger seal, Celje also had a smaller, privy seal bearing the coat of arms and the inscription "Secret", dating from the middle of the 15th c., and another one from the 18th century which is still preserved. The municipal coat of arms was adopted in Celje in 1907, by issuing an elaborately designed grand diploma.

UDC 929.2 (497.12 Tabor v Savinjski dolini) "16/18"

GOLEC Boris, student, Faculty of Arts, Department of History, YU- 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

A HISTORY OF THE DRAGAR FAMILY FROM THE NEIGHBOURHOOD OF TABOR IN THE SAVINJA VALLEY

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 46 notes

Sn. (De., Sn., En.)

This contribution is a study of the family tree of the Dragar family, a family of peasant stock and descended from the neighbourhood of the village of Tabor in the Savinja Valley. The study covers the period between the 17th and the 19th century. Special attention is paid to the formation and intertwining of the house and family names, and to the elucidation of the methodological approach applied in a situation when primary sources are scarce and scattered.

UDC 808.63:840-2 Molière:George Dandin

ŠEPETAVC Anton, Prof. of French and Slovene language, Grammar- School Celje, YU-63000 Celje, Kajuhova 2

ON THE PROBLEMS OF THE SLOVENE LANGUAGE IN THE TRANSLATION OF MOLIÈRE'S GEORGES DANDIN BY FRANKOPAN

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 54 notes

Sn. (De., Sn., En.)

In the treatise, which is a shortened and complemented thesis submitted for his degree in 1981, the author discusses the fundamental aspects of Frankopan's Slovene translation. Thereby he establishes:

1. that Frankopan is true author of this still controversial translation,
2. that he translated it in his pre-conspiratorial times - in the winter of 1669-1670,
3. that his shortcomings in the use of language in the translation are probably due to his deficient knowledge of Slovene,
4. that his choice of language is his intentional stylographic move and not, as has been previously assumed - primarily by some Croatian researchers - an intended ridicule of the Slovene language.

UDC 655.15 (497.12 Celje):929 Jenko F.J.

SMOLIK Marjan, D.S., YU-61000 Ljubljana, Dolničarjeva 4

A BICENTENARY OF THE CELJE PRINTER JENKO

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 47 notes

Sn. (De., Sn., En.)

Two hundred years ago, the Celje bookseller and printer Franc Jožef Jenko was first a publisher and later on also a printer of Slovene, German and Latin book on various subjects. He made it possible for the Slovene clergymen from the neighbourhood of Celje that their linguistic, religious and practical books were being printed. He would also reprint German and Latin theological books with which he was making inroads into the clientele in Austria and Germany. He widely recruited subscribers for his "Little Theological Library for Clergymen", in which at least 13 works in 22 volumes covering 6000 pages were published during a period of a few years. Among other things, a historical tale of the Counts of Celje, written in German, and a mathematical manual were also published at Jenko's.

UDC 886.3.09 "18/19"

GRDINA Igor, assistant, Edvard Kardelj University, Faculty of Arts, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

**THE PATHS OF TYRANNY IN SLOVENE LITERATURE
(UP TO WORLD WAR II)**

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 45 notes

In its relation to tyranny, the Slovene literature (up to World War II), in its most outstanding achievements, with hardly an exception, represented the views of classical European liberal humanism which does not admire power as a virtue in its own right but only the power based on ethical foundations, both in regard to the means and the aim.

UDC 830.09:929 Karlin A.

OROŽEN Božena, Prof. of Slavonic studies, head of department for research work, Edvard Kardelj Library of Celje, YU-6300 Celje, Muzejski trg 1

THE HOME, HOME COUNTRY, LANGUAGE...AND ALMA KARLIN

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 67 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The essay selects those remarks from Alma Karlin's travel-recording books, "Einsame Weltreise" and "Im Banne der Südsee" (1930), which are actually of rather marginal importance in travel-recording prose yet reveal the thoughts occurring to her during 8-year journey about non-European countries on her home, her aged mother, her home town Celje, on what her home country "at the other end of the world" means to her, on what she thinks about her mother tongue, what of the Slovene language. The essay searches for descriptions of encounters with her fellow- countrymen and her evaluations of the European living abroad, especially those with whom she is linked by language. In this way, the essays tries, in it's final part, to uncover some personality traits of this exceptional globetrotter and writer - a Celje woman.

UDC 351.712.5 (497.12 Celje) "1945/1948"

MIKOLA Milko, M.A., archivist, Historical Archive of Celje, YU- 6300 Celje, Trg svobode 10

THE CONFISCATIONS OF PROPERTY IN THE CELJE DISTRICT IN THE YEARS 1945-1948

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 103 notes
Sn. (De., Sn., En.)

The author, basing his treatise on the archive material and some other written sources, discusses the problem of confiscations of property in the Celje district during the first post-war years. The author discusses the confiscations that were pronounced by the confiscation commissions on the territory of the Celje district in the years 1945-1948, on the basis of a decree passed by the AVNOJ (Antifascist Council of the People' Liberation of Yugoslavia) on 21st Nov. 1944, as well as those pronounced by the military and civil courts of law. Aside from presenting the execution itself, of the confiscations, and the irregularities occurring in the procedure, the treatise also shows the significance of the confiscations to the expropriation of the private and the emergence of state-owned sector in the Celje district.

UDC 75 (497.12):929 Modic M.

BADOVINAC Tatjana, Prof. of art history, curator, Regional Museum of Celje, YU-63000 Celje, Muzejski trg 1

PAINTER MIROSLAV MODIC

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 30 notes
Sn. (De., Sn., En.)

Based on some new archive data, the article treats the life and work of Miroslav Modic, painter, whose works represent a part of the artistic creation in Celje during a period of time prior to the Second World War.

UDC 75 (497.12):929 Perko A.

MOŠKON Milena, graduate art historian, museum adviser, Regional Museum of Celje, YU-6300 Celje, Muzejski trg 1

THE (UN)KNOWN PAINTER ANTON PERKO

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 5 notes
Sn. (De., Sn., En.)

The contribution on the painter Anton Perko (1833-1905), born in Podgrad near Vransko, brings some new facts about the artist's works. These are to be found in a private collection in Dubrovnik, and, among other things, the Regional Museum of Celje keeps two of his water-colour paintings donated to the museum by Mr. Kurt Müller from Switzerland in 1990.

---

*UDC 949.712 Celje
908. (497.12 Celje)*

CVIRN Janez, M.A., curator, Regional Museum of Celje, YU-6300 Celje, Muzejski trg 1

THOMAS FÜRSTBAUER: A CHRONICLE OF THE TOWN OF CELJE 1892-1907 (PART I)

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 146 notes

Sn. (De., Sn., En.)

The author adapted for publication and translated the first part (1892-1899) of the draft of the German-written chronicle of the town of Celje covering the years 1892-1907, which has been preserved in handwriting in Edvard Kardelj Library in Celje. In doing this he discovered that the author of this manuscript is Thomas Fürstbauer, head of the Municipal Council of the town of Celje (1890-1906).

UDC 331.232 (497.12) "1913/1914"

ŠLIBAR Vladimir, M. Etn., curator, Regional Museum of Celje, YU- 63000 Celje, Muzejski trg 1

THE WORKERS' WAGES IN CELJE IN THE YEARS 1913-1914

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 9 notes

Sn. (De., Sn., En.)

On the basis of the archive material the author has presented the level of the workers' wages (daily wages) in the Celje judicial district and in the town of Celje in years 1913-1914, according to the individual trades and categories of workers. The data reveal an unfavourable social position of the then working class.

UDC 658.562:666.7 (497.12 Celje) "18"

ZDOVC Hedvika, Prof. of hist. and sociol., archivist, Historical Archive of Celje, YU-63000 Celje, Trg svobode 10

THE BRICKYARDS IN THE CELJE AREA IN THE MID-NINETEENTH CENTURY

Celjski zbornik (The Celje Yearbook), Celje 1990, pp. , 1 note

Sn. (De., Sn., En.)

The authoress, on the basis of the still-preserved minutes taken on the occasion of an inspection of the brickyards located in the communes of Breg, Vojnik, Žalec, and Šempeter, which was carried out in 1858 by the District Planning Authority, introduces to us quite a number of brickyards existing at the time in the immediate vicinity of Celje. In doing this, she sums up the findings of the inspection that showed that the majority of the brickyards failed to manufacture bricks according to the measurements prescribed.

ZGODOVINSKI ČASOPIS – OSREDNJA SLOVENSKA HISTORIČNA REVIJA

Glasiło Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Vse informacije lahko dobite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 332-611 (int. 210).

CELJSKI ZBORNİK

Najstarejši zbornik za krajevno zgodovino na Slovenskem lahko kupite v knjižnici Edvarda Kardelja v Celju, tel.: (063) 26-731.

Na razpolago so Vam tudi skoraj vsi letniki od leta 1951 naprej po simbolični ceni.

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo št. 415-403/90av z dne 22. 8. 1990 je publikacija oproščena plačila temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.